

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI ANLAMAK

BURAK GÜLBOY · BÜLENT AKKUŞ

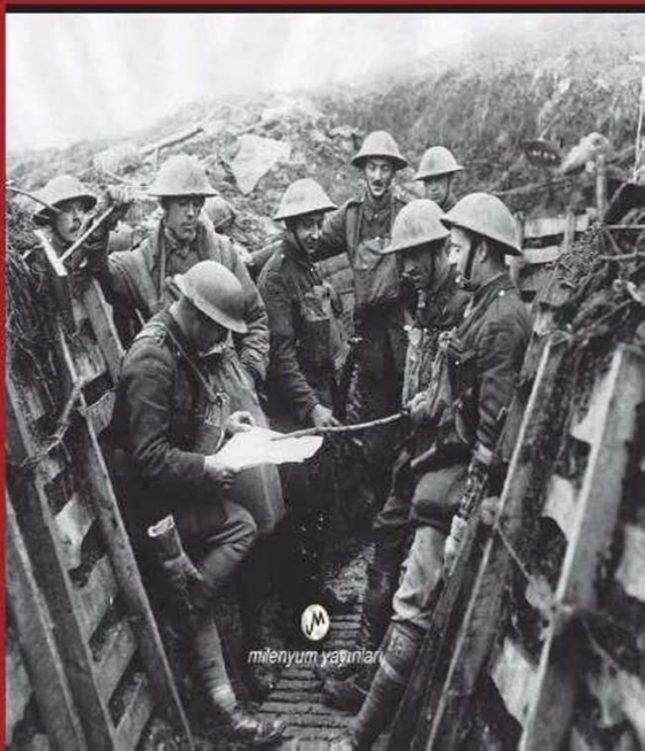

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI ANLAMAK

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDEN ANALİZLER

EDITORLER

BURAK GÜLBOY · BÜLENT AKKUŞ

milenyum yayınları

Prof. Dr. Burak Gülboy

1971 yılında İstanbul'da doğan Burak Gülboy, lisans eğitimini Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler alanlarında yüksek lisans ve doktora derecelerini almıştır. 2009 yılında Siyasi Tarih alanından Doçentlik unvanını kazanmıştır. Gülboy, 2012-2013 bahar döneminde Kanada, Kingston'daki Queen's Üniversitesi'nde, Political Studies bölümünde "misafir araştırmacı" olarak bulunmuştur. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bölüm başkanlığı ve anabilim dalı başkanlığı görevlerinin icra etmiştir. 2014 yılında Profesör olan Gülboy, 1993 tarihinden bu yana İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde görev yapmaktadır. "Birinci Dünya Savaşı" ve "Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme" adlı iki kitabı olan Gülboy'un ayrıca ulusal ve uluslararası dergilerde çalışmaları ve çeşitli kitaplarda kitap bölümleri bulunmaktadır.

Doktor Adayı Bülent Akkuş

1988 Bitlis doğumlu olan Bülent Akkuş, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ve Washington Üniversitesi Middle Eastern Studies bölümlerinden yüksek lisans derecesini almıştır. Halen İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora eğitimine devam eden Akkuş, ("Devletsiz" Toplulukların Kimlik Paradoksu: Kimlik İnşası Sürecinde Lübnan Ermenileri) başlıklı tezini sürdürmektedir. Bu süreçte Minnesota Üniversitesi'nde "burslu araştırmacı" olarak yer alan Akkuş, hali hazırda BBC bünyesinde çalışmaktadır. "Özgürlük ve Güven(siz)lik İkileminde Siber Uzay: Yeni Dünya İçin Bir Toplum Sözleşmesi Denemesi" adlı bir kitabı olan Akkuş'un ayrıca ulusal ve uluslararası dergilerde çalışmaları ve çeşitli kitaplarda kitap bölümleri bulunmaktadır.

Eserin Adı : Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak

Editörler: Prof. Dr. Burak Gülboy ve Bülent Akkuş

Sertifika No: 16979

ISBN: 978-975-8773-82-4

Bu kitabın yayın hakları Elif Kitabevi Milenyum Yayıncılık Ltd. Şti.'ne aittir.. Her hakkı saklıdır. Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. Baskı: Ocak 2017

Yayın Sorumlusu

Burak Türkmenoğlu

Kapak Tasarım: Yunus Karaaslan

İç Tasarım: Adem Şenel

Baskı-Cilt: Zafer Matbaacılık

(Sertifika No: 13941)

Maltepe Mah. Litros Yolu

Fatih Sanayi Sitesi, No: 12/117

Topkapı / İstanbul

Milenyum Yayınları, Elif Kitabevi Milenyum Yayıncılık Ltd. Şti.'nin tescilli kuruluşudur.

Milenyum Yayınları

Sahaflar Çarşısı No: 4 Beyazıt - İstanbul

Tel: 0 212 522 20 96

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI ANLAMAK

EDİTÖRLER:
BURAK GÜLBOY
BÜLENT AKKUŞ

milenyum yayınları

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Burak Gülboy / 7

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak

Burak Gülboy / 13

1. BÖLÜM

“Tanrı’nın Eli”nin Avrupa’ya Dokunuşu(!):
Büyük Savaş Çağında ABD’nin Zamansız
Hegemonya Girişimi ve “Tarihin Vetosu” / 51

Yeliz Yazan

“Çılgınlığın Şerefine”: Hayal Edilmiş
Bir Savaş Olarak “Büyük Savaş” / 101

Bülent Akkuş

“Birinci Paylaşım Savaşı” (?): Birinci Dünya Savaşı’nın
Ana Nedenlerinden Biri Olarak Emperyalizm / 167

Viktoria Butiaieva

2. BÖLÜM

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda
Bir Mikro Milliyetçilik Örneği: Jön Kürtler / 193
Yunus Koç, Adem Palabıyık ve Gökhan Topluk

“Bir Çiçek ve Üç Kuzen”: Romanya Monarşisini Savaşa
Sürükleyen Avrupalı Kraliyet Ailelerinin Ticari İlişkileri / 245
Nicolai Elena Mirela

Savaş ve Kutsallık: Harp Mecmuası’nda
Birinci Dünya Savaşı Nasıl Meşrulaştırıldı? / 269
Özgül Karaaslan

3. BÖLÜM

Japonya’nın Doğu Asya Güç Dengesindeki
Yükselişi ve I. Dünya Savaşı’nın Japon
Emperyalist Genişlemesindeki Yeri / 297
Caner Kur

“Özgürlük Kurşunu”: Avrupa’da Göreli Barışın Sona Erişi / 355
Drenusha Kamberi

Gücün Bittiği Nokta Olarak Savaş: Büyük Güç ve Zayıf
Halka İkileminde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu / 375
Ayşe Oyuk

Dizin / 403

ÖNSÖZ

“**H**ominem unius libri timeo”... Türkçe’ye “tek kitabı olan insandan korkun” olarak tercüme edilebilecek olan bu Latin atasözü, içeriğinin taşıdığı anlamın her dönemin yapısına uygun düşmesinden dolayı pek çok düşünüre atıflanmaktadır. Cümlelerin basitçe açılımı tek perspektiften ötede düşünme yeteneğine sahip olmayan aklın dar perspektifine işaret etmektedir. Diğer taraftan bu atasözünün işaret ettiği sorunsal, sosyal bilim alanında çalışanlar için oldukça önemlidir. Toplumların geçirdiği değişimleri inceleyen sosyal bilimciler inceledikleri değişim süreçlerindeki çok farklı olguların bir araya geldiği etkileşimi anlayabilmek için karşılarında oluşan gerçekliğin rölatif olgusunu algılayabildikleri sürece bir farkındalık oluşturabilirler. Bu nedenle atasözünün vurgulamak istediği de gerçeği anlamak isteyen, gerçeğin rölatifliğini algılaması gereklidir ve bunun olmadığı durumlarda tek bir bakışı dar, eksik ve yanıltıcıdır; dahası çoğu zaman dogmatik ve geliştirilmeye kapalıdır.

Günümüzde yüzüncü yıldönümüne ulaşılmış olan Birinci Dünya Savaşı, sosyal bilimler alanında aşılamamış olan bir problematik olarak olgusallığını devam ettirmektedir. Aradan geçen yüz yıllık zaman içinde Büyük Savaş’ın kökenleri, nedenleri ve tarihi ile ilgili yüklü bir araştırma bütünü ortaya çıkmışsa da, ulaşılan nokta bir uzlaşıdan çok ideolojiler, duygusallıklar, etnik ve ulusal kimlikler ve hegemonik algılar

ile sınırlanmış ve çoğu zaman da parçalanmış bir anlamlandırma bütünüdür. Bu nedenle Büyük Savaş ya da daha popüler adıyla Birinci Dünya Savaşı yüzüncü yıldönümüne ulaşılmış olmasına karşılık halen canlı olan bir araştırma alanıdır. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı tekil bakış açılarının ötesinde daima yenilenen sorularla sorgulanmaya devam etmekte, sosyal bilimlerin sunduğu yeni sorgulama yöntemleri bu sürece sürekli katkı sağlamaktadır.

Yakın döneme kadar Türkçe literatürde Birinci Dünya Savaşı ve öncesi salt tarihçiler için bir inceleme alanı olarak kaldı. Bu anlamda Türk akademik üretimi Birinci Dünya Savaşı'na giden süreci ve savaşın gidişatı Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi içinde ele alarak, araştırma ve inşa etme yolunu izlediler. Bunun doğal sonucu olarak da makro seviyede genel tarih kurgularından, mikro seviyede politik ve bireysel hatıratlara kadar açılan bir yelpaze üzerinde bir kaynakça oluştu. Diğer taraftan Türkçe literatürde Birinci Dünya Savaşı'nın uluslararası ilişkiler, tarih sosyolojisi gibi farklı metotlar önererek analiz üreten alanlara özel çalışmalar ya pek az yapıldı, ya da bu konuda oldukça zengin olan yabancı literatürden pek az çeviri Türk okuyucusuna sunuldu. Oysa ki yüzüncü yılına gelen Birinci Dünya Savaşı'nın artık bir tek değil, üzerinde tartışılan ve kimi zaman karşıt görüşler içinde çatışan pek çok tarihi olduğu kabul ediliyor. Birinci Dünya Savaşı'nın yüzüncü yılında okuyucular Jay Winter, Hew Strachan vs. gibi önemli araştırmacıların eserlerinin çevirilerine ulaşabilmişse de, Sidney B. Fay'ın ve Luigi Albertini'nin eserleri gibi savaş ile ilgili en yetkin tarihçelerden, A.J.P. Taylor'ın ve Barbara Tuchman'ın muhtelif eserleri gibi savaşın kökenlerini devletler ve toplumlar üzerinde inceleyen çalışmalardan ve savaşın kökenleri ve nedenlerini farklı disiplinlerin yöntemleri ile sorgulayan Fritz Fischer, Annika Mombauer, David Stevenson, Stefan Van Evera

gibi akademisyenlerin çalışmalarından yoksun kalmışlardır. Bunun doğrudan izdüşümü, doğal olarak Türk akademik camiasının ve Türk okuyucusunun Birinci Dünya Savaşı'nı bir Dünya Savaşı olarak geniş bir perspektifte değil, ancak Osmanlı İmparatorluğu özelinde değerlendirebilmesidir.

Savaşın yüzüncü yılında Türk ve yabancı bir grup genç akademisyen bir araya gelerek, Birinci Dünya Savaşı'nı disiplinler arası bir yöntemsellik içinde yeniden değerlendirmek üzere bir araya gelerek bu çalışmayı ürettiler. Bu çalışmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı'nı salt tarihsel anlatımdan kurtulmuş analizler eşliğinde sorgulamalar ve analizler ile Türkçe literatürde tartışmaya yeniden açmaktır. Bu çalışma, okuyucuya kesin doğrular sunmaktan çok yeni sorgulamalar için başlangıçlar teşkil edecek bir önermeler bütünü olarak düşünülmelidir ve dahası “tek kitabı olan insan”ın yerine “farklı ve çok kitabı olan” bir insanın perspektifinin inşası için bir önerme teşkil etmektedir. Okuyucuya sunulmuş olan bu eserin yazarlarının temel ve ortak amacı da bir tek konuya farklı perspektifler ve farklı sorular ile yaklaşarak, okuyucuyu tek bir kitabın kurgusundan kurtararak, yeni soruların üretilmesine ve yeni kitapların yazılmasına taşıyacak olan yolculuğa başlatmaktır.

Akademik unvanları genç olan araştırmacıların akıl enerjileri ve katkıları ile şekillenmiş olan sorgulamalar ve araştırmaların toparlandığı bu çalışma Türkçe literatür içinde Birinci Dünya Savaşı'nın yalnızca tarihsel bir süreç olarak değil, aynı zamanda sorgulanması gereken bir değişim evresi olduğunu vurgulamak ve bu anlamda değişik perspektiflerin farklı analizler üreterek savaş olgusunun devletlere, kurumlara, toplumlara ve insanlara olan etkisinin modern tarihin en önemli kırılma noktasında yarattığı etkiyi tartışmaya açmaktır. Bu nedenle okuyucuya ulaşan bu kitap içerisindeki çalışmalar sosyal

bilimin siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin öncül analiz yöntemlerini öneren teorik açılımlarını kullanmayı, denemeyi ve bu çerçevede sorgulamalar üretmeyi hedeflemişlerdir. Daha ileri bir bilgilendirmeye hazırlamak için de çalışmalar geniş bir kaynakçayı okuyucunun ilgisine sunmuşlardır.

Bu çerçevede okuyucuya sunulan çalışmanın içeriği Birinci Dünya Savaşı ile ilintilenen farklı başlıkların uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji ve tarih disiplinlerinin sunduğu farklı sorgulama metotlarının kullanılması ile analiz edilmeleri üzerine kurulmuştur. Bu amaçla çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır.

İlk bölüm, Bülent Akkuş'un Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde savaş olgusunun devletlerin, askerlerin ve bireylerin tezahüründe inşa oluşunun ve savaşın meşruiyetinin inşasına giden sürecin sorgulanması, Yeliz Yazan'ın hegemonya kavramını uluslararası sistemdeki rekabete uygulayarak ABD'nin savaşa giriş sürecinin arkasında yer alan motivasyonun irdelenmesi ve Viktoria Butiaivea'nın Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini Lenin'in emperyalizm tezi ile değerlendirmesi ile şekillenen teori içerikli çalışmalardan oluşmaktadır.

İkinci bölüm, Yunus Koç, Adem Palabıyık ve Gökhan Topluk'un Birinci Dünya Savaşı öncesi ve süresince Osmanlı İmparatorluğu'nun dinamik siyasal yaşamı içinde bir mikro kimlik hareketi olarak Jönkürtler üzerine incelemeleri, Nicolai Elena Mirela'nın Avrupalı hanedanların Birinci Dünya Savaşı ile olan bağlantılarını Romanya özelinde değerlendirmesi ve Özgül Karaaslan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda Birinci Dünya Savaşı'nın birey seviyesinde meşrulaştırılması çerçevesinde bütünleşen analiz bazlı çalışmaları içermektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünü ise Caner Kur'un savaşın Uzak Doğu'daki aktörü Japonya'nın büyük güç seviyesinde

yükselişini tarihsel çizgide inşa edişi, Drenusha Kamberi'nin Sırp milliyetçiliğinin yükselişinin Bosna Hersek ve Balkanlarda Birinci Dünya Savaşı öncesinde oluşturduğu ortamı incelemesi ve Ayşe Oyuk'un Avrupa'nın düşüşte olan büyük gücü Avusturya-Macaristan'ın savaşa giden süreçteki ve savaş sırasındaki paradokslarını değerlendirmesi ile ilgili bölge bazındaki çalışmalar oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, okuyucuya sunulan bu çalışma geniş bir kolektif çalışmadır. Bu nedenle çalışmada emeği geçen ve yurtdışında isimleri sayılmış olan genç akademisyenlere sabırları, özenleri ve emekleri için ortaya çıkan eser adına editör olarak teşekkürlerimi sunarım. Bu teşekkürlerin en büyüğünü kitaba hem içerik olarak mükemmel bir katkı sağlayan hem de kitabın şekil düzenlemelerinde en fazla emek veren, bu nedenle de editörlüğü paylaşmaktan zevk aldığım genç meslektaşım Bülent Akkuş hak etmektedir. Bazı çalışmaların yabancı dilde olması nedeniyle gereken çeviriler için beni kırmayarak, bu kolektif çalışmaya eklenen Volkan Şeyşane'ye ve Görkem Tanrıverdi'ye içten teşekkürlerimi sunmam gerekli. Bu çalışmanın oluşum sürecinde değerli fikirlerini bizimle paylaşan ve bizi desteksiz bırakmayan değerli hocamız ve biricik dostum Prof. Dr. Namık Sinan Turan'a da çalışmanın bütün üyeleri adına teşekkürü borç bilirim.

“Hominem unius libri timeo”... Bu kolektif çalışmanın üyeleri “tek kitabı olan insan”ı aşmak istediler. Cesaretleri adına onlara teşekkür ederim...

Prof. Dr. Burak Gülboy

İstanbul, 2016

GİRİŞ

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI ANLAMAK

*Burak Gülboy**

1 9. yüzyıl ile 20. yüzyılın en önemli kesişme noktası olan Birinci Dünya Savaşı, modernleşmenin dinamikleri içinde eski ile yeninin bir arada yaşadığı bir anın kırılma noktası olarak, önce Avrupa'nın ve sonra da bütün dünyanın tecrübe ettiği büyük ve yıkıcı bir savaş olarak tarihin en büyük trajedilerinden biri olarak görülmektedir. Trajik yapısına uygun olarak da 1914-1918 yılları arasında yaşanan zamanın deyişiyle “Büyük Savaş”, daha çok bilinen adıyla ise “Birinci Dünya Savaşı”, yüzüncü yılında hala önemli bir inceleme alanı olarak sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinin başlıkları altında toplanmış literatürlerin konusu olmaktadır.

Bir savaşı “Dünya Savaşı” olarak nitelemek için gerekli ölçüt ne olmalıdır? Günümüz literatüründe dünya savaşı olarak nitelenmiş yalnızca iki savaş var. Diğer taraftan yapıldığı alan, katılım, harcanan kaynaklar ve verilen kayıplar göz önüne alındığında tarih bahsedilen iki dünya savaşından daha önceden de dünya savaşı olarak nitelenebilecek büyüklükte savaşlar olduğunu gösteriyor. Örneğin antik dünyanın en büyük hesaplaşmaları olarak kabul edilen Büyük İskender'in Doğu Seferleri ya da Roma ile Kartaca arasındaki Pön Savaşları o dönemdeki bilinen coğrafya açısından dünya savaşı niteliği taşımaktalar. Diğer taraftan Haçlı Seferleri de benzer özelliklere

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

sahipler. Benzer şekilde Otuz Yıl Savaşları ve İspanyol Veraset Savaşları da katılım, kaynak ve kayıplar konusunda modern döneme hazırlanan dünya için büyük nitelikli savaşlar konumundalar. Gene de Kuzey Amerika, Hindistan, Okyanuslar ve Avrupa'ya yayılan çatışmalar, belli başlı bütün büyük devletlerin katılımı, harcanan kaynaklar ve verilen kayıplar olarak düşünüldüğünde tarihçiler ilk dünya savaşı yakıştırmalarını ilk olarak Yedi Yıl Savaşları'na yakıştırıyorlar. Buna karşılık siyasi tarihte ilk Dünya Savaşı 1914-1918 yılları arasında meydana gelen ve zamanın nitelemesi ile “Büyük Savaş” olarak adlandırılan çatışmaya yapıyorlar.

Büyük Savaş'a “birinci” nitelemesini yapmak doğru mudur? Vurgulamak gerekir ki, Büyük Savaş pek çok anlamda birinci olma özelliği taşıyor. Savaş olgusu insanlık tarihi kadar eski olduğundan, yaşanan tecrübeler Büyük Savaş, büyük yapan özelliklerin pek çoğunun önceden yaşanmış olduğunu gösteriyor. Alan ve katılım olarak düşünüldüğünde Pön Savaşları yapıldığı dönemdeki dünyanın başat iki gücü olan Roma ve Kartaca dışında daha küçük birimlerinde ittifaklar ile dahilini de içerdüğinden ve Kartaca'nın alan ve nüfus olarak yok edilmesi ile sonuçlandığından kapasite olarak bir (Antik) Dünya Savaşı olmaya aday. Kayıplar söz konusu olduğunda ise Avrupa nüfuslarının aşağı yukarı yüzde 4.1'ini yok etmesi itibarıyla Büyük Savaş'ın yıkıcılığı tartışılmaz olsa da, savaş tarihi daha aşırı rakamların önceden cereyan eden çatışmalarda ortaya çıktığını gösteriyor. Yenilginin tamamen imha anlamını taşıdığı Antik Dönem'deki katliamlar dışında, son üç yüz yılda meydana gelen büyük kapasiteli savaşların getirdiği kayıplardan örnekler vermek gerekirse, Otuz Yıl Savaşları yapıldığı alandaki nüfusun yedide birinin imhası ile sonuçlanmış. Gene 1851-1864 yılları arasında Çin'de meydana gelen ve bir iç savaş olarak kabul edilen Tai Ping Ayaklanması ise kesin

olmamakla birlikte 30 milyondan fazla insanın ölümüne yol açmıştır.¹ Gene 1793-1815 yılları arasında aralıklı olarak devam eden Fransız Devrim Savaşları ve Napolyon Savaşları da Avrupa nüfuslarına büyük can kaybı getirmiştir.

Büyük Savaş, pek çok analizde evrimleşmiş teknolojilerin yoğun olarak kullanıldığı ve bu anlamda sanayileşmiş devletlerin kaynaklarını bir bütün olarak seferber ederek savaşa yoğunlaştırdıkları ilk modern savaş olarak anılmaktadır. Bu anlamda değerlendirildiğinde, 19. yüzyılın teknolojik gelişmelerinin savaş alanına aktarıldığı ve savaşan tarafların kaynaklarını topyekün seferber ettikleri Amerikan İç Savaşı, Büyük Savaş'tan önceki ilk endüstriyel savaş olma önceliğini taşımaktadır ve 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı, 1905 Rus-Japon Savaşı ve 1912-13'teki Balkan Savaşları da bu listeye eklendiğinde Büyük Savaş birinci olma özelliğini kaybetmemektedir. Ayrıca belirtilmesi gereklidir ki, Büyük Savaş'ın başlangıcında katılımcı devletlerin sahip oldukları teknolojilerin tamamı yukarıda bahsedilen çatışmalarda daha önceden denenmiş ve aktive edilmişlerdir. Örneğin, demiryollarının savaşta etkin kullanımı ilk defa Amerikan İç Savaşı ve Fransa-Prusya Savaşı'nda, modern Büyük Savaş gemilerinin, sahra telefonları gibi gelişmiş haberleşme teknolojilerinin ilk kullanımı Rus-Japon Savaşı'nda, uçağın ilk kullanımı ise 1911 İtalyan-Osmanlı Savaşı ve Balkan Savaşları'nda gerçekleşmişti. Bu anlamda 1914'te Büyük Savaş'ın cephelerine yürüyen ordular ve denize açılan donanmalar denenmiş teknolojilerden başka yeni bir icada sahip değillerdi. Daha önceden de olduğu üzere savaşın gidişatının gerektirdiği önlem ve ihtiyaçlar yeni teknolojilerin hayata geçirilmesi için vesile olacaktır.

1 Richard Hamilton ve Holger Herwig, *Decisions for War 1914-1917*, Cambridge University Press, New York, 2004, s 2.

Büyük Savaş aktivite alanı olarak tarihin gördüğü en büyük çatışmalardan biridir. Savaş çatışma olarak üç kıtayı ve katılım olarak beş kıtayı kapsamıştır. Casusluk faaliyetleri, ekonomik ve askeri yardımlar da hesaba katıldığında savaş aktivitesi dünyanın tamamında egzersiz edilmiştir. Uluslararası sistemin güç hiyerarşisi içinde yer alan bütün devletlerden başka pek çok orta ve küçük güç niteliğindeki devletler de savaşan iki grup içinde yer alarak Büyük Savaş'ın tarafları olmuşlardır. Bu çerçeveden bakıldığında Büyük Savaş, birinci olma özelliğine oldukça uygun gözüküyor olsa da, daha önceden de vurgulandığı üzere bu unsurların tamamı Yedi Yıl Savaşları için de geçerli olduğundan, Büyük Savaş'ın bu konuda da ilk olma özelliği tartışmaya açık kalıyor.

Belki de yukarıda sayılan nedenler ve verilen örneklerin bilincini taşıyan bir tarih bilgisiyle donanmış olan toplumlar, günümüzde Birinci Dünya Savaşı olarak adlandırılan çatışmanın başladığı süreçte ona "Büyük Savaş" nitelemesi yaptılar. Büyük Savaş insanlığın yabancı olmadığı bir olgunun yeniden tezahürü olarak bilinmeyen bir şeyin başlangıcı değildi. 19. yüzyılda medeniyetin ahlaksal, kültürel, politik, sosyal, ekonomik, teknolojik ve askeri anlamda geçirmiş olduğu bütün değişimlere karşılık savaş ve savaşmak olgusu önceki dönemlerden devreden basit bir mantığın gene basit mantıklarla donanmış ülküler eşliğinde yeniden canlandırılmasıydı. Bu nedenle savaşın beklenen bir şey olduğunu iddia etmek tartışmalı ise de, bilinmeyen bir olgu olduğunu iddia etmek zordur. Peki, bir olguyu bilmek ile onu tecrübe etmek aynı şey midir? İşte bu noktada Büyük Savaş içinde yer alan veya etkilenen pek çok birey için birincilik özelliğine sahip bir tecrübe idi. Bu nedenle de öncekilerden farklı olarak "büyük" olma özelliğini kapsamaktaydı. Bu anlamda düşünüldüğünde ise "birinci" olma özelliğinden çok (ki bu sonradan düşünülmüştür), "büyük" olma niteliği,

1914-1918 arasında tecrübe edilen bu savaşın, üzerinden yüz yıl geçmesine karşın, hala incelenebilir olması için yapılacak sorgulara başlangıç teşkil edebilecektir.

Büyük Savaş'ı ya da modern literatüre devreden adıyla Birinci Dünya Savaşı'nın "büyük" olma özelliği nasıl sorgulana-bilir? Dört yıllık bir mücadelenin devletten, bireye kadar uzanan bir yelpazede yaratmış olduğu etkiyi anlamlandırmak için yüklüce bir külliyat yüz yıllık süre içinde insanlığın ilgisine sunulmuş bulunuyor. Bu durum ister istemez tüketilmiş bir fenomenin yeniden sunumu gibi gözüксе de, sosyal bilimlerin rölativitesi yeni analiz ve sorgulamaları mümkün kılarak yeni üretimlere cesaret veriyor. Bu nedenle de Birinci Dünya Savaşı'nın Büyük Savaş olarak nitelenmesini farklı analizler ile sorgulanması kolay kolay tükenmeyecek bir süreç olarak gözüküyor.

Savaş bir olgu olarak anlamlandırmak için Clausewitzyen üçleme savaş teorileri arasında en belirgin olanı olarak göze çarpmaktadır. Carl Von Clausewitz, "Savaş Üzerine" adlı eserinde savaş ve savaşmak kavramlarını birbirinden ayırarak savaş bir olgu, savaşmayı ise bir eylem olarak nitelendirir. Bu anlamda savaşma eylemi güç kullanarak rakibe iradenin kabul ettirilmesi anlamını taşıırken, savaş olgusu politikanın başka araçlarla (çatışmacı araçlar olarak da nitelenebilir) devamıdır. Bu ayrım göz önüne Clausewitz savaş olgusunun üç aşamada anlamlandırılabilirliğini vurgular. Bu aşamalardan ilki devlet seviyesidir ve savaş bu seviyede politikanın devamlılığını içerdiğinden, rasyonalite ile ilgilidir. İkinci seviye ise askerlik alanını kapsar ve bu seviyede savaş, strateji ve taktiklerin uygulanması üzerine kurulu olduğundan askeri kapasite, yetenek ve becerilerin icrasının başarılı kullanımını içerir. Üçüncü seviye ise birey ile ilgilidir ve bu seviyede arzu ve çile olarak hem

negatif ve hem de pozitif anlamlar içerir. Bu seviyede bireyin diğer iki seviyedeki organizasyonlara eklemlenmesi, mücadele için motive olması ve aynı zamanda bu mücadelenin getireceği yükü hissetmesi ve tecrübe etmesi ile ilgilidir.²

Bu üç seviye hem birbirine bağımlı olarak düşünülmelidir hem de her seviyede ayrı ayrı değerlendirmelidir. Savaş politikanın başka araçlarla devamı olarak nitelendiğine göre politik bir eylemdir. Bu çerçevede savaşın kararları devletin başındaki hükümetler tarafından alınır ve savaş hedefleri de, ayrı bir deyişle savaşın stratejisi hükümetler tarafından belirlenir. Bu çerçevede asker elit hükümet tarafından belirlenen rasyonalite çerçevesindeki stratejiye uygun taktikleri üretmek ve pratiğe koyarak savaşı en olumlu şartlarda organize edip yürütmek durumundadır, hükümetler ise bu organizasyona uygun kaynakları sağlamak ile yükümlülerdir. Devlet ve birey seviyelerindeki ilişki ise ülkesi için canını tehlikeye atacak olan bireyleri savaş ile ilgili olan rasyonaliteye hazırlamaktır. Bu nedenle devletler savaş konusunda meşru nedenlere ihtiyaç duymakta ve bunları inşa etmektedir. Bireyin arzusunu kuvvetlendirmek ve onun çekeceği cefayı anlamlı hale getirmek, nihayetinde askerlik ile birey arasındaki ilişkiyi devamlı kılmak ve savaş eforunun devamlılığını sağlamak devletin başındaki hükümetin üreteceği rasyonalite ile ilgilidir.

Clausewitzyen üçlemesinin devlet, askerlik ve birey seviyeleri göz önüne alındığında Birinci Dünya Savaşı'nı modern literatürde "birinci" ve yapıldığı dönemde "büyük" haline getiren etkenler incelenebilir hale gelmektedir. Aynı zamanda söz konusu üç seviye savaş ile ilgili üç ayrı tarihin, siyasi, askeri

2 Clausewitz'in kavramsallaştırması konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Carl Von Clausewitz, *On War*, O.J. Matthijs Jolles, The Modern Library, New York, 1943.

ve toplumsal tarihin, değişik bakış açılarını da gözler önüne sermektedir.

Devlet Seviyesinde Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak

Birinci Dünya Savaşı üzerine olan literatürün yazım sürecinde tarihsel anlatım, savaşı Avrupalı büyük güçlerin üstünlük mücadelesi üzerine oturtmuştur. Bu mücadeleye sonradan ABD ve Japonya gibi kıta dışından devletler de katılmış olsa da, Büyük Savaş başlangıcından bitimine kadar Avrupa devletler sistemi özelinde bir hesaplaşma olarak görülmektedir. Bu durum ister Avrupa güç dengesinin hesaplaşması, isterse de büyük emperyalistlerin paylaşım mücadelesi olarak vurgulansın değişiklik göstermez. Başat aktörler devletler, hatta daha da özel olarak, büyük güçlerdir.

1914'te savaşın başlangıcına giden sürecin, Avrupa kıtasının ortasında yükselen, gücünü ve etkisini genişletmek için alan ihtiyacı olan Almanya'nın potansiyel yayılma alanlarında karşısında bulduğu İngiltere, Fransa ve Rusya ile içine girdiği hesaplaşmalardaki tırmanışın yaratmış olduğu bir sonuç olduğu kabul edilmektedir. Bu çerçevede Almanya, mevcut statükoyu baltalayan bir dış politikayı kabullenerek, 1905, 1908, 1912 ve nihayetinde 1914'teki uluslararası krizlerde Avrupa sistemini önce istikrarsızlaştırmış ve sonrada çatışmaya sürüklemiştir. Söz konusu krizlerin içeriğine bakıldığında (ikisi Fas ve diğer ikisi Balkanlar ile alakalı) Almanya'nın direkt olarak taraf olmadığı ama sorunları krize dönüştüren katkısı yaptığı görülebilir. Bu çerçevede Almanya'nın bir taraftan Fas krizlerinde olduğu gibi İngiltere ve Fransa'yı kendine yabancılaştırdığını ve Balkan krizlerinde olduğu gibi Avusturya-Macaristan ve Rusya arasındaki dengeyi alt üst ettiği de açıktır.³

3 David Stevenson, "The Politics of the Two Alliances", *The Great War and the Twentieth Century*, Jay Winter, Geoffrey Parker ve Mary Habeck (ed.), Yale University Press, New Haven, 2000.

Bunun ötesinde Pasifik'te ve Latin Amerika'da izlediği politikalar da Almanya'nın ABD ve Japonya ile olan ilişkilerini gerginleştirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Almanya'nın mevcut sistemin statükosunu zorlayan politikalarının yanında diğer devletlerin de uyum içinde davrandığını söylemek zordur. Başta Avusturya-Macaristan olmak üzere, Fransa ve Rusya'nın, hatta İngiltere'nin Avrupa güç dengesinde gerileyen devletler olduğu vurgulanmalıdır. Bu çerçevede Avrupa güç dengesi önceki dönemlere göre hassaslaşmış ve sistemin sahip olduğu statüko, mevcut durumu dönüştürmek isteyen büyük ve orta devletlerin meydan okumalarına açık hale gelmiştir. Savaşın Avusturya-Macaristan gibi eski bir büyük güç ile Sırbistan gibi ihtiraslı bir orta güç arasındaki krizden tetiklenmiş olması gözden kaçmamalıdır. Bu nedenle de Paul Schroeder ve Joachim Remak gibi akademisyenler Avrupa siyasal sisteminin 1900'lerin başından itibaren içine girdiği kısır döngüyü savaşın önemli nedenlerinden biri olarak işaret ederler.⁴

Sistem bazındaki analizler açıklayıcılıklarını korusalar da, Birinci Dünya Savaşı'nın savaşan taraflar için "büyük" olmasını anlamlandırmazlar. Savaş, savaşa iştirak eden devletler için "büyük" kılan etken, bu devletleri savaşa hazırlayan ve savaş mümkün hale getiren, savaşa giren tarafların öne sürdükleri meşruluk tezlerinde bulunmaktadır. Savaşın başlangıcından kısa bir süre sonra, önce Almanya ve sonra da savaşa katılan diğer devletler (Osmanlı İmparatorluğu hariç), savaşın hemen öncesindeki diplomatik belgelerini açıklayarak

4 Paul Schroeder, "World War I as Galloping Gertie: A Reply to Joachim Remak", *The Journal of Modern History*, Cilt 44, Sayı 3, Eylül 1972, ss. 319-345; Joachim Remak, "1914- The Third Balkan War: Origins Reconsidered", *The Journal of Modern History*, Cilt 43, Sayı 3, Eylül 1971, ss. 353-366.

kamuoylarına sundular.⁵ Bu eylemin amacı savaşı tarafların savaşa giriş süreçlerinde haklılıklarını göstermek ve başlayan savaşın kendileri için aslında tehlike altına düşen varlıklarını korumak için bir meşru müdafaa olduğunu kanıtlamaktı. Söz konusu belgelerin meşruluğu taraflar tarafından reddedilse de, savaştan sonra dahi bu belgeler üzerinden tartışmalar devam etti ve günümüzde halen de gün ışığına çıkarılan belgelerle tartışmalar devam ediyor. Bu durum ister istemez tarih yazımlarında Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri ve nedenleri ile ilgili farklı yaklaşımlar ortaya çıkarmış olsa da, savaşa katılan bütün devletler için ortak payda savaşın meşru nedenlere ve doğru mantıklara dayalı bir mücadele olduğudur.

1919'da imzalanan Versailles Antlaşması'nın 231. maddesi Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından Almanya'yı sorumlu tutarak, savaşın sorumluluğunu resmi bir şekilde tek bir devlete yüklese de, Birinci Dünya Savaşı Avrupalı devletler için yapılması meşru bir mücadele anlamı taşımaktaydı. Söz konusu meşruluklar savaşın başlangıcından çok daha önce her devletin kendi vizyonu çerçevesinde oluşmuş algılara dayanmaktaydı. Savaşın başlangıcından sorumlu olan Almanya, daha 1890'lardan itibaren büyük güçler arasında yükselen potansiyeline uygun bir prestij ve bu prestiji olumlayacak olan bir hakimiyetin peşindeydi. Bu durum Almanya'nın bir yandan deniz aşırı sömürgeci politikalara doğru sürüklerken, bir yandan da kıta Avrupa'sında ekonomik bir hakimiyet kurma girişimlerine itmekteydi. Bu iki yaklaşımın doğrudan sonuçları Almanya'nın İngiltere'ye rakip olacak bir donanma inşaatı ve Fransa ile Rusya'yı tedirgin edecek bir kıtasal üstünlük girişi oldu. Böylesine bir rekabetin doğal sonucu ise Almanya karşısında bloklaşan bir memnunsuzlar grubuydu. 1905'ten

5 Annika Mombauer, *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*, Longman, Londra, 2002.

itibaren Almanya karşısındaki blok güçlenirken, Almanya da gittikçe daha fazla İngiltere tarafından denizlerde, Fransa ve Rusya tarafından da kıtada kendini çevrelenmiş hissetmeye başladı. Söz konusu çevrelenmişlik tezi Almanya için kaçınılmaz bir hesaplaşmanın yaklaşmakta olduğu ve bu hesaplaşmanın Almanya için en uygun zamanda yapılması gerektiği mantığının Alman karar vericilerde hakim olmasını sağladı. Bu nedenle Almanya için Birinci Dünya Savaşı'nın "Büyük Savaş" olmasının nedeni, bu savaşı bir hesaplaşmanın ötesinde, bir var olma savaşı olarak görmesindeydi. Benzer bir durum Almanya'nın rakipleri için de geçerliydi. Başta Fransa ve Rusya, kendilerini Almanya'nın genişleme alanında gördüklerinden söz konusu savaşı bir nefsi müdafaa olarak algılıyorlardı. İngiltere ise Alman saldırganlığının, kendini rahat hissettiği statükoya karşı bir meydan okuma olduğunu hissettiğinden Almanya'nın karşısında yer almaktaydı. Savaşın başlangıcından itibaren söz konusu meşruiyet iddiaları netleşerek belirginleşti. 1917'den itibaren iki blok karşı karşıya gelirken, aynı anda iki meşruluk iddiası da söylem olarak netleşti. Almanya için mevcut savaş bir varoluş mücadelesi, Genelkurmay Başkanı Eric Ludendorff'un söylemi ile bir "Topyekün Savaş"tı; diğer cephede ise savaş Alman agresifliğine ve onun neden olduğu yıkıma karşı yapılan bir haklı savaş, İngiliz devlet adamı Lloyd George'un söylemi ile "savaşlara son verecek savaş"tı, 1917 yılında ABD Başkanı Woodrow Wilson savaşa yeni bir anlam yükleyerek savaşı "demokrasilerin tiranlıkla mücadelesi" olarak niteledi. Özelden genele doğru bir değerlendirme yapılırsa Birinci Dünya Savaşı, savaşan devletler için tekil anlamda bir var olma sorunu, çoğul anlamda ise doğruluk için yapılan bir mücadele olarak algılandığından, katılımcılar için o güne değin verilmiş olan savaşların en önemlisiydi ve bu anlamda en "büyük" savaştı ve bu mücadele içinde burada sayılmayanlar

da dahil bütün katılımcılar haklılığın rölatifleştiği bir düzlemde kendi “büyük” savaşlarını bu mantıklar üzerinde inşa ettiler ve hesaplaşmalarını da bu mantığa dayanarak yaptılar.

Askeri Seviyede Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak

Birinci Dünya Savaşı yaşanan çatışmaların yoğunluğu itibarıyla tarihin gördüğü en yoğun silahlı mücadelelerden biri olma özelliğini taşıyor. Basit anlamda düşünüldüğünde, Birinci Dünya Savaşı’na kadar gelen süreçte savaşlar yıllarca sürse dahi, bir askerin çatışma içinde kaldığı an göreceli olarak oldukça kısa olmasına karşılık Birinci Dünya Savaşı’nın yoğunluğunda bir askerin çatışma içinde geçirdiği süre oldukça fazlaydı. Bunun başlıca nedeni Birinci Dünya Savaşı’nın meydana geldiği alanın genişliğinin aksine çatışmaların yaşandığı alanların nispeten dar olması ile alakalıydı. Bu durum, özellikle Manş Denizi’nden İsviçre’ye kadar uzanan karşılıklı siper hatlarından oluşan Batı Cephesi’nde belirgindi ve bu hat dört yıllık süreçte pek az değişmesine karşılık, sürekli asker bulundurulması gereken bir alan oldu. Benzer durumlar Çanakkale ya da Galiçya gibi diğer cephelerde de ortaya çıktı. O döneme değin tarihin gördüğü en önemli endüstrileşmiş çatışma olarak Birinci Dünya Savaşı insan sayısı olarak kalabalık orduların cephane, erzak, nakliyat vs. olarak organize edilmesi gerektiği bir yönetim ağının gerekliliği altında cereyan etti. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı askeri seviyede büyük bir organizasyondur ve aşağı yukarı savaşan bütün taraflar da hem savaştan önce ve hem de savaş sürecinde bu organizasyonu işletebilecek olan planlamaları hazırlayıp devam ettirmeye çalıştılar. Bu durum savaşan tarafların askerleri için Birinci Dünya Savaşı’nı “büyük” kılan ikili bir anlam üretti.

Bu anlamlardan ilki savaşın öncesindeki hazırlıklar ile ilgilirdi. Merkez Avrupa son yaşamış olduğu 1871 Fransız-Prusya

Savaş'ının ardından sıcak çatışmadan uzak bir dönem geçirmişti. Avrupalı devletler periferilerinde yaşanan çatışmaların uzak ekoları haricinde rahat bir dönemin içinde olmalarına karşılık, askeri anlamda yatırımlarını hiçbir biçimde azaltmış değillerdi. Bunun başlıca nedenlerinden ilki dönemin ulusal güç anlayışının askeri güç ile eşleştirilmesi, diğeri ise devletlerarası dengelerde askeri güç dengelerinin de hassasiyet içinde gözetilmesi idi. Diğer taraftan devletler arasındaki ilişkilerde savaşın bir sorun çözme yöntemi olarak kullanılması da anormal bir durum değildi ve Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde günümüzde savunma bakanlığı olarak adlandırılan kurumun, savaş bakanlığı olarak adlandırılmasının da başlıca nedeni buydu. Bu nedenlerin yarattığı ortam her devletin askeri kurumlarını ayrıcalıklı bir konuma taşımış ve devlet kurumsallaşması içinde özerk hale getirmişti. Söz konusu özerklik içinde hareket alanı bulan askeri elitler de ülkelerinin güvenlik algılarını söz konusu özerklikleri içinde kendi dünya görüşlerine göre özelleştirmişlerdir. Bu özelleştirme o kadar ileri boyutlara taşınmıştır ki, her devletin genelkurmayı, ülkenin güvenliği için savaş planları üzerinde çalışmalar yaparken, olası bir Avrupa savaşının senaryolarını da üretmişlerdir.⁶

1914'e gelinirken Avrupa'nın bütün büyük güçlerinin genelkurmayları olası bir Avrupa savaşına masa üzerinde mükemmelleştirdikleri planlar çerçevesinde hazırlanmışlardı. Almanya'nın Schlieffen Planı, Fransa'nın Plan 17'si, Rusya'nın Plan 19'u gibi ana savaş planları ülkelerin tüm askeri yapılarını belirlenmiş stratejiler doğrultusunda en çabuk sonuç alınacak biçimde harekate sokmak üzerine odaklanmışlardı. Söz konusu planlar dışında Üçlü İttifak ve Fransız-Rus İttifakı gibi askeri işbirliğini öngören anlaşmalar da bu planlar dışında olası bir

6 Barbara Tuchman, **Guns of August**, 4. Basım, Ballantine Books, New York, 1990.

savaş durumunda müttefiklerin işbirliği konusunda maddeler içermekte olduğundan, Avrupalı devletlerin genelkurmayları da olası bir savaş durumunda koordinasyon sağlamak üzere prensipler belirlemişlerdi.⁷ Söz konusu savaş planları o kadar gizli tutulmaktaydı ki, ne bağlı hükümetler, ne de ittifak ortakları bu planların ayrıntıları konusunda genelkurmaylar tarafından bilgilendirilmemişti. Bu durum da 1905'ten sonra krizlerle sarsılmaya başlayan Avrupa siyasal sistemi dahilindeki devletlerin genelkurmaylarında zaten bütün ayrıntısı ile planlanmış olan bir savaşın en iyi çözüm olacağı fikrinin hakim olmasına neden oldu. 1905 ve 1912'de Alman Genelkurmayı olası bir Avrupa savaşından başarı ile çıkma şansının fazlalığı doğrultusunda İmparatorluk Konseyine savaş çağrısı yaparken, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, ısrarla İtalya ve Sırbistan'a savaş açılmasını isteyen Genelkurmay Başkanı Franz Conrad Von Hötzendorf'u 1911 yılında görevden almıştır. Diğer tarafta ise Fransa ve Rusya Genelkurmayları 1894 yılındaki ittifak antlaşmasından itibaren gizli görüşmeler ile Almanya ile yapılacak olası bir savaştaki işbirliği konusunda hazırlıklar yaparken, 1912'deki Agadir Krizi'nin ardından İngiliz ve Fransız Genelkurmayları gene Almanya ile olması muhtemel bir savaşta askeri işbirliği ile ilgili ayrıntılı planlar hazırlamışlardır. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın dahil olduğu Üçlü İttifak donanmalarının işbirliği konusunda uzlaştıkları son toplantılarını 1913'te yaparken, İngiliz Amiralliği 1913'te Fransız Donanma Bakanlığı seviyesinde iki ülkenin donanmalarının işbirliğini öngören (ve hükümetlerin haberdar edilmediği) bir anlaşma yapmışlardır; benzer bir anlaşmanın görüşmeleri de İngiliz ve Rus Amirallikleri arasında 1914'ün başında başlamıştır.

7 Richard Hamilton ve Holger Herwig (ed.), **War Planning 1914**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere Avrupalı Büyük Güçlerin askeri kurumları belirgin bir özellik içinde git-tikçe daha olası olarak görülmeye başlayan bir savaşa hazır-lanmışlardır. Avrupa siyasal sisteminin 1905'ten sonra içine girdiği krizler, ne olursa olsun, diplomasinin esnekliği çerçe-vesinde barışın devamlılığını sağlayabilecek çözümler ile aşılsa da, bu krizler Avrupalı asker elitlerin gözünde kaçınılmaz olan bir son hesaplaşmaya ilerleyen adım taşları olarak gözükme-ktedydi. Bu çerçevede Clausewitzyen üçlemenin ilk iki seviyesi, devlet ile asker seviyesi, arasındaki bağlantıdaki kopukluk göze çarpmaktadır. Clausewitz önerdiği üç seviyenin birbirine bağ-lılığına işaret ederken askerlerin savaş sanatını devletin ras-yonalitesi çerçevesinde uygulamalarının gerekliliğine işaret eder. Bu çerçeveden bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı önce-sinde özerkleşmiş olan Avrupalı genelkurmayların, bağlı bu-lundukları hükümetlerin rasyonelitelerinden kopuk oldukları ve daha önemlisi kendi rasyonelitelerini yarattıkları görülebi-lir. Bu durum da Clausewitz'in savaşı politikanın devamı ola-rak gören yaklaşımını zedeleyerek, savaş hükümetlerin inisi-yatifinden alarak askerlerin inisiyatifine bırakmıştır. 1912'de yeniden Genelkurmay Başkanlığı'na atanan Conrad, 1914'ün Temmuz ayındaki Saraybosna suikastının ertesinde Sırbistan ile yapılmasını öngördüğü önleyici savaş için uygun ortamın ortaya çıktığını fark ettiğinde kendi rasyonelitesini hüküme-tine kabul ettirmeyi başardı; bunu takiben Rus Genelkurmayı ülkenin prestijinin ancak Avusturya-Macaristan'a kuvvetli bir güç gösterisi ile kanıtlanabileceği konusunda Çar'ı ikna ederek topyekun seferberliği başlattı ve Alman Genelkurmayı Schlieffen Planında yer aldığı üzere topyekun Rus seferberliğini Fransa ve Rusya'ya savaş açmak için en uygun an olarak seçti ve planı uygulamaya soktu. Alman savaş ilanının hemen ertesinde Fransa Plan 17'sine uygun olarak Alsace-Lorraine'e saldırıya

geçerken, İngiliz görev gücü savaşın ilk haftasında 1912'deki İngiliz-Fransız görüşmelerine uygun olarak Fransa'ya çıkarak cephedeki yerini aldı. Savaşa sonradan dahil olan Osmanlı İmparatorluğu dahi Genelkurmay Başkanı Enver Paşa'nın bireysel inisiyatifi ile Birinci Dünya Savaşı'nın saflarına katıldı.⁸

Genelkurmaylar için Birinci Dünya Savaşı'nı "büyük" yapan ne idi? Şüphesiz ki Genelkurmayların Büyük Savaşı isteme nedenleri kendi yarattıkları rasyonaliteyle alakalıydı. Stephen Van Evera bu rasyonaliteyi "saldırı kültü" olarak değerlendirmektedir.⁹ Ona göre 1871'deki Fransa-Prusya Savaşı Avrupalı devletlerin Genelkurmaylarında hem politik ve hem de askeri etkiler bırakmıştır. Bu savaşta Prusya'nın sergilediği performans çerçevesinde sivil otorite olarak Şansölye Bismarck ile askeri otorite olarak Genelkurmay Başkanı Moltke arasında birbirlerinin alanlarına müdahale etmeden sergilenen işbirliği dahilinde Bismarck'ın sivil otoritesinin savaşın ortamını hazırlaması ve savaşın organizasyonunu Genelkurmay Başkanı Moltke'ye bırakması savaşın kazanılmasında büyük etken teşkil etmiştir. Savaşta galibiyet Alman Birliği'nin kurulmasını mümkün kılarken, Alsace Laurene gibi büyük bir alanın da yeni kurulan Almanya'ya dahil edilmesini sağlamış ve Almanya'yı kıtadaki en büyük gücü konumuna taşımıştır. Genellemek gerekirse 1871 savaşında Fransa karşısında alınan mutlak galibiyet siyasi anlamda bir devletin savaş ile elde edebileceği maksimum kazancı göstermektedir ve savaşı bir araç olarak olumlamaktadır.

Diğer taraftan Prusya için söz konusu olan olumlu sonuçların tersi de mağlup Fransa için geçerlidir. Savaştan önce

8 F.A.K. Yasamee, "Ottoman Empire", *Decisions for War*, Keith Wilson (ed.), St Martin's Press, New York, 1995, s. 251.

9 Stephen Van Evera, "The Cult of Offensive and the Origins of the First World War", *International Security*, Vol. 9, No. 1, Bahar 1984, ss. 58-107.

Avrupa'nın en önemli askeri gücü olarak kabul edilen Fransız ordusunun devletin başındaki III. Napolyon'un başarısız yöneticiliği ve ordunun yönetim kademesine bulaşmış olan politika nedeniyle bu efektif savaş makinesi aşağı yukarı hiçbir varlık gösterememiştir. Sivil otoritenin belirsizliği ve askeri yönetimin inisiyatifsizliği savaşın organize edilmesini imkansızlaştırmıştır. Sonuçta uğranılan büyük yenilgi ülkeyi maddi anlamda yıkıma götüren ve topraklarından eden bir barışla sonlanmıştır. Sivil ve askeri otoritenin alanlarını belirleyemediği bir süreçte savaş Fransa için maksimum zararı getirmiştir.

Saldırı kültünün rasyonalitesi de 1871 savaşının yukarıda bahsedilen çıktıları üzerine kuruluydu. 1871 savaşında olduğu üzere savaşa en uygun biçimde hazırlanan, politikayı savaşı en uygun zamanda başlatmak üzere düzenleyen ve en doğru zamanda saldırıyı başlatarak, kesin bir darbe ile rakibi etkisizleştirenin kazanacağı mantığı üzerine kurulu olan bu kült hem hükümetlerde yer politik elitleri ve hem de Genelkurmay kadrolarını oluşturan asker elitleri derinden etkiledi. Buna ek olarak galip Almanya'nın kazançlarını koruma endişesi ve yenik Fransa'nın kayıplarını yeniden kazanma arzusu Avrupa'nın merkezinde bir istikrarsızlık unsuru olurken bu iki devlet saldırı kültünün etkisi altında er geç gelecek olan intikam savaşının hayaleti altında örgütlendiler. Fransa 1871'den, 1914'e değin 16 tane plan hazırlarken, bu planların en gelişmiş hali savaşın başında devreye soktuğu Plan 17 oldu. İlginç olan nokta Fransa'nın savaş için on yedi ayrı planı olmaması fakat öncekilerin rafine edildiği tek bir Plan 17'nin olmasıdır. Benzer biçimde 1891'e değin, Genelkurmay Başkanı olarak kalan Moltke'de Almanya için değişik senaryolar içeren pek çok planın çalışmasını yaptı ve onun ölümünün ardından bu çalışmaların en rafine hali 1905'te Schlieffen Planı olarak değer kazandı. Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanı için

İtalya ya da Sırbistan'a yapılması öngörülen önleyici savaş da saldırı mantığı üzerine kuruluydu.

1914'ün Ağustos ayının başında savaş başlarken, Genelkurmayları oluşturan asker elitler için başlayan çatışma "büyük" hesaplaşmaydı. Önceki başlıkta bahsedildiği üzere katilimci devletlerin hükümetleri savaşı bir varoluş mücadelesi olarak meşrulaştırırlarken, genelkurmaylar da 1871'den beridir inşa olmakta olan bir rasyonalitenin çerçevesinde ilk saldıranın kazanacağı ve kesin sonuçlu bir darbenin zaferi getireceği mantığının inancıyla savaşı istediler. Bu rasyonaliteye göre hazırlanıp rafine edilmiş ve tekleştirilmiş planlar savaşı asker elitler için daha başlamadan "büyük" hale getirmişti.

Birey Seviyesinde Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak

Birey seviyesinde ele alındığında Birinci Dünya Savaşı tarihin en trajik dönüşümlerinden birini simgelemektedir. Savaşın trajedisi devletlerin istatistik olarak sunabilecekleri insan, hayvan ve malzeme kayıplarının ötesinde Avrupalı toplumlarda ve bu toplumların kimlik yapılarında meydana gelmiş olan evrimsel ve devrimsel değişimlerle alakalıdır. Büyük Savaş'ın Avrupa kıtasında rejim değişikliklerine ve başarıyla sonuçlanan biri sosyalist ve biri de anti-emperyalist kimlikli iki devrime neden olmasının ötesinde, Avrupalı kimliğini derinden sarsacak tecrübelerin yaşanmasına neden olmuştur ve belki de bundan dolayı diğer seviyelerden farklı olarak birey seviyesinde "büyük" olması savaşın yalnızca öncesinde var olan bir kabul değil, savaşın sürecinde meydana çıkan bir sonuçtur.

Saraybosna'da Franz Ferdinand ve eşi Sophia'yı öldürmesinin ardından tutuklanıp konulduğu Terzin Kalesi Hapishanesi'nde Avusturyalı psikiyatr Dr. Pappenheim'in kendisi ile yaptığı mülakatta Gavrilo Princip'e suikastı neden düzenlediği sorulmuştur. Kendisinin anlattıkları özetlendiğinde Birinci Dünya Savaşı

öncesinde Avrupa toplumunun kimlik yapısının çok farklı bir yüzü ortaya çıkmaktadır. Milliyetçi ve devrimci söylemlerin arasında Princip, kendisinin Bosna Hersek'in kuzey doğusunda fakir bir bölgede doğduğunu, bölgesinde az sayıda olan okullarda okuyabilmek için harcadığı emekleri anlattıktan sonra Batı Avrupa'nın zengin halklarının kendisinin ait olduğu Sırp ulusu gibi doğu halklarını umursamaz bir tavır içinde geri bırakmış olduklarını ve aşağı gördüklerini, bu nedenle de suikastı Batının otoritesine karşı içinde biriken bu öfkenin sonucunda düzenlediğini anlatmıştır, kendisi "Avrupa'nın toplumsal yapısını baştan aşağı değiştirecek bir devrimin başlangıcı" amacıyla tetiği çekmiştir.¹⁰ Princip'in öfkesinin ardında yatan mantık Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Avrupa'da mevcut olan katmanlaşmış toplum yapısının yansımasıdır.

Barbara Tuchman, Birinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'nın toplumsal tarihçesinin, savaştan sonraki yazım süreçlerinde gerçeğinden oldukça farklı bir biçimde aktarıldığını vurgulamaktadır.¹¹ Bunun nedeni Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanmış olan acılardan dolayı kimsenin kötü hatıralar hatırlamak istememesi ve bu nedenle de savaştan önce fantastik bir hayat süren Avrupa toplumları ile ilgili yanıltıcı bir tarihselliğin inşa edilmesi mevcuttur. Gerçekte böylesine bir tarih inşası için uygun malzeme de mevcut bulunmaktaydı. 19. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devriminin Avrupa'nın tamamını etkilemesi ile gelişen teknoloji ve emperyalizmin Avrupalı devletlere sunduğu kaynakların yarattığı zenginlik Avrupalı toplumların refah seviyelerinde belirgin bir artışın meydana gelmesi

10 Z.A.B., Zeman, "The Balkans and the Coming of the First World War", *The Coming of the First World War*, R.J.W. Ewans, Hartmut Pogge Von Strandman (ed.), Clarendon Press, Oxford, 1988, ss. 19-33.

11 Barbara Tuchman, *Proud Tower*, 4. Basım, MacMillan, New York, 1965.

için uygun bir ortam hazırlamıştı.¹² Artan kentleşme, yüzyılın başında hala küçük alanlarda kurulu olan şehirlerin hızla büyümesini getirmekte ve kentsoylu sınıfın ekonomik düzeyini de yükseltmekteydi.¹³

Artan refah, kültürel bir dönüşümü de beraberinde getirmekteydi. Burjuva kültürü kendi lüks tüketimini tatmin edecek bir piyasa yaratırken, dünyanın dört bir yanından gelen sıradan ya da egzotik mallar Avrupa pazarını doldurmaktaydı. 1800'lerin son çeyreğinde Pax Britannica'nın sağladığı ulaşım ve ticaret güvenliğinin Avrupa'ya sunduğu bu egzotik kültür İngiliz Kraliçesi Viktorya'nın ismiyle anılan ve yalnızca İngiltere değil, bütün Avrupa'yı saran bir refah ve lüks anlayışını Avrupa kimliği ile eşleştirdi.¹⁴ Günümüzde halen Viktorya dönemi eşyaları olarak anılan malzemeler antika değeri olarak yüksek meblağlarda alıcı bulabilmektedir. Söz konusu kültür yalnızca bir refah ve lüks yaratmadı, aynı zamanda "üstün" Avrupalı imajını da inşa etti. Sosyal Darwinizm mantığında taçlanan bu üstünlük tezi Avrupa medeniyetinin diğer medeniyetlerden üstünlüğüne ve "Avrupalı" insanın, Avrupa dışında yaşayan diğer insanlardan üstünlüğüne dayalıydı. Bir Avrupalıya ancak başka bir Avrupalı eşit olabilirdi ve medeniyetin ulaştığı en ileri nokta olarak Avrupa dünyanın merkezi konumundaydı.

1912'de Edgar Rice Burroughs tarafından yaratılmış olan "Tarzan" karakteri, "üstün" Avrupalı imajını mükemmel bir biçimde özetlemektedir. Afrika ormanlarında yerlilerden kaçan bir İngiliz aristokrat ailenin bebeği olan Tarzan, annesinin ve

12 Norman Stone, **Europe Transformed 1878-1919**, Fontana Press, Londra, 1983.

13 Charles Emmerson, **1913: In Search of the World Before The First World War**, BBS Puplic Affairs, New York, 2013.

14 Eric J. Hobsbawm, **The Age of Empire**, Weidenfeld and Nicolson Ltd., Londra, 1987.

babasının ölümü ardından bir maymun sürüsü tarafından büyütülmüştür. Avrupa medeniyetini tanıma fırsatı bulamamasına karşılık hem kökeninde aristokrat olmasından ve hem de Avrupa kimliğine ait bir birey olmasından dolayı sahip olduğu beyinsel ve fiziksel yetenekler ile önce içinde bulunduğu maymun sürüsünün lideri konumuna ve sonra da ormanda yaşayan hayvanların ve yerel kabilelerin düzenini sağlayacak olan yönetici konuma ulaşmıştır. Daha sonradan tesadüfen karşılaştığı Amerikalı bir gazeteci ile ABD'ye dönmüş ve sonra da onunla evlenip İngiltere'ye yerleşmiştir. Doğuştan medeni olduğundan, Avrupa'ya dönüşünde bir uyum zorluğu yaşamak gibi bir sorunu olmamıştır.

Tarzan'ın hikayesinde içselleşmiş olan üstün Avrupalı imajı hegemonik bir üstünlüğün vurgusunu öne çıkartsa da, Gavril Princip'in Avusturyalı psikiyatra vermiş olduğu yanıtlar Avrupa kimliğinin iki yüzlü gerçeğini daha iyi yansıtmaktadır. Saraybosna suikastının ertesinde Batı Avrupa kamuoyları aristokrat bir Habsburg soylusunun, sıradan bir Sırp tarafından öldürülmüş olmasına tepki verirken, bu suikastın cüretinden dolayı Avrupa medeniyetini temsil eden Avusturya'nın, bu medeniyetin periferisinde yer alan Sırbistan'ı cezalandırma hakkı olduğuna inanmaktaydılar. Bu durum Avrupa kıtasında dahi bir üst ve alt Avrupa katmanlaşmasının olduğuna işaret etmektedir. Princip'in öfkesi "üstün" Avrupalı kimliğinin diğerlerini kibirle donanmış küçümsemesine karşıdır.

Gerçekte üst-alt katmanlaşması yalnızca gelişmiş Avrupalı ülkelerin toplumlarının başkalarına yönelttiği bir küçümseyicilik değildi. Avrupalı toplumların kendi içlerinde de ciddi bir katmanlaşma söz konusuydu. Avrupa'nın büyük şehirleri sakinlerine güzel alanlar ve büyük lüksler sunsa da, bu durum aldattıcıydı. Şehir merkezlerinin hemen ötesinde başlayan

banliyölerdeki fakirlik toplum içindeki refahın dağılımındaki eşitsizlikleri gözler önüne sermekteydi. Aristokrat kökenli ya da kent soylu sınıflar dışında toplumun geniş kesimlerini oluşturan işçi ve köylü sınıflar en gelişmiş ve zengin Avrupalı devlette dahi ulusal gelirin pek azından faydalanabilmekteydiler. Dahası devletlerin yönetim kademeleri nüfusun pek azını temsil edebilecek büyük gelir sahipleri tarafından işgal edilmişti. Bu durum da hem eşitsiz gelir dağılımının devamlılığı ve hem de alt sınıfların daha uygun hayat şartları için talep ettikleri reformların görmezden gelinmesi anlamını taşımaktaydı. Örneğin İngiltere’de 1900’lü yılların başında Liverpool’daki bir tersane işçisinin ortalama ömrü 26 yıl olarak ölçülmekteydi ve bu yaşı geçebilse dahi ne bir sigorta güvencesi ve ne de emeklilik hakkı bulunmaktaydı. 1906 yılına değin iktidarda kalan muhafazakar hükümet grev hakkını yasaklamıştı. Avrupa’nın diğer ülkelerinde de durum pek farklı değildi. 1900’lerin başından itibaren eşitlikçi söylemler, toplumsal yapıyı dönüştürmeyi öngören devrimci söylemler ile birleşerek radikalleşmeye başladı. 1905’teki Rus-Japon Savaşı’ndaki yenilgi ertesinde Rusya’da Çarlık yönetimi ciddi bir iktidar krizi ile karşılaşırken, “Erken Devrim” olarak anılan bu dönemi mecburi reformlar ile aşmaya çalıştı. Bütün bunlara karşılık 1910’ların başında aşağı yukarı bütün Avrupalı devletler devrimin ayak seslerini hissetmeye başladıkları geniş bir toplumsal memnunluk ile karşı karşıya kalmışlardı. Bu durum da göstermektedir ki, üstün Avrupalı kimliği gerçekte Avrupa’nın zengin ve ayrıcalıklı zümrelerine ait bir azınlık imajıydı.

Sınıf yapısının katmanları arasındaki açıklık 1900’lerin başında oldukça açılmış olduğundan ve alt sınıfların taleplerine yabancılaşmış olan iktidarların, aşağıdan gelen reform taleplerine çözüm sağlayacak vizyonları üretmekte yetersiz kaldığı bir ortamda düzenin bir devrim ile değişmesi tehlikesi Avrupalı

devletlerin hükümetleri için göz ardı edemeyecekleri bir tehdit haline gelmekteydi. Söz konusu gerilimi azaltmak için Avrupalı hükümetler milliyetçi söylemlere dayanan büyüklük tezlerine başvurarak, toplumlarını mobilize etme yolunu seçtiler.¹⁵ Fransa'daki yönetim 1910'ların başlarından itibaren artan bir ivme ile "Reveil National" yaklaşımını öne çıkartarak sosyalistlerin pasifist barışçı söylemlerinin karşısına 1871'de kaybedilmiş Alsace Lorainne'in özlemini içeren milliyetçilik ile karşı durdu. İngiliz hükümeti, İrlanda'da yükselen milliyetçi isyana karşı Alman donanma inşasının İngiliz İmparatorluğu'na yarattığı tehdidi abartılı boyutlara taşıdı. Alman hükümeti ise 1907'de oylarını büyük oranda arttırmaya başlayan ve mecliste çoğunluğa oynayan Sosyal Demokratlara karşı "çevrelenmiş Almanya" tezi ile toplumu aşırı milliyetçi bir çizgiye getirdi. Dış tehditler ve tarihsel intikamlar üzerine kurulmuş olan bu söylemler ister istemez Avrupalı toplumların önceki dönemde geliştirdiği "üstün Avrupalı" ortak kimliğinden koparak, her ülke toplumu için ayrı olarak tanımlanacak bir "üstünlük" anlayışına sürükledi. 1910'lara gelindiğinde artık üstün Avrupalı kimliği, üstün İngiliz, üstün Fransız ya da üstün Alman olarak dönüşmüş durumdaydı ve bu kimlikler için üretilmiş olan dış tehditler her Avrupa toplumunun üstünlük tezi çerçevesinde daha gerçek ve daha hesaplaşılması gereken bir fenomen haline gelmişti. Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Avrupalı ülkelerin egemenlik alanlarında yaşayan insanlar için başlayacak savaşın "büyük" olmasının nedeni, artık "gerçek" olarak görülmeye başlayan kendi büyüklüklerine yönelmiş olan tehditlerle hesaplaşma fırsatı ile ilgiliydi. Belki de

15 Megan Trudell, "Prelude to Revolution: Class Counciousness and The First World War", **International Socialism**, Sayı 76, Eylül 1997, (Çevrimiçi) <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj76/trudell.htm>, Son Erişim Tarihi: 28 Şubat 2016.

ağırlıkla bu nedenden dolayı 1914'ün başında Avrupa'da kuvvetli olarak gözüken sosyalist eğilimler, Ağustos ayında savaşın başlaması ile ortadan kayboldu ve Avrupa'nın emekçi sınıfları silah altına büyük bir gönüllülük alınarak, cephelere koştular.

Savaşın ilk günlerinde cepheye giden askerlere ne için savaştıkları sorulduğunda genel cevap "İmparatorluğa, vatana ve millete hizmet" teması etrafında şekillenmekteydi. Fakat savaşın yoğunluğu içinde yaşanan çatışmaların getirdiği büyük can ve malzeme kaybı zaman içinde yalnızca cephedeki askerleri değil, cephe gerisindeki sivilleri de etkilemeye başladı. Savaş uzadıkça orduların ihtiyaçlarının, sivillerin ihtiyaçlarının önüne geçmeye başlaması ve harcanan bütün enerjiye karşılık askeri başarıların anlık ve evrimsiz olması devletlerin savaş öncesinde yaratmış oldukları meşruiyetleri sarsmaya başladı. Bu çerçevede ölüm ve yokluk bireylerin kafasında önceden inşa olmuş olan değerleri de sarsmaya başladı. 1917'de cephedeki askerler artık savaşın ilk günlerinden farklı olarak yanlarındaki arkadaşları için savaştıklarını söylemekteydiler. Savaş bireylerin ortak değerlerini yok etmekle kalmamış, aynı zamanda vizyonlarını ve algılarını da oldukça daraltmıştı. 1917'de Batı cephesinde yapılan ve başarısız olan saldırıların ardından Fransız ordusunun bazı birlikleri isyan ederek bir süre savaşmayı bırakırlarken, verimsiz bir kışın ardından ürün alamayan Almanya'da yaşanan açlık ve yokluğun ardından Alman şehirlerinde ayaklanmalar başladı ve hükümet 1918'de Münih ve Hamburg gibi şehirlerde devlet sıkıyönetim ilan etmek zorunda kaldı. 1918'de daha henüz savaş sona ermeden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ulus devletlere bölünerek dağılırken, devlet otoritesine en önemli meydan okuma ise Rusya'da ortaya çıktı ve 1917'de önce Çar iktidarını bırakmak zorunda kalırken, sonraki istikrarsızlığın

ardından Bolşevikler yaptıkları devrim ile komünizmin kurulması denemesini başlattılar.

* Birinci Dünya Savaşı'nın oluşum süreci içinde birey seviyesinde "büyük" olmasının anlam değiştirdiğini bir kez daha vurgulamak gereklidir. Bunun nedeni "üstün Avrupalı" kimliğinin aşınmasının yarattığı şoktur. Kendisini en üst medeniyetin temsilcisi olarak sayan Avrupalı birey, savaşın getirdiği yıkım ve acımasızlığın aynı kimliği paylaştığı düşünülen toplumlar arasında egzersiz edilmesine şahit olurken, o güne değin üretilmiş olan değerlerin kendi kafasında aşınma sürecini de yaşadı. 1914'e değin savaş Avrupa'nın periferilerinde ya da uzak kıtalarda meydana gelen bir olguydu ve sivil hayattan uzaktaydı. Avrupa'nın yaşadığı teknolojik ilerleme özellikle askeri teknolojide kendini göstermesine karşılık, ortaya çıkan araçlar öldürme potansiyelinden daha çok, Avrupa medeniyetinin doğanın karşısında kazandığı zaferler olarak algılanmaktaydı. Bu nedenle ülkelerin sahip olduğu gelişmiş silahlar ülkenin gücünü temsil eden gurur kaynakları olarak görülmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce pek az sıradan Avrupa insanı bu silahların kendileri üzerinde deneneceğini düşünmüştü. 1914'ten itibaren başlayan savaş, cephede büyük bir katliam halini alması, cephe gerisindeki sivillerin de hedef haline gelmesi ya da işgal altındaki bölgelerde işgalcilerin uyguladığı baskılar (Almanların Belçika'daki işgal süreçleri) gibi sonuçları ortaya çıkardığında, yaşanan travmalar savaştan önce iktidarlar tarafından milliyetçilik ile pompalanmış üstünlük mitlerinin çöküşünü, büyük bir hayal kırıklığı eşliğinde, Avrupalı bireylerin algısında başlattı.

Avrupalı toplumları savaş sürecinde psikolojik yıkıma sürükleyen en önemli nedenlerden bir diğeri de savaşın sona erdirilememesiydi. 1917 yılında Rusya'da başlayan devrim, diğer

Avrupalı devletleri de egemenlik alanları konusunda tedirgin ederken, iktidarlar savaşın başındaki meşruiyet söylemlerini değiştirmek zorunda kaldılar. Böylece yapılmakta olan savaş, bir cephede barışa giden yolda “savaşlara son verecek savaş” ve daha iyi bir toplum yapısının vaadinde bulunan “demokrasinin tiranlıkla mücadelesi” haline büründü. Gene de bu söylemlerin Avrupalı iktidarlardan değil, okyanusun ötesindeki ABD’den gelmesi ve Başkan Wilson’un retoriğinden çıkması Avrupa medeniyetinin değer üretme yeteneğinin artık aşınmış olduğunu göstermekteydi.

Birinci Dünya Savaşı’nın “Büyük”lüğünü Anlamak

Belki pek çok anlamda Birinci Dünya Savaşı “birinci” değildi ama savaşı devlet, asker ve birey seviyesinde tecrübe edenler için hem başlangıcından önce, hem oluş sürecinde ve hem de sonrasında “büyük”tü. Bu savaş inşa edilmiş meşruiyetlerin, masa ve harita üzerinde denenmiş simülasyonların ve benimsenmiş kimliklerin hesaplaşacağı bir mücadele olarak düşünülmüştü. Savaşın başlaması ve çatışmanın uzunluğu soyut tezahürlerin “büyüklük” imgelerini, ortaya çıkan “büyük” şok ile iflas ettirdi. Savaşın meydana getirdiği sarsıntı Avrupa’nın devlet, asker ve birey seviyesinde yüzyıllar boyunca inşa ettiği değer yapısını onarılmaz bir biçimde imha etti. Bu anlamıyla Büyük Savaş, Avrupa’nın siyasal ve kültürel anlamda kendini merkeze koyduğu önceki dönemden bir kopuş ve tarihsel anlamda bir kırılma teşkil etti.

Birinci Dünya Savaşı, bir Avrupa Savaşı olarak başladı. Savaş sürecinde güçlerinin ve enerjilerinin tamamını seferber eden Avrupalı devletlerin hiç biri savaşı, önceki konumlarında tamamlayamadılar. Savaşa başlayan hiçbir hükümet savaşın sonunu getiremediği gibi, savaşan devletlerin önemli bir kısmı savaşın sonunda rejim değişikliklerine uğradılar. Bu

durum özellikle yenilgiye uğrayanlar için geçerliydi. Avusturya-Macaristan siyasi varlığını devam ettiremeyip parçalanırken, Almanya monarşiden cumhuriyete dönüştü. Rusya'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan devrimler de farklı kimliklerde cumhuriyetler ortaya çıkardı. Savaşın sonunda kurulan Yugoslavya, Polonya ve Çekoslovakya gibi yeni devletler ise Avrupa haritasının yeniden şekillenmesine neden oldular.

Savaşın gerektirdiği malzeme ve organizasyon, Avrupalı devletlerin ekonomik yapılarını da kuvvetle etkiledi. Başta Fransa ve İngiltere'nin savaş süresince ABD'ye borçlanması ve bu borcun tahsili için yenik Almanya'ya yüklenen savaş borcu Avrupa'nın ekonomik yapısını sarsmakla kalmadı, İtalya'nın ve Almanya'nın faşizme geçişini de hazırladı.

Birinci Dünya Savaşı, bir Avrupa Savaşı olarak başlasa da, bir Dünya Savaşı olarak sona erdi. Savaş öncesinde yalnızca Avrupalı güçlerinin oluşturduğu "Büyük Güçler " yapısı, ABD ve Japonya'nın da katılımı ile dönüşürken, eski dönemin büyükleri olan Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın sözkonusu statüleri ortadan kalktı. Bu durum uluslararası sistemin hegemonyasının tepesinde yer alan birimlerin niteliklerinde önemli bir değişikliği simgelemekteydi ve savaş öncesinde Avrupalı değerler üzerinde inşa olan uluslararası sistem, savaşın ardından global anlamda yeniden şekillendi. Başkan Wilson'un 1918'in başında açıkladığı ön dört ilke yalnızca savaş sona erecek barış anlaşmalarının hangi temeller üzerinde oluşacağını değil, savaş sonrasındaki yeni düzenin hangi ilkeler çerçevesinde şekilleneceğini de anlamlandırmaktaydı. Avrupa'nın siyasi haritasının savaş sonrasındaki restorasyonunu içeren bu ilkelerin Avrupa dışından önerilmiş olması dikkat çekicidir.

Birinci Dünya Savaşı Avrupalı devletlerin genelkurmayları için “büyük” bir hesaplaşma olarak görülmüştü. Fakat savaşın öncesindeki dönemde yıllarca üzerinde çalışılmış olan planların tamamı, ilk çarpışmaların sonrasında iflas ettiler. Schlieffen Planı, Plan 17, Plan 19 ve diğerleri Marne, Tannenberg gibi büyük meydan savaşlarının kaybı ertesinde başarı şanslarını yitirdiler. Planların iflasının en önemli nedeni planlar çerçevesinde simüle edilmiş savaşın, ortaya çıkan çatışma ile olan bağlantısının zayıflığıydı. Planların tamamı Napolyon Savaşları’ndaki meydan savaşlarında uygulanan taktik ve manevraların daha büyük alanlara uyarlanmış hallerini içermekteydi ve modern askeri teknolojinin getirmiş olduğu yenilikler pek az hesaba katılmıştı. Fransız ordusu Plan 17 çerçevesinde harekate başladığında makineli tüfeğin büyük miktarda piyadenin ilerleyişini kolaylıkla engellediğini anladılar. 1.5 milyona yakın askerin ilerleyişinin dakika hesabı ile işlendiği Schlieffen Planı ise demiryolunun Alman toprakları ötesinde işlevsizleşmesi nedeniyle sekteye uğradı. Saldırı kültünün hakimiyetindeki planlar askeri teknolojilerin savunmaya sağladığı olanaklar karşısında çaresiz kalırken, savaşın büyük bir bölümü savunmaların başarısı ile sonuçlanan hareketlardan oluştu.

Bu durumun ilk sonucu, savaşın Batı cephesi ya da Galiçya’daki gibi tarafların birbirlerine üstünlük kuramadıkları statik alanlarda tıkanması oldu. İsonzo, Çanakkale gibi alternatif cephelerin açılması dahi aynı durumun tekrarı ile sonuçlandı. Bu başarısızlıklar Avrupalı genelkurmayların yönetim kademesini direkt olarak etkiledi. Savaşı başlatan asker elitlerin pek çoğu ilk iki sene içinde mevkilerini kaybettiler. Almanya’da Moltke (genç) ve sonrasında Falkenhayn; Fransa’da Joffre, Rusya’da Yanuskevich cephelerdeki başarısızlıkların sonucunda görevlerini daha genç meslektaşlarına devretmek zorunda kaldılar. Böylece savaşın öncesinde Genelkurmayların

inşa ettikleri büyük hesaplaşma olgusu yerini, “büyük” zaferi kazandırabilecek bir genç asker elit kuşağın inisiyatifine bırakıldı. Fransa’da Nivelle, Foch, Almanya’da Ludendorff, Rusya’da Brusilov gibi yeni ve genç asker elitler için savaşın büyüklüğü artık nihai hesaplaşmanın yapılması olgusundan, savaşı sonlandırabilecek bir zaferin kazanılması seviyesinde yeniden inşa edildi. Buna karşılık savaş cephelerinde söz konusu nihai zaferi hiçbir anda mümkün kılmadı. 1918’in Kasım ayında Almanya barış istediğinde Batı cephesi 1916’daki yerleşiminin hemen hemen aynısı bir konumdaydı. Rusya’nın savaştan çekilmesi Bolşevik devrimimin, Almanya’nın barış talebi ise cephe gerisinde başlamış olan devrimci eğilimlerdeki artışın sonucuydu.

Hükümetler ve genelkurmaylar Birinci Dünya Savaşı’nın büyüklüğü ile hesaplaşmalarını kendi seviyelerinde yapmış olsa da, savaşın en büyüklüğünü en fazla hisseden bireyler oldu. Clausewitz’in vurgusuyla savaş uzaktan ya da yakından tecrübe eden her birey, ihtiras ve çileyi yaşadı. Savaşın başında milliyetçi söylemler ile oluşmuş meşruiyetler Avrupalı toplumların savaşa olan ihtiraslarını zirve noktaya çıkarmış olsa da, çatışmanın büyüklüğü, yoğunluğu ve sürekliliği zaman içinde bu ihtirası katlanılması zor bir çileye dönüştürdü. Bu durum cephedeki sıradan asker kadar cephe gerisindeki sıradan vatandaş için de geçerliydi.

Birinci Dünya Savaşı’nın birey üzerinde etkisini gösterecek ilk şokları daha savaşın ilk aylarında ortaya çıktı. Avrupa’nın gördüğü son büyük savaş olan 1871 Fransa-Prusya Savaşı’nda iki tarafın toplamda verdiği kayıplar 350.000’i anca bulurken, savaşın ilk aylarındaki büyük çatışmalar sonucunda verilen kayıplar bu sayıyı kat kat aşmıştı. Buna karşılık tarafların elde etmiş oldukları kesin bir başarı olmadığı gibi, savaşın

sonlanacağını gösteren de bir gelişme bulunmamaktaydı. Bu durum ilk sekiz ay sonunda savaşın yoğunluğunu cephelerden alarak, cephe gerisine de taşıdı. İlk aylardaki çatışmalar savaş için seferber edilen muvazzaf orduları tükettiğinde yeni kurallar askere alınırken, böylesine uzayacak bir savaşa hazır olmayan savaşçı devletler malzeme ve cephane konusunda sıkıntı yaşamaya başladılar. Almanya daha 1915'in başında savaş ekonomisi uygulamasına geçerken, İngiltere'de Cephane Bakanlığı'nı da içeren yeni bir hükümetin kurulması gerekli oldu. Sanayi bölgeleri Alman işgalinde kalan Fransa ile savaşın başında Tanneberg'de büyük bir yenilgi alan Rusya belirgin malzeme ve cephane sıkıntısına düştüler. Bütün bu gelişmelerin direkt sonucu belirgin bir refah seviyesinde toplumlarına lüksler üretmeye başlamış Avrupalı devletlerin, ekonomik enerjilerini bu lükslerin üretimi yerine savaş eforunu destekleyecek üretimlere yönelmeleriydi. Böylece Avrupalı toplumlar orduların savaştaki devamlılıklarını sağlayacak malzeme uğrunda, refahlarını devam ettirecek lükslerden gittikçe artan bir ivme ile yoksun kalmaya başladılar. 1917'den itibaren daha savaşan devletlerin cephe gerisinde daha fazla hissedilmeye başlayan bu eksiklikler sivil hayatı belirgin bir biçimde etkilemeye başladı.¹⁶ Cepheleden savaşı sonlandırabilecek bir başarı haberinin gelmemesi bireylerin algısında savaşın sonuçlanacağı umudunu yok ederken, savaşın getirdiği yokluk ve eksikliklere karşı toplumların dayanma gücü limitleri zorlamaya başladı. Rusya'nın yaşadığı kırılma ve devrime giden yol, bu memnunsuzluklar içinde inşa oldu. Savaşın uzaması ve sonlandırılmaması, askeri organizasyona hizmet eden ve sivil hayatı ikinci planda bırakan ekonomik yaklaşımlar savaşan

16 Jay Winter, "Paris, London, Berlin 1914-1919: Capital Cities at War", *Capital Cities at War*, Jay Winter ve Jean-Louis Robert (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

devletlerin egemenlik alanlarında önemli bir hoşnutsuzluk yaratmakla kalmadı, mevcut devletlerin meşruiyetinin de sorgulanmasına neden oldu. Rusya'da çarlığın devrilmesi ve Bolşevik Devrimi, 1917'nin sonundan itibaren Alman şehirlerinde yükselen sosyalist hareketler ve Avusturya-Macaristan'ın egemenlik alanındaki halkların ayrılıkçı milliyetçi girişimlerindeki artış bunun en önemli göstergeleriydi.

Savaşın uzaması ve yeni cephelemler ile yayılmaya başlaması seferber edilen asker sayısını görülmemiş rakamlara çıkartmıştı. İttifak Devletleri için dört yıllık süreçte bu rakam yaklaşık 22.5 milyondan fazlaydı, Antant Devletleri ise 44.5 milyonu aşan sayıda insanı silah altına almışlardı. Antant Devletleri'nin sömürge ve dominyonlarından asker seferber ettikleri de hesaplandığında ve ABD ile Japonya gibi Avrupa kıtası dışından devletlerin de savaşa katıldığı düşünüldüğünde yalnızca Avrupalı toplumların değil, bütün dünyanın savaştan etkilendiği vurgulanmalıdır. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı Avrupa'da ve Avrupa'nın dışında pek çok halkın uluslaşma süreçlerine önemli bir ivme kazandırdı. İngiliz İmparatorluğu çerçevesinde Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan kendi ulus kimliklerini tanımlama yoluna giderken, İrlanda savaş sürecinde başlattığı bağımsızlık mücadelesinden savaşın hemen ertesinde galip çıktı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun egemenlik alanında bulunan Çek, Slovak ve Slav hakları da kendi devletleri altında özgürleşme yolunu seçtiler. Finlandiya ve Polonya da Rus İmparatorluğu'nun egemenlik alanından ayrılarak bağımsızlaştılar. Gene de savaşın sonu uluslaşma ve devletleşme yolunda olan her halka hoşnut olabilecekleri sonuçlar getirmedi. 1919'daki Paris Kongresi sonrasında imzalanan barış antlaşmaları Doğu Avrupa'da öylesine yapay sınırlar çizdi ki, pek çok topluluk kendini ait hissettiği devletten koparıldı. Macaristan'ın Erdel'i, Bulgaristan'ın Dobruca'yı

Romanya'ya, Almanya'nın Doğu Prusya'yı Polonya'ya ve Südet Bölgesi'ni Çekoslovakya'ya vermesi gibi yapay sınır düzenlemeleri ve bunların ardından yapılan nüfus değişimleri pek çok insanı göçmen durumuna düşürdü. Bu yapay sınırlar aynı zamanda uygulayıcı devletler için sürekli bir istikrarsızlık teşkil etti. İkinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan süreç bu düzenlemelerden büyük oranda etkilendi.

Bütün bunların ötesinde savaş cephede ya da cephe gerisinde yaşamını devam ettirmeye çalışan her birey için bir kabus oldu. Soğuk kış aylarında su dolu siperlerde saatler süren top ateşi altında bekleyen, karlı dağların donduruculuğunda ya da yakıcı çöllerde sürekli bir mücadele içinde yer alan her asker birey için savaş bir daha tekrarlanmasını istemeyecekleri bir tecrübeydi. Bütün lükslerin kaybolduğu bir ortamda temel ihtiyaçların limitlerde ve çoğu zaman limitlerin altında karşılanabildiği cephe gerisinde yaşamını devam ettirmeye çalışan her birey için de savaş aynı derecede bir çile anlamını taşımaktaydı. Söz konusu tecrübeler sonraki yıllarda galip devletlerin kamuoylarını savaştan uzak tutmak için, mağlup devletlerin ise toplumlarını yeni bir savaşa motive etmeleri için Büyük Savaşı referans gösteren söylemler üretmelerine olanak sağladı.

Son olarak vurgulanması gerekir ki, Birinci Dünya Savaşı'nı bir olgu olarak Büyük Savaş haline getiren unsur, savaş kavramının öncenin tersine içerik olarak değişmesiydi. 1914'e değin savaş devletlerin kullandığı bir sorun çözme aracı konumundaydı. Birinci Dünya Savaşı ise savaşın araç olmaktan amaç haline geldiği bir çerçevede amaçsız bir hesaplaşmanın ve ölçsüz şiddetin zirve noktasını teşkil ederek, tarih çizgisinde bir kırılma noktası oluşturdu. Bu kırılma o kadar kesin oldu ki, savaşın öncesindeki dünya ile sonrasındaki dünya arasındaki fark devlet, asker ve birey seviyesinde tarihte hiç yaşanmamış

ölçüde büyüktü. Ayrı bir deyişle Birinci Dünya Savaşı kendinden önceki dünyayı yok ederek, yeni bir dünyanın oluşma sürecini başlatarak Büyük Savaş olma niteliğini kazandı.

Kaynakça

Clausewitz, Carl Von, On War, O.J. Matthijs Jolles (çev.), The Modern Library, New York, 1943.

Emmerson, Charles, 1913: **In Search of the World Before The First World War**, BBS Puplic Affairs, New York, 2013.

Evera, Stephen Van, "The Cult of Offensive and the Origins of the First World War", **International Security**, Vol 9, No. 1, Bahar 1984.

Hamilton, Richard, ve Herwig, Holger, **Decisions for War 1914-1917**, Cambridge University Press, New York, 2004.

Hamilton, Richard, ve Herwig, Holger (ed.), **War Planning 1914**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Hobsbawm, Eric J., **The Age of Empire**, Weidenfeld and Nicolson Ltd., Londra, 1987.

Mombauer, Annika, **The Origins of the First World War: Controversies and Consensus**, Longman, Londra, 2002.

Remak, Joachim, "1914-The Third Balkan War: Origins Reconsidered", **The Journal of Modern History**, Cilt 43, Sayı 3, Eylül 1971.

Schroeder, Paul, "World War I as Galloping Gertie: A Reply to Joachim Remak", **The Journal of Modern History**, Cilt 44, Sayı 3, Eylül 1972.

Stevenson, David, "The Politics of the Two Alliances", **The Great War and the Twentieth Century**, Jay Winter, Geoffrey Parker ve Mary Habsbeck (ed.), Yale University Press, New Haven, 2000.

Stone, Norman, **Europe Transformed 1878-1919**, Fontana Press, Londra, 1983.

Tuchman, Barbara, **Guns of August**, 4. Basım, Ballantine Books, New York, 1990.

Tuchman, Barbara, **Proud Tower**, 4. Basım, MacMillan, New York, 1965.

Trudell, Megan, "Prelude to Revolution: Class Counciousness and the First World War", **International Socialism**, Sayı 76, Eylül 1997,

GİRİŞ

(Çevrimiçi) <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj76/trudell.htm>,
Son Erişim Tarihi: 28 Şubat 2016.

Winter, Jay, "Paris, London, Berlin 1914-1919: Capital Cities at War",
Capital Cities at War, Jay Winter ve Jean-Louis Robert (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Yasamee, F.A.K., "Ottoman Empire", **Decisions for War**, Keith Wilson (ed.), St Martin's Press, New York, 1995.

Zeman, Z.A.B., "The Balkans and the Coming of the First World War",
The Coming of the First World War, R.J.W. Ewans, Hartmut Pogge Von Strandman (ed.), Clarendon Press, Oxford, 1988.

1. BÖLÜM

“TANRI’NIN ELİ”NİN AVRUPAYA DOKUNUŞU(!): BÜYÜK SAVAŞ ÇAĞINDA ABD’NİN ZAMANSIZ HEGEMONYA GİRİŞİMİ VE “TARİHİN VETOSU”

*Yeliz Yazan**

“Bu, sıradan bir savaş değildi, bu, demokrasi için dünyayı güvenli bir yer haline getirmek için yapılan savaştı. Ve eğer demokrasi güven içinde olursa, bu uğurda kaybedilen hiçbir şeyin değeri olmayacaktı, milyonlarca ölü bedeninin ya da on binlerce heba olmuş yaşamın...”¹

* İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

1 Dalton Trumbo, *Johnny Got His Gun*, Carol Publishing Group, New York, 1994. 1938 yılında yayımlanan ve Türkçe’ye “Johnny Silahını Kaptı” şeklinde çevrilen savaş karşıtı edebiyatın başyapıtlarından biri olarak kabul edilen eser, “özgürlük ve demokrasiyi savunmak için tüm savaşları bitirecek olan” I. Dünya Savaşı’nda kollarını, bacaklarını, görme ve işitme yetilerini kaybederek deyim yerindeyse bir et parçasına dönen bir askerin hikayesini anlatmaktadır. “Belki de düşündüğünden çok ama çok daha feci durumdasın Joe. Nasıl bulaştın sen bu pisliğe! Senin savaşın değildi bu Joe. Zaten daha savaşın neden patlak verdiğini de adam gibi öğrenememiştin.” ifadeleri I. Dünya Savaşı’nın, Clausewitz’in tanımladığı şekliyle “siyasetin başka araçlarla devamı” anlamındaki “gerçek savaş” formundan çıkarak devletlerin şiddet üzerindeki kontrolünü kaybettiği, şiddetin bir amaç olduğu “mutlak savaş” formuna dönüştüğünün göstergeleridir. Yine, Metallica’nın “One” klibi de kitaptan uyarlanan filmde yer verdiği alıntılarla savaşın “amaçsız” yönünü gözler önüne sermektedir. Bir baba ve küçük bir çocuk arasında geçen diyalogda, “demokrasi, genç erkeklerin birbirlerini öldürmeleriyle ilgili bir şey” olarak tanımlanmış ve demokrasi için bir gün herkesin son kalan oğlunu da feda edeceği vurgulanmıştır. ABD’nin savaşa giriş söylemleriyle örtüşen bu diyalog, devletlerin “mutlak savaşın amaçsızlığını” ortadan kaldırarak ölümlerin “beyhude” olmadığı “demokrasi” gibi bir üst değer uğruna yapıldığı inancının toplumsal vicdanda inşasını yansıtmaktadır. Oysa toplumun, “uğruna savaştığı” demokrasinin anlamını bilip bilmediği sorunsalı yanıt bulmuş değildir.

Giriş

Yüzümüzü Antik Yunan'a döner ve Thucydides'in Melian Diyalogu ile Birinci Dünya Savaşı arasında bir analogi kurarsak ne Atina ve Sparta arasındaki savaşın ne de Antant ülkeleri ile İttifak Kuvvetleri arasındaki savaşın "gücün şov amaçlı gösteriminden" öte bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Zira gösterilmeyen güç, güç değildir. Savaşın tüm tarafları, realizmin düşünsel zeminini oluşturan güç vurgulu siyasetin ve devletin bireysel çıkarıcılığının temsilidir. Güçlü yapabildiğini yapmalı, güçsüz çekmesi gereken acıyı çekmelidir. Güçlü gücünü göstermediğinde ve güçsüzleri ezmediğinde gücün pek bir anlamı yoktur. Gücün eşit dağılmadığı bir ortamda "hak" mutlak bir boyun eğdirme çabasıdır. Atina ve Sparta arasındaki savaşta tarafsız kalma çabasındaki Melos, Tanrı'nın onları kurtaracağına inanmaktadır. Bu inanç, Atina'nın "Tanrı güçlülerin yanındadır." ifadesiyle karşılık bulur.²

Yüzyıllar öncesinde Antik Yunan'da meydana gelen bu savaşların mantığı ile 20. yüzyılın sahne olduğu Birinci Dünya Savaşı'na giden sürecin olaylarının örüntüsü arasındaki tek fark gücün ve şiddetin diplomasinin birer aracı olmaktan çıkıp amaca dönüşmesi, başka bir deyişle şiddet üzerindeki kontrolün kaybedilmesidir. Her ne kadar savaşın "haklı bir mücadele" olduğuna toplumu ikna etmeye çalışan Anglo-Amerikan posterlerinde Almanya "gözü dönmüş bir canavar" olarak tasvir edilse de savaşa müdahil olan tüm aktörlerin "gözü dönmüş" bir şiddete teslim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tanrı'nın onları kurtaracağına inanan bir ülkenin varlığından bahsedilebilir mi bilinmez ama "Tanrı gücüyle zırhlanmış" ABD'nin elinin resen Avrupa'ya dokunduğu söylenebilir.

2 Thucydides, "The Melian Dialogue", *The History of the Peloponnesian War*, Richard Crawley Dutton (çev.), New York, 1950.

“ABD ne çıkarları ne de güvenliği için savaşmıştır; ama kötü ve karanlık kuvvetlere karşı iyilik ve aydınlığı savunmuştur. Eğer durum bu değilse, ABD neden savaşa girmiştir?”³ Başka bir ifadeyle “Tanrı-devlet” neden savaşa girmiştir? İşte bu sorunun cevabı, Birinci Dünya Savaşı’na hangi perspektiften bakıldığına göre değişmektedir.

Her teori, zaman ve mekanla bağlantılı olarak bir perspektifi yansıtır. Nitekim “teori, her zaman biri için ve bir hedef içindir.”⁴ Teori sofistike hale geldikçe, başka bir deyişle, kendini sorguladıkça ve “perspektiflere dair perspektif kazandıkça” kendi ötesine geçer.⁵ Çalışmada, kendisini pozitivizm karşıtlığı üzerinden konumlandıran eleştirel teori kullanılarak “alternatif olanı” düşünmek amaçlanmıştır. Hakim literatürün, Avrupa için küçük, Amerika için büyük bir adım olarak gördüğü ABD’nin savaşa girişi, çalışmada, savaşta önemli iz bırakan “potansiyeli yüksek ancak zamansız bir hegemonya girişimi” olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Çalışma, öncelikle savaş ve hegemonya arasındaki bağıntıyı, farklı teorileri kullanarak ancak herhangi bir teoriyi temel veri olarak benimsemeyerek ortaya koymaya çalışacaktır. Daha sonra, çalışmanın ilk bölümünde farklı teorik perspektifler açısından ortaya konulan savaş-hegemonya ilişkisi temel alınarak I. Dünya Savaşı’na giden süreçteki güç değişimleri açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Tarih ve teorinin bir potada eritildiği bu bölümlerin ardından çalışmanın temel analiz aktörü olan ABD’nin savaşa girişi ele alınacaktır.

3 Annica Mombuer, *The Origins of The First World War: Controversies and Consensus*, Longman, Londra, 2002, s. 8.

4 Robert W. Cox, “Social Forces, States and World Order: Beyond International Relations”, *Approaches to World Order*, Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair (ed.), CUP, Cambridge, 1996, s. 207.

5 Robert W. Cox, “Social Forces...”, s. 207.

Söz konusu bu bölümde, özellikle başkan Wilson'un Tanrı'ya referans vererek yaptığı konuşmalar, çalışmanın yöntem olarak benimsediği eleştirel bakış açısıyla irdelenerek içinde barındırdığı hegemonik şifreler deşifre edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise "zamansız bir hegemonya girişi" olarak nitelenen ABD'nin bu yönelimi, gerek ABD'nin iç kamuoyunun gerekse söz konusu dönemde tarihin kalbinin hala attığı yer olan Avrupa siyasetinin cevabı, başka bir ifadeyle, "tarihin vetosu" ile açıklanacaktır. Bu çerçevede, "tarihin vetosu" altında yatan gerekçeleri ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı'nı, "Tanrı devletine", "yeryüzü devletlerinin" ve tarihin verdiği bir ders olarak kurgulanmaktadır.

Kaçınılmaz Trajedi: "Her Savaş Kendi Hegemonunu Üretir"
 Kökenlerini Eski Yunan'da "lider" anlamına gelen "hegemonia"dan alan hegemonya kavramı, en genel tanımıyla, sistem içindeki bir aktörün diğerleri üzerindeki baskılayıcı ve hakim pozisyonunu ifade etmektedir. Hegemonyanın geleneksel yorumu, hakimiyet ve zorlama kavramlarıyla özdeştir. Başka deyişle bu kavram, sistem üzerindeki aktörlerin çoğunluğu ile ideolojik bir bütün oluşturulması yerine, küresel topluluğun geri kalanının sadakatini zorlamaya kalkışan hegemonik gücün ekonomik hakimiyeti ya da askeri gücü ile bağlantılıdır. Hegemonyanın kavramsallaştırılmasında, düşünürlerin bir kısmı devletlerin askeri ve siyasal üstünlüğünü temel alırken, bir kısmı ise devletlerin ekonomik üstünlüğünü referans noktası olarak alır. Nitekim hegemonya, her zaman sistem içindeki tehdidi baskı altında tutarak zafer kazanan lider ülkeyle özdeş değildir. Büyük güç sistemi içerisinde başarısız askeri

üstünlük girişimleri de kimi düşünürlerce hegemonya anlamında kullanılmıştır.⁶

Hegemonya kavramsallaştırması, pozitif ve negatif olmak üzere iki noktadan hareketle üç farklı dünya görüşü üzerinden açıklanabilir. Pozitif çağrışımla “yararlı hegemonya”, lider ülkenin uluslararası sistemin devamlılığını sağlamak adına sorumluluğu almasına tekabül eder. Uluslararası düzen, hegemonik güç tarafından desteklenen, tüm ülkelerin faydalandığı bir “kamu malı” olarak düşünülür. Pozitif çağrışımın temsilcilerinden Charles P. Kindleberger, uluslararası ekonomik ve finansal sistemin, sorumluluğun büyük bir kısmını üstlenebilecek, içselleştirdiği standartları diğer ülkeler için de başvuru noktası olarak belirleyip bu ülkelerin de kendisini takip etmesini sağlayacak bir lidere ihtiyaç duyduğunu iddia etmektedir. Kindleberger, İngiltere’nin bu rolü 1815’ten 1913’e kadar sürdürdüğünün, ABD’nin ise ikinci savaş sonrasında devraldığının altını çizmektedir. Ancak iki savaş arası dönemde İngiltere’nin yetenekleri tüm aktörlerin faydalanacağı bir sistem oluşturmaktan uzak iken ABD “gönülsüzlüğü” sebebiyle liderlik rolünü üstlenmemiştir.⁷ Hegemonyanın negatif çağrışımı ise bir ülkenin rakiplerine üstün gelerek dünya sisteminin sömürücü üstünlüğünü elde etmesiyle ilişkilidir.

Hegemonyaya atfedilen pozitif ve negatif çağrışımlar, üç farklı ekolün yaklaşımlarında düşünsel zemin bulmuştur. İlk ekol, liberal dünya görüşüne karşılık gelen “Liderlik Okulu” yaklaşımıyken ikincisi devrimsel ya da neo-Marksist dünya

6 Doran için Napolyon döneminde Fransa’nın askeri üstünlüğünü kullanarak sisteme virüs sokma çabasında yenilmiş olmasına rağmen hegemon Fransa iken diğer düşünürler için bu meydan okumayı baskı altında tutan hegemon İngiltere’dir.

7 Charles P. Kindleberger, *The World in Depression, 1929-1939*, University of California Press, Berkeley, 1973, s. 28.

görüşüne denk düşen “Dünya Sistemi” dir. Muhafazakar, realist, dünya görüşüyse “Güç Geçişi” ile örtüşmektedir. Her bir dünya görüşünün hegemonik döngüsüne karşılık gelen güç, düşünümsel zeminlerini inşa ettikleri dinamiğe göre değişiklik gösterse de çalışmanın konusunu oluşturan Büyük Savaş bir hegemonya mücadelesi olarak kategorize edilmiştir. Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı’nı geleneksel Anglo-Sakson literatürün sunmuş olduğunun aksine ABD’nin “zamansız” hegemonya girişimi olarak ele alacak olup, bu girişimi analiz ederken söz konusu dünya görüşlerinden ya da ekollerden herhangi birini benimsemeyecektir. Bu ekoller, Monroe Doktrini ile yüzyıllık yalnızlık içindeki bir ülkenin görünürde “hiçbir çıkarı” yok iken nedenleri hala tarihin “koca bir kara deliği” olan Birinci Dünya Savaşı’na hangi koşullarda dahil olduğunu kurgulamamıza yarayan araçlar olarak çalışmaya hizmet edecektir.

Benjamin Ward’a göre söz konusu üç dünya görüşünün birinden diğerine hareket etmek adeta bir dünyadan ötekine yolculuk etmek gibidir.⁸ Oysa bu görüşlerin önceledikleri dinamiklerin kombinasyonu çerçevesinde hegemonya ve savaş arasındaki bağıntı sorgulandığında ekonomi, diplomasi ve güç olmak üzere üç sacayağına dayanan döngüsel bir yapı karşımıza çıkar. Nitekim Robert Gilpin’e kulak verirsek:

“Dünya tarihinin büyük dönüm noktaları, siyasal rakipler arasındaki hegemonik mücadeleler tarafından sağlanmıştır; bu periyodik çatışmalar uluslararası sistemi yeniden düzenlemiş ve tarihi yeni ve keşfedilmemiş yönlerle sürüklemiştir. Onlar, hangi fikir ve değerlerin hakim olacağının yanı sıra hangi devletin sistemi idare edeceği sorusunu çözer böylece sonraki çağların ethosu belirlenir. Bu savaşların sonuçları, uluslararası

8 Benjamin Ward, *The Ideal Worlds of Economics: Liberal, Radical and Conservative Economic World Views*, New York, Basic Books, 1979, ss. 461-462.

sistemin yapısını belirlediği gibi, bireysel toplumların ideolojik, sosyal ve ekonomik yapılarını da etkiler.⁹

J. Zvi Namenwirth, ABD'nin toplumsal değerlerinin konjonktürel halkalarını ekonomiyle senkronize ederek muhafazakar (conservative), sınırlı (parochial), ilerici (progressive) ve kozmopolitan (cosmopolitan) şeklinde sınıflandırmıştır.¹⁰ Sınırlı dönem, ekonomi ile bağlantılı ve "refah değerlerinin" zirvede olduğu bir döneme tekabül eder. Başka deyişle, dünyayla en az bağlantının kurulduğu bir dönem olarak "refah değerleri", "Kale Amerikası duruşu" ile yakından ilişkilidir. İlerici evrede siyasal ihtilaflardan endişe duyulan bir hakimiyet görülür. Ekonomik büyüme hızlanırken, ekonomik konulara yönelik endişenin azaldığına tanıklık edilmektedir. Dahası, üretim fazlasındaki artış, ABD'nin dikkatini yeniden dünya sahnesine çekmekle kalmamış aynı zamanda ülkenin benliğine içkin olan ve her bir evrede eklemlenerek süregelen "değerlerin" daha kozmopolitan bir hale gelmesine yol açmıştır. Kozmopolitan evre ise teknoloji, sanayi ve eğitime olan ilginin arttığı ve dünya ile bağlantının maksimum düzeye ulaştığı bir "uzun vadeli planlama" evresi olarak kabul edilir. Kozmopolitan evreyi, ekonomideki gerilemeye paralel olarak eski yapının ve değerlerin otoriter restorasyonu ile ilgili muhafazakar kaygıların takip ettiği dikkat çeker. Ulus içe döner, uluslararası girişimlerden aşamalı olarak feragat etme gözlenir ve yükümlülük çok daha sınırlı olur.¹¹ İşte ABD'nin Monroe Doktrini ile ilan ettiği sınırlı evre, Birinci Dünya Savaşı'nda ülkenin

9 Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 203.

10 J. Zvi. Namenwirth, "Wheels of Time and the Interdependence of Value Change in America", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 3, No. 4, 1973, ss. 676-678.

11 J. Zvi. Namenwirth, "Wheels of Time...", ss. 676-681.

ekonomik gelişmişlik düzeyi ve aidiyetini üst noktada hissettiği değerlerle ilerici aşamaya ulaşmış; ancak bu değerlerin “ihracına” yani kozmopolitan evreye gelindiğinde hem içyapısal hem de dışsal etkenlerin “vetosu” sebebiyle söz konusu devlet bir motif gibi dokuduğu hegemonya planlamasının tadına varmadan muhafazakar noktaya geri dönmüştür.

İngiltere için de Namenwirth'in analizine benzer analizlerin yapıldığı dikkat çekmektedir. Analizlerin farklılaşan sonuçlarının bir gerekçesi, teorisyenlerin bağımsız değişken olarak kabul ettikleri ekonomik verilerdir. Oysa bir ülkenin yalnızca ekonomik verilerine bakarak bu ülke için bir döngü yaratmak sığ bir analiz olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki yirminci yüzyılın ortalarına kadar dünya siyaseti, Avrupa merkezli sistemin kalbi olmuştur. Avrupa için ise güç piramidinin “hakim devleti” ve bir alt skalada yer alan “büyük güçlerin” tanımı, ekonominin yadsınamaz rolünün yanı sıra ideoloji-diplomasi ve materyal güç ile bağlantıdır. Ekonomi, ideoloji-diplomasi ve kara-hava kuvvetlerinden oluşan fiziksel güç arasındaki bağıntı, bir ülkenin güç piramidindeki yerini belirleyen temel dinamik olmuştur. Dolayısıyla ABD'nin muhafazakar evreden kozmopolitanizme giden sürecini bu dinamiklerin yalnızca birini veri kabul ederek analiz etmek pek mümkün değildir.

Hegemonya ve savaş arasındaki bağıntı sorgulanırken siyasi tarihi kara güçlerinin deniz güçleriyle olan döngüsel mücadelesi olarak yorumlayan bakış da dikkat çekicidir. Chase-Dunn'a göre dünya savaşları ve hegemonyanın yükseliş ve düşüşleri, dünya ölçeğinde üretim ilişkilerinin şiddetle yeniden organize edilmesi olarak anlaşılmalıdır. Hegemonya girişimleri başarısız olan ikinciler, daima kara merkezli siyasal aktörlerdir. Bu aktörlerin başarısızlığının altında yatan temel

sebepten ise piyasada satış için rekabetçi üretim stratejilerine eşlik edemeyen askeri-siyasal üstünlük stratejisinin zayıflığıdır.¹²

Avrupa tarihini, kara güçlerinin dünya hakimiyeti için ada güçleriyle girdiği mücadele olarak değerlendiren Alman tarihçi Ludwig Dehio da Büyük Savaş'ı aynı perspektifle, kara gücü Almanya'nın ada gücü İngiltere'ye karşı giriştiği bir hegemonya mücadelesi olarak yorumlamıştır. Dehio, sanayileşen Almanya'nın dünya sahnesine yayıldığını ve kendini her alanda İngiltere ile rekabet halinde bulduğunu ileri sürmektedir. O'na göre:

“İngiltere'nin kıyı sularında kararlı operasyonlar için tasarlanmış olan Alman savaş filosunun inşası İngiltere'nin ada gücü için doğrudan bir tehdit oluşturdu. Almanya'nın başarısı, nefes kesen silah yarışına girişmesine olanak sağladı. Dahası, Almanya'nın Yakın Doğu'ya yönelik hamlesi, İngiliz İmparatorluğu'nun ana damarı için daha rahatsız edici bir baskı oluşturmuştur. Nitekim Almanya'nın, Fransa'nın Napolyon döneminde yaptığı gibi, deniz yolları üzerinde hiçbir iddiaya sahip olmasına ihtiyacı yoktur.”¹³

Kara gücü Almanya, tıpkı Avrupa tarihinin tanık olduğu kara gücü Fransa ve İspanya'nın girişimlerinde olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, ABD ve Japonya gibi ada güçlerinin koalisyonu karşısında yenilgiye mahkum olmuştur. Savaş sonunda, ABD dünyanın hayati yeni ada gücü olarak ortaya çıkmasına rağmen Dehio'nun deyişiyle “kendisine ansızın sunulan küresel rolün ruhu için hazırlıksızdı, reddetti ve sahip olduğu dev adanın ‘muhteşem yalnızlığına (splendid

12 Jack S. Levy, “Theories of General War”, *World Politics*, Vol. 37, No. 3, 1985, s. 350.

13 Ludwig Dehio, *The Precarious Balance: Four Centuries of the European Power Struggle*, Vintage Books, New York, 1962, s. 236.

isolation)' geri çekildi."¹⁴ Dehio'nun bu tespiti, Namenwirth'in kozmopolitan evre sonrasında muhafazakar evreye geçen analiziyle örtüşmektedir. Ancak bu noktada, ABD'ye böyle bir küresel rol "sunulmuş mudur" yoksa ABD'nin savaşa dahil olması küresel rol elde etmek için "istemli bir girişim midir?" sorularına yanıt bulmak gerekmektedir. Bu sorularla bağlantılı olarak, savaşın güç piramidini alt üst ettiği bir sistemin beraberinde getirdiği küresel rolü, ister sunulmuş ister istemli bir girişim olsun, ABD'nin "reddettiği" söylenebilir mi?

Immanuel Wallerstein ve Terence K. Hopkins hegemonik döngüyü, birbirini takip eden rakipler arasında şiddetli çatışmanın yaşandığı "yükselen hegemonya (yükseliş)", yeni gücün eski azalan gücü bypass ettiği "hegemonik zafer (düşüş)", gerçek hegemonyanın hissedildiği "hegemonik olgunluk (yükseliş)" ve haleflere karşı hegemonik gücün şiddetli çatışmasının görüldüğü "azalan hegemonya (düşüş)" olarak dört döneme ayırır. Hegemonik olgunluk dönemi, serbest ticaretin hakim olduğu evreye karşılık gelirken azalan hegemonya kolonizasyon anlarına tanıklık eder. Yani merkez güçler potansiyel "çevre" bölgeleri önce davranarak etkinlik sahası haline getirmek için yarışır.¹⁵ Wallerstein ve Hopkins'in kurguladığı modelde İngiltere 1798-1815 yılları arasında yükselen hegemonyadır; 1815-1850 arasında hegemonik zaferine, 1850-1873'te artan göreceli üretimi ve serbest ticaret garantörlüğü ile hegemonik olgunluğunun zirvesine ulaşmıştır. 1873 itibari ile ise azalan hegemonya olarak sistemdeki yerini korumuştur. 1897'den büyük savaşın patlak verdiği yıla kadar ABD'nin pozisyonu ise yükselen hegemon olarak değerlendirilmekte-

14 Ludwig Dehio, *The Precarious...*, s. 244.

15 Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, "Cyclical Rhythms and Secular Trends of the Capitalist World-Economy: Some Premises, Hypotheses, and Questions", *Review*, Vol. 2, No. 4, 1979, s. 493.

dir. Hegemonik olgunluğa ancak ikinci savaş sonrasında eriştiği düşünülen ABD, iki savaş arası dönemde dengeyi kuran hegemonik zafere imza atmıştır.¹⁶

Wallerstein, tarihsel sürecin hegemon olarak adlandırdığı güçler arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir. Buna göre, her bir hegemon serbest ticareti (anti-merkantilizm), anti-kolonyalizmi, sivil özgürlükleri ve kendi ulusal işçi sınıfları için göreceli olarak yüksek yaşam standartlarını içeren küresel liberalizmi savunmaktadır. Bir diğer özellikleri ise her birinin deniz ve hava gücü olmasıdır.¹⁷

Bu noktada, muhafazakar dünya görüşünün temsilcileri olarak Robert Gilpin ve A.F.K. Organski'ye de kulak vermek gerekir. Robert Gilpin, savaşın temel nedenini hegemon devletlerin yükselişi ve düşüşüne endeksleyen döngüsel kuramında, Waltz'un uluslararası politika ve mikro-ekonomi arasında kurduğu analojiye dikkat çeker. Bu yaklaşıma göre, uluslararası sistem piyasa gibi düşünülür, devletler piyasada yer alan firmalardır. Dolayısıyla ekonomistlerin rasyonel aktör modeli dünya politikasına uygulanabilmektedir. Gilpin'e göre ulus devletler birer rasyonel aktör olarak yaptıkları fayda-maliyet analizinde, uluslararası sistemi değiştirmeye çabalamanın ibresinin fayda yönünde olacağı algısına inandıklarında sistemi değiştirmeyi amaçlarlar.¹⁸

Hegemonyaya yönelik sosyal konstrüktivist yorum, modern anlamda hegemonya kavramını ilk kullanan, materyal gücün yanı sıra rızanın da önemine dikkat çeken kavram-sallaştırmasıyla Antonio Gramsci'nin ve onun yaklaşımını

16 Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, "Cyclical Rhythms...", s. 498.

17 Immanuel Wallerstein, "The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy" **International Journal of Comparative Sociology**, Vol. 24, No. 1-2, 1983, s. 103.

18 Robert Gilpin, **War and...**, s. 11.

“uluslararasına” taşıyan Robert Cox’un hegemonyayı anlamlandırma biçimidir. Gramsci’nin kavramsallaştırmasında hegemonya ideolojik ve kültürel bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Baskın toplumsal sınıfın, egemenliği altındakilerin rızasına dayanarak iktidarını kullanmasına tekabül etmektedir. Gramsci’nin düşüncesini inşa ettiği öge sivil toplumdur. Sivil toplum özel bir alanı temsil ederken siyasal toplum devleti simgelemektedir.¹⁹ Her ikisi de yönetici grubun toplumsal yapı üzerindeki hegemonya işlevini görmektedir. Gramsci’ye göre sivil toplum “karşılıklı maddi ilişkilerin tümünü değil, ideolojik kültürel ilişkilerin tümünü; ticari ve sınai yaşamın tümünü değil, tinsel ve düşünsel yaşamın tümünü” kapsamaktadır. Kısacası Gramscian anlamda “devlet = siyasal toplum + sivil toplum”, bir başka deyişle, “zorlamayla zırhlanmış hegemonya”²⁰ olarak tanımlanmaktadır.

Gramscian manada, bir sınıfın hegemonik konuma ulaşması kendi sınıf kültürünü, ideolojisini, fikirlerini ve dünya görüşünü toplumun diğer sınıflarına kabul ettirmeyi başarması ile mümkündür. Bu başarıldığında, toplumsal sınıflar söz konusu hegemonyayı gerekli ve vazgeçilmez olarak benimseyeceklerinden herhangi bir direnmeye maruz kalınmayacağı için zor ve baskı uygulanmayacaktır. Dolayısıyla hegemonya ile oydaşma arasında organik bir ilişki söz konusudur.²¹

Gramsci’nin hegemonya kavramını uluslararası alana taşıyan Robert Cox için uluslararası hegemonik düzen, hegemonun kendi çıkarları çerçevesinde sistemdeki diğer aktörleri sömürdüğü bir düzen değil, kendi çıkarlarını diğer aktörlerle

19 Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri**, Adnan Cemgil (çev.), 7. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2014.

20 Norberto Bobbio ve Jacques Texier, **Gramsci ve Sivil Toplum**, Arda İpek ve Kenan Somer (çev.), Erhan Göksel (ed.), Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 19.

21 Nur Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s. 79.

uyumlaştırdığı bir düzendir. Hegemon, rıza yoluyla diğer aktörler üzerinde hakimiyet kurarak çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Başka bir ifade ile Cox'un uluslararasına taşıdığı anlamıyla hegemonya "başat bir devletin yarattığı, ideolojik olarak rızaya dayanan, lider devletin üstünlüğünü güvenceleyen genel ilkelere uygun olarak işleyen ve aynı zamanda diğer devletler için de belli bir tatmin düzeyi sağlayan bir düzendir".²² Dolayısıyla neo-Gramscian manada hegemonya, ulusal hegemonyanın dışa yayılmasıdır. Hegemon bu dışa yayılmayı gerçekleştirirken, hegemonun kurum ve ideolojisini meşrulaştıracak, diğer aktörleri sisteme dahil edecek ve hegemonya karşısı fikirleri azaltacak örgütleri de üretmektedir.

Bir dünya gücünün konstrüktivist manada rıza yoluyla oydaşma ilkesine dayalı bir düzen tahayyülü, bu gücün küresel savaştan askeri yetenekler ve dünya ticareti üzerindeki kontrol tekeli aracılığıyla ortaya çıkmasından sonra gerçekleşir. Lider devletin pozisyonu, yüksek borç sorumluluğu, dünya gücü rolünün genel giderleri, yeni rakiplerin ortaya çıkması ve maliyetleri azaltıcı önlemlerin bir parçası olarak donanma kapasitesindeki azalmalar ile zamanla düşer. Böylece hegemonik bir savaş ile döngü yeniden başlayana kadar sistem gayri-meşrulaştırma ve sorumluluğun dağıtılması evrelerindedir.

Tüm bu teoriler, modern uluslararası sistemin başlangıcından itibaren tarihin tanıklık ettiği tüm savaşlar için uygulanmıştır. Her ne kadar bu teorilerin dünya ekonomik ve siyasal sistemi arasındaki ilişkiye, ekonomi ve siyasetin görelî önemine, sistemin coğrafik kapsamına, Avrupa'nın görelî önemine, hegemonya tanımlarına, savaşın nedenlerine, savaşı başlatan aktörlerin kim olduğuna, meydan okuyan güçlerin neden başarısız olduğuna ve savaşın sistemik sonuçlarına yönelik farklı

22 Robert W. Cox, "Social Forces, States...", s. 206.

cevapları olsa da hepsinin hegemonik savaşı, sistemde gücün yeniden dağılımının ve yeni bir dengenin kurulmasının aracı olarak değerlendirdikleri görülmektedir.²³ Hegemonik savaş, sistemin dönüşümünün katalizörüdür. Realist manada bakıldığında, ABD'nin İngiltere hegemonyasına karşı askeri gücünü inşa etmesi gerekir. Kindleberger'in liberal bakış açısıyla bir tarafın bireysel çıkarları için karşılıklı işbirliği öngörülür. Gramscian Sosyal Konstrüktivizm ise etkileşim ile kimliklerin ve çıkarların transferini öngörür.

Jack S. Levy, tüm bu analizlerin küresel ya da hegemonik savaş, sistemin yapısında derin etkileri olan savaş olarak tanımladıklarına dikkatleri çeker. Bu noktadan hareketle, bilinçli bir liderlik ya da hegemonya girişiminin küresel ya da hegemonik bir savaşın koşulu olup olmadığını sorgulamış ve sorgulaması sonucunda tarihin bizlere çalışma alanı olarak sunduğu pek çok savaşın gerçekte böyle bir koşulu aramadığı hatta "kazara olan savaş (inadvertent war)" olarak nitelenebileceği tespitine ulaşmıştır. Peki, hegemonya savaş için bilinçli bir güdüleyici değil ise her ne pahasına olursa olsun savaşın kaçınılmaz bir sonucu mudur? Gilpin, Birinci Dünya Savaşı'nı bu soruya verilebilecek yanıtın en güzel örneği olduğunu söyler. Nitekim hakim literatürün İngiltere-Almanya arasındaki hegemonik mücadele olarak değerlendirdiği Büyük Savaş, tek bir devletin etkili kontrolünün ya da liderliğinin izin vermediği çok kutuplu bir sistemle sonuçlanmıştır.

Raimo Vayrynen, "Birinci Dünya Savaşı neden İngiltere ve Amerika arasında başlamamıştır?" sorusunu sormaktadır. Bu sorunun yanıtı, ona göre, bu ülkelerin öncü ekonomik güçler olmalarıdır. Vayrynen, güç geçişi ile analogi kurmuştur. Savaş öncesinde coğrafi yakınlık, Almanya'nın askeri ve ekonomik

23 Jack S. Levy, "Theories of General...", s. 356.

yükselişinin Atlantik'in diğer tarafındaki ABD'den çok daha tehditkar algılanmasına sebep olmuştur. Ayrıca ABD'nin askeri gücü, yüzyılın başında onun ekonomik gücüne kıyasla daha mütevazidir.²⁴

Birinci Dünya Savaşı ve hegemonya ilişkisinde resmin bütününü görmek açısından güç geçişi konseptini göz ardı etmemek gerekir. Nitekim hakim literatürün referans aldığı en yaygın teorik düzlem "geçiş" konseptidir. Buna göre barış, sistemi işleten kurallardan ve sistemin fayda dağılımından memnun olan büyük güçlerin desteğiyle baskın ulus tarafından temin edilir. Elbette, sistemin parçası olan tüm uluslar, piramitteki yerlerinden ve baskın ulusun organize ettiği kuralların onlara vadettiğinden memnun değildir. Çünkü bu uluslar, uluslararası sistemde daha iyi yerleri hak ettikleri inancını taşır. Sistemden memnuniyetsiz olanlar güçsüz uluslar olduğu zaman baskın ulus için bir sorun teşkil etmezler ancak nadir de olsa memnuniyetsiz olan, baskın ulusa meydan okuma potansiyeli taşıyan büyük güçlerden biri ise büyük bir çatışmaya yol açması an meselesidir. Güç geçişi modeline göre, sistemin istikrarsızlığı ancak potansiyel rakipler arasında göreceli eşitlik dönemlerinde görülür. Sistemden memnun olmayan büyük gücün, aradaki güç boşluğunu kapatması baskın ulus önünde üç olasılığın belirmesine yol açar: Rakip ya baskın gücü aşacaktır ya uluslararası sistemde bir alt konumu kabul ederek gidecek ya da üçüncü bir olasılık olarak baskın güce ve uluslararası sistemin kurallarına meydan okuyacaktır. İşte dünya savaşlarını güç geçişinin rasyonel seçim öngörüsü üzerinden okumak bu çalışma açısından anlamlıdır.

24 Raimo Vayrynen, "Economic Cycles, Power Transitions, Political Management and Wars between Major Powers", *International Studies Quarterly*, Vol. 27, No. 4, 1983, s. 412.

Uluslararası sistemde hükmetmek için memnuniyetsiz devletlerin, çatışmanın kazanılması ile elde edecekleri faydanın, mevcut statükonun korunmasından daha büyük olması durumunda çatışmaya katılacağı, güç geçişi modelinin temel argümanıdır. Dünya savaşları da kökenlerini bu noktadan alır.²⁵ Almanya'nın savaşın baş mimarı olarak kabul edilmesi, bu bakış açısının sunduğu yaygın kanıdır. Oysa ABD'nin savaşa girişi de savaşın sürdürülmesi maliyetinin, onun savaşa müdahil olarak kazanma ihtimali arasındaki kar zarar ilişkisiyle açıklanabilir.

“Geçiş” konsepti, ülkenin iç değişimlerine yani az gelişmiş ülkeden gelişmiş ülkeye doğru yolculuğuna işaret etmektedir. Organski, geçiş sürecinin üç aşamalı olduğunu varsaymaktadır. Az gelişmiş ülke, güç potansiyeli aşamasındadır. Bu noktada hükümetin tüm gücü, gelecekteki modernleşme sürecinden elde edilir. Ülke kalkınmaya başladıkça, ekonomik gelişmelere derin sosyal ve demografik değişimler eşlik eder. Bu, temel güç değişiminin kaynağıdır ve ulus güç geçişi aşamasına gelir. Ülke tam anlamıyla kalkındığında ise gücünün olgunluğu aşamasına gelmiş olmaktadır. Uluslar, birinci aşamadan hareket ettiklerinde henüz gelişimine başlamamış olanların önüne geçerler. Yeni ülkeler kalkındıkça, kendilerinden daha önce bu aşamaları geçmiş olan ülkeleri yakalayabilir. Eğer sonradan gelen daha önce kalkınmış uluslardan daha hızlı bir büyümeye sahip ise kaçınılmaz olarak onlara yetişip geçecektir. Yetişip geçme süreci iç transferin dışsallaşmasıdır. Gilpin'in uluslararası sistem resmi de buna çok benzerdir.²⁶

25 Jacek Kugler ve A. F. K. Organski, “The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation”, **Handbook of War Studies**, Manus I. Midlarsky (ed.), Unwin Hyman, Boston, 1989, s. 177.

26 Jacek Kugler ve A. F. K. Organski, “The Power Transition...”, s. 178.

Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda memnuniyetsiz güç iken ABD 1870'lerde İngiltere'ye yetişip hatta onu geçtiği halde neden statükonun devamlılığını desteklemiştir? Ya da Rusya, İngiltere ile savaş öncesindeki gücü örtüşürken neden sistemden memnundur? İşte tüm bu sorular ancak uluslararası sistemin güç piramidindeki değişimleriyle açıklanabilir. Nitekim realist, liberal, konstrüktivist ve neo-Marksist dünya görüşlerinin hegemonya teorizasyonu, farklı unsurları ön plana çıkarmakla birlikte bütünüyle sistemdeki ekonomik, siyasal, askeri ve diplomatik değişimlere dayanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın tezi olan ABD'nin hegemonya girişimi, söz konusu unsurların her bir kaleminde meydana gelen kırılmalar eşliğinde ele alınacaktır.

Uluslararası Sistemin Güç Piramidindeki Değişimler:

Amerikan Kozmopolitanizminin İnşası

Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte hangi güç statüko için baş rakip ya da tehditti? Savaşın büyük güç kulübü üzerindeki etkileri neler oldu? 1914-1918 yılları arasındaki çatışma, Avrupa'nın göreceli düşüş hikayesinin hangi parçasını oluşturur? İşte yanıt bulunması gereken tüm bu sorular, verilecek yanıtın aynı zamanda savaş suçunun yükleneceği aktör olması sebebiyle oldukça ihtilaflıdır.

1815 sonrasında İngiltere, Akdeniz ve Batı Avrupa'nın en güçlü ülkesi olmakla kalmamış aynı zamanda Kuzey Amerika, Hindistan ve Batı Hindistan'ın kolonyal dünyasının en üstün ülkesi olmuştur. Dünya piyasaları bu ülkenin sanayi ürünlerine ve özellikle az gelişmiş bölgeler onun yatırım sermayesine sonuna kadar açıktır. Tarım, İngiltere'nin en büyük ulusal sanayisi olmaya devam etmektedir. Dokuma sanayi tarımdan hemen sonra gelirken kömür temel yakıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem, demiryollarının ve buhar gemilerinin

hızla büyüdüğü bir evredir. Demiryolu açılımı, kömür ve demir için talebi arttırmış, ağır sanayi ve maden endüstrilerini canlandırmıştır.²⁷ Bu gelişmeler çerçevesinde 19. yüzyıl uluslararası piramidinde İngiltere'nin gayri safi milli hasılası dikate alındığında “hakim güç” olduğunu yadsınamaz.

19. yüzyıl boyunca İngiltere, dünya ticaretinin hakimi olmuştur. 1851'e kadar deniz yoluyla nakliyenin dünya tonajının yarısından fazlası İngiliz'dir. İngiltere'nin “hakim güç” olduğu bu evreyi hegemonyanın “yükselme evresi (upswing period)” olarak kurgulayan William R. Thompson, bu süreçte İngiltere'nin “dünya ticaretinin atölyesi (workshop of the world)” olma konumunun tüm ekonomik faydalarına eriştiğini belirtmektedir.²⁸ Bu dönemde Amerika ile ticaret İngiltere için hayati önem arz etmektedir. 18. Yüzyılın başlarında Amerika'ya yapılan ihracat %10'larda iken yüzyılın sonlarına doğru %32'ye ulaşmış ve nihayet 1815'e gelindiğinde İngiltere için Amerikan ticaretinin önemi zirveye ulaşmıştır. İngiltere ve Amerika arasında “özel ilişki (special relationship)” olarak adlandırılan bu bağın kökenlerinin dayanak noktasının on sekizinci yüzyıl olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 19. yüzyılın sonlarına kadar her ne kadar İngiltere-Amerika ticaretinde dalgalanmalar görülse de hegemonyayı finansal dinamik üzerinde yapılandıran teorisyenlerce, gerek Thompson gerekse Wallerstein'da görüyoruz, dünya ekonomik düzeni Londra merkezli yüksek merkezi otorite tarafından kontrol edilmiştir.²⁹

Namenwirth'in muhafazakar evreden kozmopolitanizme giden süreçte inşa edildiğini ileri sürdüğü Amerikan hegemonya inşası analizini, Büyük Savaş yıllarına kadar güç piramidinin

27 Joshua S. Goldstein, *Long Cycles: Prosperity and War in The Modern Age*, Yale University Press, New Haven and London, 1988, s. 329.

28 Joshua S. Goldstein, *Long Cycles...*, s. 329.

29 Joshua S. Goldstein, *Long Cycles...*, s. 329.

hakim ülkesi İngiltere'den bağımsız değerlendirmek, madalyo-
nun yalnızca bir tarafıyla ilgilenmek anlamına gelecektir. Ni-
tekim İngiltere'nin "azalarak artan" hegemonik etkisine ters
orantılı olarak hegemonya inşa tutkusu "artarak artan" ABD
karşımıza çıkmaktadır.

İngiltere, kendi kurduğu serbest ticaret düzeneğinden fay-
dalanan diğer ülkelerin kendisine yetişmesi sonrasında hege-
monyasını sürdürme çabasıyla korumacı politikalara geri dön-
mek ya da görelilik olarak düşüş deneyimi riski altında serbest
ticareti sürdürmek ikilemi ile karşı karşıya kalmıştır.³⁰ Thomp-
son İngiliz hegemonyasını, ekonomisinin maruz kaldığı dönüm
noktalarına karşılık gelecek üç çizgiye ayırmıştır. Bu ayrıma
göre 1815-1850 arası ekonomik düşüşe karşılık gelirken, ser-
best ticaretin ve liberal hegemonyanın hüküm sürdüğü 1851-
1874 yılları arasındaki evre yükseliş olarak kabul edilmektedir.
Büyük Savaş'a giden dönemde güç piramidindeki hareketli-
liğin arttığı yıllar olan 1875-1914 arasında ise yükseliş ve dü-
şüş alt evreleri görülmektedir. İngiliz hegemonyasının bu yıl-
lardaki düşüş evresine sömürgeler için "kapışmak" dolayısıyla
büyük güçler arasında savaş öncesinde gerilimin tırmanması
damgasını vurmuştur. Thompson, yükselişte serbest ticaretin
etkisini arttırırken düşüş evresinde merkantilizmin aynı et-
kiyi gösterdiğini ileri sürmektedir.³¹

İngiliz hegemonyasının ilk evresindeki düşüş (1815-1850)
tahıl ihracatını yasaklayan "Tahıl Yasaları (Corn Laws)" ile ken-
dini göstermiştir. İlk yükseliş ise geçmişi on yedinci yüzyılın
ortalarına kadar dayanan merkantilist Deniz Nakliyesi Kanun-
larının (Navigation Acts) 1949'da lağvedilmesi ile başlamıştır.

30 Niall Ferguson, *Colossus: The Rise and Fall of The American Empire*, Pengu-
in Books, London, 2004, s. 9.

31 William R. Thompson, "Polarity, the Long Cycle and Global Power Warfare",
Journal of Conflict Resolution, Vol. 30, No. 4, 1986, ss. 587-615.

Bir sonraki düşüş evresinde “adil ticaret (fair trade)” sloganı altında muhafazakar eski korumacı politikanın yeniden canlandığı dikkat çeker. Thompson, yükseliş evresi olan 1846’dan 1874’e kadar geçen süreyi İngiltere’nin “Liberal Hegemonya”sı olarak; 1874-1891 yılları arasındaki düşüş evresini ise “Muhafazakar Hegemonya”sı olarak nitelendirir.³² Thompson’un İngiltere’nin Liberal Hegemonyası olarak adlandırdığı dönem Namenwirtz’in ABD’nin ilerici evresine karşılık gelirken, Muhafazakar Hegemonya, ABD’nin kozmopolitanizm girişimine denk düşmektedir. Bu noktada güç piramidindeki “dikey hareketliliği” ve “güç geçişini” ele almak, ABD-İngiltere arasındaki “özel ilişkiyi” ve gücün dağılımındaki “ters orantıyı” anlamamızı kolaylaştıracaktır.

İngiltere’nin ekonomik olarak düşüşüne, ihracat-ithalat dengesindeki hareketlilik eşlik etmiştir. Ülkenin “ihracat ekonomisi” hızla artarken, onun ihracattaki lider statüsünün “cezası”, artan oranda “gıda ithalatına” bağımlı hale gelmesi olarak yorumlanabilir. Örnek vermek gerekirse, 1870’lerin ortalarında buğday tüketiminin neredeyse yarısı ithal edilirken 1870’lerin sonlarının kötü hasat koşullarında bu oran yaklaşık %70’lere yükselmiştir. Thompson, İngiltere’nin 1850 ve 1960’larda büyük teknolojik bir öncü olmaya devam ettiğini kabul etmekle birlikte ABD ve Fransa’nın aksine donanmadaki gelişmeler açısından “yenilikçi” olmadığını iddia etmektedir. O’na göre “donanma inşası, barok evreyi geçmiştir.” İngiltere’nin 1870’lerin sonlarında sistemdeki yerini “prestiji azalmış, diplomasi-deki girişken rolünü kaybetmiş, ekonomik bağımlılığı artan bir ülke”³³ olarak yorumlamıştır. Ne var ki geçmişten süregelen prestijinin aurası ile tüm bu değişimleri kamufle edebilmiş

32 Joshua S. Goldstein, *Long Cycles...*, s. 330.

33 William R. Thompson, “Polarity, the Long...”, s. 603.

ve dünya ticareti ve ekonomisindeki üstünlüğünü sürdürmeyi başarabilmiştir.³⁴

İngiltere'nin zayıflamasıyla serbest ticaret düzeni çözülmeye başlamıştır. ABD iç savaş sonrasında yüksek koruma politikaları uygularken; Almanya toprak sahipleri ile ağır sanayiciler arasındaki demir ve çavdar koalisyonunu güçlendirmek adına 1879'da tarifeleri azımsanmayacak oranda yükseltmiştir. Fransa'da da benzer bir gelişmeye rastlanmaktadır. 1892 yılında Meline tarifeleri olarak bilenen korumacı önlemleri benimsemiştir. Nasıl ki İngiltere merkantilizmi bir silah olarak kullanıyorsa, Almanya ve ABD de korumacı politikaları benimseyerek küresel rekabette İngiltere endüstrisini yenilgiye uğratabilmek amacıyla henüz emekleme sürecindeki endüstrilerinin inşasını tamamlamayı hedeflemektedir. 1890'larda ABD, göreceli işgücü verimliliği ve sanayi üretiminin diğer önemli göstergelerinde İngiltere'yi geride bırakmıştır. İngiltere'nin ekonomik üstünlüğüne, özellikle gelişmekte olan dünya koloni yarışında, tehdit oluşturan bir diğer ülke Almanya'dır. Tüm bu tehdit unsurlarına rağmen İngiliz üstünlüğü, savaş patlak verinceye kadar varlığını sürdürmüştür. İngiltere'nin güçsüzlüğü, Birinci Dünya Savaşı'nda açığa çıkmış ve savaşın uzayan süresi her geçen gün kötüleşmeyi hızlandırmıştır. İngiltere, savaş için gerekli olan malzemeleri ödemek için denizaşırı varlıklarının pek çoğunu elden çıkarmak zorunda kalmıştır. Ticaretten elde ettiği karlar ancak ülkesinin ticari açığını dengelemeye yeterliydi. İşte bu koşullarda istikrarsızlaşan uluslararası ekonomik sistemin yeni kreditörü ABD olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵

34 Joshua S. Goldstein, *Long Cycles...*, s. 331.

35 Micheal Fry, *History, The White House and the Kremlin: Statesmen as Historians*, Pinter Publishers, New York, 1991, s. 108.

Dikey hareketliliğin ve güç transferinin bir diğer öz-
neşi olan aktör Almanya'dır. Almanya'nın yükseliş dö-
nemi 1862'den başlatmak mümkündür. Güç piramidindeki
dikey hareketliliğini, "büyük güç" sıfatını kazanana dek hızlı
bir şekilde sürdüren, birleşmeden önce Avusturya ve Prusya
başta olmak üzere bir grup küçük devletten oluşan Almanya,
1862-1872 yılları arasında üç büyük savaşın birincil aktörü ol-
muştur. Bu savaşlardan ilki, 1863-64 yıllarında Schleswig ve
Holstein dükallıklarını "özgürleştirmek" üzere Danimarka'ya
karşı yürütülmüş ve savaş Prusya-Avusturya orduları lehine
sonuçlanmıştır. İkincisi, 1866'da Avusturya ile yapılmış, söz
konusu ülkeyi Almanya'nın sınırından çıkararak kuzeyi bir-
leştirirken; üçüncü savaş Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlanarak
Alman İmparatorluğu'nun kurulması ile nihayete ermiştir.
Böylece Bismarck'ın "Almanya, Prusya'nın liberalizmiyle de-
ğil gücüyle ilgilidir... Günün sorunlarına tartışmalar ve ço-
ğunluk kararları değil... kan ve demir çare olacaktır."³⁶ söz-
leri gerçekleşmiştir.

Almanya'nın sisteme dahil olmasıyla değişen dengelere iliş-
kin Micheal Howard'a kulak verirse:

"19.yüzyılın ikinci yarısı bir yanda İngiltere diğer yanda onun
baş emperyal rakipleri Fransa ve Rusya arasındaki hummalı re-
kabete (silah büyüklüğünde, zırhlı birliklerin yoğunluğunda ve
hızda) sahne olmuştur. Yüzyılın sonunda Almanlar, Avrupa'da
en gelişmiş sanayinin gücüyle yarışa eklenildi. Asıl yarış
şimdi başlamıştı, denizde değil, ama tersanede. Almanlar ve
İngilizler tüm yeni büyük silah gemilerinin yapımında birbi-
rinden daha fazlasını inşa etmeye ayarlanmıştı: dretnot, süper

36 A. Ramm, "Selected Documents", *The Foundations of German Empire*, H. Böhme (ed.), belge 69'dan aktaran Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Savaş Aktör (çev.), 3. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2010, s. 101.

dretnot gibi. Kim daha büyüğünü inşa ediyorsa dünyanın hakimisi olarak görülüyordu.”³⁷

Almanya'nın yükseliş evresi, ABD'nin ilerlemeci evresiyle paralel bir gelişme gösterir. Ne var ki, Dehio'nun argümanlarında dikkat çektiği gibi ada ülkesi ABD kozmopolitan evreye geçiş süreci yaşarken kara ülkesi Almanya da böyle bir süreç gözlenmemektedir. ABD'nin yükselişine benzer şekilde, Almanya'nın da yükselen pozisyonu İngiliz hegemonyasının düşüş evresine rast gelmektedir.

1893-1917 yılları arasında zirveye ulaşan askeri gücüyle kozmopolitan aşamaya geçiş sürecindeki ABD, bu dönemde önce İngiltere'yle Venezuela konusunda anlaşmazlık yaşamış, akabinde ise Küba başkaldırısı sebebiyle 1898'de İspanya ile savaşmıştır. İspanya savaşı, ABD'nin donanma gücünü ortaya koymakla kalmamış aynı zamanda Puerto Rico, Guam ve Filipinler'in ABD'ye geçmesine yol açmıştır. Sınırlı evreden ilerlemeci evreye geçiş süreci, 1898'de Hawai'nin ilhakı, Çin'de Boxer Ayaklanması'na müdahale (1900), 1903'te Panama zaferi, 1912'de Nikaragua'nın işgali ve 1916'da Meksika müdahalesi ile devam etmiştir. 1914'te Panama Kanalı açılması ile zirveye ulaşmıştır.³⁸

Almanya ve ABD'nin sistemin güç piramidinde yol açtığı hızlı hareketlilik, iki farklı tabloyu karşımıza çıkarmaktadır. ABD'nin büyümesi önemsenmezken 1914 öncesi siyasal tartışmalarında Almanya'nın siyasal hareketlerini ifa yöntemi, diğer aktörler için tehdit olarak algılanmıştır. Bu durum, Almanya'nın yayılmacı karakterine karşılık ABD'nin böyle bir arzu içinde olmadığı inancıyla açıklanmaktadır. Nitekim

37 Micheal Howard, *War in European History*, Oxford University Press, Oxford, 1976, ss. 123-124.

38 Joshua S. Goldstein, *Long Cycles...*, s. 336.

ideolojik ve ekonomik olarak ABD'nin yayılmacı bir politikaya ihtiyaç duymadığı farz edilir.

Ne var ki John J. Mearsheimer, bir ülkenin gücünün yayılmasında ekonomik bağımsızlığın, demokratik kurumların ya da iç politikanın etkili olduğuna inanmaz. İdeoloji, ne saldırganlıkta ne de geri çekilme de herhangi bir role sahiptir.³⁹ ABD dış politikasında Woodrow Wilson, kendinden önceki başkanlar olan James K. Polk ya da William Mckinley'den daha az yayılmacı değildir. Tüm ülkeler gerçek ya da potansiyel militarist yayılmacı olduğundan beri onların güç kullanımı ahlaki ya da yasal kapsamda onları farklılaştırılmaz. Saldırganlık, tüm ülkeler saldırgan olduğunda kötü değildir. Bundan ötürü, ahlaki açıdan Almanya'nın büyük savaşta saldırgan politikaları ile ABD'nin liberal demokratik politikaları arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.⁴⁰

Mearsheimer, güçlü olan ancak saldırgan olmayan devletlerin varlığını kabul etmemektedir. Bu noktada, ABD ve İngiltere'nin statükonun sürdürülmesine yönelik politikalarını açıklamada güçlük çeker. Mearsheimer, İngiltere ve ABD'yi "deniz dengeleyicisi (offshore balancer)" olarak nitelendirse de hakim kanı onları "suyun durdurma gücü (stopping power of water)" olarak tasvir eder. Oysa Mearsheimer'ın kavramsallaştırmasında dostluk, gelip geçici bir niteliktir.⁴¹ 1840-1850 yılları arasında İngiltere tek sanayileşmiş ulustur ve teknolojik üstünlüğü 1851'de Kristal Saray Sergisi ile açığa vurulmuştur. Rusya'nın toplam gayri safi yurt içi üretimi İngiltere'ye yaklaştığında, İngiltere kişi başına düşen gayri safi yurt içi üretimiyle çok üstündür ve tüm yeteneklerini askeri yayılmaya

39 Richard N. Rosecrance, "Review Article: War and Peace", *World Politics*, Vol. 55, No. 1, 2002, s. 141.

40 Richard N. Rosecrance, "Review Article...", s. 141.

41 Richard N. Rosecrance, "Review Article...", s. 149.

çevirmiştir. Daha sonra ABD'nin gayri safi yurt içi üretimi İngiltere ve Almanya ile eşitlendiğinde saldırgan duruş benimsemiştir, ABD'nin teknolojisinin diğer büyük güçlere oranla üstünlüğü 1876'da Philadelphia Fuarı'nda açığa çıkmıştır. ABD'de İngiltere gibi bu gücü geri çekmiştir. Ancak bu iki ada ülkesini durduran suyun gücü değildir.⁴²

Mearsheimer'in bu kurgusunu yeniden gözden geçiren Richard N. Rosecrance'a göre ABD, Avrupa topraklarına yayılmak için çabalamadı; çünkü Amerika ve onun Avrupalı müttefikleri ortak kültür, demokratik kurumlar ve güçlü ekonomik bağları paylaşmaktaydılar. Dolayısıyla bu dostluk, realist paradigmanın öngördüğünün aksine uzun soluklu olmuştur. İdeolojinin rolünü yadsımak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin savaşa girmesiyle rekabet ideolojik bir boyut kazanmıştır. Ekonomik ilişkiler savaşın kimler arasında yürütüldüğü ile doğrudan ilintilidir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nı 1914'te ticari ilişkiler engellemediyse de birbirleri ile büyük ölçüde doğrudan yabancı yatırımları olan ülkeler savaşmamışlardır. Görüldüğü üzere nasıl ki barışın kodları siyasi form, ideoloji ve ekonomik ilişkiler ise çatışma ve savaşın kodları da aynıdır.⁴³

Güç piramidindeki değişimler ve savaşın kökenleri 1914'ten on yıllarca önce başlamıştır. Askeri harcamalara, ABD ve Japonya gibi kıtadan çok uzak ülkelerde bile rastlanmaktadır, ancak silahlanma yarışının merkezi Avrupa olmuştur. Paul M. Kennedy, 1914 öncesi gidişata ilişkin iki önemli hata olduğuna inanmaktadır. Bunlardan ilki, askerlerin, saldırı savaşının düşmanların savunmasına üstün geleceğine yönelik stratejik olarak oldukça ihtilaflı inançlarıdır. İkincisi ise ittifaklar

42 Richard N. Rosecrance, "Review Article...", s. 149.

43 Richard N. Rosecrance, "Review Article...", ss. 137-166.

sisteminin kendi yapısından kaynaklanmaktadır. Kennedy, Birinci Dünya Savaşı'nı küresel dünyanın geri kalanı üzerindeki Avrupa üstünlüğünü sona erdiren savaş olarak yorumlarken, eğer savaş olmasaydı da bu sonun başlangıcının sistemsel olarak kendiliğinden geleceğini ileri sürmektedir. Bunun en güzel örneğini ABD teşkil etmektedir. 1880-1913 yılları arasında ABD yalnızca İngiltere'nin dünyanın en önde gelen endüstriyel ulusu olma özelliğini gölgelemekle kalmamış aynı zamanda bütün Avrupa devletlerinin birleşiminden daha büyük bir üretim çizgisine ulaşmıştır. 1913 yılında ABD'nin ekonomik gücü, dünya imalat üretimi, demir çelik üretimi, enerji tüketimi ve toplam endüstri potansiyeli dikkate alındığında kendinden sonraki iki büyük gücün, Almanya ve İngiltere'nin, toplam gücünden büyüktür. Demir üretimi ve enerji tüketimi ise ardılları olan İngiltere, Almanya ve Rusya'nın birleşiminden daha fazladır.⁴⁴ Nitekim Kennedy'e göre, ABD'nin savaşa girmesi askeri dengeyi etkilemekten ziyade ekonomik açıdan oldukça anlamlı ve belirleyici olmuştur. ABD savaşa girdiğinde, savaşın ilk yıllarında İngiltere'nin oynadığı rolü üstlenmiştir: kredi, gıda maddeleri, ham materyal ve İngiltere, Fransa ve İtalya'ya lojistik destek.⁴⁵

Sistemde tehdit olarak kabul edilebilecek olan bir diğer ülke Rusya'dır. Fischer'e göre Moltke'nin korkusu "düşmanlarının askeri güçleri, bu güçle nasıl baş edeceğini bilemeyeceği kadar" artmasıydı. Bu korku çok geç olmadan önleyici bir savaşa Moltke'yi teşvik etmiştir. Buna karşılık İngiltere'nin Rusya algısını gözler önüne sermesi açısından İngiltere'nin S. Petersburg elçisinin sözlerine kulak vermek gerekir. "Rusya, her ne pahasına olursa olsun onun dostluğunu muhafaza etmemiz

44 Paul M. Kennedy, "The First World War and The International Power System", *International Security*, Vol. 9, No. 1, 1984, s. 23.

45 Paul M. Kennedy, "The First World...", s. 24.

gerektiği bir hızla güçlenmektedir"⁴⁶ Peki ne olmuştur da gücünden bu derece temkin edilen Rusya 1914'e yaklaştıkça göz ardı edilmeye başlanmış ve Emperyal Almanya kadar yenilmesi güç bir düşman olarak görülmemiştir? Kennedy'nin yanıt bulmaya çalıştığı bir diğer soru, hangi gücün, Rusya ya da Almanya, Avrupa'daki mevcut düzeni değiştirme olasılığının yüksek olduğudur.

Kennedy, şu sorularla karmaşık bir resim sunar: Bazı Ruslar, Anglo-Sakson güçlerinden Almanlara oranla çok daha fazla hoşlanmazlar; bazı Avusturyalılar Rusya'nın tutkularından korktuğu kadar partneri Almanya'nın hırslarından korkar; bazı İngilizler, Almanlardan daha çok Ruslardan korkar. Rus silahlı kuvvetlerinin olağanüstü gelişiminin Avrupa güçleri arasındaki güç dengesini tümüyle değiştirebileceği yönde yaygın iddialar vardır. Ancak Rusya'nın göz ardı edilme sebebi askeri bir "dev" olmasına karşın ekonomik bir "cüce" olmasıyla bağıntılıdır. Almanya ve Rusya'nın ekonomik verileri karşılaştırıldığında aradaki ekonomik farklılık gözler önüne serilir. Örneğin 1900-1913 yılları arasında Rusya'nın çelik üretimi 2,2'den 4,8 milyon tona artış gösterirken Almanya 6,3'ten 17,6 milyona atılım yapmıştır. Rusya'nın artan enerji tüketimi ve toplam endüstriyel potansiyeli de ne görece ne de mutlak olarak Almanya'yı yakalayabilmiştir. Tüm bunlara ek olarak Rusya'nın dünya imalat üretimi Alman ve Amerikan payının artması sebebiyle %8,8'den %8,2'ye düşmüştür.⁴⁷ Görüldüğü üzere hegemonya mücadelesinde ve büyük güç tanımında önemli olan değişken yalnızca askeri (materyal) değil aynı zamanda ekonomiktir.

46 K. Wilson, "British Power in the European Balance, 1906-1914", *Retreat from Power: Studies in Britain's Foreign Policy of Twentieth Century*, David Dilks (ed.), Vol. 1, s. 39'dan aktaran Paul M. Kennedy, "The First World...", s. 28.

47 Paul M. Kennedy, "The First World...", s. 29.

Sonuç olarak, sistemdeki değişimler 1914'e geldiğinde söz konusu şekilde iken kimi varsayımlar akla gelmektedir: İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda "ezici koalisyonun" bir parçası olarak savaştı. Peki, bir Anglo-Alman savaşında, İngiltere ve İkili İttifak arasındaki bir savaşta, bir Anglo-Amerikan savaşında ya da İngiltere'ye karşı diğer güçlerin koalisyonundan oluşan bir savaşta İngiltere yine başarılı olur muydu? 1900'lerde söz konusu senaryoların hiçbirisi imkansız görünmemektedir. Aktörlerin tüm yükseliş ve düşüşleri ile uluslararası sistem, yukarıdaki karmaşık profili sunarken savaş sonrasındaki yeni düzeni betimleyen sözlere kulak verirsek:

"Dünyada, şimdi Rusya ve Almanya çöktü, İngiltere için çok büyük bir kazanç... O, emperyal amaçlarını güvence altına aldı, Kahire'den Cape'e ve Kahire'den Calcutta'ya kadar tüm rotaya hakim... Hint Okyanusu bütünüyle bir İngiliz denizi oldu. Hindistan'a güçlü kuvvetleri yığdı. Gücünü, ticaretini güçlendirdi ve Mezopotamya'da, Basra'da ve Afrika'da değerli yeni bölgeler elde etti. İngiltere'nin dünya imparatorluğu, topraklarını ve dolayısıyla nüfusunu %27 arttırdı. Bu, daha önce hiç olmayan bir küresel güç ve pozisyon ile sonuçlandı; İngiltere bu savaşın tek kazananıydı, Kuzey Amerika ile birlikte İngiltere: Anglo-Sakson dünya hakimiyeti ufukta yükseliyordu..."⁴⁸

"Tanrı'nın Eli"-ABD'nin Savaşa Girişi: Amerikan Siyasal Felsefesi Gölgesinde Amerikan Realizmi

Amerikan siyasal felsefesinin dayandığı düşünsel zemin ve Amerikan realizmi arasında bıçak sırtı bir ayrım söz konusudur. Niall Ferguson'un "Dev: Amerikan İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Düşüşü (Colossus: The Rise and Fall of American Empire)" adlı eserindeki hegemonya ve imparatorluk kavramları

48 Paul M. Kennedy, *Realities Behind Diplomacy*, Allen and Unwin Publishers, London, 1981, s. 223.

arasındaki ayrımın, ABD'nin savaş sürecindeki "liberal söylem, realist eylem" gerçeğiyle örtüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. İmparatorluk dar anlamıyla tanımlandığında hegemonya ile olan ayrımı meşrulaşabilir. Hegemonyanın temel işlevi, liberal bir uluslararası finansal ve ticari sistemi temin etmek olarak tanımlanırken; imparatorluk, silahlı gücün kullanılması, adaletin tanımlanması ve yönetimi üzerindeki doğrudan kontrol tekeli, ticaretin şartları, alınan ve satılan şeyler, ticaret izni üzerindeki kontrol anlamına gelmektedir.⁴⁹ İmparatorluk, liberal bir hegemonyaya hızla dönüşebildiği gibi liberal bir hegemonya da ilerleyen aşamada imparatorluğa dönüşebilir. Bu nedenledir ki aradaki ayrım "bıçak sırtı" olarak değerlendirilmektedir. Başka deyişle, hegemonyada kurallara ve kanunlara tabii olan devlet, kanunların üzerinde kabul edilen emperyal bir merkezi devlete dönüşebilir.

Hegemonya, "imparatorluktan daha az liderlikten ise daha fazla" demektir. Ferguson'a göre, hegemonya ve imparatorluk arasında meşru bir ayrım yapmak hegemonyanın imparatorluktan daha güçlü olduğu gibi paradoksal bir çıkarıma bizi yönlendirebilir. İmparatorluk, "yerlilerin herhangi bir siyasal temsiline imkan verilmeksizin yabancı topraklar üzerinde doğrudan yönetim" şeklinde tanımlandığında hegemonya ile arasındaki farkı meşru kılabilir. Oysa tarihin "güneş batmayan imparatorluğu" İngiltere bir önceki başlıkta yer verildiği üzere sistemi hem doğrudan hem de dolaylı olarak işletmiştir. Resmi olarak yönetiminde yer almadığı yerlerde "serbest ticaret emperyalizminin" gücüyle varlığını hissettirmiş, Gramscian manada "rıza"ya dayalı ulusal düzenini uluslararasılaştırmıştır. Dolayısıyla imparatorluk şemsiye bir kavram olarak hegemonyaya içkindir.

49 Niall Ferguson, *Colossus: The Rise...*, ss. 8-10.

Her ne kadar Amerikan başkanları ABD'nin emperyal bir imparatorluk olmadığı “yalnız bir süper güç olduğu” kanısını iddia etmekte ise de Ferguson için ABD, yalnızca bir imparatorluk değildir aynı zamanda daima imparatorluk olmuştur.⁵⁰ İmparatorluk tek yönlü sınıflandırılmaz, tipolojik olarak farklı parametreleri vardır. ABD, resmi olarak imparatorluk tanımlamasını reddetmektedir. Öyle ki Samuel R. “Sandy” Berger, “biz tarihin emperyal olmayan ilk küresel gücüyüz”⁵¹ demiştir.

19. yüzyılın sonu, Amerikan emperyalizminin Avrupa'nın emperyalizmi ile pek çok açıdan benzerlikler gösterdiği bir dönemdir. ABD'nin ilk yayılma aşaması daha çok kitle göçü ve yetersiz nüfuslu toprakların kolonizasyonu şeklinde iken yüzyılın sonlarında bu yayılmanın stratejik, ticari ve ideolojik dürtülerle gerçekleştiğinin altı çizilmelidir. Bu dürtünün kökeni ise 1823'te başkan James Monroe'nin kendi adıyla bilinen doktrini. Öyle ki bu doktrine göre, “bir ilke olarak, elde ettikleri ve sürdürdükleri özgürlük ve bağımsızlık vaziyetleriyle Amerika Kıtaları, bundan böyle hiçbir Avrupalı devletin gelecekteki kolonileştirme öznesi olarak düşünülemez”. On yıllarca bu, “Amerikalı blöfünden (Yankee bluff)” biraz daha etkili olmaktan öteye gidememiştir. İngiltere, Monroe'nin Amerikan büyük stratejisinden habersizmişçesine hiçbir kaygı gütmeden kolonileştirme sürecine devam etmiştir. Monroe Doktrini'ni ihlal eden yalnızca İngiltere değildir. Fransa'nın da bu doktrini dikkate almadan 1860'larda Meksika'yı bir uyduya dönüştürme çabalarına tanıklık edilmiştir. Gerek iç savaş öncesi

50 Niall Ferguson, *Colossus: The Rise...*, s. 2.

51 1999 yılında Dış İlişkiler Konseyi'ndeki konuşmasından aktaran Thomas E. Ricks, “Empire or Not? A Quiet Debate Over U.S. Role”, *Washington Post*, 2001, (Çevrimiçi) <http://www.washingtonpost.com/archive/politics/2001/08/21/empire-or-not-a-quiet-debate-over-us-role/d57204a6-d3b9-4330-b1ce-44e8bdd5b410/>, Son Erişim Tarihi: 31.08.2015.

gerekse sonrasında Avrupalı güçlerin Latin Amerika'ya çok yönlü müdahalelerinin olduğu söylenebilir.⁵²

Avrupalı güçlerin ABD'yi dikkate alma süreci ordu ve donanmayı kapsayan materyal gücünün gelişmesiyle orantılı olmuştur. 1880lerde Amerikan ordusu hala önemsiz bir varlıktır öyle ki İsveç ordusundan dahi daha küçüktür. ABD'nin Almanya'dan daha hırslı bir donanma inşa stratejisi benimsemesindeki dönüm noktası Kaptan Alfred Thayer Mahan'ın "Tarihte Deniz Gücünün Etkisi"⁵³ adlı kitabı olmuştur. 1907'ye gelindiğinde Amerikan donanması, Kraliyet Donanması'ndan sonra gelen ikinci büyük donanma olmuştur. Bu gelişme, Monroe Doktrini'nin gecikmiş uygulanabilirliğine katkı sağlamıştır. Nitekim 1902'de Venezuela'yı abluka altına alan İngiltere ve Almanya Theodore Roosevelt'in Puerto Rico'dan elli dört Amerikan savaş gemisini gönderme tehdidiyle uluslararası tahkimi kabul etmiştir. Böylece 20. Yüzyılın başı itibariyle İngiltere, ABD'yi yatıştırılmaya değer rakip olarak değerlendirmeye başlamıştır.⁵⁴ Amerika'nın materyal gücü geliştikçe, Monroe'nin sınırları esnetilmiş ve ülke dışa açılmaya başlamıştır.

Deniz gücü de, deniz aşırı ticari çıkarlar açısından Amerika'ya sınırlarından çıkmayı mazur gösteren bir unsur olmuştur. 1890larda Senatör Albert J. Beveridge'in şu sözleri anlamlıdır:

"Amerikan fabrikaları, Amerikalıların kullandığından çok daha fazlasını yapıyor; Amerikan toprakları, Amerikalıların tükettiğinden daha fazlasını üretiyor. Yazgı, bizim için politika yazmıştır; dünya ticareti bizim olmalıdır ve olacaktır... Amerikan ürünlerinin dağıtımının sağlanması için dünya çapında ticaret ağı kuracağız... Kendini yöneten, bayrağımızı

52 Niall Ferguson, *Colossus: The Rise...*, s. 41.

53 Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, Dover Publications Inc. New York, 1987.

54 Niall Ferguson, *Colossus: The Rise...*, ss. 42-43.

taşıyan ve bizimle ticaret yapan büyük koloniler ticaret ağı-mızla büyüyecek... Bugüne dek karanlıkta kana bulanmış ve karanlıkta kalmış kıyılarına Amerikan hukuku, Amerikan düzeni, Amerikan medeniyeti ve Amerikan bayrağı dikilecektir. Tanrı'nın bu kurumları aracılığıyla bundan böyle güzel ve parlak olacaktır.”⁵⁵

Roosevelt'in 1904 yılındaki Monroe Doktrini'ne katkı olarak bilinen konuşması da şunları söyler:

“Kronik hatalar ya da medeni toplumla bağların çözülmesi ile sonuçlanan güçsüzlükler, Amerika'da ya da herhangi başka bir yerde, bazı medeni ulusların müdahalesini gerektirmektedir ve Batı Yarımküre'de ABD'nin Monroe Doktrinine bağlılığı, uluslararası polis gücünün icrasında ABD'yi güçsüzlükler ve hatalara zorlayabilir.”⁵⁶

Wilson, bu dışa açılımı daha ileriye götürmüştür. Açılım süregeldikçe özellikle yirminci yüzyılda Amerikan dış politikasının icrasında İncil'e ve Tanrı'ya atıfların artan bir oranda devam ettiği görülür. Herman Melvillev, “Biz Amerikalılar ayrıcalıklı, seçilmiş insanlarız”, “zamanın İsa'sı: dünyanın özgürlükler sandığını taşıyoruz”⁵⁷ gibi söylemlerle özgürlüğün aidiyetini vurgulamaktadır. Ekonomik ve siyasal tüm Amerikan değerlerinin Amerikan sınırlarının ötesine geçmesi inancı, John O. Sullivan'ın ortaya attığı “Açık Yazgı (Manifest Destiny)” siyasal felsefesiyle zirveye ulaşmıştır. Buna göre ABD, Tanrı'nın ona vermiş olduğu kıtada yayılma hakkına sahiptir.

55 Frederick Merk, **Manifest Destiny and the Mission in American History: A Reinterpretation**, Newyork, 1963, s. 232'den aktaran Niall Ferguson, **Colossus: The Rise...**, ss. 43-44.

56 Julius W. Pratt, **America's Colonel Experiment: How the U.S. Gained, Governed and in Part Gave Away a Colonial Empire**, Prentice Hall, New York, 1950, s. 125.

57 Claude Julien, **America's Empire**, (Transl.) Renauld Bruce, Pantheon Books, New York, 1971, s. 14'den aktaran Niall Ferguson, **Colossus: The Rise...**, s. 60.

Dolayısıyla bu hakka müdahale etmek, Tanrı'ya karşı çıkmakla özdeşdir. Yöneticilerin geliştirdikleri bu öz güven, Tanrı'nın ABD'yi dünyanın geri kalanını özgürleştirmek için görevlendirdiği inancıyla daha da artmıştır.⁵⁸

7 Mayıs 1915'te Alman deniz altısının, yaklaşık 1,200 insanın yaşamını yitirdiği Lusitania yolcu gemisine yaptığı saldırıda 128 Amerikalı yolcunun boğularak hayatını kaybetmesi, ABD'yi kendi kıtasından çıkararak küreselleşen dünyaya yüzünü dönmesini sağlamıştır. Bu saldırı Amerikan dış politikasını bir ikileme sürüklemiştir: okyanusun bu tarafında savunma ya da okyanus ötesi topraklarda aktif katılım. Wilson'un 1917 yılında Kongre'de savaşa katılma gerekçesini açıkladığı konuşmasında Lusitania'ya yaptığı atıflar, ABD'nin resmi söylemde savaşa girme kararının kırılma noktası olarak bu saldırıya işaret etmektedir.

“Savaşın ortasında deniz altı saldırısı riski bu kadar aşık iken Amerika neden Avrupa'ya doğru denize açılmıştır?” sorusu sorgulanmaya değerdir. Gerçekte ABD'nin savaşa girişi nedeni ne Lusitania'nın batırılmasıdır ne de deniz altı savaşlarıdır. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Meksika ve Japonya ile ABD'nin savaşa girmesi durumunda söz konusu ülkelerin İttifak Devletleri'nin yanında savaşması için ittifak kurma girişimi, ABD'nin savaşa girmesi yönünde yönetici elitin kamuoyu oluşturulabilmesinin kozu olmuştur. Savaşın ABD'yi yüzleştirdiği ikilem, küreselleşme ve yalnızlaşma arasında bir tercih değildir. ABD, dünya gücü olma kararını Birinci Dünya Savaşı'ndan çok önce almıştır. Walter Lippmann 1926 yılında yazdığı bir makalede şöyle bir öz eleştiriye yöneltir: “Kendimizi, huzurlu İsveç'in bir türü olarak düşünmeye başladık. Oysa gerçekte büyük, yayılmacı bir dünya gücüyüz. ...Bizim

emperyalizmimiz az ya da çok bilinçsizdir”.⁵⁹ Lippmann’ın bu gözlemi ABD’nin “inkar edilen bir imparatorluk” olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Alman Moritz Julius Bonn’un “ABD, modern Anti-emperyalizmin beşiğidir ve aynı zamanda kudretli bir imparatorluğun kuruluşudur.”⁶⁰ sözleri bu düşüncüyü destekler.

1914’te savaş patlak verdiğinde pek çok Amerikalı, Amerikan hak ve çıkarları ihlal edilmediği müddetçe tarafsız kalınması ve savaşa dahil olunmaması görüşündeydi. Nitekim bir göçmenler ülkesi olarak Amerika’nın nüfusunu önemli ölçüde Almanya’dan gelen göçmenler oluşturmaktaydı. Bu koşullar altında Wilson, 1914 Ağustos’unda ülkesinin tarafsızlığını deklare etmiştir. Almanya ile olan tarihsel bağlılığa karşılık Amerika’nın İngiltere ile anlaşmazlık içinde olduğu gözden kaçırılmamalıdır. İngiltere donanmasının Almanya’ya uyguladığı abluka, Almanlara giden yiyecek ve hammaddeki Amerikan ihracını baltalamaktadır. Amerikan Dış İşleri Bakanlığı’nın protestolarına karşı İngiltere hükümeti, iç savaş yıllarındaki ablukayı emsal göstermek suretiyle protestoları bertaraf etmiştir. Peki, ne olmuştur da Almanlara karşı hissedilen duygusal bağ barometresinde ibre anlaşmazlık içinde olunan İngiltere lehine çevrilmeye başlamıştır? Başka deyişle savaş başladığında tarafsızlığı rasyonel bir seçenek olarak benimseyen ABD’nin “taraf olmayan bertaraf olur” düşüncesiyle savaşa girmesine neden olan dinamikler nelerdir? Bu sorgulama karşımıza iki temel gerekçeyi çıkarmaktadır: Alman deniz altı savaşları ve Antant ülkeleriyle hızla gelişen Amerikan ticareti. Fransa ve İngiltere savaş ticaretini finanse edebilmek için 2 milyon dolardan daha

59 Walter Weyl, *The End of The War*, McMillan, New York, 1918, ss. 300-301.

60 Wm. Roger Louis, *Imperialism at Bay: The United States and the Decolonisation of the British Empire 1941-1945*, Oxford University Press, New York, 1978, s. 566’dan aktaran Niall Ferguson, *Colossus: The Rise...*, s. 62.

fazla borç almıştır. Ayrıca Amerika'nın müttefikler için gıda ve ham madde sağlayıcı olmasıyla Anglo-Amerikan ilişkileri iyileştirilmiştir.⁶¹

1915 Şubatı'nda Almanya'nın müttefiklere karşı kullandığı yeni silah, deniz altılar olmuştur. Alman Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İngiltere sularında tarafsız ticaret gemileri de dahil olmak üzere tüm müttefik ülke gemilerinin hiçbir uyarı yapılmaksızın batırılacağını deklare etmiştir. Wilson'un herhangi bir Amerikan gemisinin böyle bir durumla karşılaşması durumunda karşılık verileceği yanıtı karşısında Almanya, Amerikan gemilerine garanti vermiştir. Ne var ki bu garanti, müttefik gemilerde yolculuk eden Amerikalıların hala risk altında olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Kaldı ki Alman deniz altısının, İrlanda'nın güney kıyısında herhangi bir uyarıda bulunmaksızın İngiliz Lusitania gemisine saldırması sonucu çok sayıda Amerikan vatandaşı yaşamını yitirmiştir. Başkan Wilson, insani gerekçelerle silahsız yolcuları taşıyan gemilere herhangi bir uyarı yapılmaksızın gerçekleştirilen saldırıların derhal durdurulmasını Almanya'ya bildirmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında İngiltere'nin Arabic gemisinin de Lusitania ile aynı kaderi paylaşması Wilson'un Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi tehdidine yol açmıştır. Almanya'nın ABD'yi provoke eden (!) Meksika ve Japonya ittifak kurma girişiminin ABD'nin kuzey eyaletlerini tehdit etmesi ABD'nin tarafsız kalmasını güçleştirmiştir.⁶²

Tüm bu gelişmeler ışığında, Wilson'un Kongre'deki savaş çağrısında Alman hükümetinin “emperyal” olarak tasvir

61 Nicholas Hagger, *The Secret American Dream: The Creation of a New World Order With The Power to Abolish War, Poverty and Disease*, Watkins Publishing, London, 2011.

62 Nicholas Hagger, *The Secret American...*, 2011.

edildiği dikkat çekmektedir. Alman deniz altılarının yolcu gemilerini batırmasını Wilson şu sözlerle ifade etmiştir:

- “Her türlü gemi, dost düşman ayırmadan, hangi bayrağı taşıyor olursa olsun, statüleri yükleri, varış noktaları, görevleri ne olursa olsun, hiçbir uyarı verilmeden, hiçbir yardım düşünülmeden veya gemidekilere merhamet gösterilmeden, insafsızca dibe yollandılar. Hastane gemileri ve Belçika’nın yaşlı halkına yardım götüren gemiler bile, Alman Hükümeti tarafından yasaklı bölgelerden geçiş izni verilmiş ve buna göre hataya meydan verilmeyecek işaretlerle ayırt edilmiş olmasına rağmen aynı merhametsizlik ve kaidesizlikle batırıldılar. Kısa bir süre için, böyle şeylerin şimdiye kadar medeni milletlerin insanlık değerlerine katkıda bulunmuş herhangi bir hükümet tarafından yapılabileceğine inanamamıştım... Alman deniz altılarının ticarete karşı sürdürdüğü harp, insanlığa karşı sürdürdüğü harptir. Bu savaş tüm insanlığa karşıdır.”⁶³

Alman Hükümeti’nin modern tarihin en karanlık çağlarının tanıklık ettiği masum silahsız erkek, kadın ve çocukların öldürülmesini tekerrür ettirerek medeniyet dışı bir tavır takındığı konuşmanın satır aralarından yapılacak bir çıkarımdır. “İnsanlığa karşı sürdürülen harp” ve “bu savaş tüm insanlığa karşıdır” ifadeleri ise ABD’nin insanlığı ışıltak gibi aydınlatma ve kurtarma misyonunun göreve çağrılmasının ifade buluşu şeklinde yorumlanabilir.

Wilson’un “bugün hedefimiz daha önce de olduğu gibi bencil ve despot güce karşı dünyevi yaşamın barış ve adalet ilkelerini savunmak ve bu ilkelerin bundan böyle gözetilmesinin devam etmesini sağlamak adına dünyanın gerçekten özgür ve kendi kendini yöneten halklarını bu amaç etrafında

63 “Wilson’un Kongredeki Savaş Çağrısı, 2 Nisan 1917”, (Çevrimiçi) tr.khanacademy.org, Son Erişim Tarihi: 12.08.2015.

toplamaktır.”⁶⁴ sözleri savaşa girişi başta Amerikan halkı nezdinde meşrulaştırma amacı taşımaktadır.

“Dünya demokrasi için güvenli hale getirilmelidir” ve “insan haklarının savunucusu olmaktan başka gayemiz yoktur, bencil çıkarlar gütmüyoruz”⁶⁵ ifadeleri ABD'nin savaşa girişinin temel gerekçeleri olarak sunulmuştur. Konuşmada Alman hükümeti, “insanlığın itibarını bir kenara fırlatarak cinnet duygusu ile hareket eden sorumsuz bir hükümet”⁶⁶ olarak tasvir edilmiştir. “Amerika'nın kendisini var etmiş ve bünyesinde barındırdığı saadet ve barışa kaynak olmuş ilkeler uğruna canını kanını harcayacağı gün gelmiştir.”⁶⁷ Görüldüğü üzere, ABD'nin savaşı girme gerekçesi resmi söylemde kuruluş felsefesindeki değerler uğruna ve tüm insanlık içindir.

Wilson'un Kongre'deki konuşmasıyla “Tanrı'nın Eli”nin Avrupa'ya degeceği gün nihayet gelmiştir. Üstlendiği “kuratıcı” misyonla Wilson, 22 Ocak 1917'de Senato'da yaptığı konuşmada ABD'nin de bir parçası olacağı Milletler Cemiyeti fikri ile “galibiyetsiz barış” çağrısında bulunmuştur. Dahası, Avrupa ülkeleri için devrimsel ABD için ise Bağımsızlık Bildirgesi'nin açılış çizelgelerini ifade eden 14 ilke deklare edilmiştir. “Bunlar Amerikan kuralları, Amerikan politikalarıdır. Bunlar aynı zamanda her aydınlanmış toplumun, her modern ulusun ve her yerde geleceğe dönük kadın ve erkeklerin kuralları ve ilkeleridir. Bunlar insanlığın kurallarıdır ve hakim olmalıdır.”⁶⁸

64 “Wilson'un Kongredeki...”, Erişim:12.08.2015.

65 “Wilson'un Kongredeki...”, Erişim:12.08.2015.

66 “Wilson'un Kongredeki...”, Erişim:12.08.2015.

67 “Wilson'un Kongredeki...”, Erişim:12.08.2015.

68 Andrew J. Bacevich, *American Empire: The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy*, Cambridge, London, 2002, s. 225.

Özetlemek gerekirse, her savaş kendi hegemonunu üretir. ABD'nin savaşa girişi, diplomasinin bir aracı formundan çıkarak Avrupalı güçlerin askeri ve ekonomik imha yarışına dönen Birinci Dünya Savaşı'na ideolojik bir boyut kazandırmış ve çalışmanın başında tanımladığımız haliyle üreteceği hegemonun sahip olması gereken son unsuru da eklemiştir. Gerek askeri, ekonomik gerekse ideolojik-diplomatik olarak teorik düzlemde hegemonyanın tanımlanan her bir unsuruna sahip olmakla birlikte savaş sonunda kurulan yeni düzende görülen “çok kutupluluk” ABD'nin hegemonya girişiminin başarısızlığının göstergesidir.

“Hegemonya Yıkım Tohumlarını Bünyesinde Taşır”: Tanrı Devleti'nin Yeryüzüne İnişi

Başkan Woodrow Wilson'un savaş süresince hem ulusal hegemonyanın sağlanması hem de bunun uluslararasılaştırılmasında “umut taciri” rolü üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 9 Ocak 1918'de Amerikan Kongresi'ne sunduğu 14 ilke ile kurulacak olan yeni düzenin ana hatlarını ortaya koyan Wilson, Milletler Cemiyeti (MC)'ni de bu ana hatları koruyacak bir örgüt olarak tahayyül etmiş böylece “galibi olmayan bir barış” öngörmüştür. Bu yönüyle Amerika'nın girişimi kendisi de kurallara ve kanunlara tabii olmayı kabul ettiği için konstrüktivist, liberal ve devrimsel teorilerce hegemonya girişimidir. Diğer yandan kuralların belirleyicisi olarak ABD'nin MC aracılığıyla kurulacak düzenin korunmasını öngörmesi “tarihin aynı ritimlerinin tekrarından” başka bir şey değildir. Bu yönüyle muhafazakardır. ABD'nin savaş süresince rakiplerini “şeytanlaştırırken” dayandığı siyasal felsefeden güç alarak kendini “Tanrılaştırması” dolayısıyla kanunların üzerinde emperyal bir merkezi devlet figürü olarak karşımıza çıkması, onu inkar ettiği imparatorluk çizgisine taşır. ABD'nin üstünlük

girişimi yalnızca askeri güce değil aynı zamanda ekonomik cetsaret ve kültürel varlığına dayalı olmuştur. On yıllar sonra Joseph Nye, ABD'nin sürdürdüğü bu politikaya “yumuşak güç (soft power)” başka deyişle baskıdan çok ikna yeteneği diyecektir.⁶⁹ Girişimin kültürel ve ekonomik yönü bizi liberal ve devrimsel çizgiye sürüklerken, askeri olarak güç gösterisi ise muhafazakar militarist çizgide tutacaktır. Ne var ki hegemonyanın üç koşulu olan ekonomi, materyal güç ve diplomasi alanındaki üstünlüğüne rağmen savaş sonrasında ABD “muhteşem yalnızlığına” geri çekilirken; İngiltere, sistemin en güçlü ülkesi olarak yoluna devam etmiştir.

ABD'nin hegemonya girişiminin başarısızlığı ardında yatan gerekçelere bakıldığında ikisi içsel biri dışsal olmak üzere üç farklı etkenin, tarihin bu ülkeye “vetosunun” belirleyici dinamiğini oluşturduğu görülür. Bunlardan ilki, Amerika'nın kendi kurumsal yapısıdır. İkinci etken Amerikan toplumdur. Üçüncüsü ise Avrupalı diplomatların iş bilirliliği ve Wilson'u ekarte etmeleridir.

İlk etken, ABD'nin federal yapısından kaynaklanmaktadır. Frank Klingberg, ABD dış politikasını içe dönük ve dışa dönük evrelerle kategorize ederek savaş dönemlerindeki lider ve Kongre arasındaki ilişkilerin dönüşümlerini ortaya koymuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın bu sınıflandırmada ABD'nin dışa dönük bir dış politika izlediği evreye denk geldiğini ileri süren Klingberg, dışa dönük evrede başkanın genel olarak desteklendiğine, içe dönük evrede ise Kongre'nin anayasal yetkilerini yeniden hatırlattığına tanıklık edildiğini iddia etmektedir.⁷⁰ Nitekim Wilson, MC üyeliği için Kongre üyelerini ikna edememiş dolayısıyla “sivil toplumdan” rıza alamamıştır.

69 Ayrıntılı bilgi için bkz: Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.

70 Joshua S. Goldstein, *Long Cycles...*, s. 104.

Sivil toplumun bir diğer ögesi olarak Amerikan vatandaşlarının düşünömsel dönüşömleri de hegemonya girişimine gelen veto gücünü oluşturmaktadır. Pek çok Amerikalı için savaşın simgesi, İngiltere'nin savaş posterlerinde "ölkenin sana ihtiyacı var (your country needs you)" şeklindeki slogandan devşirilen askerlik için gönüllölöğe dayalı bir birliktelik yaratma amacı taşıyan "seni istiyorum (I want you)" sloganıyla Sam Amca (Uncle Sam) karakteridir. Sam Amca, savaşın ve savaş için seferberliğin aile ilişkisi olarak algılanmasının temel figürü olmuştur. Nitekim Amerikalılar için tüm iyi amalar gibi Sam Amca onlara yardım edecektir. Bu figür, siyasal gücün kişisel bir yüzü olmakla kalmamış aynı zamanda gündelik yaşamın her alanında hükümetin varlığının temsilcisi olmuştur.⁷¹ Bu poster, Amerikalılar ve savaş hükümeti arasındaki bağıntının en açıklayıcı örneği olmuştur. Toplumsal zeminde Sam Amca'nın algı yönetimi "yükümlölük" ile başlamış, vandalizm ile son bulmuştur. İşte Amerika'nın hegemonya girişimine veto yalnızca dış dinamiklerden değil, toplumsal dinamiklerden de gelmiştir.

Amerikan toplumunda kökenleri cumhuriyetçiliğin siyasal geleneğine ve Hristiyan inançlara dayanan "vatandaşlık görevi bilinci" daima var olmuştur. Sam Amca'nın posterden yansıyan sorgulayan gözleri ve işaret parmağını kullanarak Amerikan toplumunu dürtten görüntüsü, topluma bir yandan vatandaşlık görevini hatırlatırken diğer yandan kim Amerikalı kim değil bunun ayırımına da işlevsellik kazandırmıştır. Sam Amca'ya Amerikan toplumunun verdiği yanıt, bu figürün üstlendiği misyonu başarıyla sürdürdüğünü göstermektedir. Nitekim sayıları 1.3 milyonu aşan erkek ve iki yüz bin

71 Christopher Capozzola, *Uncle Sam Wants You: World War I and the Making of the Modern American Citizen*, Oxford University Press, New York, 2008, ss. 3-6.

kadın orduda hizmet etmek amacıyla gönüllü olmuştur. Ne var ki, bir yüzü toplumsal seferberlik ve birliktelik olan maddalyonun ikinci yüzünde Afro-Amerikanların maruz kaldığı bir ikincilleştirmenin söz konusu olduğuna tanıklık edilmektedir. Afro-Amerikan bir kadının, “neden savaşı kazanmaya yardım etmeme izin vermiyorsunuz? Renkli (!) olmama rağmen gerçek bir Amerikalıyım, tüm kalbimle ülkemi seviyorum ve sorumluluğumu yerine getirmek için bir şans verin” sözleri vatandaşlıktan etnik ayrımın sebep olduğu bir vandalığa geçiş sürecinin göstergesi kabul edilebilir.⁷²

Amerika’da vatandaşların askeri yükümlülüğüne ilişkin tartışmaların savaşa dahil olmadan önce başladığı ve savaş deklarasyonu ile alevlendiği bilinmektedir. Barışseverler ve liberterler “eğer savaş militarist otokrasiye karşı demokrasilerden biri olarak yürütülüyorsa, biz neden militarizmin egemenliği altında kendimize yer bulmalıyız?” sorusuyla savaş dönemi hükümetinin politikalarına karşı çıkmışlardır. Wilson ve gönüllüler için ise “ulus her bir erkeğe, onun en memnuniyet duyacağı alanda değil ama “ortak çıkara” en iyi hizmet edebileceği alanda ihtiyaç duymaktadır. Tüm ulus, bir takım olmalıdır.”⁷³

1990 yılında George Mosse, Birinci Dünya Savaşı gazilerini, eşi görülmemiş düzeyde şiddetin dozunun arttığı vahşice yürütülen bir savaşı deneyimlemiş kişiler olarak tasvir etmektedir.⁷⁴ Jennifer Keene ise seferberlik sürecinin hem askerleri hem de sivilleri politikleştirdiği için Amerikan toplumu içerisinde savaşın vahşileştirmekten (brutalization) ziyade radikalleştirici etkisi olduğu kanısındadır. 1919’da Amerikan toplumunda yayılan şiddetin, savaşın vahşileştirici etkisiyle daha az ilgisi vardı.

72 Christopher Capozzola, *Uncle Sam Wants...*, s.7.

73 Christopher Capozzola, *Uncle Sam Wants...*, ss. 26-27.

74 Ayrıntılı bilgi için bkz: George Mosse, *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, New York, 1990.

Gerçekte şiddet eğilimi, milli güvenlik soruları ile mevcut sosyal düzene yönelen zorluklarla ilişkili olarak sınıf, etnik ve ırksal bölünmeleri içeren savaş kültüründen kaynaklanmaktadır. Ateşkes ilan edildiğinde 18-45 yaş arasındaki erkek nüfusun %20'si askeriyede hizmet etmekteydi. ABD ve müttefik hükümetler savaş zamanı imalat kontratlarını feshettiği anda iş aramak üzere 4 milyon güçlü kuvvetli erkeğin ülkelerine dönmesiyle ulus, ekonomik duraklama dönemine girdi. Ordu, her ne kadar onlara iş sağlanana kadar bu askerlerin görevde kalmasını sağlayacak planlar düşünse de bu düşünce politik olarak olanaksız olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Bunun yerine, Savaş Departmanı'nı yönetmesi ve Amerikan toplumuna açıklanması daha kolay olan bir strateji benimsedi. Böylece askeri gerekçenin var olmaması sebebiyle terhislerin olduğu açıklandı.

Ordu bu basit terhis planını yürütürken büyük problemlerle karşılaşmıştır. Aşırı kalabalık çıkarma kampları, hali hazırda grip, salgın hastalık, dehşet verici soğuk hava koşulları terhis sürecini deniz aşırı birlikler için adeta bir kabusla dönüştürmüştür. Bu koşulları protestolar esnasında Fransa'daki birlikler, gösteriler organize etmekle kalmamış resmi birimlere ve gazetelere dilekçeler göndermişler, ailelerine "eve dönüşlerinin" hızlı ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi için kampanya düzenlemeleri çağrısında bulunmuşlardır.⁷⁵

Askerlerin savaştaki ruh hali kimi gazeteci ve hükümet yetkililerinde endişe yaratmıştır. J. Lawrence, İngiltere'de bazı gazetecilerin "muharebenin savaşçıları en ufak vicdan azabı duymadan öldürmeye şartlandırdığından" korktuğunu ifade eder.⁷⁶

75 J. D. Keene, *Doughboys, the Great War, and the Remarking of America*, Baltimore, 2001, ss. 132-142.

76 J. Lawrence, "Forgoing a Peaceable Kingdom: War, Violence and Fear of Brutalization in Post-First World War Britain" *Journal of Modern History*, Vol. 75, 2003, ss. 557-589.

Yine bir Amerikalı yazar “öldürmek, yaşamın kutsallığına karşı tüm duyarlılığı köreltti” uyarısında bulunmuştur.⁷⁷

Bir raportöre göre siyahi askerler, savaş sonrası ülkelere dönme aşamasında beyazların üstünlüğüne karşı Fransa’da gizlice örgütlenmişlerdir. Başka bir savaşa sebep olması pahasına ırk eşitliği için mücadele etmeye söz vermişlerdir. Amerikan hükümetinin ve kamuoyunun endişesi yalnızca savaşın yankılarının üzerine kurulan cepheden dönen askerlerin potansiyel şiddeti değildi aynı zamanda sosyalizm ve Fransız stili ırk eşitliğini de kapsayan Avrupa radikal ideolojilerine maruz kalınması endişesi sürmekteydi.

İrksal şiddet ve işçi sınıfı çatışmaları Amerikan toplumu içerisinde yeni bir olgu değildir. Ancak ABD sınırları içinde muhalifleri ve sözde düşmanları bastırmak için “aşırı” araçları meşrulaştıran savaş kültürü, savaş sonrası dönemin hemen ardından şiddetin ölçek ve kapsamını genişletmiştir. Siyahi askerler geri döndüklerinde “yeniden savaşa” değerini benimsemişlerdir. Buna karşılık bazı beyaz askerler devletin polis güçlerini güçlendirmek ve beyazların üstünlüğünü korumak amacıyla gönüllü olarak orduda yer aldılar.⁷⁸

Amerikan toplumunda askerlerin siyasal aktivizminin yani askerlerin sivil haklarını savunmak için mücadelenin yirminci yüzyılın iki önemli sosyal adalet hareketine, gelirin eşit dağılımı ve ırk eşitliği için mücadele, katılıma dönüştüğü görülür. Bu dönüşüm ancak Amerika’nın savaş kültürü ve barış sürecinin analizi ile ortaya konulabilir. Savaşa geç giren ABD, 1917-1918 yıllarında tüm enerjisini başka deyişle ekonomik ve iş gücü kaynaklarını savaş için seferber etmiştir. Tarafsızlık sürecinde

77 Jennifer Keene, “A ‘Brutalizing’ War? The USA After The First World War” *Journal of Contemporary History*, Vol. 50 No. 1, 2015, s. 80.

78 Jennifer Keene, “A ‘Brutalizing’ War?...”, s. 82.

ABD vatandaşları neredeyse savaşın her bir yüzü için anlaşmazlıklarını açıkça ifade etmiştir. Temel anlaşmazlık noktası savaşın başlamasından kimin sorumlu olduğu, kimin yasadışı ve ahlakdışı metotlar kullandığı ve ABD'nin savaşa dahil olmasının gerekip gerekmediği noktalarında düğümlenmektedir.

Amerikan toplumu içerisindeki savaşa yönelik parçalı görünüme rağmen 1917'de ülkenin savaşa dahil olması muhaliflerin suskunluğu ve herkesin aktif katılımı ile sonuçlanmıştır. Pek çok kişi için ikna federal hükümet yetkililerinden değil komşularından ve arkadaşlarından gelmiştir. Kardeşlik dernekleri, kadın kulüpleri, gazeteler ve işverenler yorulmaksızın savaş çalışmalarına katılmış; siyasi desteğin sağlanması, işçilerin gönüllülüğü ve yükümlülükleri konularında onları bilgilendirmişlerdir.

Asker ya da sivil hiçbir grup savaş döneminin vahşileşen şiddetinden Afro-Amerikanlar kadar acı çekmemiştir. Yaklaşık yarım milyon kuzeyli siyahi savaş için materyal üreten fabrikalarda iş bulmak amacıyla güneydeki şehirlere göç etmiştir. Siyahi göçmenler kuzeye doğru hareket ederek meşrulaştırılmış ayrımcılık ve haklarını kullanamamaktan kaçabildiler ancak ırksal şiddetten kaçamadılar. Savaşın en ölümcül ırkçı çatışmaları kuzey şehirlerinde olmuştur. Tüm bunlar yaşanırken Alman ajanların, Amerika'nın savaşabilme kapasitesini zarara uğratmak amacıyla ırk sorunlarını kışkırttığı iddia edilmektedir. Keene'ye göre, devletin şiddet ve baskı tekeli üzerindeki kontrolünü kaybettiği Doğu ve Merkez Avrupa ülkelerinin aksine yasadışı şiddet ABD'de devletin gücüne hiçbir zaman ciddi bir tehdit oluşturmamıştır. Savaş sonrasında da şiddetin temel hedefi olan sosyalistler, anarşistler, işçi aktivistleri ve Afro-Amerikanlar savaş esnasında da devlet ve

hükümet yetkilileri tarafından potansiyel düşmanlar olarak görülmüştür.⁷⁹

Savaşın dönen siyahi askerler, “Biz bu ülkeyi kurtarmak için canımızı ortaya koyduk ve haklarımız uğruna canımızı feda etmeye razıyız. Buna gerek kalmayacağını umuyoruz. Biz, savaş istemiyoruz. Ama onlar her gün renginden dolayı kadın ve çocukları hırpalıyorlar ve eğer bunu durdurmak için bir şey yapılmazsa bizler savaşılmaya zorlanacağız.”⁸⁰ demektedir. Tüm bu fedakarlıklarına rağmen Afro-Amerikalıların durumlarına ilişkin şu sözler hegemonyanın uluslararasılaştırılması girişiminin başarısızlığının nedenlerini ortaya koymaktadır. Zira hegemonya, rızaya dayalı iç hegemonyanın dışsallaştırılmasıdır.

“1917’de onlara daha iyi bir dünya için savaştıkları söylendi, gerçek bir demokrasi için; onlar için yeni bir anlaşma: liyakatla işe gireceklerdi, linç edilmeleri önlenecekti, okullara, evlere, adalete ve haklara sahip olacaklardı... Bu yüzden, basit kışkırtmalara karşı hükümetin aldırılmazlığı beyazlar için tahammülü güç bir şey iken, bu durum Zenciler için alışılmadık bir şey değildi.”⁸¹

Başarısız girişimin sonuncu nedeni ise dışa yayılmayı gerçekleştiren hegemonun kurum ve ideolojisini meşrulaştıracak, diğer aktörleri sisteme dahil edecek ve karşıt fikirleri azaltacak örgüt olarak MC’ye Wilson’un tüm ısrarına rağmen kurumsal yapının izin vermemesidir. Bununla beraber Avrupa’nın “diplomasi ustaları” karşısında Wilson’un deneyimsizliği (!) ABD’nin hegemonya tutkusunu başlamadan bitirmiştir. Savaş, ABD’yi kendi iç sorunlarına yöneltirken, başka bir deyişle tarih, “Tanrı’nın Eli”nin başta kendisini onarması

79 Jennifer Keene, “A ‘Brutalizing’ War?...”, 2015.

80 Jennifer Keene, “A ‘Brutalizing’ War?...”, s. 89.

81 R. Wilkins, “The Bonuseers Ban Jim Crow”, *Crisis*, Vol. 39, 1932.

gerektiği dersini verirken Avrupa, Wilson'dan devraldığı 14 ilkeyi "zararsız" hale getirerek geçici bir sistem kurgulamıştır.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşının sonucu "yeni dünya düzenin temellerinin atılması hususunda ABD'ye öncü bir rol temin eder gibiydi. Ancak Başkan Wilson'un girişimi ülkesinde reddedilmişti ve ABD ne öncü rolü üstlendi ne de dünya düzeni için bir alternatif önerdi. Ortaya çıkan otorite boşluğu, başka bir meydan okumaya ve başka bir büyük felakete sebep oldu."⁸²

ABD'nin savaşın sonlanmasında ve kazanılmasındaki rolü azımsanamaz. Ne var ki, ABD bir Avrupa gücü değildir. Avrupa ekonomilerinin tahribatı ile ilintili olarak yükselen Amerikan ekonomisine ve ABD'nin dünyanın lider pozisyonuna sürüklenmesine rağmen, Woodrow Wilson'un yenedünya düzeni tahayyülü girişimi başarısız olmuştur. Yeni bir hegemonya yerine "sallantılı bir ateşkes (shaky armistice)" hakim olmuştur.⁸³ ABD'nin hegemonya girişimi, dünya siyasetinin merkezinin ilk defa Avrupa dışına kayma girişimi olması açısından anlamlıdır. Gerek ABD gerekse Japonya'nın Büyük Savaşın belirleyici dinamikleri olması yalnızca dünya siyasetini değil aynı zamanda "ağırlık merkezini (center of gravity)" de Avrupa dışına taşımıştır.⁸⁴ Bu noktadan hareketle ABD'nin Büyük Savaş'a müdahalesinin hem kendi tarihi hem de Avrupa tarihi açısından bir dönüm noktası olduğu söylenebilir.

ABD, kuruluşundan bugüne dek yayılcı politikalarını Tanrı'ya dayalı söylemlerle zırhlandırmıştır. Monroe Doktrini ile kendi kıtasında uyguladığı emperyal girişim, gücüyle

82 George Modelski, "The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State " *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 20, No.2, 1978, s. 223.

83 Joshua S. Goldstein, *Long Cycles...*, s. 340.

84 Joshua S. Goldstein, *Long Cycles...*, s. 340.

orantılı olarak esnetilmiş ve Avrupa'ya "dokunmuştur". Birinci Dünya Savaşı sonrası, "Tanrı Devleti ile Yeryüzü Devletleri"nin mücadelesine sahne olmuş, Tanrı'nın kendi insanlarını kurtarmadan diğer coğrafyalardaki insanlara uzattığı el, tarihin vetosu ile sonuçlanmıştır.

Kaynakça

Bacevich, Andrew J., **American Empire: The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy**, Cambridge, London, 2002.

Bobbio, Norberto ve Jacques Texier, **Gramsci ve Sivil Toplum**, Arda İpek ve Kenan Somer (çev.), Erhan Göksel (ed.), Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

Capozzola, Christopher, **Uncle Sam Wants You: World War I and the Making of the Modern American Citizen**, Oxford University Press, New York, 2008.

Cox, Robert W., "Social Forces, States and World Order: Beyond International Relations", **Approaches to World Order**, Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair (ed.), CUP, Cambridge, 1996.

Dehio, Ludwig, **The Precarious Balance: Four Centuries of the European Power Struggle**, Vintage Books, New York, 1962.

Ferguson, Niall, **Colossus: The Rise and Fall of The American Empire**, Penguin Books, London, 2004.

Fry, Micheal, **History, The White House and the Kremlin: Statesmen as Historians**, Pinter Publishers, New York, 1991.

Gilpin, Robert, **War and Change in World Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

Goldstein, Joshua S., **Long Cycles: Prosperity and War in The Modern Age**, Yale University Press, New Haven and London, 1988.

Gramsci, Antonio, **Hapishane Defterleri**, Adnan Cemgil (çev.), 7. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2014.

Hagger, Nicholas, **The Secret American Dream: The Creation of a New World Order With The Power to Abolish War, Poverty and Disease**, Watkins Publishing, London, 2011.

Hopkins, Terence K., ve Immanuel Wallerstein, "Cyclical Rhythms and Secular Trends of the Capitalist World-Economy: Some Premises, Hypotheses, and Questions", **Review**, Vol. 2, No. 4, 1979.

Howard, Michael, **War in European History**, Oxford University Press, Oxford, 1976.

Keene, J. D., **Doughboys, the Great War, and the Remaking of America**, Baltimore, 2001.

Keene, Jennifer, "A 'Brutalizing' War? The USA After The First World War", **Journal of Contemporary History**, Vol. 50, No. 1, 2015.

Kennedy, Paul M., **Realities Behind Diplomacy**, Allen and Unwin Publishers, London, 1981.

Kennedy, Paul M., "The First World War and The International Power System", **International Security**, Vol. 9, No. 1, 1984.

Kindleberger, Charles P., **The World in Depression, 1929-1939**, University of California Press, Berkeley, 1973.

Kugler, Jacek ve A. F. K. Organski, "The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation", **Handbook of War Studies**, Manus I. Midlarsky (ed.), Unwin Hyman, Boston, 1989.

Lawrence, J. "Forgoing a Peaceable Kingdom: War, Violence and Fear of Brutalization in Post-First World War Britain", **Journal of Modern History**, Vol. 75, 2003.

Lee, Stephen J., **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, Savaş Aktur (çev.), 3. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2010.

Levy, Jack S., "Theories of General War", **World Politics**, Vol. 37, No. 3, 1985.

Modelski, George, "The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State" **Comparative Studies in Society and History**, Vol. 20, No. 2, 1978.

Mombuer, Annica, **The Origins of The First World War: Controversies and Consensus**, Longman, Londra, 2002.

Namenwirth, J. Zvi., "Wheels of Time and the Interdependence of Value Change in America", **Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 3, No. 4, 1973.

Pratt, Julius W., **America's Colonel Experiment: How the U.S. Gained, Governed and in Part Gave Away a Colonial Empire**, New York, 1950.

Ricks, Thomas E., "Empire or Not? A Quiet Debate Over U.S. Role", **Washington Post**, 2001, (Çevrimiçi) <http://www.washingtonpost.com/archive/politics/2001/08/21/empire-or-not-a-quiet-debate-over-us-role/d57204a6-d3b9-4330-b1ce-44e8bdd5b410/>, Son Erişim Tarihi: 31.08.2015.

Rosecrance, Richard N., "Review Article: War and Peace", **World Politics**, Vol. 55, No.1, 2002.

Thompson, William R., "Polarity, the Long Cycle and Global Power Warfare", **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 30, No. 4, 1986.

Thucydides, "The Melian Dialogue", **The History of the Peloponnesian War**, Richard Crawley Dutton (çev.), New York, 1950.

Trumbo, Dalton, **Johnny Got His Gun**, Carol Publishing Group, New York, 1994.

Vayrynen, Raimo, "Economic Cycles, Power Transitions, Political Management and Wars between Major Powers", **International Studies Quarterly**, Vol. 27, No. 4, 1983.

Vergin, Nur, **Siyasetin Sosyolojisi**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003.

Wallerstein, Immanuel, "The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy" **International Journal of Comparative Sociology**, Vol. 24, No. 1-2, 1983.

Ward, Benjamin, **The Ideal Worlds of Economics: Liberal, Radical and Conservative Economic World Views**, New York, Basic Books, 1979.

Weyl, Walter, **The End of The War**, McMillan, New York, 1918.

Wilkins, R., "The Bonuseers Ban Jim Crow", **Crisis**, Vol. 39, 1932.

"Wilson'un Kongredeki Savaş Çağrısı, 2 Nisan 1917", (Çevrimiçi) tr.khanacademy.org, Son Erişim Tarihi: 12.08.2015.

“ÇILGINLIĞIN ŞEREFİNE”: HAYAL EDİLMİŞ BİR SAVAŞ OLARAK “BÜYÜK SAVAŞ”

*Bülent Akkuş**

“Ebedi barış hayaliyle oynayanlar, her zaman bezgin, ruhsuz ve bitkin çağlar olmuştur.”¹

“Ebedi barış, bir hayaldir ve hiç de iyi olmayan bir hayal. Tanrı tarafından oluşturulan savaş, dünyadaki düzenin temel elementlerinden biridir... Dünya, savaşı soysuzlaşmış ve materyalizmin bataklığında kaybolabilir.”²

Giriş

Carl Von Clausewitz’in “Savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır.” sözü, klasik anlamda savaş düşüncesinin tanımlanmasında ve savaşın “ne” olduğunun anlaşılması çabasında temel bir ekolün duruşunu özetleyen mihenk taşıdır. Bu bağlamda bakıldığında, bu tanım bize savaşı bir politika aracı olarak sunmakla kalmaz; aynı zamanda aktörlerin gözünde savaşın nasıl görüldüğünü açıklayarak, bu bakış açısı ve eğilimlerin onu nasıl gerekli kıldığını da ortaya koyar. Kuşkusuz bu ifade, bir fikir belirtme eğiliminden çok bir tespiti yer vermektedir. Bu tespit ise aktörler ve kitleler tarafından savaş eyleminin nasıl tezahür ettiğinden çok nasıl hayal edildiğini, nasıl tasarlandığını göstermektedir. Özellikle Sanayi Devrimi’ni

* İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

1 Heinrich Von Treitschke

2 Helmuth Von Moltke; Johann Kaspar Bluntschli’ye yazdığı mektuptan

takip eden dönemde Avrupa'da planlı hareket etme ve büyük tasarıları adım adım hayata geçirme eylemselliği yoğun olarak bir davranış ve yönetim tarzı haline gelmeye başladı. Dahası Sanayi Devrimi, yeni bir toplum yapısı ve yeni bir üretim ilişkileri düzeni ortaya çıkartırken, savaş sanayisi de bu durumdan payını aldı ve kapitalist üretim modeli ile sömürgecilik yarışını yeni bir boyuta taşıyan sanayileşmiş Batılı devletler bu duruma koşut olarak dev birer savaş makinasına dönüşmeyi de ihmal etmediler. Sermaye, güç ve askeri potansiyelin bu derece hızlı bir şekilde birikmesi, esasında hem neden hem de sonuç olarak bir güvenlik ikilemine yol açarken; bir dünya savaşının bu "kaçınılmazlığı" da kendi içerisinde bir sonuçtu; ancak aynı zamanda tasarılarla ve hayallerle desteklenen bir söylem olarak bir nedendi de. Bu denli çok yönlü bir birikim, kendi etkilerini de beraberinde getirecekti. Öyle ki; bu durum, Avrupa blokları arasında bir gerilime işaret ettiğinde güvenlik ikilemi iç dinamiklerin de etkisiyle büyüdü ve militarist-milliyetçi söylem kitlelere ve devlet söylemlerine hakim oldu. Bu, yaklaşan kapitalist mücadele savaşının o savaşta savaşacak potansiyel askerlerin gözünde erkenden meşrulaştırılmasıydı. Çünkü dünya savaşı engellenemez bir noktaya kadar, bir hayalin, bir tasarının ve bu tasarıya ulaşmaya götüren eylemselliğin ürünüydü ve kuşkusuz ki bir "tercih" idi. Aynı şekilde bu "elit" tercihin, savaşın asıl aktörleri ve asıl mağdurları olan kitleler üzerinde de artık milliyetçi-militarist söylemler önü alınamaz ve geri dönülmez bir noktaya gelmeden önce, doğal bir süreç olarak görülen ancak kademeli bir tasarının tezahürü olan inşa edilmiş bir hayalin meşru kıldığı ölçüde etkili olması, fazla uzun sürmedi.

"Dünya Savaşı" sırasında filler tepişirken olan yine çimlere olacaktı belki; ancak tarihte örneği görülmemiş şekilde seri, endüstriyel, planlı, kararlı, yıkıcı, etkili, yaygın ve topyekün

bir çatışma dizisinin oluşturacağı enkazın altında kalacaktı insanlık. Bu tarihten geriye bir daha geri dönüş olmayacak, güvenlik ikilemi güvenlik paranoyasına ve silahlanma hastalığına dönüşecek, savaş denilen eylemin kitlesel zararları ise evrensel boyutlara ulaşacak bir girdaba dönüşecekti. Peki savaşı araçsallaştıran anlayışın, savaş olgusunu getirdiği bu nokta kitlelerin nasıl desteğini kazanmıştı? Burada “söylemin gücü”ne vurgu yaparken post-modern düşünürlerden Michel Foucault’ya selamlarımızı sunuyoruz. Bir fikrin kitleler üzerinde yayılmasının ve iktidar sahibi yapıların temel yapı taşıdır söylem. Söylemin konumu da savaş eyleminin kendisi gibi hem bir neden hem de sonuç olma özelliğine sahip olmaktan mütevellit bireyi içine alan ve döngüsünün kıskacından serbest bırakmayan görünmez bir hapishaneye benzemektedir. Bu anlamda savaşı meşru kılan ve gerekliliğini ve kaçınılmazlığını gerçekleyen söylem, her yolun çıktığı bir noktada o yolu doğrudan ve dolaylı araçlarıyla donatmıştır. Militarist söylemin hakim konuma ulaşması ağır ve derinden, içsel ve dışsal dinamiklerle desteklenen bir süreç geçirmiş ve elitlerin masada verdiği kararlar, cephelerde milyonları mobilize etmiştir.

Bu noktadan hareket eden bu çalışma, “hayal edilmiş bir savaş” olarak sorunsallaştırdığı “Büyük Savaş”ın ya da daha aşına olunan ismiyle “Birinci Dünya Savaşı”nın “yol haritası”nı konu edinmektedir.³ Bu amaç doğrultusunda, çalışma, ilk olarak, 19. yüzyılda savaşın değişen karakterini ele almaktadır. Bu dönemde, savaşın karakterinde meydana gelen değişimleri anlamak, yeni savaşların eskilerden ne ölçüde ayrılıp

3 Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve Birinci Dünya Savaşı sürecinde eserlerde ve anlatılarda, henüz dünya savaşı diye nitelendirilebilecek başka bir savaş yaşanmadığı için, Birinci Dünya Savaşı karakteristik özelliklerine de uygun olarak “Büyük Savaş” olarak anılmaktadır. Bu duruma uygun olarak, bu çalışmada da, özellikle Büyük Savaş öncesi eserlerin anlatımlarından bahsederken yer yer Büyük Savaş tabiri Birinci Dünya Savaşı’nı işaret etmek adına kullanılacaktır.

ayrılmadığını ve yeni savaşların ortaya çıkardıklarını anlamlandırmaya olanak sağlayacaktır. Bu bölümün temel tezi, söz konusu dönemde savaşın karakterinde belirli değişiklikler yaşanmasına karşın gerek askeri gerekse sivil yöneticilerin düşünce yapılarının hala Clausewitz'in yukarıda ifade edilen yargısı temelinde “eski tarz” olduğudur. Nitekim aradaki bu kopukluk, Birinci Dünya Savaşı'na giden sürecin “bilinçsizliğini”, “hızlılığını” ve “yıkıcılığını” anlamlandırma noktasında dikkate değer unsurlar ortaya koymaktadır. Çalışma, ikinci bölümünde, bu kopukluk arasındaki ilişkiye ve bu sürecin anlamlandırılmasının nasıl olduğuna odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, edebi eserlerde, romanlarda, sanat eserlerinde, yazılı basın ve medyada görülen “savaş çığırtkanlığı”, o ya da bu yolla savaş tohumlarını halkların tarlasına ekmiş ve onları büyüyüp yeşermesi için sulamıştır. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak ve “zamanın ruhu”ndan esinlenerek yapılan bu savaş anlatıları ve dilden dile dolaşan savaş hikayeleri aslında bireysel tercihlerden çok zamanın ruhunun ürünüydü. Kuşkusuz tek taraflı olmayan, başka bir ifadeyle, karşılıklı etkileşime dayanan bir ilişki bu derece organize edilmiş bir dünya savaşına kapı açabilirdi. Ancak her zaman olduğu gibi mesele yeşeren savaşın meyveleriydi. Ve söz konusu “meyve yemek” ise gerisi teferruattı. Tarih bunu bir kez daha göstermişti.

Bir anlamda tarihi kurgulayacak olan bu çalışma, hakikatin sadece bir versiyonunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, çalışma, ele aldığı konuyu açıklamada ne bir başlangıç ne de bir sonudur. Bu bağlamda, çalışmanın tartışmaları noktalayacak son ve belirleyici tanımları ortaya koymak gibi bir iddiası yoktur. Bununla birlikte, çalışma, ele aldığı konu üzerine bir farkındalık yaratma, konu üzerine tartışmalara bir nebze katkıda bulunmuş olma ve bu yolda mütevazı de olsa bir adım atmış olma umudu taşımaktadır.

Çalışma, eleştirel bir bakış açısıyla ele aldığı konunun kapsamlı bir analizini yapmak adına metodolojik çerçeve olarak “eleştirel gerçekçilik” kuramını kullanılacaktır. Dolayısıyla bu bakış açısının metodolojisiyle yola çıkılacaktır. Buna göre, eleştirel gerçekçiliğin en temel varsayımlarından biri, olay ve olguların ardında yapılanmış, derinliği ve katmanları olan bir gerçeklik olduğu ve bilimin amacının bu gerçekliği ortaya çıkarmak olduğu fikridir. Buradan hareketle, eleştirel gerçekçilik, kapsamlı bir yapı analizi yapma fırsatı sunar. Eleştirel gerçekçiliğin nedensellik anlayışı da, bize daha elverişli bir alan sunmaktadır. Buna göre, pozitivistin belli deneyler yaparak ulaştığı düzenliliklere ve nedensel yasalara karşın, eleştirel gerçekçilik, gözlemleyemediğimiz halde etkilerini hissettiğimiz toplumsal yapılar kadar; fikirlerin, kuralların, söylemlerin de nedensel güçlerinin olabileceğini öngörür. Nitekim güvenilir bir yöntem, çalışmayı bir kalıba sokmak ve çalışmaya bir biçim kazandırmakla birlikte ona arzuladığı kesinliği, başkalarının onanmayı yani saygınlığı getirecektir. Bu saygınlık gereksiniminin yanında bilgi adını hak etmek isteyen ürünler, hem bilgiye ulaşma hem de elde edilen bilginin doğruluğunun, kesinliğinin bir denetim ve güvencesi olarak güvenilir bir yöntem gereksinim duyarlar.⁴ Bu çalışma, böyle bir değer kazanıyorsa; bu, yazar için büyük mutluluk olacaktır.

Makineleşen Ordular: 19. Yüzyılda Savaşın Değişen Karakteri

19. yüzyılda savaş olgusunun karakterinin değiştiği, “ulusal” nitelik taşımaya başlayan savaşın daha “duygu” yüklü bir olgu olmaya doğru evrildiği, silah teknolojilerinde meydana gelen gelişmelere paralel olarak daha yıkıcı olduğu, buna bağlı olarak savaşın daha fazla kişiyi etkilediği ve sivil ve asker karar

4 Niyazi Öktem ve Ahmet Ulvi Türkbağ, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, 4. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s. 74.

alıcılar arasındaki ayrım dengesinin ikincisi yönünde evrilmeye başladığı bir gerçektir. 19. yüzyılda savaşın karakterinde meydana gelen değişimler savaşın bundan öncekilerden farklılaşmasına yol açmıştır. “Politikanın başka araçlarla devamı” olarak ifade edilebilecek “eski tarz” savaşlar, taraflar arasında politikanın çözüm getirme noktasında etkisiz kaldığı durumlarda ortaya çıkan ve belirli amaçlar için gerçekleştirilen ve bu amaçlar gerçekleştirildiğinde de “kendiliğinden sonlanan”, “süresi öngörülebilir” savaşları ifade etmekteydi. Bu tarz savaşların ifade edilen bu nitelikleri, savaşa hazırlık sürecinin, başka bir ifadeyle savaşa hazır olmanın sadece eğitim yapmak olarak algılanması anlamına gelmekteydi. 19. yüzyılla birlikte gerek savaş teknolojisinde meydana gelen değişimler gerekse savaşın “duygu” yanına hitap eden ve savaşın yeni ve en önemli tetikleyici unsurlarından biri olan milliyetçilik ve buna paralel olarak artış gösteren militarizm, savaşın karakterinde önemli değişikliklere yol açarken; “eski tarz savaşların” savaşa hazır olma noktasında “eğitim yapmak” unsuruna “yeni tarz savaşların” en önemli unsurlarından biri olan “planlama” aşaması eklenmiştir. “Siyasetçilerin savaşları” olarak nitelenebilecek olan 19. yüzyıl öncesi savaşları, siyasetçilerin kontrolünde ortaya çıkmakta ve siyasetçiler tarafından yönetilmekteydi. Bu çerçevede, Clausewitz’in “Savaş politikanın başka araçlarla devamıdır.” retoriği bağlamında anlamlandırıldığında devletlerin belirli amaçlar için eğitim düzeyinde bir orduya ihtiyaç duyması doğaldı. Buna karşın, savaşın karakterinde meydana gelen değişim devletlerin dış tehdit algılamalarında bir süreklilik unsurunun etkisini hissettirmesine yol açmıştır. Tehdit algılamasının sürekliliği tehditlere karşı devletin ve yurttaşlarının güçlü bir ordunun varlığının bilinciyle düşünsel anlamda bir “rahatlık” yaratırken; gerektiğinde de devleti korumak için aktif olarak harekete geçmesini ifade eder. Savaşın karakterindeki bu değişim sürekli hazır bir ordunun varlığını elzem kılarken,

sürekli hazır bir ordunun sürekli olarak eğitilmesini ve çeşitli seviyelerde planlanmasını da gerekli kılmaktadır. Bu durum, orduların yönetim kademelerinde “savaşın masa başı” yönünü icra eden bir planlama ve organizasyon kadrosunun ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu kadro, başka bir deyişle, savaşın masa başında hazırlayan ve buradan yönetecek olan bir asker bürokrasi kadrosunu ifade etmektedir. Diğer devletleri sürekli olarak analiz eden bu kadro, doğal olarak sürekli bir şüphe duygusuyla sahip olunanlarla muhtemel çatışma senaryoları arasında ilişkiye dayanan planlar ortaya koyar. Siyasi, diplomatik ve teknolojik gelişmelerden sürekli olarak etkilenen bu planlar açısından en tehlikeli olabilecek durum bu planların kemikleşmesi ve dogmalaşmasıdır.⁵ Planların güncelle olan bağlantısını kaybetmesini ifade eden bu durum planların bir güvenlik aracı olmaktan çıkarak siyasi ortamı dönüştürme amacı haline gelmelerine neden olur.⁶

Tarihin daha önce tanık olmadığı, bu nedenle günümüzde dahi anlamlandırmakta zorluklarla karşılaştığı Birinci Dünya Savaşı sürecinde yaşananlar yukarıda ifade edilen yargıları haklı kılmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı’nda cephelerde en fazla can kaybı savaşın ilk altı ay ve son sekiz ayı içerisinde verilmiştir. Savaşın en önemli iki çatışma evresini ifade eden bu evreler, yukarıda ifade edildiği çerçevede, savaşın değişen karakteri bağlamında okunmaya çalışılırsa anlamlandırılabilirliği kanaatindeyiz. Savaşın karakterindeki değişime ve savaş teknolojisinde meydana gelen gelişmelere karşın düşünsel anlamda yöneticilerin “eski tarz”da hareket etmesi “beklenmedik” oranda bir ölü sayısının ortaya çıkmasına yol açarken; bir türlü bit(irile)meyen savaşın bir an

5 Burak Samih Gülboy, **Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı’nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Ağustos 2014, s. 130.

6 Burak Samih Gülboy, **Mutlak Savaş...**, s. 130.

önce bitirme algısıyla bütün güçlerin seferber edilmesi savaşın son sekiz aylık döneminde ciddi kayıpların yaşanmasına yol açmıştır. Savaşın ilk altı aylık döneminde, devletler, savaş öncesi savaşlar gibi, yani Napolyetik savaş tarzı, olarak okumuşlardır. Bu bakış açısı, bir yerlerin alınması ya da planlanan adımların atılması durumunda savaşın sona ereceğini öngörür. Fakat araçlarda meydana gelen değişimler bu öngörülerini etkisiz kılmaktadır. Savaş teknolojisinde meydana gelen ciddi değişimler, savaşların karakterini değiştirirken; değişen bu karakterin en önemli unsuru savaşların daha yıkıcı olmaya başlamasıdır. Savaş teknolojisinde meydana gelen ve savaşın karakterinde önemli değişikliklere yol açan bu gelişmelere karşın devlet yönetimini elinde bulunduranlar hala “eski tarz” düşünce yapısıyla hareket etmektedirler. Burak S. Gülboy’un ifadesiyle, bu süreçte yaşanan “...çarpmaların sonuçları savaşa hazırlanan geneltkurmayların, silah teknolojilerindeki gelişmeleri taktiklere yansıtabilecek stratejik vizyona sahip olmadıklarını göstermektedir.”⁷ Nitekim bu iki olgu arasındaki “çelişki” devletlerin savaşa giden süreçteki politikalarına da yansımaktadır. Nitekim devletlerin ortaya koydukları savaş planları, “Savaşla neyin çözüleceği?”, “Niçin savaşa gidildiği?” gibi sorulara yanıt veremezken; aynı zamanda ortaya çıkan bu yeni duruma pek de uygun düşmemekteydi. Başka bir ifadeyle, söz konusu planlar, “hayali hedeflere hayali planlarla; ama gerçek insanlarla” gidilmesini öngörmekteydi.

Güneşi Kapatan Bir Madalyonun İki Yüzü: Milliyetçilik ve Militarizm

Tarihsel olarak bakıldığında, siyaset bilimci-sosyolog Charles Tilly’nin vurguladığı gibi, Avrupa’da modern ulus-devletler

7 Burak Samih Gülboy, *Mutlak Savaş...*, s. 132.

savaşlar sonucunda kurulmuştur.⁸ Söz konusu yargı, bağımsızlık mücadelesi veren üçüncü dünya ülkeleri içinde ifade edilebilir. Nitekim, Michael Howard’ın ifade ettiği gibi, her devlet kendisi için belirli savaşları simge haline getirmiştir.⁹ 1789 Fransız Devrimi’ni izleyen süreçte uluslararası sistemde baskın bir ideoloji olan milliyetçilik, devletler için simge haline gelen savaşların sayısında önemli oranda bir artış meydana gelmesine yol açmıştır. Kuşkusuz bunda, savaşın “duygu” yönünü ifade eden ve savaşları daha “ateşli” kılan milliyetçilik ideolojisinin etkisi çok önemlidir. Savaşlar için önemli bir neden olmasının yanında savaş teknolojisinde meydana gelen gelişmelerin yıkıcı etkilerinin daha fazla ortaya konması için de önemli bir unsur olan milliyetçilik, 19. yüzyılla birlikte, uluslararası sistemin bir diğer önemli ideolojisi olan militarizmle adeta bir madalyonun iki yüzünü oluşturur niteliğe ulaşmıştı.

Ulus-devlet anlayışı, vatandaş ordusu anlayışını ortaya koyarak yeni bir ordu ve savaş biçiminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Milliyetçilik akımının başlangıç “toprağı” olan Fransa gerek ulus-devlet modeli gerekse ordu-millet olgusunun ilk temsilcisi olmuştur. Fransa’da görülen bu modeller, daha sonra hızla diğer Avrupalı devletler tarafından uygulamaya geçirilmeye başlanmıştır.¹⁰ Bu doğrultuda, paralı askerlik sistemine dayalı imparatorluk orduları yerini hızla zorunlu

8 Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, K. Emiroğlu (çev.), İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 305.

9 Marengo, Austerlitz ve Jena, Fransa’nın; Trafalgar, Britanya’nın; 1812 zaferi Rusya’nın; Gravelotte ve Sedan Almanya’nın ulusal simgeleridir. Bkz. Michael Howard, **War and the Nation State (Inaugural Lecturers)**, Oxford University Press, 1978, s. 9.

10 İngiltere’de yayınlanan ve yazarı bilinmeyen “The French Considered as a Military Nation since the Commencement of Their Revolution” adlı kitap, “ordu-millet” kavramını ilk olarak telaffuz ederek, Fransa’nın ordu-millet sisteminin ülkeye sağladığı önemli yenilikleri ele alarak Büyük Britanya’nın bu tehdide karşı yapması gerekenleri kaleme almaktaydı.

askerlik modeline dayalı milli vatandaş ordularına bırakmaya başlamışlardır. Ordu-millet anlayışındaki bu yapılanma, bir yandan uluslaşmanın bir sonucuyken öte yandan uluslaşmanın bir aracı niteliği görevini görmüştür.¹¹

Birinci Dünya Savaşı'nda devletlerin birbirlerine savaş ilan etmelerini izleyen süreçte kısa sürede yoğun askeri hareket gerçekleştirmeleri söz konusu devletlerin böylesine bir savaş için uzun süredir hazırlandıklarını göstermektedir. Bu noktada, A. A. Taylor, savaşın ilk günlerini “tarifeler savaşı” olarak niteler.¹² İngiltere savaşa dahil olmadan önceki üç günde yaklaşık altı milyon askeri cephelere yollamaya başlamıştı. Buna ek olarak, milyonlarca yurttaşını da silahaltına almaya başlamıştı bile. Silah altına alınan kişilerin cephelerde ne şekilde hareket edeceği, karşılarındaki düşmanın üzerine nerede saldıracakları ve saldırıları nerede karşılayacakları çoktan kağıda dökülmüştü. Devletler bu süreçte demiryolları aracılığıyla cephelere milyonlarca kişi taşımaktaydı. Liddel Hart, savaşın ilk iki gününde Kölh'deki Hohenzollerin tren köprüsünden her on dakikada bir yük treni katarının geçtiğini ve günde 550 tren katarının Belçika'ya intikal edecek olan Alman Kuzey Ordu Grubu'na ait bir buçuk milyon askeri 12 Ağustos'a kadar cepheye taşımayı başardığını yazmaktadır.¹³ Diğer devletlerde de İngiltere'de olduğu gibi bir savaş seferberliği görülmekteydi. Richard Cobb, Fransızların savaş ilanlarının hemen öncesinde

11 Ayşe Gül Altınay ve Tanıl Bora, “Ordu, Milliyetçilik ve Militarizm”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cilt 4: Milliyetçilik)**, Tanıl Bora ve Murat Gültenkingil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 140.

12 A. A. Taylor, **War by Time Table**, Mc Donald and Co. Londra, 1969.

13 Liddel Hart, **History of the First World War**, 4. Basım, Papermac, Londra, 1997, s. 49.

Paris'teki istasyonlarda toparlanmaya başlayan tren katarlarını şaşkınlıkla izlediklerinden bahsetmektedir.¹⁴

Militarizm konusuna dikkat çeken Sidney B. Fay, "Dünya Savaşı'nın Kökenleri (The Origins of the World War)"¹⁵ adlı eserinde, militarizmi Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli nedenlerinden biri olarak ifade eder. Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri arasında ikinci sırada ifade ettiği militarizm, (gizli ittifaklar sistemi, militarizm, milliyetçilik, ekonomik emperyalizm ve yazılı basın) bir ülkenin ulusal çıkarını elde etmek ve savunmak amacıyla ve gerektiğinde kullanmak amacıyla kuvvetli bir askeri güce sahip olması gerektiğine olan inanç olarak ifade edilebilir. Fay, bu olguların, 1871'den beri süregelen bir süreç içerisinde Avrupa'daki savaşı hazırladığını vurgulamaktadır. O'na göre savaşın tek suçlusu da Almanya değildir. Savaş, 1870'den sonra Bismarck'ın düzenlemeleri ve Avrupa'da halka hakim olan gizli diplomasi sisteminin geçirdiği dönüşümlerin bir sonucudur. Başka bir deyişle, Fay, savaşın nedenlerini tek tek devlet düzeyinde aramak yerine Avrupa siyasi sisteminin sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Fay'ın de ifade ettiği gibi, milliyetçilik tek tek ülkeler bazında farklı formlarda kendisini göstermiştir; bununla birlikte farklı ülkelerde farklı formları gözlenen bu milliyetçilik türleri birbirlerini etkileyerek uluslararası daha büyük bir çatışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İkili Monarşi ile yönetilen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Avusturyalılar ve Macarlar yönetici konumda olmasına karşın ülkede çok sayıda farklı grup bulunmaktaydı. Bunların en yoğun olanı

14 Richard Copp, "France and the Coming of War", *The Coming of the First World War*, R. J. Evans ve Harmut Pogge von Strandmann, Clarendon Press, Oxford, 1988, ss. 127-144.

15 Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the World War*, Cilt 1 (Before Sarajevo: Underlying the Causes of the War), The MacMillan Company, New York, 1929.

Slavlardı. Bu gruplar arasındaki, özellikle Slavların milliyetçi hareketleri, ülkedeki iç mücadelelerin temel nedenlerinden biridir. Bağımsızlık isteyen ve Habsburg İmparatorluğu himayesindeki Slavlarla birlik oluşturmak isteyen Slavların milliyetçi faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğu'nun da bu süreçten olumsuz etkilenmesine yol açtı. Panslavizm politikasını benimseyen Rusya, bu amacı doğrultusunda Balkanlar'da politikalar izlemiştir. Rusya, bu noktada, savaşa giden süreçte Avusturya-Macaristan'a karşı Sırbistan'ı desteklerken; Osmanlı'yı çökertmek için de Osmanlı sınırları içerisindeki Slavlar üzerine politikalar gerçekleştirmeye çalışmıştır. Öte yandan, "dünyaya çok geç gelen" Almanya'nın "güneşte bir yer"¹⁶ elde etmek amacıyla uyguladığı "Weltpolitik" politikası, Almanya'nın İngiltere'nin askeri ve deniz gücüne meydan okumak için ulusun milliyetçi duygularına temas edecek politikalar izlemiştir. Aynı tez, Fransa için de geçerlidir. 1871 yılında Prusya'ya karşı ağır bir yenilgi alan Fransa, savaşa giden süreçte sürekli olarak bu yenilgiye atıf yaparak ülkede milliyetçi duyguların ortaya çıkmasını sağlamaya çalışmıştır. İngiltere'nin de Almanya'nın dayanma inşa etmeye başlayarak kendi hegemonyasına meydan okumaya başladığında Almanya'ya karşı milliyetçi duygularla tepki verildiği bir gerçektir. Bu olgular, Norman Angell'in de ifade ettiği gibi savaşın sırf ekonomik nedenlerle ortaya çıkmadığı yargısını haklı kılmaktadır. Bu noktada, ulusların öne çıkardıkları "manevi nedenler" de savaşın çıkmasında son derece etkili bir rol oynamıştır. Diğerlerine üstünlük sağlayarak dünya siyasetinde birinci olma, güç veya prestije sahip olma

16 Norman Angell, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power and National Advantage*, 4. Basım, Putnam and Sons., New York, 1913, ss. 129-151.

gibi manevi nedenler, Angell’a göre ekonomik olmadığı gibi rasyonel de değildir.¹⁷

Militarizmin etkinliği, sistemde ve devletin yönetiminde asker kadrosunun aktifliğini gösterir. Bu askeri elit kadrolar politikaların şekillenmesinde oldukça etkilidir. Bu noktada, militarizm milliyetçilik ve elitist teorinin bir versiyonu olarak okunabilir. Bu bağlamda, milliyetçilik unsuru, ulusal çıkarları gerçekleştirmek ve savunmak isteyen her ülkede mevcut bir görüştür. Elitist teori unsuru ise her ülkenin kendine münhasır koşulları çerçevesinde değerlendirilmelidir.¹⁸

Milliyetçilik ve elitist teori ayrımını takip eden Fay, genel anlamda Sanayi Devrimi sonrasında toplumların silahlanmaya olan yatkınlıklarını vurgulamaktadır. Fay, özellikle 1871 Fransa-Prusya Savaşı sonrasında silahlanmanın tırmanışına işaret etmiştir. Kuşkusuz, güvenliğin sağlanması olgusu oldukça masraflı bir durumu ifade eder. Nitekim silahlanma, devlet bütçelerine ciddi bir mali yükümlülük getirmiştir. Bu mali yükümlülüğün karşılanması devletin “en kolay” finansörü konumundaki halktan sağlanma yoluna gidilmiştir. Mali yükümlülüklerin karşılanması amacıyla halktan önemli miktarda vergiler toplanmıştır. Devletlerin siyasi ve askeri elitleri, vergileri meşrulaştırmak için yarattıkları militarist mitleri kullanmışlardır. Yaratılan mitler sayesinde halk arasında zaman içinde korku, güvensizlik ve hoşgörüsüzlükle yüklü bir hal ortaya çıkarılmıştır.¹⁹

Fay, devletlerarasındaki karşılıklı silahlanma durumunun, ki bu durum güvenlik ikilemi kavramsallaştırmasını ifade eder, uluslararası alanda yarattığı korku, güvensizlik ve

17 Norman Angell, *The Great Illusion...*, s. 155.

18 Burak Samih Gülboy, *Mutlak Savaş...*, s. 133.

19 Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of...*, s. 39.

hoşgörüsüzlükle yüklü ortamına benzer bir durumun devletlerin ulusal sınırları içinde de yaratıldığını vurgular. Bunda, devlet aygıtı içinde gittikçe etkin hale gelmeye başlayan ve sürekli bir savaş kavramsallaştırması çerçevesinde hareket eden askeri kişiliklerin sistemde öne çıkması ve belirgin olmaya başlamaları önemli rol oynamıştır.²⁰

Sistemde etkin rol oynamaya başlayan milliyetçilik ve askeri elitist kadroların buluşması sürecin yoğunluğunun artmasına yol açmıştır. Güvenlik temelli hareket eden ve gerektiğinde sahip oldukları silahlı gücü devleti korumak için kullanma düşüncesinde olan askeri elitist kesimler, böyle bir duruma sürekli olarak hazır bulunmak için ülkelerinin silahlı güçlerini hızla artırmalarına yol açıyorlardı. Milliyetçilik de sürecin “duygu” yanını ifade ederek bu girişimlerin hız kazanmasını sağlıyordu. Nitekim söz konusu dönemde, devletler açısından bir “ulusal toparlanma süreci (Reveil National)” söz konusudur. Fransa, bu dönemde, Sedan olayını öne çıkartarak milliyetçilik kozuna sarılırken; İngiltere de, Fransa da, Rusya da bu tarz milliyetçi söylemleri kullanarak halklarını sürecin içine çekerek, kendilerini ve davalarını “meşrulaştırma” amaçındaydılar. Devletlerin, milliyetçilik olgusunu öne çıkartarak militarizm ateşini körükledikleri bu süreç, sistemin yapısının dönüşmesine ve savaşla sonuçlanmasına yol açmıştır. Başka bir ifadeyle, Fay’ın de vurguladığı gibi, izlenen bu politikalar, Avrupa ittifaklarının birbirlerine karşı çok keskin bir şekilde karşı durmalarına, bundan dolayı birbirleriyle olan iletişimlerinin kesilmesine ve en son olarak da sürecin savaşla son bulmasına neden olmuştur.

Tarihi deneyimlerin insanlığa öğrettiği gibi, kendilerini devletin ve sahip olunan değerlerin koruyucusu olarak gören

20 Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of...*, s. 40.

askeri yönetici kesimler, bu amaç doğrultusunda, kendilerince uygun zamanda gerekli faaliyetleri hayata geçirmekten sakınmamışlardır. Söz konusu dönemde de, askeri elit kesimler, ifade edilen amaçlarını yerine getirmek için kontrolleri altında tuttukları silah gücünü inandıkları değerler hizmetine en uygun biçimde sokabilmek için sahip olduğu silah teknolojisini en doğru şekilde kullanabilecekleri planları üretmeye çalışmışlardır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı’na giderken hemen hemen tüm devletler sahip oldukları silah teknolojileriyle uyumlaştırmaya çalıştıkları askeri planlar ortaya koymuşlardır. Fakat bu planları ortaya koyanlar, gelişmiş silah teknolojilerini dikkate almalarına karşın düşünsel anlamda hala “eski kafayla” hareket etmekte ve “eski düşünce tarzı”nı benimsemekteydiler. Nitekim Birinci Dünya Savaşı’nın en yıkıcı iki evresinden biri savaşın ilk altı ayı içerisinde meydana gelmesi bu yargının göstergesidir. “Eski düşünce tarzıyla” daha yıkıcı ve gelişmiş silah teknolojilerini kullanan askeri yönetici kadrolar ciddi hasarların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bu bir anlamda, Ahmet Davutoğlu’nun tanımladığı güç denklemiindeki $[G = (SV + PV) \times SZ \times SP \times Sİ]$ ²¹ stratejik zihniyet ve stratejik planlama çarpanlarının ne denli yıkıcı etki doğurabileceğini göstermektedir. Söz konusu askeri teknolojileri taktilere yansıtma anlamında stratejik zihniyete ve vizyona sahip ol(a)mayan askeri elitler, ciddi kayıpların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır.

Sanayi Devrimi birçok alanda olduğu gibi askeri alanda da önemli gelişmelerin yaşanmasına yol açarken modern anlamda savaş olgusundan bahsedilmesine olanak sağlamıştır.

21 G=güç, SV=sabit veriler, PV=potansiyel veriler; SZ=stratejik zihniyet; SP=stratejik planlama; Sİ=siyasi irade. Bkz. Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik; Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, 35. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 17.

Bu anlamda, ilk modern savaş 1861-1865 yılları arasında meydana gelen Amerikan İç Savaşı olarak kabul edilir. Devletlerin askeri, ekonomik ve sivil unsurlarının tümüyle seferber edildiği bu savaş, aynı zamanda silah teknolojisinde meydana gelen gelişmelerin de gözlenmesine olanak sağlamıştı. Savaş alanı ve savaş arkası cephe ayrımının ortadan kalktığı bu savaşta taraflar, Güney Konfederasyon ve Kuzey Federal Birlik askeri açıdan kısa sürede ciddi oranda yapılanarak dört sene süren bir savaş vermişlerdir. Bu süreçte, savaşın, endüstriyel ve ticari açıdan sürekli olarak arka plandan desteklenmesi sorunu söz konusu olmuştur. Bu unsur, yeni tür savaşın karmaşıklığını simgelemektedir.²² Amerikan İç Savaşı, silah teknolojilerinde meydana gelen gelişimin savaş ve savaş arkası cephe ayrımının ortadan kalkmasıyla birleşince ne kadar yıkıcı etkilere yol açabileceğini ortaya koymuştur. İç savaşın, ön plana çıkardığı bir diğer önemli unsur savunma olgusunun da savaşlarda ne denli önemli olabileceğidir. Amerika kıtasında bu sürecin yaşandığı söz konusu dönemde, Avrupa'da devletlerarasında da önemli savaşlar meydana gelmekteydi. Avrupa'da yaşanan mücadelelerde Fransız ordusunun ön plana çıkmıştır. Bu süreçte, profesyonel askerliğe dayalı sisteme uygun olarak yapılanmış olan Fransız ordusu büyük başarılar kazanmıştır.²³

Amerikan İç Savaşı'nın savunmayı öne çıkaran niteliği ve Fransa'nın profesyonel orduya dayanan modelinin karşısında Prusya'nın ulus-ordu modeli sistemi yer almaktaydı. Ulusal birliğine giden sürecin askeri ayağını, 1859 yılında Albrecht Von Roon'u Savaş Bakanlığı'na getirerek yapılandırmaya başlayan Prusya, zorunlu askerlik olgusunu yasallaştırmıştır. Silah

22 David Gates, *Warfare in the Nineteenth Century*, Palgrave, New York, 2001, ss. 114-149.

23 Dennis Showater, "Europe's Way of War 1815-1864", *European Warfare 1815-2000*, Jeremy Black (ed.), New York, Palgrave, 2002, ss. 35-37.

sanayisine yaptığı ciddi yatırımlar sayesinde Junker aristok-rasisinin oluşturduğu askeri grubu söz konusu silahlarla do-natarak ciddi başarılar kazanmıştır.²⁴ Prusya’da 1860 yılında hazırlanan Ordu Yasası ile ordudaki asker sayısı iki katına çı-kartılmış, Landwehr yapısı yerine askerliğini tamamlamış son dört sınıfın aktif, diğer sınıflarının ise milis olarak katıldığı bir yedeklik sistemi getirilmiştir. Prusya, askeri alanda yap-tığı bu atılımı diğer alanlarda attığı adımlarla destekleyerek, süreç içerisinde “büyük güç” statüsünü kazanacak ve tarihin gördüğü en büyük iki savaşın başrolünde yer alacaktır.

Prusya savaş sistemi, savunmayı ön plana çıkararak Ame-rikan İç Savaşı’nın aksine saldırı olgusunu “kutsamaktaydı.” Prusya’nın kıtada etkinliğini arttırması nedeniyle bu ülke-nin savaş sistemi diğer Avrupa devletleri tarafından da kabul görmüş ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu noktada, Avrupalı devletler için temel referans kaynağı, Prusya’nın saldırı teme-linde hareket ettiği ve başarıya ulaşarak siyasal birliğini ta-mamladığı 1871 Fransa-Prusya savaşıdır. Prusya, makine dü-zeninde işleyen ordusu sayesinde önce Avusturya sonra da Fransa’nın askeri güçlerini mağlup ederek amacına ulaşmıştı. Bu savaş, başka bir ifadeyle, aynı zamanda, Prusya askeri sis-teminin Fransız askeri sistemine olan üstünlüğünün kanıtıydı. Prusya’da başta Genelkurmay Başkanı Helmuth Von Moltke olmak üzere askeri elitist kesimlerin strateji ve taktik üreti-mindeki başarısı diğer Avrupalı askeri elitler üzerinde ciddi bir etki oluşturmuştur. Prusya’nın söz konusu savaşta net bir

24 Prusya askeri reformlarının politik yönleri ile ilgili bkz. Gerhard Ritter, *The Sword and the Scepter*, Florida, University of Miami Press, Cilt 1, 1970, ss. 93-121; Alfred Vagts, *A History of Militarism*, New York, W.W. Norton & Company, 1937, ss. 198-214; Ute Frevert, *A Nation in Barracks*, New York, Berg, 2004; Gordon Craig, *The Politics of the Prussian Army 1640-1945*, Oxford, Clarendon Press, 1964.

galibiyet alması Prusya'nın benimsediği sistemin diğer devletler tarafından da benimsenmesine yol açtı.

***“Savaş Politikanın Başka Hayallerle Devamıdır”(?): “Meşru Saldırı”nın Zihinlerdeki İnşası**

Almanya'nın zaferi tüm dünyayı şaşırtmakla beraber devletlerin kendi politikalarını sorgulamalarına neden olmuştur. Bu sorgulamayı yapan ülkelerden biri olan İngiltere'de büyük bir endişe söz konusuydu. İngiliz gazeteleri, yeni tür savaştan bahsederken yeni deniz savaşları üzerine birçok görüş ortaya koyarak böyle bir savaşa ülkenin hazır olup olmadığını sorgulamıştır.²⁵ Bu süreçte, donanma tarihçileri, amiraller ve generaller, birliklerin toplanması ve sevk edilmesi noktasında demir yollarının önemini, elektrik telgrafını kontrol etmenin ve iletişimi sağlamanın yeni anlamını ve savaş metodunda, birliklerin yapılarında ve organize edilmesinde önemli değişiklikler meydana getiren tüfek ve ağır silahların önemini vurgulayan yazılar ortaya koymaya başlamıştır. Bu bağlamda, söz konusu kesimler “Gelecek bize ne getirecek?” sorusuna cevap vermeye yoğunlaşmışlardır. İngiltere özelinde bakıldığında, gelecek savaş tahayyülünün geç-Viktoriya ve Edward dönemi toplumunda ortaya çıktığı ifade edilebilir.²⁶ Toplumun içinde bulunduğu endişe, güvenlik riskleri, sürekli kolonyal savaşlar ve İngiliz adaları ve imparatorluğunun korunması olguları bu unsuru tetikleyen temel unsurlardır.²⁷ Gelecek savaş tahayyülünü

25 I. F. Clarke, “Introduction: The Paper Warriors and Their Fights of Fantasy”, **The Tale of the Next Great War, 1871-1914: Fictions of Future Warfare and of Battles Still-to-Come**, I. F. Clarke (ed.), Liverpool University Press, Liverpool, 1995, s. 13.

26 Andreas Rose, “Waiting for Armageddon?: British Military Journal and the Images of Future War (1900-1914)”, **Francia: Forschungen zur Westeuropaischen Geschichte**, Bd. 40, 2013, s. 320.

27 Anne Summers, “Militarism in Britain Before the Great War”, **History Workshop II**, 1976, ss. 104-123.

konu edinen dikkate değer eserlerden biri, Fransa’nın Prusya önderliğindeki Alman koalisyonu tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra, George T. Chesney tarafından ortaya konan “Dorking’in Savaşı: Bir Gönüllünün Anıları (The Battle of Dorking: Reminiscence of a Volunteer)”²⁸ adlı eserdir. Eserinde, İngiliz adalarının işgal edilmesini başarılı bir şekilde kurgulayan Chesney, işgalci gücün adını açıkça dile getirmese de bu gücün Almanya olduğu son derece ortada duran bir gerçektir. İngiltere’de Almanya karşısı yayınlar hızlı bir artış gösterirken bu yayınlar halkı belirli bir düşmana karşı uyarmanın yanında gelecekteki belirli bir savaş düşüncesiyle de yüzleşmesini sağlıyordu. Andreas Rose’a göre, bu tür yayınlar konusunda genel olarak dört unsurun öne çıktığı ifade edilebilir.

İlk olarak, bu tür yayınlar savaşı genel olarak doğal bir unsur olarak nitelemekte ve hatta bazı toplumsal dönüşüm süreçlerinde savaşı kutsamaktadırlar. Bu durum, ikinci olarak, genel bir asker profilinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. 1914 öncesi dönemde şekillenen bu asker profili, uygarlığı korumak misyonuyla, gelişim düşünceleriyle dolu bir yapıdadır. Birleşik Krallık’ın askeri oyuncaklar konusunda önde gelen üreticilerinden biri olan Tommy Atkins, İngiliz askerini İngiliz uygarlığının koruyucusu olarak sembolleştirmiştir.²⁹ Buna karşın üçüncü olarak ifade edilebilecek unsur gayet çarpıcıdır. Bu dönemde, savaş bazı yazarlar tarafından potansiyel bir afet olarak nitelenmekte ve imparatorluğun felaketine yol açabilecek bir unsur olarak ifade edilmektedir. Son olarak, bu dönemde, savaş Darwinyen anlamda tanımlayan ve sık sık savaşın bir spor, avlanma oyunu ya da satranç turnuvası olduğunu ifade eden

28 George Tomkyns Chesney, *The Battle of Dorking: Reminiscence of a Volunteer*, Blackwood’s Magazine, London, 1871.

29 Ben Johnson, “The British Tommy, Tommy Atkins”, (Çevrimiçi) <http://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/The-British-Tommy-Tommy-Atkins/>, Son Erişim Tarihi: 14.07.2015.

kurumların sayısı hızla artış göstermiştir.³⁰ Örneğin, Yüzbaşı Francis Grenfell, Alman askerlerini tilki ve/veya yaban domuzunun bir türü olarak nitelemekteydi.³¹ Bu tür tanımlamalar, savaş hem tiyatral bir hale sokmakta hem de savaşa belgesel bir olay niteliği kazandırmaktadır. Bu tür tanımlamalar, savaş boş zamanda gerçekleştirilen zevkli ve eğlendirici bir aktivite haline getirmektedir.³²

Fransa, Amerikan İç Savaşı'ndaki taraflar gibi savunmayı ön plana çıkartmıştı ve kaybetmişti. Oysa Prusya tüm unsurlarıyla saldırı politikası izlemişti. "Kazananın daima haklı olduğu" yargısını "kabul edersek" söz konusu dönemde diğer devletlerin Prusya'nın yapısını taklit etmeleri son derece pragmatik olup; siyasal gerçekçi kuramın öngörülerıyla uyushmaktadır. Stephen Van Evera, Avrupa'da devletler tarafından savunmaya karşı saldırının bu derece "kutsandığı" bu dönemde, Avrupa'daki saldırı kültürünün temellerinin atıldığını vurgular. Gerek sivil gerekse askeri yönetici kesimlerin saldırıyı savunmaya oranla daha avantajlı bir politika olduğunu benimsemeleri nedeniyle söz konusu kesimler tarafından saldırıya daha eğilimli diplomatik pratiklerin üretilmeye başlanmasına ve savaşın eskisine oranla sorunların çözümünde daha "makul" bir yöntem olarak görülmesine yol açmıştır.³³ Saldırının üstünlüğünün kesin ve hızlı bir zaferi mümkün kılacağı yönündeki giderek kuvvetlenen genel inanç, Avrupa siyasal sistemine tehlikeli etkiler oluşturmaya başlamıştı. Robert Jervis'in devletlerin sistemin anarşik yapısının ortaya çıkardığı belirsizlik

30 Andreas Rose, "Waiting for...", s. 323.

31 Niall Ferguson, *The Pity of War: Explaining World War I*, The Penguin Press, Great Britain, 1998, s. 25.

32 Glenn R. Wilkonson, *Depictions and Images of War in Edwardian Newspapers, 1899-1914*, Londra, 2003, ss. 68-90.

33 Stephen Van Evera, "The Cult of Offensive and the Origins of the First World War", *International Security*, Vol. 9, No. 1, Bahar 1984, ss. 58-104.

karşısında diğer devletlerin niyetlerine ve amaçlarına yönelik şüphe duymalarına ve güvenliklerini sağlamak için askeri hazırlıklarını arttırmalarına neden olduğunu varsayan “güvenlik ikilemi” olgusunu temel alan Evera’ya göre, bu dönemde sanayileşmenin etkisiyle devletlerin ekonomilerinin gelişmesi, ulaşım ağlarında ve askeri teknolojide meydana gelen gelişmelerin etkisiyle büyük devletler bu olanaklarını dış siyasetlerinde de kullanma eğilimine yönelmişlerdir. Devletlerin saldırı unsurunu ön plana çıkarması, Evera’ya göre, devletleri saldırının getireceği hızlı bir zaferin meyvelerini toplamak amacıyla daha saldırgan ve ilk vuruşu yapmaya daha eğilimli kılmaktadır. Bu algılayışa göre, seferberliği ilk kim tamamlar veya saldırıyı ilk kim başlatırsa karlı çıkacaktır. Bu algılayış, devletleri kendilerine potansiyel rakip olarak gördükleri ve daha seferberliğini tamamlayamamış devletlere karşı “önleyici savaş” mantığı çerçevesinde müdahaleyi öngörür. Böyle bir süreç, “savaşı politikanın başka araçlarla devamı” olmaktan çıkartarak taraflar arasındaki siyasal bağın zayıflamasına/kopmasına ve savaşın siyaset için bir araç olmaktan çıkarak; esasen bir amaç haline gelmesine yol açmaktadır.

Başarının kaynağı olarak saldırının görülmesi, saldırının niteliğini arttırmak amacıyla sürekli olarak bir hazırlık, planlama ve uygulama süreci içinde olunmasını gerektirmektedir. Nitekim 1871 Fransa-Prusya savaşını izleyen süreçte, Avrupalı devletler, askeri elitist kesimlerinin aktif belirleyici olduğu ve olası bir savaş durumunda devreye sokacakları planlar üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Bu planların ortaya konması sürecinde, askeri elitist kesimler tarafından savaşın savunma yönü tamamen göz ardı edilirken; yukarıda da ifade edildiği gibi silah teknolojisinde meydana gelen gelişmeleri anlamlandıracak “vizyona sahip ol(a)mayan” yönetici elitist kesimler hala “eski tarz”da düşünmekte ve hareket etmekteydiler. Bu

durum, söz konusu koşulların askeri yöneticiler tarafından mantıklı bir şekilde anlamlandırılmamasına; dolayısıyla ortaya konan planların da gerçeklikle tam bir uyum içerisinde ol(ı)a mamasına neden olmuştur. Bu noktada, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında savaş kararlarının büyük bir hızla alınmasına dikkat çeken Marc Ferro, bunun tam da yukarıda ifade edildiği gibi, savaşın askeri elitler tarafından gerçekçi bir şekilde anlamlandırılmadığı ve söz konusu dönemde savaşın gelişmelere uygun gerçeklikten farklı bir biçimde kurgulandığını ifade etmektedir. Ferro, "hayal edilmiş savaş" olarak nitelendiği bu süreçte, gerek bilim-kurgu gerekse akademik yayınlarda savaş konusunu temel alan yayınların ciddi bir artış gösterdiğini vurgulamaktadır. Farklı kesimler tarafından ve farklı niteliklerde ortaya konan bu yayınların ortak noktası, bütün toplumları etkilemeyi başarmaları ve savaşı kafalarda idealleştirerek meşrulaştırmalarıdır.

Savaş olgusunu "kutsayan" bu yayınlar, Ferro'nun da ifade ettiği gibi, ülkelere bağlı olarak farklı temeller üzerinde inşa edilmekteydi. Başka bir deyişle, Howard'ın ifade ettiği gibi, her devlet kendisi simgelediği savaşları, mücadeleleri ön plana çıkartarak gelecek savaşı kurgulamaktaydı. Bu noktada, Fransız yayınları, 1871 yenilgisine vurgu yaparken, sürekli olarak bu yenilginin intikamına işaret etmekteydiler. İngiliz literatürü Britanya adalarının işgal edilmesi teması üzerine odaklanırken;³⁴ sistemde sürekli olarak daha da etkisini arttıran Almanya ise savaşın sağladığı kazançların farkına varmış ve savaşı "kutsayan" nitelikte yayınlar ortaya koymuştur. Ferro, kurgulanan fantastik senaryolara karşın söz konusu literatürde geçen savaşların betimlemelerinin hala Napolyon

34 Örnekler için bkz. Ian Boyd Whyte, "Anglo German Conflict in Popular Fiction 1870-1914", *The First World War as a Clash of Cultures*, Camden House, New York, 2004, ss. 43-100.

döneminin üniformalarıyla donanmış askerlerin çağa uygun olmayan silahlar ve taktiklerle savaştığı bir yapıyı anlattığını yazmaktadır.³⁵

“Dünyalar Savaşı”: Modern Savaşın Bilim-Kurgu Senaryosu
“Görünmez Adam”, “Dr. Moreau’nun Adası”, “Zaman Makinesi” gibi eserlerin de yazarı olan Herbert G. Wells, gelecekteki teknolojik gelişmeleri anlattığı kitaplarıyla bilim-kurgu dalının öncülerinden hatta yaratıcılarından sayılmaktadır. Jules Verne’i ilham kaynağı olarak alan Wells, Verne’in teknolojiye verdiği önemi paylaşmakla birlikte; Verne’i aşarak sadece teknolojik gelişmelerin nasıl gerçekleşe(bile)ceği ve teknolojik olanakların gelecekteki muhtemel ürünlerini tahmin etme üzerine değil, bu gelişmelerin toplumsal hayatın bizzat kendisi üzerine etkileri üzerine model düşünceler geliştirmiştir. Bu noktada, Wells’in konumuz açısından üzerine eğilmemiz gereken en dikkate değer eseri, 1898 yılında kaleme aldığı ve Dünya’nın Marshılar tarafından işgalini ele alan “Dünyalar Savaşı (War of the Worlds)”³⁶ adlı eseridir.

35 Marc Ferro, *The Great War*, Nicole Stone (çev.), Roudledge&Kegan Paul, Boston, Londra ve Henley, 2002, ss. 26-27.

36 Konusuyla birçok kitaba, filme, çizgi roman uyarlamasına, radyo dramasına ve televizyon dizisine ilham kaynağı olan roman, belki de en çok ilgiyi 1938 yılında görmüştür. 30 Ekim 1938 tarihinde, Orson Welles adlı sinema sanatçısı, Jack Moss ile birlikte kurduğu Mercury Productions Inc. bünyesinde Mercury Tiyatrosu Yayında (Mercury Theatre on the Air) adlı tiyatro serisi kapsamında, kitabın konusunu çerçevesinde bir şov gerçekleştirir. Normal işleyen bir haber bülteni gibi kurgulanan program sırasında, Welles birden araya girerek Marshıların New Jersey’e saldırdığını ifade eder. Welles, “Bayanlar baylar, bu şimdiye kadar gördüğüm en tuhaf şey. Şu anda karşımda tasvir edemeyeceğim kadar acayip bir yaratık duruyor. Bir ayı kadar iri olan bu varlığa bakmamak için kendimle savaşıyorum.” der. Yayın içerisinde, sesini değiştirerek, Başkan ve İçişleri Bakanı gibi üst düzey kişilerle telefon bağlantıları kuruyormuş gibi algılar oluşturan Welles, program süresinde belirli zamanlarda bunun bir kurgu olduğunu ifade etse de, birçok Amerikan vatandaşı paniğe kapılır, hatta intihar eder. Welles, yaratıcılığını ortaya koyan bu yayın, kendisini ünlü bir kişi haline

I. F. Clarke tarafından “on dokuzuncu yüzyıl hayali savaşı-
nın mükemmel söylemi”³⁷ nitelenen Wells’in bu eseri, modern
savaş bilim-kurgu boyutuna taşıyan en başarılı eserlerinden
biri olarak nitelenebilir. Wells’in romanı her ne kadar “Dünya
dışı bir tehdit olduğunda insanlık buna nasıl bir tepki verir?”
sorusu çerçevesinde düşünülerek anlamlandırılmaya çalışılmış
ve ortaya konan filmlerde bu tema işlenmişse de bu romanın
bir başka okuması da mümkündür. Bu da Birinci Dünya Sa-
vaşı süreci üzerinden bir ilişki kurmak anlamına gelmektedir.

Romanda konu edinilen iki topluluk, Birinci Dünya Savaşı
öncesindeki bloklaşmanın ana aktörlerini ifade etmektedir. Bu
çerçevede, roman, uluslararası sisteme uzun bir dönem hakim
olan, huzur, refah ve zenginlik içinde yaşayan Batı toplumu-
nun, romanda Batı toplumundan kasıt İngiltere’dir, ulusal ge-
lişimini ancak 19. yüzyılın ikinci yarısı gibi geç bir dönemde
tamamlaya(bile)n ve bu nedenle “dünyanın paylaşımı”nda
arka planda kalmış olan; buna karşın gelişmiş teknolojilere
sahip olan Marslı yaratıklar, romanda işgalciler veya Marslı
yaratıklar olarak nitelenenler Almanlar’dır, tarafından na-
sıl istilaya uğradığı konu edinilmektedir. Yazarın, Marslıların
uzun süre dünyayı gözleyerek “en doğru zamanı” kolladığını
ve uygun zamanı bulunca da harekete geçtiklerini vurgula-
ması, Almanya’nın ulusal birliğini sağladığı 1871 yılından iti-
baren sürekli olarak ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için uy-
gun zaman ve koşulları aradığı olgusuyla uyushmaktadır. Bu
çerçevede, ekonomik ve askeri yapılanmasını güçlendiren Al-
manya, bu unsurlarını Danimarka ile olan savaşında olduğu
gibi sürekli olarak test etmiştir. Nitekim uygun koşulların

getirse ve Hollywood’un kapılarını kendisine açsa da; ülke de görülen bu panik
hali, Amerika’da sahte radyo yayınlarının yasaklanmasına neden olmuştur.

37 I. F. Clarke, *Voices Prophesying War: Future Wars*, 2. Baskı, Oxford UP, Ox-
ford ve New York, 1992, s. 84.

sağlandığını düşündüğü 1914 yılında da “Dünyalılar”ı saldırmıştır. Dünyalılar, bu saldırıya bütün güçleriyle karşı koymaya çalışmışlarsa da Marşlıların teknolojilerine karşı koyamamışlardır. Dünyalıların bu alışkın olmadıkları aktörleri, işgalcilerin bünyelerinin yabancı olduğu mikroplar (Amerika Birleşik Devletleri) alt edecektir.³⁸

Wells, Almanya’nın Birinci Dünya Savaşı öncesindeki sömürgeci arzularını “...uzay körfezinin karşısında, zekaları bizimkinden kat kat üstün, muazzam bir gelişmişlik düzeyine sahip, soğukkanlı ve acımasız varlıklar kıskanç gözlerle dünyamızı izliyor, ağır ve emin adımlarla bize karşı yaptıkları planı tamamlamaya çalışıyorlardı.”³⁹ diye ifade ediyor. Wells, bu durumun kaçınılmazlığını ve diğer devletlerin tutumunu şu sözlerle ifade eder: “Fakat insanoğlu kendinden o kadar emindi ve kibri gözlerini öylesine kör etmişti ki, on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar hiçbir yazar çıkıp da, uzaklarda, başka canlılar tarafından üstelik yeryüzündeki düzeyin çok üstünde bir yaşamın geliştirilmiş olabileceği fikrini ortaya atmadı.”⁴⁰ “Bir gün kaçınılmaz olarak kaçınılmaz olarak başına gelecek olan maddesel soğuma, komşumuzda çoktan başlamış ve hatta iyice ilerlemiş olmalıydı.”⁴¹ “...Marşlılar bütün bu süre boyunca savaşa hazırlanıyor olmalıydılar.”⁴² Nitekim “...onlara bir kuşaktan diğerine giderek yaklaşmakta olan sondan kaçmanın yegane yolu büyük savaş başlatmaktı.”⁴³ Wells’in bu yargıları, Birinci Dünya Savaşı arifesindeki gelişmelerle bir paralellik arz etmektedir. Söz konusu süreçte, Almanya’nın yükselişinin

38 Herbert G. Wells, *The War of the Worlds*, William Heinemann, Londra, 1898, ss. 240-245.

39 Herbert G. Wells, *The War of...*, s. 2.

40 Herbert G. Wells, *The War of...*, s. 3.

41 Herbert G. Wells, *The War of...*, s. 3.

42 Herbert G. Wells, *The War of...*, s. 4.

43 Herbert G. Wells, *The War of...*, s. 4.

“gerçek anlamda” ne olduğunu algılayamayan ya da algılamak istemeyen devletler, Almanya’nın sistemin değerlerini tehdit edecek ve zamanı geldiğinde de bunları ortadan kaldırmak için meydan okuyacak bir girişim içinde yer almasına olanak sağlamışlardır. Nitekim Almanya, böyle bir meydan okumada bulunduğu anda işe diğer devletler için geriye yapılabilecek tek bir şey kalmaktaydı: Almanya’nın restini görmek, başka bir ifadeyle savaş.

Dünyalılar, Almanya’nın yükselişiyle ortaya çıkan tehlikeyi göremedikleri gibi, savaşa da “yanlış” anlamlar yüklemişlerdir. Wells, savaşın başlangıcına neden olan suikast olayını bir yıldız kayması olarak ifade eder. Üzerinde canlı yaşamadığı düşünülen Mars’ın yüzeyinde gaz patlaması benzeri olayların gözlenmesinin ardından bir gece Dünya’ya meteor benzeri nesneler düşer. “Sonra ilk yıldızın kaydığı o gece geldi. ... Winchester’ın üzerinden bir ışık demetinin doğu yönünde kaydığı görüldü. Yüzlerce insan aynı şeyi görmüş, ancak bunun sıradan bir yıldız kayması olduğunu düşünmüş olmalıydı.”⁴⁴ Bilim insanları bunların ne olduğunu anlamlandırmaya çalışırken ertesi gece Dünya’ya silindir biçiminde kapsüller düşer ve silindirlerin içinden çıkan Marslılar, inşa ettikleri uçayaklı devasa savaş makinaları ve ellerinde bulunan ısı ışını ile kara duman gibi teknolojik silahlarla kısa sürede insanları öldürmeye ve dehşet saçmaya başlarlar.

Bütün bir ülkeyi hakimiyeti altına alan Marslılar, ummadıkları küçük bir şeyden dolayı yok olurlar. Bakterilere alışık olmayan Marslılar, bu küçük istilacılara yenik düşerler. “Küçük dostlarımız da üzerlerine düşeni layıkıyla yerine getirerek, her birinin sonunu hazırlamıştı.”⁴⁵ diyen Wells, bunun bir

44 Herbert G. Wells, *The War of...*, s. 12.

45 Herbert G. Wells, *The War of...*, ss. 194.

seleksiyon süreci olduğunu; bunu olacağını bilmelerine karşın korku ve felaketten dolayı bunu göremediklerini ifade eder. “İnsanlar milyonlarca kurban vermiş; fakat sonunda doğuştan sahip olduğu dünyada yaşama hakkını geri almıştı. Marslılar bundan on kat daha güçlü bile olsalar sonuç değişmeyecekti. Çünkü insanoğlu ne boşuna yaşıyor ne de boşuna ölüyordu.”⁴⁶

Wells, bu süreçte, Dünyalılar ile Marslılar arasında sağlıklı bir diyalog kurma ihtimalinin zayıflığını ifade etmektedir. Wells’in “Uzaylılarla bizim iletişim kurma ihtimalimiz bizimle bir karıncanın iletişim kurma ihtimali ile eşit.” sözü, savaş sürecindeki diyalog yollarının önünün ne denli kapalı olduğunun, savaşın bu kadar uzun sürmesinin ve bu denli ağır kayıplar verilmesinin anlamlandırması açısından önemlidir.

Savaş sırasında var olan panik, tüm orduların seferber oluşu ve sonuçta kaçınılmaz bir işgalle gelen açlık ve sefalet. Sonuçta da beklenmeyen bir yerden gelen yardımla gerçekleşen “kurtuluş”. İşte Birinci Dünya Savaşı’nı ifade eden bu olguları anlamlandırma açısından Wells’in romanının başarılı olduğu söylenebilir.

Wells’in bilim-kurgu tarzındaki bu romanında ortaya koyduğu “Dünyalılar-Uzaylılar” ayrımı bir anlamda bir kültürlerin çatışması olarak okunabilir. Wells, 29 Ağustos 1914 tarihinde The Nation’da yayınlanan “Aklın Savaşı (The War of the Mind)” başlıklı yazısında, “Bu savaşın bütün gerçeklikleri mantıklıydı. Bu, dünyada, bir kültürler çatışmasından başka bir şey değildi. Bizler, bir ulusu yok etmek için değil; bir kötü düşünceler yuvasını yıkmak için savaşıyoruz.”⁴⁷ der. Nitekim Wells’in Almanya karşıtlığı Büyük Savaş’a giden süreçte sürekli olarak artmaktaydı. Daily Chronicle’da kaleme aldığı 7 Ağus-

46 Herbert G. Wells, *The War of...*, ss. 287.

47 Ian Boyd Whyte, “Anglo-German...”, s. 44.

tos 1914 tarihli yazısında, “Almanya’ya karşı çekilen her kılıcın barış için çekilmiş bir kılıç olduğu”nu ifade eden Wells, Alman emperyalizmi ve Alman militarizminin Avrupa’nın merkezine yerleşerek kıtanın uygarlığını hapsettiğini ve insanların umutlarını kararttığını vurgulamaktadır. Wells’e göre Almanya’nın zaferi Savaş Tanrısı’nın bütün insanlık üzerinde kalıcı egemenlik kurması anlamına gelirken; Almanya’nın mağlup edilmesi bütün kıtada silahsızlanma ve barışın önünün açılması anlamına gelecektir. Bundan dolayıdır ki, “Almanya’ya karşı hiçbir savaş bu kadar haklı olmamıştı.”⁴⁸

Bir İngiliz’in gözüyle ortaya konan Dünyalar Savaşı kitabının ortaya konduğu yıl, benzer tarzda bir eser de Alman bilim adamı, fizikçi ve hümanist aynı zamanda “Alman bilim-kurgu edebiyatının babası” olarak nitelenen Kurd Labwitz tarafından ortaya konmuştur. Benzer tarzda olan bu iki kitap, İngiliz-Alman düşünce farklılığını ortaya koyması açısından önemli bir nitelik taşımaktadır. Labwitz’in *Auf Zwei Planeten* adını taşıyan ve 1971 yılına kadar İngilizce’ye çevrilmeyen⁴⁹ eseri, Wells’in eseriyle aynı yıl ortaya konmasına karşın daha az bilinmektedir. Kitapta, teknolojik ve bilimsel açıdan ileri derecede gelişmiş olan Martian medeniyeti ahlak açısından da dünyadaki insanların çok daha üzerinde bir konumda yer alır, ki bu da onları insanların gözündeki “kutsal” bir niteliğe sahip kılar. Onların hükmettiği, sahip olduğu dünya, teknolojik ve sosyal açılardan bir ütopya olarak görülmekte ve bu kişiler bu unsurlarını diğer insanlarla paylaşma arzusundaırlar.

Balonla Kuzey Kutbu’na ulaşmayı amaçlayan üç Alman bilim adamının orada yerleşim kurmuş olan Martinalar tarafından kurtarılmasıyla Martinaların aslında dünyayı ele

48 Ian Boyd Whyte, “Anglo-German...”, s. 44.

49 Kitap, 1971 yılında “Two Planets (İki Gezegen)” adıyla İngilizce’ye çevrilmiştir.

geçirmeyi planladıkları ortaya çıkar. Kendi kültürlerinin üstünlüğünü vurgulayan Martinalar, “Size kültürümüzün faydalarını getirmek için geldik.”⁵⁰ diyerek aslında Büyük Savaş’a giden süreçte sosyal Darwinist tezler ortaya koyan Alman askeri elitist kişilerin görüşlerine paralel görüşler ortaya koymaktadırlar. Martinalar bu amaç doğrultusunda İngilizlerle savaşmak zorunda kalacaklardır.

Wells ve Labwitz, eserlerinde aynı hareket noktasından yola çıksalar da tamamen farklı bir gelecek vizyonu ortaya koymaktadırlar. Kuşkusuz bunda, içinde yaşadıkları toplumların etkisi önemlidir. Kolonyal yapıya sahip Victoryan İngiltere ile emperyalist bir yapıya sahip Wilhelmyen Almanya’nın bu nitelikleri söz konusu yazarların kitaplarında da belirleyici roller oynamıştır.⁵¹ Auf Zwei Planeten, War of the Worlds ile kıyaslandığında bilim-kurgu yönünün yanısıra çok daha bir ütöpik eser niteliğindedir.

Akademik Yayınlarda Hayal Edilmiş Savaş Olgusu: “Büyük Savaş”ın Felsefi ve İktisadi Alt Yapısı

Fantastik romanlarda bilim-kurgu senaryoları çerçevesinde işlenen savaş olgusunun akademik yayınlarda felsefi ve iktisadi boyutları ele alınmıştır. Bu noktada, Alman arşivlerinde yaptığı çalışmalar doğrultusunda konunun Almanya yönünü aydınlatmak için önemli veriler elde eden Fritz Fischer, Alman ekonomistlerin 20. yüzyılın başından itibaren sürekli olarak Almanya’nın bir denizaşırı yayılma politikası izlemesi gerektiği ve bunu teşvik etmek amacıyla birçok senaryo analizleri

50 Kurd Labwitz, *Auf zwei Planeten*, Munich: Heyne, 1998, s. 264.

51 Ingo Cornils, “The Martinas Are Coming!: War, Peace, Love, and Reflection in H. G. Wells’s *The War of the Worlds* and Kurd Labwitz’s *Auf zwei Planeten*”, *The First World War as a Clash of Cultures*, Fred Bridgham (ed.), Camden House, Boyden&Brewer Inc., New York, 2006, s. 129.

ortaya koyduklarını vurgulamaktadır.⁵² 1969 yılında kaleme aldığı “İllüzyonlar Savaşı (War of Illusions)” adlı eserinde, savaş giden süreçte, Almanya’da iç politikada etkin olan söz konusu bu kesimlerin etkisini ele alan Fischer, yukarıda da ifade edildiği gibi, Alman yayılcılığı tezinin Almanya’nın büyük sermaye ve toprak sahipleri tarafından nasıl desteklendiğini ve bu yöndeki faaliyetlerin Almanya’nın kısa tarihini nasıl şekillendirdiği detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Bu sayede, Almanya’nın çıkarlarını gerçekleştirmesine hizmet edecek bir Orta Avrupa gümrük birliği kurulacak ve daha ileri aşamada Almanya’nın kontrolünde birleşik bir Avrupa ve birleşik bir Afrika alanı ortaya konularak Almanya’nın bir dünya gücü olma yönündeki amaçlarına ulaşması sağlanacaktır. Fischer’a göre, Saraybosna suikastı Almanya’nın bu hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli şansı tanımıştır; nitekim Almanya bu fırsatı kaçırmamış ve bir dünya savaşının çıkmasına neden olmuştur. Başka bir deyişle, Almanya, Birinci Dünya Savaşı’nı bu amaçlarına ulaşmak için kasten çıkartmıştır. Fischer’a göre, Almanya, İngiltere ile savaşma hevesinde olmamasına karşın ele geçirdiği bu fırsat çerçevesinde bunu da göze almıştır.⁵³

Savaş giden süreçte, savaş çığırtaçlığında bulunan Alman büyük sermaye ve toprak sahipleri, maddi güçleri sayesinde baskı kurabildikleri ve buna paralel olarak etkin olabildikleri ordu ve bürokrasideki yönetici kadroları yönlendirebilmekteydiler. Başka bir deyişle, Almanya’da çıkarlarının geleceğini yayılcılıkta gören bazı sınıflar, ülke yönetiminde yer alan kadroları etkileyerek Almanya’nın bir dünya savaşına gidecek politikalar izlemesine yol açmışlardır. Bu noktada, Fischer,

52 Alman ekonomisinde meydana gelen değişimlerin Büyük Savaş’a giden süreçteki etkisi üzerine bkz. Fritz Fischer, *War of Illusions*, W.W. Norton&Company, New York, 1975, ss.3-12.

53 Fritz Fischer, *Germany’s Aims in the First World War*, W.W. Norton&Company, New York, 1967.

Almanya’da “savaşı kutsayan” söz konusu bu muhafazakar sınıfların Almanya’nın siyasal birliğini sağladığı dönemden itibaren militarist bir dünya görüşünü içinde barındırdıklarını vurgulamaktadır. Siyasi birliğin kuruluşunda etkili olan ve kuruluştan sonra da sistemde etkili olan bu unsurlar, tarihin gördüğü ilk büyük yıkıcı savaşın vuku bulmasında son derece etkili olduğu gibi, ikinci “büyük savaşa” giden süreçte etkin olacak olan Adolf Hitler’in de Almanya’da başa gelmesine olanak sağlamıştır.⁵⁴ Fischer’a göre, Hitler’in hedefleri daha Bismarck’ın Alman birliğini kurduğu dönemde temellenmişti⁵⁵ ve bu durum Almanya’yı her iki savaşın da sorumlusu yapmaktaydı. Başka bir deyişle, 20. yüzyılda iki büyük savaşın yaşanmasının ve bunların her ikisinde de Almanya’nın ön planda yer almasının kökenleri Almanya’nın Bismarck önderliğinde siyasal birliğini sağladığı 1871 yılı ile başlayan II. Wilhelm ile devam eden ve Hitler ile de benimsenen devamlılıkta bir dünya politikasına ve bu politika çerçevesinde bir hedefler bütününe sahip olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶

Almanya’nın 1870-1914 yılları arasındaki dönemde militarist kültürü ve savaş uygulamaları konusunda bir diğer önemli çalışma, Hull tarafından ortaya konmuştur. Isabel V. Hull, “Mutlak Felaket: Emperyal Almanya’da Askeri Kültür ve Savaş Pratikleri (Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany)” adlı çalışmasında, Almanya’nın kendi güvenlik gereklilikleri ve ulusal çıkarları için gerek Avrupa’da gerekse kolonilerde militarist bir politika izlediğini ifade etmektedir. Hull, bu dönemde

54 Fritz Fischer, *War of Illusions*, W.W. Norton&Company, New York, 1974.

55 Isabel V. Hull, *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2005.

56 Fritz Fischer, *Germany’s Aims in the First World War*, W.W. Norton&Company, New York, 1967, ss. 3-50.

gözlenen, Alman militarist kültürünün ve savaş uygulamalarının Birinci Dünya Savaşı'na evrilmesini analiz etmektedir. Almanya'da askeri kurumların ve şahısların ön planda olduğunu, siyasal kurumların ise daha zayıf olduğunu ifade eden Hull, bu nedenle militarist kültürün öne çıkmasını engelleyecek, askerlerin sistemde rol oynamasını sınırlayacak nitelikte güçlü siyasal kurumların söz konusu dönemde Almanya'da olmadığını vurgulamaktadır. Bu durum, askeri kurumların sistemi yönlendirmesine olanak sağlarken, bu kurumlar süreç içerisinde "kurumsal aşırılıklara" yol açarak ülkenin sürekli olarak bir savaş içerisinde yer almasına neden olmaktadır. Öte yandan, Hull, eserin ilk bölümünü, Almanya'nın bu politikasının 1904-1907 yılları arası dönemde Güneybatı Afrika'da nasıl işlediğine ayırarak Büyük Savaş'a giden süreçte pek de konu edinilmeyen Afrika kıtasına dikkat çekerek önemli bir eksikliği gidermeye çalışmış; ayrıca daha sonra ortaya konacak çalışmalar için de bir rehber görevini üstlenmiştir. Hull'un eseri, analiz birimi olarak Almanya'yı temele almakla birlikte objektif bir okuma yapılmaması süreçte, birçok kitabın ortaya koyduğu gibi, tek suçlunun Almanya olarak nitelenmesine neden olabilmektedir.

Herbert Rosinski, Alman kültüründeki bu militarist düşüncenin Clausewitz'in mutlak savaş düşüncesiyle zirveye ulaştığını vurgular. 1976 yılında Naval War College Review için kaleme aldığı "Scharnhorst to Schlieffen: The Rise and Decline of German Military Thought" adlı çalışmasında Rosinski, söz konusu dönemde Almanya'da Wilhelm von Blume, Albrecht von Boguslawski, Sigismund von Schlichting, Friedrich von Bernhardi ve Colmar von der Goltz gibi askeri kökenli yazarların sürekli olarak Clausewitz'e atfı yaptıklarını belirtmektedir.⁵⁷

57 Herbert Rosinski, "Scharnhorst to Schlieffen: The Rise and Decline of German Military Thought," *Naval War College Review*, No. 29, 1976, ss. 83-103.

Rosinski’ye göre, Almanya’nın militarist yöndeki düşüncesi aşırı basitleştirilmiş, Schliffen Planı ile saf dogmatik bir hal almış ve başarısızlığa uğramıştır.

“Üst Yapı” Tamamlanıyor: “Büyük Savaş”ın Sosyal Darwinist Kökenleri

Avrupa’da savaşa giden süreçte gerek bilim-kurgu yayınlarında gerekse akademik yayınlarda ortaya konan “savaş çığırtkanlığını” besleyen önemli bir faktör, bu dönemde, kıtada etkisini gün geçtikçe daha da arttıran “sosyal Darwinist” ideolojidir.⁵⁸ Bu dönemde, sosyal Darwinizmin “kutsandığı” Avrupa kıtasında, savaş, düşünürler ve teorisyenler tarafından belirli kadrajlar çerçevesinde analiz edilerek adeta çağırılmıştır. Bu yargıya örnek olarak, J. A. Hobson’un yazılarında pozitif bir liberal teori⁵⁹ olarak kavramsallaştırılan savaşın Friedrich Nietzsche’nin felsefesinde üstün insan kimliğinin üretilmesine hizmet eden bir olgu olarak nitelenmesi gösterilebilir.⁶⁰ Savaşı erkeklerin dünyadaki doğru amacı olarak niteleyen Nietzsche’ye göre “Erkekler savaş için, kadınlar ise savaşçıları rahatlatmak için eğitilirler; diğer bütün şeyler aptallıktır.”⁶¹

58 Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçte “ulusal kimlik” ve “Darwinizm” ilişkisi üzerine bkz. Gregory Moore, “Darwinism and National Identity, 1870-1918”, **The First World War as a Clash of Cultures**, Fred Bridgham (ed.), Camden House, Boyden&Brewer Inc., New York, 2006, ss. 167-182; Tarihsel süreç içerisinde Darwinizm ve savaş olguları arasındaki etkileşim üzerine etkileyici bir eser için bkz. David Paul Crook, **Darwinizm, War and History: The Debate over the Biology of War from the ‘Origins of Species’ to the First World War**, Cambridge Univestiy Press, Cambridge, 1994.

59 John Atkinson Hobson, **Imperialism-A Study**, James Nisbet&Co. Ltd., Londra, 1903.

60 David Fromkin, **Europe’s Last Summer**, Alfred and Knopf, New York, 2004, ss. 39-43; Barbara Tuchman, **The Proud Tower**, 4. Basım, MacMillan, New York, 1965, ss. 299-300; Tucker Brooke ve Henry Siedel Canby, **War Aims and Piece Ideals**, Yale University Press, New Haven, 1919, ss. 6-11.

61 Friedrich Wilhelm Nietzsche, **Thus Spoke Zarathustra: A Book for All and None**, Thomas Common (çev.), 2012, (Çevrimiçi) <http://www.gutenberg.org/>

Savaş, değerleri öğretir, fedakarlığı cesaretlendirir, ahlaki ve fiziksel unsurları geliştirir.

Beyaz Avrupa'nın "kutsallığı", diğer kıtada yer alan "medenileş(e)memiş" toplumlara müdahale etme ve onları "uygarlaştırma" yönünde politikalar izlemesini "haklı" çıkartmaktaydı. Bu noktada, verilebilecek en güzel örnek, Edgar Rice Burroughs'un 1912'de yayınladığı eserinde ortaya koymuş olduğu Tarzan karakteridir. Bir beyaz olan Tarzan, maymunlar tarafından yetiştirilmesine karşın içinde bir Avrupa medeniyeti ışığı taşımaktadır. Bu Avrupa medeniyeti ışığı sayesinde Tarzan, Avrupa ormanlarını yöneterek onları "uygarlaştırmaktadır."

Burroughs gibi yazarlara ek olarak, söz konusu dönemde, savaşın sosyal Darwinist yönü, belki de daha keskin bir şekilde, dönemin üst askeri kademelerinde bulunan kişilerin ve akademik şahsiyetlerin eserlerinde ortaya konmuştur. Bu noktada, ortaya "biyolojik devlet" kavramsallaştırması çıkmaktadır. Devletleri doğup, büyüyen ve gelişime uyum sağlayabildiği süreçte hayatta kalabilen varlıklar olarak niteleyen bu tez, Almanya'da Frederic Ratzel tarafından ortaya konmuştur. Bu çerçevede, savaş, "gelişime uyum sağlama süreci"nin temel sağlayıcısı ve belirleyicisi konumundadır. "Medeni" bir olgu olarak nitelenen savaş, sistemde çürük elma rolünü oynayan ve dolayısıyla sistemi bozduğu için sistemde yer alma hakkı olmayan, başka bir deyişle "medenî olmayan" toplumların, devletlerin ortadan kalkmasını sağlayan çok önemli ve işlevli bir araçtır. Savaşı Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak kavramsallaştıran bu yargı, aynı zamanda, savaş bu medeniyetin yayılmasına hizmet eden bir araç konumuna sokmaktadır.⁶²

<files/1998/1998-h/1998-h.htm>, Son Erişim Tarihi: 13.07.2015.

62 Almanya felsefesinde savaş kavramı için bkz. Emile Boutroux, *Philosophy and War*, Constable and Company Ltd., Londra, 1916; William J. Rosenbrook, *The German Mind*, Wayne State University Press, Detroit, 1963.

Söz konusu dönemde, tarihin her döneminde her ideoloji için geçerli olduğu gibi, sosyal Darwinizm konusunda var olan farklı kavramsallaştırmalar, savaş konusunda da farklı görüşlerin ortaya konmasına olanak sağlamıştır. Bu çalışmanın konusu çerçevesinde bakıldığında, sosyal Darwinizmin iktisadi boyutunu ön plana çıkartan eserler, sanayileşen dünyada artık savaşların ortaya çıkmasının pek de kolay olmadığını, başka bir deyişle, böyle bir sürecin savaşları artık gereksiz kıldığını vurgulamaktaydı. Sanayileşen ülkeler, üretim ve ticaret yapan ülkeler olup bu şekilde zenginleşen ülkeler, üretim ve ticaretlerini tehlikeye atacak savaş gibi istikrarsızlığa ve belirsizliğe yol açacak bir unsur yerine bu zenginliklerinin devamını sağlayacak, üretim ve ticaretlerinin olumsuz yönde etkilenmemesine olanak sağlayacak istikrarlı bir ortamın var olmasını arzu edeceklerdir. Başka bir ifadeyle, ticari üretimlerini ve ticaretlerini tehlikeye atacak çatışmalara girmenin anlamsızlığının farkında olan bu tür devletler, buna neden olabilecek savaşlardan uzak duracaklardır.

1899 yılında kaleme aldığı "Savaşın Geleceği (The Future of War)"⁶³ adlı eserinde, "sanayileşmenin savaşları engellediği" tezini ortaya koyan ilk yazar olan Jean de Bloch, üretim ve ticaretle zenginleşen devletlerin, olası bir savaş durumunda üretim ve ticaretinin bu süreçten olumsuz yönde etkileneceği için savaş sırasında gerek sivil gerekse cephede askeri ihtiyaçların karşılanamayacağının altını çizmektedir. Bloch'a göre, askeri teknolojide meydana gelen gelişmeler, savaşın organizasyonunu ve finansmanını imkansız hale getirmiştir. Askeri teknolojide yaşanan gelişmeler, eski sistemdeki savaşların taktiklerini geçersiz kılarken; artık daha yıkıcı olan savaşlar daha fazla alanı kapsamakta ve daha fazla insanı içine çekerek olumsuz yönde

63 Jean de Bloch, *The Future of War in Its Technical, Economic and Political Relations*, Ginn, and Company, Boston, 1899.

etkilenmesine neden olmaktadır. Cephe ve cephe arkası ayrımının giderek ortadan kalktığı, dolayısıyla sivil ölümlerinin arttığı bu dönemde, savaşın karakterinde meydana gelen değişimden dolayı savaşların ne kadar bir sürede sonlandırılabilirliğine dair eskişine oranla net tahminler yapmak imkansızlaşmıştır. Bloch, uzayan savaşın, sanayileşen devletler için en tehlikeli unsurlardan biri olduğunu vurgular. Çünkü uzayan savaş, sürekli olarak cephelere daha fazla insanın sevk edilmesini gerekli kılarken; cepheye sevk edilen her kişi içerde bir işgücü açığının ortaya çıkmasına, dolayısıyla üretimin azalmasına ve gerek cephedeki askerin gerekse cephe arkasındaki halkın ihtiyaçlarına cevap veremeyecek bir duruma sürüklenmesine neden olabilir. Bu durumun uzaması, toplumun giderek ayaklanmasına neden olabilecek rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Bloch'un kitabı birçok eleştiriye maruz kalmasına karşın,⁶⁴ savaş karşıtı kesimler için önemli bir niteliğe sahip olmuştur. Echeverria, Bloch'un kitabının sosyalistler ve barış yanlısı kesimler için adeta "İncil" haline geldiğini ifade etmektedir.⁶⁵

Bloch'un "sanayileşmenin savaşları gereksiz kıldığı" tezi çeşitli yazarlar tarafından da konu edinmiştir.⁶⁶ Bununla birlikte, gene bu teze yakın durmakla birlikte, birkaç noktada farklılaşan bir diğer tez, 1911 yılında kaleme aldığı "Büyük İllüzyon (The Great Illusion)" adlı eserinde, Norman Angell ta-

64 Alman tarihçi Hans Delbrück, Bloch'un kitabını bilimsel bir yöntemden yoksunlukla itham eder. Delbrück'e göre, Bloch'un eseri, "resimler ile süslenmiş objektiflikten uzay ve yetersiz verilerle donatılmış, amatörce ele alınmış ve sonuç ile alakalı olmayan pek çok detay bile yüklenmiş" bir niteliktedir. Bkz. Antonio J. Echeverria II, **Imagining Future War: The West Technological Revolution and Visions of Wars to Come, 1880-1914**, Praeger, Londra, 2007, s. 45.

65 Antonio Echeverria II, **Imagining Future...**, s. 45.

66 Bu konuda bkz. Francis W. Hirst, **The Library of Peace and War**, Speaker Publishing Co. Ltd. Londra, 1910.

rafından ortaya konmuştur. Angell, sanayileşen devletler arasında savaşın meydana gelmesinin uzak ihtimal olduğu, başka bir deyişle sanayileşmiş devletlerin birbirleriyle kolay kolay savaşamayacağını vurgulamaktaydı. İngiltere ile Almanya arasındaki mücadeleyi özellikle donanma yarışı üzerinden konu edinen Angell, bu gibi iki sanayileşmiş ülkenin savaş ve işgalle elde edebileceklerini düşündükleri şeylerin büyük bir illüzyon olduğunu, savaşın bu gibi devletlere ekonomik bir fayda sağlamayacağını ifade etmekteydi. Angell'a göre, ekonomik fayda sağlamanın ve refaha ulaşmanın yolu savaş ya da bir yerleri işgal etmek değil ticarettir. Savaş ya da bir toprağı işgal ederek ekonomik fayda ve refah sağlanacağı inancıysa sadece ve sadece "optik illüzyon" dur.

Sanayileşen devletlerin birbirleriyle savaşarak kazanacaklarının kaybedeceklerinden daha fazla olduğunu⁶⁷ ifade eden Angell, bu nedenle, Avrupa'nın büyüyen ve gelişen ekonomilere sahip olan devletlerinin birbirleriyle karşılıklı bağımlılık temelinde ciddi ekonomik ilişkiler kurduklarını; dolayısıyla aralarında bir savaş çıkma ihtimalinin oldukça düşük olduğunu vurgulamaktadır. Bundan dolayı, devletler, savunma bütçelerinde azaltmaya giderek ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için yatırımlarda bulunmalıdırlar.

Bloch'un "sanayileşmenin savaşı gereksiz kıldığı" ve Angell'in "sanayileşen devletlerin birbirleriyle savaşmayacağı" tezlerine karşı çıkan en önemli isim Antonio Echeverria olmuştur. Echeverria, sanayileşmenin ortaya çıkardığı koşullar nedeniyle savaşın da sanayileştiğini, başka bir deyişle, "sanayileşen savaş" olgusunun ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Savaşın

67 Norman Angell, *The Great Illusion...*, ss. 34-35; Bernadotte E. Schmitt, "The Origins of the First World War", *From Metternich to Hitler: Aspects of British and Foreign Policy, 1814-1939*, W. N. Medlicott (ed.), Barnes&Noble, Inc., New York, 1963, ss. 183-184.

sanayileşmesi, artık savaşa daha fazla insanın savaş sürecine daha aktif olarak katılmasını zorunlu kılarken; savaş ve savaş arkası cephe ayrımının ortadan kalkmasıyla devletler bu süreçte bütün unsurlarını seferber ederek yer almak zorunda kalmaktadırlar. Başka bir ifadeyle, savaşın sanayileşmesiyle birlikte, "...savaşın doğasının işlevsel yapısı aynı kalmaktadır; ancak, öznel yapısı değişmektedir."⁶⁸

Echeverria, teknolojinin içeriğinde meydana gelen değişimlerin savaşların sonuçlarını etkileyeceğini vurgulamaktadır. Savaş teknolojisinde meydana gelen gelişimler, toplumları, ekonomileri ve kültürleri dönüştürmüştür.

Echeverria, emperyal Alman askeri yazarların savaşın icra edilmesinin her aşamasında şu dört unsurun belirleyici bir etkisi olduğunu göz önünde bulundurmaları gerektiğini vurgular: yol ağlarının gelişimi, demiryolları, elektrik telgrafları ve uzun ömürlü, çabuk ateşlenen tüfek ve toplar. Echeverria, gelişen savaş teknolojisinin kısa sürede çok sayıda kayba yol açacak nitelikte olduğunu ve militarist yazarların bundan faydalandığını ifade etmektedir. O'na göre bu tarz yazarlar Clausewitz'in kitabından çok etkilenmişlerdir. Örneğin, Colmar Freiherr Von Der Goltz'un 1883 yılında kaleme aldığı "Silahlanan Halk (The Nation in Arms)" eserinin askeri emir bölümü Clausewitz'in savaş dahisi bölümüyle paralellik göstermektedir.

Savaştan önceki çeyrek yüzyılda bilim-kurgu eserlerde ve kurgu olmayan yazılarda gelecek savaşın belli başlı kurgulanışını, kanılarını, başka bir deyişle, Batı toplumlarının 1914 öncesi tahayyüllerini ele aldığı "Gelecek Savaşı Hayal Etmek (Imagining the Future War)" adlı eserinde Echeverria, söz konusu dönemde, ABD ve Avrupa'da popüler yayınların geleceğe yönelik düşüncelerle dolu olduğunun altını çizmektedir. Bu tarz

68 Burak Samih Gülboy, **Mutlak Savaş..**, s. 137.

yayınlarda hızlı bir artış yaşanırken bu, daha çok sayıda insanın da okuduklarından etkilendiği bir dönemi de ifade etmektedir. Nüfusun artması, kentleşme oranının yükselmesi yayın hayatının da canlanmasına yol açmıştır.⁶⁹ Canlanan yayın hayatında fütüristik ve bilim-kurgu yayınlarda oldukça yer almıştır. Echeverria, bu tarz yayınların, resimli yayının başladığı geleceğe yönelik fikir ortaya koyma unsurunun popüler bir olgu haline geldiği 1840’lı yıllardan beri var olmasına karşın öne çıkmalarının 1920’lerle gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Ona göre, gelişen teknoloji spekülasyonların, spekülasyonlar da bu alanda oldukça kazançlı bir iş alanının gelişmesine yol açmıştır.⁷⁰ Clarke, vatanseverlik ve çıkar unsurlarının birbirleriyle mükemmel etkileşimi sonucu geleceğe yönelik ilginin yükselerek arttığını, dolayısıyla bu tür yayınların günden güne fazlaştığını ifade etmektedir.⁷¹

Echeverria’nın bu yargısını doğrulayacak nitelikte gelişmelere bakıldığında, bu yönde yayınların artmasında İngiliz Amiral Philip Colomb’un 1893 yılında kaleme aldığı ve “Black and White” adlı resimli yayın organında yayınlanan “189-’un Büyük Savaşı: Bir Tahmin (The Great War of 189- : A Forecast)” adlı eserdir. Colomb’un bu eseri, savaş beklentisi konusunda

69 Avrupa’nın nüfusunda 18. ve 19. yüzyıllarda hızlı bir artış yaşanmıştır. 1880-1914 yılları arası dönemde Avrupa kıtasının nüfusu 300 milyondan 450 milyona yükselmiştir. Ülkeler bazında bakıldığında, ABD’nin nüfusu 1890-1913 yılları arası dönemde, 63 milyondan 93 milyona yükselirken; aynı dönemde İngiltere’nin nüfusu 37 milyondan 47 milyona, Almanya’nın nüfusu 49 milyondan 67 milyona yükselmiştir. Söz konusu dönemde, nüfusun büyük kentlere doğru hızla yoğunlaşmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu noktada, en dramatik görüntü nüfusunun yüzde 90’ının şehirlerde toplandığı Almanya’dır. Berlin’de nüfus iki milyonu aşarken, Londra’nın nüfusu 5 milyondan 7 milyona, Paris’in nüfusu ise 2 milyondan 3 milyona çıkmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Antonio Echeverria II, *Imagining Future...*, ss. 2-3.

70 Antonio Echeverria II, *Imagining Future...*, s. 5.

71 I. F. Clarke, “Introduction: The Paper...”, s. 15.

halkın hayal gücünün savaşı ne kadar faydalı, kazançlı bir unsur olarak gördüğünü ve kasten istediğini ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Colomb'a göre otoriteler büyük bir savaşın yakın bir gelecekte ortaya çıkacağı noktasında hem fikirdirler; yaklaşan savaş tarihin gördüğü en kanlı savaş olacak ve tüm dünya için feci sonuçlar doğuracaktır.⁷² İngiltere'de çok rağbet gören ve birçok dile çevrilerek çok sayıda basım yapan bu eser, "gelecek savaş üzerine spekülasyonları" konu edinen eserin ortaya çıkmasına öncülük ederken;⁷³ Black and White gibi Pall Mall, Blackwood's, Pearson's, Collier's, Answers ve The Experimenter gibi süreli yayınların da bu tarz konulara daha fazla eğilmelerine yol açmıştır.⁷⁴

72 Colomb, eserinde, bir dizi gelişmeyi izleyen süreçte büyük bir savaşın ortaya çıkışını öngörmektedir. Savaşın kıvılcımı, Bulgar Prensi Ferdinand'ın bir Sırp tarafından suikaste uğramasıyla ortaya çıkmaktadır. Suikastı izleyen süreçte, Rusya'nın Sırbistan lehine saldırısı Almanya'yı Avusturya-Macaristan tarafında savaşa çeker. İtalya, sürekli olarak Fransa'ya saldırmanın planlarını yaparken, İngiltere, Merkez Güçler tarafında savaşa dahil olur. Savaş, Vladivostok'tan Varna'ya, Paris'ten Varşova'ya, Kuzey Afrika'dan Riviera'ya kadar bir çok alanda vuku bulur. Savaş, Doğu'da kazanan; fakat Batı'da Paris önlerinde yenilgiye uğratılan Almanya'nın yenilgisi üzerine başlatılan müzakerelerle sonuçlandırılır. Savaş sadece 8 ay sürer. Colomb'un "hayal edilmiş savaşı" birçok noktada Birinci Dünya Savaşı ile benzerlikler taşımaktadır. Bununla birlikte, Colomb'un savaşın bu kadar kısa sürede ve belirli gelişmeler sonucu son bulacağını öngörmesi son derece iyimser ve savaşın değişen karakterinin hakkıyla anlamlandırılmadığı olgusunu ortaya koymaktadır. Colomb'un eseri için bkz. P. Colomb, et. al., *The Great War of 189-: A Forecast*, Heinemann, Londra, 1893.

73 Söz konusu eserlerden bazıları şunlardır: George Griffith, *Angel of the Revolution*; Edward Fawcett, *Harmann the Anarchist*; Edward Fawcett, *The Doom of the Great City*; William Le Quex, *The Great War in England in 1897*; Thomas Ellis, *Zalma*; Matthew Shiel, *The Yellow Danger*; Erskine Childers, *Riddle of the Sands*; Louis Tracy, *The Final War*.

74 Büyük Savaş'a giden süreçte resimli dergilerde yeni karakterler yaratılarak, yayınların etkisi daha da etkili kılınmaya çalışılmıştır. Bu noktada, başarılı olarak öne çıkan en önemli isimlerden biri, "War in the 20th Century" adlı eseriyle Albert Robida'dır. Robida, eserinin her sayfasının dörtte üçlük kısmını resimlere, dörtte birlik kısmını ise yazıya ayırarak eserin insanların zihninde daha kalıcı bir etki yapmasını, kolayca unutulmamasını sağlamaya çalışmıştır. Bkz.

Echeverria gibi savaşın gelecekteki tahayyülünü kaleme alan bir diğer kişi Colmar Freiherr Von Der Goltz’dur.⁷⁵ Goltz, 1883 yılında kaleme aldığı “Silahlanmış Ulus (Das Volk in Waffen - The Nation in Arms)” adlı eserinde, hayal edilmiş savaş kavramsallaştırmasını haklı çıkaracak şekilde gelecekteki savaş tasvirini ayrıntılı bir biçimde konu edinmiştir. Yedi bölümden müteşekkil olan eserde Goltz oldukça militarist bir çerçeve ortaya koymaktadır.⁷⁶

Politik, kültürel ve teknolojik gelişmelerin modern savaşın yapılışını ve yönetilişini kökten değiştirdiğini ifade eden

Albert Robida, “La Guerre au Vingtieme Siecle”, **The Tale of the Next Great War, 1871-1914: Fictions of Future Warfare and of Battles Still-to-Come**, I. F. Clarke (ed.), Liverpool University Press, Liverpool, 1995, ss. 95-112.

75 Doğu Prusya’nın Bielkenfeld kentinde doğan Goltz, 1861 yılında Prusya ordusuna katıldı. Ordunun çeşitli kademelerinde görev aldıktan sonra 1878-1883 arasında Berlin’deki askeri akademide hocalık yaptı. Söz konusu, “Silahlanmış Millet” adlı kitabını 1883 yılında bastırdı. Haziran 1883 tarihinde, II. Abdülhamit’in 93 Harbi’nde yaşanan yenilgi sonrasında Almanya ile yapılan işbirliği çerçevesinde orduyu modernleştirme amacına hizmet etmek amacıyla, binbaşı rütbesiyle askeri müşavir olarak Osmanlı ordusuna katıldı. Osmanlı ordusuna dört yıllık bir hizmetten sonra 1897 yılında Almanya’ya geri dönen Goltz, 1908 yılında tekrar Osmanlı Ordusu’na döndü ve 1911 yılında Mareşal rütbesini alarak Osmanlı ordusunun Kurmay Başkan Yardımcılığına kadar yükseldi. I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Ağustos 1914’te Almanya’ya döndü ve işgal edilen Belçika’nın askeri valiliğine tayin edildi. Sivil nüfusun direncinin kırılması görevinden memnun olmayan Goltz, isteği üzerine Kasım 1914’te Sultan V. Mehmet’in kurmay başkanı olarak İstanbul’a gönderildi. Goltz, Kut’ül Ammare Kuşatması (7 Aralık 1915 - 29 Nisan 1916) sırasında tifüs hastalığına yakalanarak Bağdat’ta vefat etmiştir.

76 Goltz’un eserinin sadece “İçerik” kısmına bakmak bile yazarın ne denli militarist bir düşüncede olduğunu ve gelecekteki savaşın tahayyülünü ortaya koyduğunu anlamaya yeterli olabilir. Yazar, eserin içeriğini orduların nasıl oluşturulması, orduların sevk ve idaresinin nasıl yapılması ve savaşta başarılı olunması için neler yapılması gerektiğini keskin ve net bir dille ifade etmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Colmar Freiherr Von Der Goltz, **The Nations in Arms: A Treatise on Modern Military Systems and the Conduct of War**, Philip A. Ashworth (çev.), A. Hilliard Atteridge (ed.), Holder&Stoughton’s War Publications, Londra, 1906.

Goltz, bu bağlamda, modern savaşların, büyük kaynakların seferberliğini gerektirdiğini, karmaşıklığını ve pahalılığını vurgulamaktadır.⁷⁷ Karmaşıklaşan ve pahalılaştıran savaş daha uç noktaya doğru yönelten bir diğer unsur da milliyetçiliğin radikalleşmesidir. Milliyetçiliğin radikalleştirilmesiyle uluslararası sorunlara diplomatik yöntemlerle uzlaşma temeline çözümler aramak yerine; şiddetin problem çözümünde baskın olmaya başladığı ve devletlerin aralarındaki sorunları şiddete başvurarak çözmeye eğilimli duruma gelmeye başladıkları bir süreç ortaya çıkmaya başlamıştır.⁷⁸

Goltz'un bu kavramsallaştırması ilk olarak Fransız İhtilali sonrası süreçte uluslararası sistemde etkin olmaya başlamıştır. Milliyetçiliğin etkisiyle, Fransa, ihtilali izleyen süreçte, 850 bin kişiden oluşan bir ordu meydana getirmişti; bu sayı, o güne kadar başka bir Avrupa ülkesinde görülmemiş büyüklükteydi. Buna ek olarak, askerlik zorunlu kılınarak halka da ulus sevgisi aşılanmaya çalışılıyordu. Ulus sevgisi, halkı "inandıkları" bir dava etrafında birleştirmeyi ve daha duygu yoğunluklu mücadele etmeyi sağlayacaktı. Nitekim umulduğu gibi de olmuştur; Fransız yurttaş ordusu karşısında askerlerinin yarısı serflerden oluşan, ait oldukları siyasal sisteme bağlılık duygusu olmayan diğer imparatorluk orduları hüsrana uğramıştı.

Yurttaş-ordu temeline dayanan Fransız sisteminin bu başarısı kısa sürede diğer Avrupa devletleri tarafından da benimsenmeye başlanmıştır. 19. yüzyılın başından itibaren Avrupa'daki paralı askerlik esasına göre kurulmuş imparatorluk orduları, yerlerini zorunlu askerlik esasına göre kurulan milli vatandaş ordularına bırakmaya başladı. Söz konusu ordu örgütlenme yapısı bir yanıyla uluslaşmanın bir sonucu olarak

77 Colmar Freiherr Von Der Goltz, *The Nations...*, s. 6.

78 Colmar Freiherr Von Der Goltz, *The Nations...*, ss. 83-91.

nitelenebilirken öte yandan uluslaşmayı hızlandıran bir araç olarak da anlamlandırılabilir.

Sosyal Darwinizm’in etkisinin eserinde belirgin bir şekilde yer bulduğu Goltz, sanayileşme sonrası dünyada “savaşın kaçınılmazlığı”nı vurgulamıştır. O’na göre, gelecek savaşlar cephelerde orduların çatışması şeklinde gerçekleşmeyecek; milletlerin topyekün mücadelesi şeklinde geçecektir. Goltz’un bu öngörüsü askeri karar alıcıların ülke yönetiminde daha öne çıkmalarına olanak sağlamaktaydı. Çünkü Goltz, askeri elit karar alıcıların söz konusu alanda daha önemli bir rol oynamaları gerektiğini vurgulamıştır. Goltz’un bu ifadesi, O’nun büyük ordulara da taraftar olduğu manasına gelmemelidir. Teknolojik gelişmeler küçük, profesyonel ve eğitilmiş orduların, büyük ve vasıfsız ordulara karşı üstünlük sağlayacağına inanmaktaydı. Fakat bunun için bir geçiş süreci gerekmektedir. Bu bir anda gerçekleştirilebilecek bir şey değildir. Nitekim Goltz, vuku bulacak muhtemel bir dünya savaşının büyük kuvvetlerle ve geniş alanlarda gerçekleşeceğini öngörmekteydi. Bundandır ki, büyük orduların bir müddet daha teşkiline devam edilmesi gerektiği kanaatindeydi. Kuşkusuz, Goltz’un öngördüğü gibi büyük çapta profesyonel bir ordu ülke ekonomisine ciddi bir maddi yük getirecektir. Bunun farkında olan Goltz, esas olarak profesyonel çekirdek kadronun var olması ve bu kadronun vatandaş askerlerle, başka bir ifadeyle “silah altındaki halk”la desteklenmesi gerektiğini ifade etmekteydi.

Alman ordusunda görev yapan üst düzey bir asker olan Frederic Von Bernhardi, Goltz ile paralel düşünceler taşımaktadır. Clausewitzyen bir mantıkla kaleme aldığı, “Almanya ve Bir Sonraki Savaş (Germany and the Next War)” ve “Almanya Nasıl Savaşır (How Germany Makes War)” adlı eserlerinde, modern savaşlar ile eski tarz savaşların amacının aynı olduğunu

vurgulayan Bernhardi, buna karşın iki tarz savaş arasında araçların değiştiğine dikkat çekmektedir.

Bernhardi, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Alman militarizminin açık bir sözcüsüydü. Bir Alman olması nedeniyle; objektifliği tartışılabilir olmakla birlikte, Bernhardi, modern araçlarla bezenmiş olan Alman ordusunun modern bir savaşı yürütmede başarılı olacağını öngörmektedir. Bernhardi, savaşın doğanın kaçınılmaz bir unsuru olduğu ve Almanya'nın her an büyük bir savaşa hazır olması gerektiği fikri savunuyordu. Bernhardi, daha ileri giderek bu savaşta avantaj sağlamak üzere Almanya'nın hiçbir uluslararası anlaşmayı dikkate almadan büyük bir saldırı ile potansiyel düşmanlarını yok etmesini öneriyordu.

Bernhardi de Goltz gibi Sosyal Darwinist bir yaklaşımla tezlerini öne sürmektedir. Biyolojik devlet olgusu temelinden hareketle, savaşı biyolojik bir zorunluluk olarak niteleyen Bernhardi'ye göre, bu, devletlerin evrime uyum sağlama süreçleri için elzem bir unsurdur. Böylece, dünya sisteme uygun olmayanlar ya da uyum gösteremeyenler tarafından temizlenmiş olacak ve sistem mükemmelleştirilecektir. Sistemi mükemmelleştirmenin, başka bir deyişle, dünyayı uygun olmayanlardan temizlemenin en iyi yolu savaştır:

“Savaş, büyük öneme sahip, insanoğlunun hayatında vazgeçilemeyecek düzenleyici bir unsur olarak biyolojik gerekliliktir; çünkü savaş olmadan ırkın ve sonucunda gelecek medeniyetin bütün gelişmelerine engel olan sağlıklı bir gelişim takip edilecektir: Savaş, her şeyin babasıdır.”⁷⁹

79 Friedrich von Bernhardi, *Germany and the Next War*, Allen H. Powles (çev.), Longmans, Green, and Co., New York, 1914, s. 18.

Güçlünün “haklılığını” vurgulayan Bernhardi, mücadeleyi insanoğlunun yaşamında “hayat verici bir ilke” olarak adeta kutsamaktadır:

“Var olma mücadelesi, doğada sağlıklı gelişimin temelidir. Var olan her şey kendisini yarış halindeki güçlerin sonucu olarak gösterir. Bu yüzden mücadele, insanoğlunun hayatında sadece yıkıcı değil, hayat veren bir ilkedir. Goethe’ye göre, ‘Alt etmek veya alt edilmek yaşamın özüdür.’ ve güçlü hayat üstünlük kazanır. Güçlünün kuralları her yerde geçerlidir. Kendileri için en uygun yaşam koşullarını sağlayabilen ve kendilerini doğanın evrensel ekonomisinde savunabilen formlar hayatta kalır. Zayıf olan yenik düşer.”⁸⁰

Bernhardi’ye göre savaş, en iyi fiziksel, zihinsel, ahlaki, maddi ve siyasi güç seviyesine sahip olan milletlerin başarısına olanak sağlayacak ve bu, aynı zamanda, insanoğlunun gelişimini destekleyecektir. Çünkü savaş, yukarıda ifade edilen unsurlar noktasında en iyilerin varlıklarını sürdürmelerine olanak sağlayacağı için aşağı veya bozulan ırkların sistemde yer alarak sistemi “zehirlemelerine” izin vermeyecektir:

“Savaşta en iyi fiziksel, zihinsel, ahlaki, maddi ve siyasi güç seviyesine sahip ve bu nedenle kendini en iyi şekilde savunabilen millet başarılı olacaktır. Savaş, böyle bir milleti uygun yaşam koşullarıyla, yayılma ve geniş çapta etki için geniş olanaklarla donatacak ve böylece insanoğlunun gelişimini destekleyecektir, çünkü savaşta üstünlük sağlayan zihinsel ve ahlaki etkenlerin ayrıca genel ilerlemeci bir gelişimi de mümkün kıldığı açıktır. Bu etkenler zaferi elleriyle sunarlar, çünkü ilerleme unsurlarına sahiptirler. Savaşın olmadığı durumlarda aşağı veya bozulan ırklar sağlıklı bir şekilde filizlenen unsurların olgunlaşmasını kolaylıkla engelleyebilir ve evrensel bir bozulma bunu izler... Aslında ilerlemenin gerçek unsurları için yolsuzluk ve

80 Friedrich von Bernhardi, *Germany and...*, ss. 18-19.

bozulma ruhu üzerindeki egemenliği güvence altına almak için savaştan başka yol yoktur.”⁸¹

Bernhardi, bu noktada, Alman ruhundan bahsederek Almanların özgür ve doğal gelişim alanındaki sürecini vurgulayarak; tarihteki iki büyük hareketin, Reform Hareketi ve eleştirel felsefe, Alman düşünce hayatında başladığını, bu noktada da Alman ulusunun insanlığın tarihinin gelişimi için önemli katkılar sağlamasının yanında ona öncülük ettiğini vurgulamaktadır.⁸² Almanlar bu öncülüğü yaymakta gayet isteklidirler. Bernhardi'nin bu okumasına ve eserinin geneline bakıldığında bir “kültür savaşı”ndan da bahsedilebilir. Kuşkusuz Bernhardi için dünyaya “hükmetme hakkı” olan kültür, bir üstün kültür olarak Alman kültürüdür.

Bernhardi'ye göre, yukarıda ifade edilen değerlerin tüm insanlığa yayılmasını Almanya dışında başka hiçbir ulus, devlet istemez. Nitekim Almanlar, Avrupa kültür geleneğinin zenginleşmesini önemli ölçüde sağlamışlardır.

Aşağı veya bozulan ırklar sistemde yer almak için ne yaparlarsa yapsınlar, mağlup olmaya mahkumdurlar:

“Elbette, birkaç zayıf milletin birleşip daha güçlü bir milleti yenmek amacıyla daha üstün bir birlik oluşturacakları durumlar da ortaya çıkacaktır. Bu girişim bir süreliğine başarılı olacaktır; fakat sonunda dayanma gücü fazla olan taraf üstün gelecektir. Güçlü millet kısa süreli bir başarısızlıktan kendisine sayısal üstünlüğe karşı zafer getiren yeni bir güç kazanırken müttefik muhalifler kendi içlerinde nifak tohumlarına sahiptir. Almanya'nın tarihi bu gerçeğin anlamlı bir örneğidir.”⁸³

81 Friedrich von Bernhardi, *Germany and...*, ss. 19-20.

82 Friedrich von Bernhardi, *Germany and...*, ss. 72-73.

83 Friedrich von Bernhardi, *Germany and...*, ss. 20-21.

Bernhardi, daha da ileriye giderek güçlü devletlere, uygarlaş(a)mamış kitlelere medeniyet götürme hakkı tanıyarak, bu devletlerin fetih ve sömürgeleştirme hakkını vurgulamıştır:

“Fetih hakkı evrensel anlamda kabul edilmiştir... Sömürgeleştirme hakkı da tanınmaktadır. Uygarlaşmamış kitlelerin yaşadığı devasa bölgeler, daha medeni devletler tarafından işgal edilir ve onların egemenliğiyle karşı karşıya kalır. Daha üstün medeniyet ve buna uygun şekilde daha büyük güç, ilhak hakkının kaynağıdır. Bu hak son derece belirsiz bir haktır ve medeniyetin hangi dereceye kadar ilhak ve zaptı haklı bulduğunu belirlemek imkansızdır... Son olarak, savaş yoluyla fetih hakkı her zaman tanınmıştır”⁸⁴

“Almanya ve Bir Sonraki Savaş” adlı eserinde, devletin hem siyasi, hem ekonomik ve hem de toplumsal bir bütünlük içinde savaş için organize olması gerektiğini vurgulayan Bernhardi, bir savaş sürecinde bir devletin tüm unsurlarını seferber etmesi gerektiğini, başka bir deyişle, topyekün savaşın gerekliliğini ifade etmektedir. Bernhardi’nin bu yargısı, Birinci Dünya Savaşı sürecinde devletler tarafından hayata geçirilmiştir.

Bernhardi’nin kitaplarına İngiltere’de önemli bir ilgi gösterilirken, Almanya ve Bir Sonraki Savaş adlı eseri, İngilizler tarafından “savaşa neden olan kitap” olarak tanımlanmıştır.⁸⁵ “Savaş Yapma Hakkı”, “Savaşın Zorunluluğu”, “Almanya’nın Tarihi Misyonu”, “Dünya Gücü veya Çöküş” gibi alt başlıkları

84 Friedrich von Bernhardi, **Germany and...**, ss. 21-22.

85 Bernhardi’nin görüşleri İngilizce’ye “Britain as Germany’s Vassal” ve “Our Future: A Word of Warning to the German Nation” adı altında iki eserle aktarılmıştır. Britain as Germany’s Vassal adlı eser, İngilizler tarafından “savaşa neden olan kitap” olarak ifade edilir. Friedrich von Bernhardi, **Britain as Germany Vassal**, George H. Doran Company, The University of Michigan, 1914; Fred Bridgham, “The Book that Caused the War?”, **The First World War as a Clash of Cultures**, Fred Bridgham (ed.), Camden House, Boyden&Brewer Inc., New York, 2006, s. 192.

içeren kitap, kısa sürede altıncı baskısını yaparak İngilizlerin popüler yayınlarından biri haline gelirken aynı zamanda bir korku unsuru haline de gelmiştir.

-Almanya'nın gelecek savaş tahayyülünü konu edinen bir diğer yazar, J. B. W. Gardiner'dir. Gardiner, kaleme aldığı "Gelecek Savaş İçin Alman Planları (German Plans for the Next War)" adlı eserinde 1866 Avusturya-Prusya Savaşı'nı başlangıç olarak süreç içerisinde Almanya'nın nasıl militarist bir çizgide politika izlediğini ortaya koymuştur. 1871 yılında Fransa'yı yenilgiye uğratarak siyasal birliğini sağlamayı başaran Almanya, "savaşın tadını ve zaferin meyvelerini" almış ve bu başarı, Almanya'nın savaşın ne kadar kazançlı olabileceğine dair olumlu çıkarımlarda bulunmasına ve açgözlü hırslarına olanak sağlamıştır.⁸⁶ Gardiner, Kuzey Almanya Konfederasyonu'ndan Alman İmparatorluğu'na giden süreçte Alman liderlerin Pan-German arzularına dikkat çekmiştir. Avrupa ve Asya'da belli amaçları olan Almanya, bu amaçları doğrultusunda bir sonraki savaşın planlarını oluşturmaktaydı. Nitekim Maximilian Harden, 1914 savaşının sürpriz bir şekilde kendilerine dayatılmadığını; onu arzuladıklarını ve gerçekleştirmede de haklı olduklarını vurgularken Almanya'da savaşın nasıl arzulandığını gözler önüne sermektedir. Savaş, Almanya'ya "...faaliyetlerini gerçekleştirmek için daha fazla açılma fırsatları ve dünyada daha fazla odaya sahip olmaya..."⁸⁷ olanak sağlayacaktır. Almanya'nın savaş karlı bir yatırım olarak gördüğünü ve sadece çıkarı için savaştığını ifade eden Gardiner, "zafersiz barış yok" diyerek savaşın zafer kazanılana dek devam ettirilmesi gerektiğini öngörmektedir. Nitekim Gardiner, Almanya'yı,

86 J. B. W. Gardier, **German Plans for the Next War**, Doubleday, Page&Company, New York, 1918, s. 4.

87 J. B. W. Gardier, **German Plans...**, s. 6.

“materyalizmin tapınağı”, Kayser’i de “materyalizmin papazı” olarak nitelemektedir.⁸⁸

“Savaşın kutsallaştırılması” noktasında, bir diğer dikkate değer çalışma, Birinci Lahey Barış Konferansı’nda Almanya’nın delegelerinden biri olan Baron Karl Von Stengel’in “Weltstadt und Friedensproblem” adlı eseridir. Stengel’in eserinde yoğunlaştığı noktalardan biri savaşın insanlığın gelişimi için önemi, anlamıdır:

“Savaş süreci engellemekten çok kolaylaştırmıştır. Atinalılar ve Roma, yaptıkları çok sayıda savaş sayesinde medeniyetin zirvesine çıkabilmişlerdir. Almanya ve İtalya gibi büyük devletler, milliyetçiliklerini sadece kan ve demir yoluyla gerçekleştirebilmişlerdir... Silahlanma ve savaş için para harcamak lüks ve şehvetli bir yaşam için para harcamaktan daha iyidir.”⁸⁹

Almanya’nın kendini yeni bir savaş için hazırlama olgusu Almanya’nın düşüncelerinde sürekli olarak yer almıştır.⁹⁰ Bu tür düşüncelerin en çok yer bulduğu alanlardan biri kuşkusuz Alman basınıdır. Dönemin Alman Genel Kurmay Başkan Yardımcısı Baron Freytag-Loringhoven gerek kaleme aldığı “Dünya Savaşından Çıkarımlar (Deductions from the World War)” adlı eseri gerekse yazılı basında ortaya koyduğu yazılarla, Almanya’nın yaşadığı savaşlardan gelecekteki savaş için dersler çıkarması gerektiğini vurgulamaktaydı. Gelecek savaşın çok planlı olması gerektiğini vurgulayan Freytag-Loringhoven, bu noktada, Almanya’nın saldırgan bir politika izlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Benzer bir yaklaşım ortaya koyan Das Neue Deutschland gazetesi, 17 Mayıs 1913 tarihli sayısında, “Emperyalist politikaya kararlı bir geçiş Almanya’ya ihtiyacı

88 J. B. W. Gardier, *German Plans...*, s. 125.

89 Baron Karl Von Stengel’den aktaran Norman Angell, *The Great Illusion...*, ss. 162-163.

90 J. B. W. Gardier, *German Plans...*, s. 23.

olan alanları sağlayacaktır... Almanya, günümüzde İngiltere ne ise o konuma gelebilir; dünya devleti.” satırlarına yer vermiştir.

* Savaşın sanayileşme ve teknolojik ilerleme olgularıyla ilişkisi üzerine çok sayıda eser ortaya koyulduğuna dikkat çeken Marc Ferro, buna karşın devletlerin yönetimini elinde bulunduran gerek siyasetçi gerekse askeri elit kesimlerin bu ilişkiyi göz önünde bulundurarak herhangi bir düzenlemeye gitmediklerini vurgulamaktadır.⁹¹ Ferro, bu yargısında pek de yanlış sayılmaz. Nitekim sanayileşme ve teknolojik ilerlemenin savaşın karakterinde meydana getirdiği değişimleri anlamlandıramayan sivil ve askeri elit kesimler nedeniyle, Birinci Dünya Savaşı, bu kadar uzun süre devam etmiş ve gerek maddi gerekse manevi noktalarda oldukça yıkıcı sonuçlara yol açmıştır. Ferro'nun yargısı, öte yandan, savaşa giden süreçte sivil ve askeri otoriteler arasındaki iletişim eksikliğine de vurgu yapması açısından önemlidir. İki kanat arasındaki bilgi paylaşımının önemli ölçüde zayıf olduğu bu süreçte, askeri elit kesimlerin süreci yönlendirmekte baskın aktörler olmaları ve sivil otoriteleri bilgilendirmekte isteksiz olmaları savaşın önlenmesi veya olabildiğince kısa sürede sona erdirilmesi amacıyla sivil otoritelerin ortaya koyabilecekleri girişimleri engelleyici bir rol oynamıştır. Bu durum, 1914 sonrasında savaşan devletlerin, politik hiyerarşilerinde ve güç dağılımlarında önemli değişikliklerin olmasına neden olacaktır.

Askeri elit kesimler, savaşa giden süreçte sadece sayısal verilere odaklanarak gerekli insan ve silah unsurunun sağlanması için planlar yapmışlardır. Silahaltına alınan çok sayıda insanın eksikliğinin günlük hayatta doğuracağı sorunlar ve buna paralel olarak ortaya çıkabilecek ekonomik sorunlar söz konusu kesimin düşünmekte pek de istekli olmadığı unsurlardı.

91 Marc Ferro, *The Great...*, s. 27.

Sanayileşme ve savaş teknolojilerinin savaş üzerindeki etkilerini kavramakta aciz kalan yönetici kesimlerin planlayamadığı bir diğer önemli nokta, savaş uzadıkça savaşın devam ettirilmesi için gerekli malzemenin devamlılığının nasıl sağlanacağı olgusudur. Kuşkusuz bunda söz konusu yönetici kesimlerin savaşın olabildiğince kısa sürede sona ereceği algısı ve beklentisi önemli rol oynamıştır.

Fikirlerde Büyüyen Çatışma Alanları: Deniz ve Hava Savaşlarının Kurgulardan Gerçeğe Yolculuğu

Büyük Savaş’a giden süreçte, gelecek savaş tahayyülü, karada gerçekleşecek savaşa ek olarak deniz ve hava alanlarında öngörülmüştür. Eserlerde, deniz ve havada öngörülen savaş tahayyüllerinde karada öngörülenlerin aksine saldırgan bir manevra gerçekleştirilecek bir durum ortaya konmaz.⁹² Deniz ve havada savaş konu edinen yazılara bakıldığında, bu eserlerde, 1890’lı yıllara kadar denizaltılardan söz edilmezken torpido ve torpido botları üzerinden nitelik-nicelik tartışmaları yapılmıştır. Fransa ile İngiltere arasında Mısır nedeniyle ortaya çıkacak bir savaş konu edinen Kraliyet Donanması’nda yüzbaşı olan S. Eardley-Wilmot, “Gelecek Donanma Savaşı (The Next Naval War)” adlı eserinde, 10 savaş gemisi ve 11 hızlı savaş gemisi olan İngiltere’nin 15 savaş gemisi ve 12 hızlı savaş gemisi olan Fransa karşısında yaşadığı büyük kayıplar üzerinden yola çıkarak sayının boyut ve ağırlıktan daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁹³ Eardloy-Wilmot gibi, George Griffith de İngiltere’nin gelecekteki büyük düşmanının Almanya değil Fransa olacağı kanaatindeydi. Griffith, 1901 yılında Pearson’s Magazine’de kaleme aldığı “Le Vengeur Baskını (The Raid of the Le Vengeur)” başlıklı yazısında, iki savaş

92 Antonio Echeverria II, *Imagining Future...*, s. 70.

93 S. Eardley-Wilmot, *The Next Naval War*, Edward Stanford, Londra, 1894, ss. 51-54.

arasında gerçekleşen bir gelecek savaşı öngörmektedir.⁹⁴ Denizaltıların ne kadar etkili olabileceğine dikkat çeken Fransız bilim adamı Leon Flaubert ise, Fransa'nın bunlar sayesinde, İngiltere'nin filolarını tahrip ederek okyanuslara hakim olabileceğini vurgulamaktadır. İki devlet arasındaki bir deniz savaşını öngören Walter Wood, 1891 yılında kaleme aldığı "Ünlü İngiliz Savaş Gemisi ve Onun Komutanları (Famous British Warship and Their Commanders)" ve 1912 yılında kaleme aldığı "Savaş Gemisi (The Battleship) adlı eserleriyle savaş gemilerine ve onların bir donanma savaşındaki rolüne dikkati çekmeye çalışmıştır. A. Nelson Seaforth lakabıyla yazılar kaleme alan George S. Clarke ise "Son Büyük Donanma Savaşı (The Last Great Naval War)" adlı eserinde 1890'lardan önce Fransa ve İngiltere arasında vuku bulan deniz savaşını 1930'lı yıllarda gerçekleşiyormuş gibi kurgusal bir temelde ele alır. Kitap, Jeune Ecole doktrini⁹⁵ temelinde hareket eden Fransa'nın küçük filolarını ve torpidolarını kanala yollayarak İngiltere ticaretine

94 George Griffith, "The Raid of Le Vengeur", *Pearson's Magazine*, Şubat 1901, ss. 158-168.

95 Jeune Ecole doktrini, İngiltere donanmasının deniz hakimiyetini bu donanmayla çarpışarak değil; ama bu donanmanın koruması gereken ticarete saldırarak yok etmeyi öngörmektedir. Bu doğrultuda, İngiltere'nin büyük, hantal ve yavaş gemilerine belirli uzaklıktan hafif ve hızlı gemilerle saldırı düzenlenecektir. Başka bir deyişle, İngiliz ticaret filosunu hedef alan doktrin, İngiltere ile herhangi bir çatışmaya girmeden İngiliz donanmasını etkisizleştirmeyi öngörmektedir. Jeune Ecole doktrini için bkz. Rolf Hobson, *Imperialism at Sea*, Brill Academic Publishers Inc., Leiden, 2002, ss. 93-109; Anne Roksund, Jeune Ecole doktrinini "zayıfın stratejisi" olarak niteler. Nitekim donanma yatırımı yapmanın ne kadar masraflı bir faaliyet olduğu düşünüldüğünde, bu doktrin, küçük devletlerin bu kadar yüklü bir yatırıma gerek kalmadan politikalar izlemesine olanak sağlamaktadır. Arne Roskund, *Jeune Ecole: The Strategy of Weak*, Brill Academic Publishers Inc., Leiden, 2007; İngiltere'nin ticaretini engellemeyi amaçlayan doktrin, ticareti engellenmiş bir İngiltere'nin ekonomik açıdan durumunun kötüye gideceği, dolayısıyla zamanla toplumun ayaklanacağı ve çöküşün yaşanacağını öngörmektedir. Theodore Ropp, *The Development of a Modern Navy: French Naval Policy, 1848-1904*, Naval Institute Press, Annapolis, 1987, s. 162.

darbe vurduğunu, İngiltere’nin savaşın ilk 2 ayında önemli kayıplar yaşadığını vurgular.⁹⁶ Fransa için her şey yolunda giderken, Fransızlar kazara bir Alman flamasını batırırlar ve bu Almanya’yı savaşın içine çeker. Kuşkusuz bu Fransa’nın istemeyeceği bir durumdu. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı’nda Alman denizaltısının Birleşik Devletleri savaşa çeken faaliyetiyle paralellik göstermektedir. Birleşik Devletlerin savaşa girişi Almanya’nın hiç de istemeyeceği bir durumdu.

Birleşik Krallık açısından gerek kara gerekse deniz alanında savaş tahayyüllerini ortaya koyan eserlere bakıldığında, eserlerdeki düşman olarak tanımlanan devlet(ler)in, özellikle deniz savaşlarını konu edinen eserlerde, İngiltere’nin stratejik vizyonu ile ilişkilendirilebileceği dikkate değer bir unsurdur. Nitekim hayali savaşı konu edinen “erken dönem” eserlerine bakıldığında dönemde İngiltere’nin temel düşmanı olarak Fransa resmedilirken; 19. yüzyılın son on yılına girilmesiyle birlikte güvenlikleştirilen devlet Almanya olmaya başlamıştır. Diplomasi, ticaret ve deniz gücü temelinde inşa ettiği Pax Britannica çerçevesinde İngiltere, bir anlamda zamanın ruhuna uygun “büyük devlet” olma kriterlerini de tanımlamış olmaktadır. Söz konusu döneme kadar bu tanımlamayı saracak ya da bu tanımlamanın kriterlerini İngiltere’den daha fazla “hak edecek” bir devletin olmaması İngiltere’ye gerek ekonomik gerekse siyasi anlamda önemli kazanımlar sağlamıştı. Fakat İngiltere’nin lider konumuna yükselmesine olanak sağlayan dinamiklerin zamanla ortadan kalkmaya başlaması, başka bir ifadeyle, İngiltere’nin ekonomik üstünlüğünü kaybetmesi, deniz hakimiyetinin sarsılması ve diplomatik yalnızlığı Pax Britannica’nın düşüşe geçmesine neden olmuştur. Nitekim İngiltere’nin dünya hakimiyetini kaybettiğinin bir göstergesi

96 A. Nelson Seaforth, *The Last Great Naval War: An Historical Retrospect*, Cassell, Londra, 1891, s. 41.

olan bu düşüş, aynı zamanda Pax Britannica'nın oluşturduğu dünya sisteminin ortadan kalkmasını ifade edecektir. Başka bir ifadeyle, yeni bir güç dengesine, yeni bir dünya sistemine ihtiyaç duyulacaktı, ki bu da İngiltere'ye meydan okuyacak devletler demektir. Pax Britannica dönemi boyunca sahip olduğu ekonomik ve askeri güç sayesinde Avrupa politikasına mesafeli yaklaşan ve bağlayıcı ittifaklardan uzak duran İngiltere, 1870'li yıllarla birlikte Avrupa'da meydana gelen değişimlerle güç dengesinde meydana gelen değişimlere kayıtsız kalamayacaktı. Bunun farkında olan İngiltere, zamanın ruhunu ifade eden "büyük güç olmak eşittir deniz gücü olmak" ilkesi temelinde bir yandan kendi deniz gücünü daha nitelikli bir hale sokmaya çalışırken diğer yandan diğer devletlerin deniz güçlerini kendisine meydan okuyacak şekilde nitelikli bir hale getirmelerinin önüne geçmek için adımlar atmaktaydı. İngiltere, bu amaç doğrultusunda, Fransa ve Rusya'nın girişimlerini "İki Güç Standardı" anlamlandırması çerçevesinde aşmayı başarmasına karşın Almanya'nın "Risk Kuramı" anlamlandırması karşısında donanmasını yalnızca genişleterek çözüm getirememiş; niceliğin yanında niteliğe de önem vermek zorunda kalmıştır. Teknolojik atılım içerisine girmek zorunda kalan İngiltere, bu doğrultuda "dreadnought" adlı daha yıkıcı gemiler üretme yoluna gitme zorunluluğunda kalmıştır. İngiltere'nin bu restinin Almanya tarafından görülmesi ve Almanya'nın da reste restle karşılık vermesi, sürecin iki devlet arasında iç ve dış politikanın iç içe geçtiği bir rekabete dönüşmesine, buna bağlı olarak da iki devletin birbirlerini güvenlikleştirmelerine neden olmuştur.

İngiltere'nin stratejik vizyonundaki bu algılayış yukarıda ifade edilen ve güvenlikleştirilen aktörlerin, ki bu süreç Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte bloklaşmaların da keskin bir şekilde oluşmasına yol açmıştır, zaman içerisinde nasıl değiştiğini

anlamlandırmak açısından önemlidir. Nitekim bu makalenin konusu çerçevesinde ele alınan eserlerde İngiltere'nin stratejik vizyonundaki bu unsuru açıkça gözler önüne koymaktadır. Deniz savaşlarını konu edinen eserlere, söz konusu sürecin diğer aktörlerinden biri hatta en önemlisi Almanya açısından bakıldığında ise yine bu devletin stratejik vizyonu ile dünya sisteminin gerçeklikleri arasındaki ilişkilendirme çabalarının yansımalarını görmek mümkündür. 1870'lerden itibaren ABD ile birlikte sistem içerisinde yükselen en önemli güç olan Almanya, ekonomik anlamda önemli bir yükseliş içindeydi. Buna karşın gerek dünya paylaşım sürecine geç katılmasından dolayı bir yayılma sorunu yaşayan gerekse sahip olduğu coğrafi konumunun zayıflığı nedeniyle sürekli olarak bir çevrelenmişlik duygusu içinde olan Almanya, özellikle II. Wilhelm'in 1890 yılında başa geçmesinin ardından içinde girdiği sömürgeci yayılmayı destekleyecek bir askeri gücü oluşturma yönünde adımlar atmıştı. Sistemde etkili olacak hatta sistemi yönlendirecek bir algıyı ifade edecek bu amaç kuşkusuz dönemin ruhunun gerekliklerine de uygun düşmeliydi. Nitekim dönemin ruhu deniz gücü olmayı "şart" koşmaktaydı; Almanya da bu yönde politikalar izledi. İngiltere'ye bir meydan okuma olan bu durumun söz konusu ülke tarafından algılanması da pek uzun zaman almamıştır. Nitekim yukarıda ele aldığımız eserler, bu rekabeti, meydan okumayı çeşitli düzeylerde anlamlandırmaya çalışan girişimlerdir; bu bir yönüyle yazarların tahayyüllerini ortaya koymaktayken diğer yandan akan sürecin kaleme alınmış halidir de aynı zamanda.

1870'lerde Almanya ile birlikte sistemde yükselen bir diğer önemli ekonomik güç olan ABD olmasına karşın bu dönemde, dünyanın kalbi hala Avrupa'da atmaktaydı. Nitekim bu durum, pratikte Avrupalı devletlerin ABD'ye yönelik politikalarında net olarak gözlemlenmesinin yanında ortaya

konan eserlerde de kendisini göstermektedir. Eserlerin yazarları açısından Avrupalı devletlerin birbirlerini güvenlikleştirmeleri daha çok konu edinilmiştir. Bunda, ABD'nin Avrupalı devletlerden farklı olarak sömürge toprakları peşinde koşması, dolayısıyla büyük bir askeri güce ihtiyaç duymaması, sahip olmaması önemli bir etkindir. Böylece, ABD gerek karada, gerekse de denizde Avrupalı devletlerle karşı karşıya gelmemekteydi. Bununla birlikte, ABD'yi sürecin içine alan eserler de yok değildir. Bu noktada, söz konusu yargıya hizmet edecek ve denizlerde savaş konu edinen dikkate değer bir çalışma, Samuel Barton tarafından kaleme alan "Çalkalanma Savaşı (The Battle of the Swash)"⁹⁷ adlı eserdir. Eser, İngiltere ile Birleşik Devletler arasında Kanada'nın geleceği üzerine savaş öngörmektedir. 11 Mayıs 1890 tarihinde başlayan savaş sürecinde iki taraf birbirlerine belirli dönemlerde üstünlük sağlamalarına karşın baskın olan İngiltere'dir. İki devlet arasında ortaya konan bir anlaşmayla, Kanada, İngiltere tarafından Birleşik Devletler'e iyi bir paraya hediye edilir. İngiltere, zafer kazanan taraf olmasına karşın, donanma gücünün kesin üstünlüğünün ortadan kalmaya başladığı ve imparatorluğunun çökmekte olduğu da ortaya çıkar. Bu savaş, Birleşik Devletler tarafından ise, kırsal savunma ve deniz gücü konusunda ne kadar eksiklikleri olduğunun ortaya konması açısından bir gösterge olmuştur. Birleşik Devletler donanmasındaki bu eksikliğe bir yol reçete mahiyetinde görüşler Amiral Alfred Thayer Mahan tarafından gelmiştir. Amerikan Deniz Kuvvetleri'nde görev yapan ve 1886-1889 ve 1892-1893 yılları arasında Amerikan Deniz Harp Koleji başkanlığı yapan Mahan, 1890 yılında kaleme aldığı "Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi (The Influence of Sea Power upon History)" adlı

97 Samuel Barton, *The Battle of the Swash and the Capture of Canada*, Charles T. Dillingham, New York, 1888.

eserinde, tarihi deniz gücünün temel ilkelerini ortaya koymak için kullanır. Bir devletin dünya gücü olması için deniz gücü olması gerektiğini vurgulayan Mahan, deniz gücünün korunması ve gelişimi için “coğrafik konum”, “ülkenin fiziksel yapısı”, “coğrafi alan”, “nüfus gücü”, “toplumsal yapısı” ve “ülkenin yönetim yapısı” olmak üzere altı faktörün etkinliğini vurgulamıştır.⁹⁸ “Dünya egemenliğinin anahtarı, deniz yollarının kontrolündedir.” tezini ortaya koyan Mahan, ABD medeniyetinin gelişmesi ve güçlenmesi için serbest deniz ticaretini ana unsur olarak belirlemiş Almanya, Rusya ve Çin kara devletlerini Amerika için stratejik düşmanlar olarak nitelemiştir. Çalışmasında, Avrupa ve Atlas okyanusunun kuzey kısımlarının tarihi üzerine yoğunlaşarak Rusya’nın elinde bulunduğunu ve Asya kıtasının merkezi olarak nitelenen bölgenin kimin elinde olduğuna yönelik çıkarımlarla dünya gücünü tanımlamaya çalışır. Mahan’a göre dünya gücü olmak için bir kara gücü olan Rusya ile bir deniz gücü olan İngiltere arasındaki mücadele halen devam etmekteydi. Bununla birlikte, Avrupa’yı çevreleyen kara güçleri dikkate alındığında ve deniz hakimiyetinin kara gücüne oranla üstünlüğü dikkate alındığında Mahan, dünya hakimiyetinin Amerika tarafından kurulacağını öngörmekteydi.

Deniz savaşını tahayyül eden bu eserlere paralel olarak “hava”da gerçekleşecek bir savaşın tahayyülünü ortaya koyan sivil ve askeri yazarlar da bulunmaktaydı. Hava insanlık için yeni bir alanı ifade etmekteydi ve modern savaşın yeni yüzünü temsil etmekteydi. Bu noktada, havada gerçekleşecek savaş üzerine hava çatışması, havadan işgal, stratejik bombalama gibi farklı temalar ortaya konmuştur. Bu noktada, ele alınabilecek ilk isim Britanyalı bilim adamı George Griffith’dir. Griffith

98 Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, Dover Publications Inc. New York, 1987, s. 25-35.

adeta bir hava savaşını çağırmaktaydı. 1893 yılında kaleme aldığı “Devrimin Meleği: Gelen Terörün Hikayesi (Angel of the Revolution: A Tale of the Coming Terror)”⁹⁹ adlı eserinde Griffith, hava savaşını üst bir olgu olarak tanımlamasına karşın genel olarak savaş olgusundan bağımsız bir unsur olarak da görmez. Griffith gibi hava savaşını konu edinen H. G. Wells, konu üzerine 1895 yılında “Havanın Argonotu (The Argonauts of the Air)”¹⁰⁰ ve 1908 yılında “Havadaki Savaş (The War in the Air)”¹⁰¹ adlı eserleri kaleme almıştır. Wells’e göre hava gücü deniz gücüne kolaylıkla baskın çıkabilir. Hava gücü, deniz gücünü yukarıdan bombalayarak deniz gücünün batmasına yol açar. Havadaki Savaş adlı eserinde Almanya ve Amerika arasında Kuzey Atlantik için meydana gelen savaş konu edinen Wells, hava savaşının iç karakteristik unsurunu ortaya koymuştur. İlk olarak hava araçları bölgeyi harabeye çevirebilirler, altında yer alan bölgeleri kontrol edemezler. Bu yıkıcılığın artmasına ve daha fazla sayıda can kaybının yaşanmasına neden olur. İkinci olarak, hava savaşının kendisi kesin değildir. Kesin sonuçtan emin olmak için karşı tarafın araçlarını ele geçirmiş olmak gerekir. Son olarak, her iki taraf da kara- dan ceza saldırısı düzenlemeye açık olduğundan dolayı hava savaşını kesin değildir.

Hayali savaşın kara yönüne ek olarak hava ve denizde de belirli algılar çerçevesinde ve farklı düzeylerde kurgulanması bir yönüyle savaş teknolojisinde meydana gelen gelişmelerin

99 George Chetwynd Griffith, *Angel of the Revolution: A Tale of the Coming Terror*, Steven McLean (ed.), Victorian Secrets Limited, United Kingdom, 2012.

100 Herbert G. Wells, “The Argonauts of the Air”, 1895, (Çevrimiçi) <http://www.telelib.com/authors/W/WellsHerbertGeorge/prose/plattnerstory/argonautsair.html>, Son Erişim Tarihi: 12.07.2015.

101 Herbert G. Wells, *The War in the Air*, 1908, (Çevrimiçi) <http://www.gutenberg.org/files/780/780-h/780-h.htm>, The Project Gutenberg EBook of The War in the Air, 10.12.2012, Son Erişim Tarihi: 12.07.2015.

savaşın karakterinde meydana getirdiği değişimlerin bir ifadesi olarak okunabilir. Nitekim ele alınan eserler, yazarların, “sözcülüğünü” yaptığı devletin baskın gücünü ön plana çıkaracak savaş tarzını ortaya koyarken; bu aynı zamanda sistemde meydana gelen güç dengesi değişiminin yeniden şekillenmesine de hangi alanda vuku bulacak savaşın etkili olacağını ve/veya bulması gerektiği çabalarının da bir yansıması olarak görülmesi daha anlamlı bir okumaya olanak sağlayacaktır.

Sonuç Yerine

Tarihin gördüğü ilk büyük savaş olan Birinci Dünya Savaşı, “savaşın politikanın başka araçlarla devamı” olduğu “eski tarz” savaşlardan sürecin daha karmaşıklaştığı, daha fazla kişinin cephelere sevk edilmeye başlandığı, cephe ve cephe arkası ayırımının ortadan kalkmasıyla savaşın sivilleri daha fazla etkilemeye başladığı, teorik anlamda ise düşünce ile pratik arasında bir dönüşümün yaşanmaya başladığı bir süreci ifade etmektedir. Bir anlamda, bir “geçiş savaşı” olarak nitelenebilecek olan bu savaş, ortaya çıkardığı bu yeni olgularla uluslar üzerinde bir şok etkisi yaratmıştı. Bu noktada, Elisabeth Krimmer’in de vurguladığı gibi geçmişten radikal bir kopuşu ifade etmekteydi.¹⁰² Nitekim bundandır ki, Birinci Dünya Savaşı’nı anlamak ve anlamlandırmak için kapsayıcı, değişkenler açısından ucu açık birçok kuram geliştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı, kendisini yaratan nedenler ve kökenlerden “seçilenleri”, başka bir deyişle, benimsenen analiz birimi ve analiz düzeyine bağlı olarak farklı şekillerde anlamlandırılır; fakat “Büyük Savaş” bu farklı anlamlandırmalara karşın “aynı şey”dir.

Yukarıda ifade edilen yargı çerçevesinde, bu çalışma da, bir anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde belirlediği analiz düzeyi

102 Elisabeth Krimmer, *The Representation of War in German Literature: From 1800 to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 68.

ve analiz birimi çerçevesinde Birinci Dünya Savaşı'na giden sürecin, başka bir deyişle, “Büyük Savaş”ın yol haritasını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu satırların yazarının bu çalışmayı ortaya koyarken endişelendiği en önemli konu, bu kadar farklı noktalardan bu kadar farklı şekillerde analiz edilen/edilmeye de ihtiyacı olan bir konuda, bilimsel çalışmanın standardının altına düşmemektir. Nitekim bilimsel çalışma, her gelenin elinden geldiğince; ancak, bilimsel standardın altına düşmeden katkıda bulunduğu, kendince emeğini sunduğu bir mabet inşaatına benzetilebilir. Mabedin küçük taşları ve kocaman sütunları vardır. Sütunlar mabedi taşır, onun ayakta durmasını sağlar. Mabet o sütunlar üzerinde yükselir. Mabedin varlığının amacı tüm insanlar ve insanlık için mutluluk yuvası olmak, insanoğlunun sorunlarına çözümler getirirken, bilgi sevgisini ve ilgisini yaymaktır. Bu mabede bir küçük taş eklemek yazarın tek arzusudur.

Bu noktada, bu çalışma, ele aldığı konu bağlamında 1914 öncesi süreçte, gerek devletlerin yönetim kadrolarında yer alan kişilerin, gerek sistemde etkin olan askeri elit kesimlerin gerekse sokaktaki insanın kafasında savaşın değişik boyutlarda tahayyül edildiği savlanmaktadır. Bu değişik savaş tahayyülleri, gerek bilim-kurgu romanlarında gerekse akademik yazılarda da yerini almıştır. Toplumun farklı kesimleri arasındaki bu savaş isteği “çılgınlığının” toplumlar üzerindeki etkisi, bu çalışmanın içeriğini aşmakla birlikte, genel olarak bu yöndeki savaş tahayyüllerinin Avrupalı toplumlar nezdinde savaşı “makul kıldığı” ve halkları savaşla daha ilgili hale getirerek, bir anlamda savaşı “meşrulaştırdığı” ifade edilebilir. Bu bir anlamda, Echeveria'nın ifade ettiği gibi, geleceği öngörme noktasında ihtiyacımız olan ve makul bir ilişki içinde yer alması gereken mantık, niyet ve hayal etme üçlüsünden niyet ve hayal etme ikilisinin mantık olgusuna kafa tutmasını ifade eder.

Savaş düşüncesinin ve pratiğinin temel dayanaklarından, hatta çıkış noktalarından biri olan bir diğerini belirli amaçlar ve yollar doğrultusunda ötekileyerek ve ona yabancılaşarak öldürebilmenin, yok edebilmenin meşrulaşması anlamında “yabancılaşma” olgusu, toplumları toplumlara, kitleleri kitlelere düşman edecek hale geldiğinde geri dönüşü olmayan; ancak insanın kendi eliyle öyle kıldığı için öyle görünen “kaçınılmaz” savaş sürecini beraberinde getirmiştir. Çalışma, bir anlamda, bu sürece nasıl gelindiği sorusuna “Büyük Savaş” özelinde; ancak bu savaşın savaş tarihinde bir dönüm noktası olması bağlamında genel çerçevede bir örneklem oluşturması açısından geniş bir anlam tabanında da; tahayyüller, niyetler, duygular, kurgular, düşünsel temeller ve pratik uygulamaları üzerinden bir cevap verebilmek yolunda bir adımdır. Sebebinin de sonucunun da yine insan olmasıyla insan zihninin icadı olarak nitelendirebileceğimiz savaş, yine bireyleri etkileyen düşüncel tasarı, tahmin ve tahayyüllerle desteklenen kavram temelli vakalar olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışma da yine insan zihninin bir ürünüdür. Öyle ki; Büyük Savaş’ı ve ona giden süreci anlamak ve anlamlandırmak yönünden çalışma, insan zekasının ve azminin bir ürünü olarak zihinsel bir tasarının uygulamaya geçirildiği bir girişimdir aynı zamanda. Kuşkusuz yine insan zihninin ürünü olarak zihinde başlayan ve pratikte uygulama alanı bulup gerçekleştirilen bir “insan” girişimi olan “savaş” da bir değişim girişimidir aslında. İyilik-kötülük değerlendirmesi bu çalışmanın konusu değildir muhakkak; ancak tüm insanlık tahayyüllerinin ve girişimlerinin “iyi” olması da yazarın temennisidir. Çılgınlığın şerefine!..

Kaynakça

Altınay, Ayşe Gül, ve Bora, Tanıl, "Ordu, Milliyetçilik ve Militarizm", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cilt 4: Milliyetçilik)**, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Angell, Norman, **The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power and National Advantage**, 4. Basım, Putnam and Sons., New York, 1913.

Barton, Samuel, **The Battle of the Swash and the Capture of Canada**, Charles T. Dillingham, New York, 1888.

Bernhardi, Friedrich von, **Germany and the Next War**, Allen H. Powles (çev.), Longmans, Green, and Co., New York, 1914.

Bernhardi, Friedrich von, **Britain as Germany Vassal**, George H. Doran Company, The University of Michigan, 1914.

Bloch, Jean de, **The Future of War in Its Technical, Economic and Political Relations**, Ginn, and Company, Boston, 1899.

Boutroux, Emile, **Philosophy and War**, Constrable and Company Ltd., Londra, 1916.

Bridgham, Fred, "The Book that Caused the War?", **The First World War as a Clash of Cultures**, Fred Bridgham (ed.), Camden House, Boyden&Brewer Inc., New York, 2006.

Brooke, Tucker, ve Canby, Henry Siedel, **War Aims and Piece Ideals**, Yale University Press, New Haven, 1919.

Chesney, George Tomkyns, **The Battle of Dorking: Reminiscence of a Volunteer**, Blackwood's Magazine, London, 1871.

Clarke, I. F., "Introduction: The Paper Warriors and Their Fights of Fantasy", **The Tale of the Next Great War, 1871-1914: Fictions of Future Warfare and of Battles Still-to-Come**, I. F. Clarke (ed.), Liverpool University Press, Liverpool, 1995.

Clarke, I. F., **Voices Prophesying War: Future Wars**, 2. Baskı, Oxford UP, Oxford ve New York, 1992.

Colomb, P., et. al., **The Great War of 189-: A Forecast**, Heinemann, Londra, 1893.

Crook, David Paul, **Darwinizm, War and History: The Debate over the Biology of War from the 'Origins of Species' to the First World War**, Cambridge Univestiy Press, Cambridge, 1994.

Copp, Richard, “France and the Coming of War”, **The Coming of the First World War**, R. J. Evans ve Harmut Pogge von Strandmann, Clarendon Press, Oxford, 1988.

Cornils, Ingo, “The Martinis Are Coming!: War, Peace, Love, and Reflection in H. G. Wells’s *The War of the Worlds* and Kurd Labwitz’s *Auf zwei Planeten*”, **The First World War as a Clash of Cultures**, Fred Bridgham (ed.), Camden House, Boyden&Brewer Inc., New York, 2006.

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik; Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, 35. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Eardley-Wilmot, S, **The Next Naval War**, Edward Stanford, Londra, 1894.

Echeverria II, Antonio, **Imagining Future War**, Praeger, Londra, 2007.

Evera, Stephen Van, “The Cult of Offensive and the Origins of the First World War”, **International Security**, Vol. 9, No. 1, Bahar 1984.

Fay, Sidney Bradshaw, **The Origins of the World War**, Cilt 1 (Before Sarajevo: Underlying the Causes of the War), The MacMillan Company, New York, 1929.

Ferguson, Niall, **The Pity of War: Explaining World War I**, The Penguin Press, Great Britain, 1998.

Ferro, Marc, **The Great War**, Roudledge&Kegan Paul, Londra, 2002.

Fischer, Fritz, **Germany’s Aims in the First World War**, W.W. Norton&Company, New York, 1967.

Fischer, Fritz, **War of Illusions**, W.W. Norton&Company, New York, 1975.

Frevert, Ute, **A Nation in Barracks**, New York, Berg, 2004; Gordon Craig, **The Politics of the Prussian Army 1640-1945**, Oxford, Clarendon Press, 1964.

Fromkin, David, **Europe’s Last Summer**, Alfred and Knopf, New York, 2004.

Gardier, J. B. W., **German Plans for the Next War**, Doubleday, Page&Company, New York, 1918.

Gates, David, **Warfare in the Nineteenth Century**, Palgrave, New York, 2001.

Goltz, Colmar Freiherr Von Der, **The Nations in Arms: A Treatise on Modern Military Systems and the Conduct of War**, Philip A.

Ashworth (çev.), A. Hilliard Atteridge (ed.), Holder&Stoughton's War Publications, Londra, 1906.

Griffith, George Chetwynd, **Angel of the Revolution: A Tale of the Coming Terror**, Steven McLean (ed.), Victorian Secrets Limited, United Kingdom, 2012.

Gülboy, Burak Samih, **Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Ağustos 2014.

Hart, Liddel, **History of the First World War**, 4. Basım, Papermac, Londra, 1997.

Hirst, Francis W., **The Library of Peace and War**, Speaker Publishing Co. Ltd. Londra, 1910.

Hobson, John Atkinson, **Imperialism: A Study**, James Nisbet&Co. Ltd., Londra, 1903.

Hobson, Rolf, **Imperialism at Sea**, Brill Academic Publishers Inc., Leiden, 2002.

Howard, Michael, **War and the Nation State (Inaugural Lecturers)**, Oxford University Press, 1978.

Hull, Isabel V., **Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany**, Cornell University Press, Ithaca and London, 2005.

Johnson, Ben, "The British Tommy, Tommy Atkins", (Çevrimiçi) <http://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/The-British-Tommy-Tommy-Atkins/>, Son Erişim Tarihi: 14.07.2015.

Krimmer, Elisabeth, **The Representation of War in German Literature: From 1800 to the Present**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Mahan, Alfred Thayer, **The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783**, Dover Publications Inc. New York, 1987.

Moore, Gregory, "Darwinism and National Identity, 1870-1918", **The First World War as a Clash of Cultures**, Fred Bridgham (ed.), Camden House, Boyden&Brewer Inc., New York, 2006.

Nietzsche, Friedrich Wilhelm, **Thus Spoke Zarathustra: A Book for All and None**, Thomas Common (çev.), 2012, (Çevrimiçi) <http://>

www.gutenberg.org/files/1998/1998-h/1998-h.htm, Son Erişim Tarihi: 13.07.2015.

Öktem, Niyazi, ve Türkbağ, Ahmet Ulvi, **Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, 4. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2009.

Ritter, Gerhard, **The Sword and the Scepter**, Florida, University of Miami Press, Cilt 1, 1970.

Robida, Albert, “La Guerre au Vingtieme Siecle”, **The Tale of the Next Great War, 1871-1914: Fictions of Future Warfare and of Battles Still-to-Come**, I. F. Clarke (ed.), Liverpool University Press, Liverpool, 1995.

Ropp, Theodore, **The Development of a Modern Navy: French Naval Policy, 1848-1904**, Naval Institute Press, Annapolis, 1987.

Rose, Andreas, “Waiting for Armageddon?: British Military Journal and the Images of Future War (1900-1914)”, **Francia: Forschungen zur Westeuropaischen Geschichte**, Bd. 40, 2013.

Rosenbrook, William J., **The German Mind**, Wayne State Universtiy Press, Detroit, 1963.

Rosinski, Herbert, “Scharnhorst to Schlieffen: The Rise and Decline of German Military Thought,” **Naval War College Review**, No. 29, 1976.

Roskund, Arne, **Jeune Ecole: The Strategy of Weak**, Brill Academic Publishers Inc., Leiden, 2007.

Schmitt, Bernadotte E., “The Origins of the First World War”, **From Metternich to Hitler: Aspects of British and Foreign Policy, 1814-1939**, W. N. Medlicott (ed.), Barnes&Noble, Inc., New York, 1963.

Seaforth, A. Nelson, **The Last Great Naval War: An Historical Retrospect**, Cassell, Londra, 1891.

Showater, Dennis, “Europe’s Way of War 1815-1864”, **European Warfare 1815-2000**, Jeremy Black (ed.), New York, Palgrave, 2002.

Summers, Anne, “Militarism in Britain Before the Great War”, **History Workshop II**, 1976.

Taylor, A. A., **War by Time Table**, Mc Donald and Co. Londra, 1969.

Tilly, Charles, Zor, **Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, K. Emiroğlu (çev.), İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI ANLAMAK

Tuchman, Barbara, **The Proud Tower**, 4. Basım, MacMillan, New York, 1965.

Vagts, Alfred, **A History of Militarism**, New York, W.W. Norton&Company, 1937.

Wells, Herbert G., "The Argonauts of the Air", 1895, (Çevrimiçi) <http://www.telelib.com/authors/W/WellsHerbertGeorge/prose/plattners-tory/argonautsair.html>, Son Erişim Tarihi: 12.07.2015.

Wells, Herbert G., **The War in the Air**, 1908, (Çevrimiçi) <http://www.gutenberg.org/files/780/780-h/780-h.htm>, The Project Gutenberg EBook of The War in the Air, 10.12.2012, Son Erişim Tarihi: 12.07.2015.

Wells, Herbert G., **The War of the Worlds**, William Heinemann, Londra, 1898.

Whyte, Ian Boyd, "Anglo German Conflict in Popular Fiction 1870-1914", **The First World War as a Clash of Cultures**, Camden House, New York, 2004.

Wilkinson, Glenn R., **Depictions and Images of War in Edwardian Newspapers, 1899-1914**, Londra, 2003.

“BİRİNCİ PAYLAŞIM SAVAŞI” (?): BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NIN ANA NEDENLERİNDEN BİRİ OLARAK EMPERYALİZM

*Viktoria Butiaieva**

“Savaşı, onun çağının farkına varmadan anlayamayız...”¹

Giriş

Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcının bir tesadüf değil, pek çok unsurun bir araya geldiği bir birikimin sonucu olduğunu savlamak mümkündür. Belirli bir tarihsel dönemin ürünü olarak tarih boyunca meydana gelen hemen her savaşı anlamlandırma çabasında belirli politik ve ekonomik koşullarla birlikte her savaşın kendine özgü sınıf içeriğinin de dikkate alınması gerekmektedir. Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin), bu durumu, “Bana öyle geliyor ki, savaş konusunda genellikle göz ardı edilen şey, o savaşa neyin sebep olduğunu, hangi sınıfların onu sürdürdüğünü ve hangi tarihi ve tarihi-ekonomik koşulların ona yol açtığını gösteren savaşın sınıf karakteridir.”² şeklinde ifade etmiştir.

Lenin, kapitalizmin ulaştığı en yüksek aşama, başka bir ifadeyle, kapitalizmin tekelci aşaması olarak tasvir ettiği emperyalizmin yansıması olarak nitelediği Birinci Dünya Savaşı’nın bu bağlamda bir paylaşım savaşı olduğuna işaret ederek söz

* İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

1 Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin)

2 V. Lenin, *Complete Edition*, Vol. 32, Moscow, 1965, s. 77.

konusu savaşın öncesine ve kendisine dair olan tartışmalarda yeni bir yaklaşımın mimarı olmaktadır. Kendisi yazılarında, emperyalizmin kapitalizmin gelişiminde daha yüksek bir aşama olduğunu açıklamaktadır. Lenin'in sözleriyle ifade edilecek olunursa, "Emperyalizm, tekellerin ve finansal sermayenin hakimiyetine sebep olan, sermayenin ihracatının öne çıkan bir önem aldığı, dünyanın uluslararası tröstler tarafından bölünmesinin başladığı ve ana kapitalist ülkeler tarafından toprakların bölümlere ayrılmasının sona erdiği o gelişim safhasında kapitalizmdir."³

Bu tanım, emperyalizmin beş ana özelliğini içermektedir. Bunlardan ilki, gelişim safhasındaki ürün ve sermaye yoğunluğunun, ekonomik yaşamda karar verici rol oynayan tekel-lerin yaratılmasını tetiklemesidir. Bir diğer özellik, banka ve endüstriyel sermayelerin birleştirilmesi ve finansal oligarşinin bu "finans sermayesinin" temeli üzerinde yaratılmasıdır. Sermaye ihracının, malların ihracı üzerinde hakimiyet kurması emperyalizmin üçüncü özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Emperyalizmin dördüncü özelliği, dünyayı bölüşen uluslararası tekeli kapitalist ortaklıkları ortaya çıkarmasıdır. Son olarak ise dünya topraklarının ana kapitalist güçler tarafından bölünmesinin sona ermesidir.⁴

Lenin emperyalizmi incelerken, o çağdaki savaşların koşullarını belirlemeyi ana hedef olarak ortaya koymuş, temel ekonomik meseleyi öğrenmeden modern savaş ve modern politikayı anlamanın imkansız olduğunu göz önünde bulundurmıştır.

3 V. Lenin, *Complete...*, s. 387.

4 V. Lenin, *Complete...*, s. 387.

Emperyalizmin Dinamikleri:

Büyük Güçlerin Şahlanan Sanayileri

Savaş, üretim araçlarının özel sahipliğinin bir temel olarak işlev gördüğü sınıf toplumu olgusudur. Ve burada savaş, diğer sınıfların politikalarının şiddetli yollarla sürdürülmesidir. Burjuva toplumu ile ilgili olarak, Lenin, “savaş kapitalizmin gerekli bir ürünüdür”⁵ demiştir.

Emperyalizm çağında ülkelerin gelişimi göz önünde bulundurulduğunda ülkeler arasındaki eşitsizliğin belirginleşmesinin yanı sıra güç dengelerinin çarpıcı bir biçimde değiştiği görülmektedir. Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya gibi kapitalist gelişim yoluna tüm diğerlerinden daha sonra adım atmış olan ülkeler hızla ilerlediler. Yeni pazarların ve etki alanlarının sahipliğini almak için halihazırda bölünmüş olan dünyanın yeniden bölünmesinin peşine düştüler. Bu durum ülkeler arasındaki gerginliği arttırdı.

Lenin emperyalizm çağının başından beri, dünya tarihinin neredeyse büyük ve sorunsuz bir bölümünün “çok daha dürtücü, istikrarsız, felaket getirici ve kargaşalı bir tarih”⁶ ile değiştirildiğine dikkat çekmiştir. Lenin’in karamsar vurgusunu analiz edebilmek için Birinci Dünya Savaşı’ndan önce savaşın başat aktörlerinin ekonomik yapılarını ve endüstriyel gelişimlerini analiz etmek gereklidir.

5 V. Lenin, *Complete...*, s. 72.

6 V. Lenin, *Complete...*, s. 94.

Büyük Güçlerin Önde Gelen Endüstrilerdeki Gelişimi: 19. Yüzyıl Sonları - 20. Yüzyıl Başları

Ülke	Kömür Madenciliği (Milyon Ton)			Demir Eritme (Milyon Ton)			Çelik İmalatı, (Milyon Ton)		
Yıl	1870	1900	1913	1870	1900	1913	1870	1900	1913
Amerika	30	245	517	1,7	14,0	31,5	0,04	10,3	31,8
İngiltere	112	229	292	6,1	9,1	10,4	0,3	6,0	9,0
Almanya	34	150	277	1,3	7,5	16,8	0,1	6,4	15,7
Fransa	13	33	41	1,2	2,7	5,2	0,1	1,6	4,7
Rusya	1	16	36	0,4 (1871 yılında)	2,9	4,6	0,2	2,2	4,9

Kaynak: Wolf & Klupt, "Statistical Handbook on Economic Geography of the Capitalist World", Moskova, 1959; "The World Economy, Collection of Statistical Data for 1913-1927 Years", Moskova, 1928.

İngiltere: 1870'lerin ortalarına kadar İngiltere'nin endüstriyel üretim gelişimi seviyesi diğer devletlerle olan rekabet anlamında ilk sırayı almıştır. 1870'de, İngiltere'nin dünyanın endüstriyel üretimindeki payı, dünyanın endüstriyel ihracatlarının 1/3'ü ile 2/5'i arasında değişen bir oranı oluşturmuştur⁷. Bununla birlikte, ABD 1880'lerin ortalarında çelik imalatında ve 1900 yılında dökme demir üretiminde Britanya'nın önüne geçmiştir. On yıl sonra İngiltere kendisini sadece Birleşik Devletler'in değil aynı zamanda Almanya'nın da gerisinde bulmuştur.

1900'de dünyanın kömür madenciliğinde İngiltere'nin payı %29,7'yi ve dünyanın dökme demir üretimindeki payı da %22,1'i oluşturmaktaydı; ancak 1913'te İngiltere'nin payı sırasıyla %21,8'e ve daha sonra %13,2'ye düşmüştür.⁸ 20. yüzyılın başına kadar İngiltere endüstriyel üretim alanında za-

7 "Labor Movement in England during the First World War (1914-1918)", Moscow, 1961, s. 19.

8 N. Erofeev, *Essays on the History of Britain 1815-1917 Years*, Moscow, 1959, s. 171.

ten ABD ve Almanya'dan sonra üçüncü sırayı almıştı. Bir zamanların İngiltere egemenliği ve onun dünya pazarındaki hakimiyeti geçmişte kalmıştı. Ancak hala birçok kolonisine sermaye ihracatında ilk sırayı almaktaydı. İngiliz mal ihracatları tutarı 1900'den 1912'ye kadar %77 artarken, aynı dönem içerisinde sermaye ihracatları da %62 artmıştı. 1902-1914 yılları arasında İngiliz deniz aşırı sermayesinin toplam miktarı yarı yarıya büyümüştü.⁹ Sermaye ihracatı İngiliz burjuvazisine iyi gelirler kazandırırken aynı zamanda kaynaklar, teknik ekipmanını aşama aşama zayıflayan ve giderek artan bir şekilde demode olan endüstriden başka bir yöne çevrilmiştir. Zenginleşmiş sermaye ihracatı, İngiltere'nin endüstriyel gerilemesindeki sebeplerden birisi olmuştur. İki ayırt edici özellik - "muazzam kolonisel sahiplikler ve dünya pazarında bir tekel pozisyon"¹⁰ - İngiliz emperyalizminin spesifik özelliklerini koloniyel emperyalizm olarak belirlemiştir.

Almanya: Emperyalizm çağında kapitalist ülkelerin eşitsiz bir şekilde gelişimi en açık bir şekilde Alman kapitalizminin hızlı gelişiminde görülmüştür. 1900'de, Almanya dünyanın endüstriyel üretiminde ABD'den sonra ikinci sırayı almıştır. O zamana kadar, Alman dış ticareti 70'lerdekinin üç katı daha büyük hale gelmiştir.¹¹ 20. yüzyılın başında, Almanya kontrol edilemez bir şekilde kendi ekonomik ve askeri gücünü arttırmaya devam etmiştir. 14 yıl boyunca -1900'den 1913'e kadar- Almanya'da demir eritme prosesi iki katından daha fazla olmuş, çelik imalatı neredeyse iki buçuk katı artmıştır. Savaşın hemen öncesinde Almanya'da demir cevheri çıkarma ve tüketme, demir eritme ve çelik üretme İngiltere'dekinden

9 "Labor Movement in England...", s. 20.

10 V. Lenin, *Complete...*, s. 405.

11 Y. Kuczynski, *History of Working Conditions in Germany*, Moscow, 1949, s. 122.

yaklaşık 1.6 - 1.7 kat daha yüksekti. Alman sermayesinin ihracatı özellikle de Güney-Doğu Avrupa'da, Orta Doğu'da ve Güney Amerika'da hızla büyümektedir. 1900'de, Almanya dış yatırımları 15 milyar Alman Markı tutarındaydı ve 1914'te 35 milyara ulaşmıştı. Bu yaklaşık İngiliz deniz aşırı sermayelerinin yarısına ve Fransızların da 2/3'üne tekabül etmekteydi.¹²

Savaşın hemen öncesinde Almanya dünya ticaretindeki çok sayıda endüstride lider konumu almaktaydı. Aynı zamanda elektrik ürünlerinin ihracatında dünyanın en başta geleniydi. Alman emperyalizminin hızlı gelişimindeki bu itici güç, Almanya'nın birleşmesi ile sonuçlanan 1870-1871 savaşında Fransa karşısındaki bir Prusya zaferiydi. Almanya ile yapılan barış antlaşmasına göre, Fransa kendi önemli endüstriyel bölgesini -Alsace ve Lorraine- vermeye ve 5 milyar frank tutarında o zaman için çok büyük olan bir tazminatı ödemeye zorlanmıştı. Alman ekonomisini olumlu yönde etkileyen bir başka sebep de Almanya'nın ulusal birleşiminden sonra geniş iç pazarların oluşturulması ve Ruhr ve Lorraine kaynaklarının yaygın kullanımı idi. Bu ağır endüstrinin hızlı büyümesi için sağlam bir temel oluşturdu.

Almanya'daki ekonomik düzelme ayrılmaz bir şekilde ülkenin askerileştirilmesine bağlıydı. O zamanda Krupp çelik fabrikası ve top imalathaneleri, Siemens elektrik tesisleri ve Alman endüstrisinin diğer kodamanları zaten bilinmekteydi. Almanya'da, İngiltere'den ve Fransa'dan daha yoğun olarak üretimde yoğunlaşma ve tekellerin oluşması süreci devam etmekteydi. Ülkenin ekonomik gücü finansal kodamanların ellerinde toplanmıştı. Bunlar Almanya'nın iç ve dış politikası üzerinde güçlü bir etkiye sahipti. Lenin'in Almanya'yı karakterize etmesine göre, kapitalizmin büyük gücü mutlak

12 "New and Contemporary History of Germany", Vol. 1, Moscow, 1970, s. 439.

bir devlet gücü ile birleşmiş ve milyonlarca insanı küresel kapitalizm içerisine koyan tek bir mekanizma haline dönüşmüştü.¹³ Tekel kapitalizmi devlet-tekel kapitalizmi haline dönüştürmenin organizasyonunda, Almanya benzer dinamikler ile gelişmekte olan Amerika Birleşik Devletleri dahil olmak üzere tüm kapitalist ülkelerin ilerisindeydi. Tüm alanlardaki tekel-lerin geniş kapsamı ve finansal sermayenin iyi organizasyonu Alman emperyalizminin en karakteristik özelliklerinden birisi olarak öne çıkmaktaydı. Bununla birlikte, ABD, İngiltere ve Fransa'nın aksine Almanya'da toplumsal köken özelliklerine ve Alman devletinin gelişimine bağlı olarak birçok feodalizm kalıntıları mevcuttu. Aynı zamanda, Almanya'nın birleşmesi yalnızca demokratik devrim aracılığıyla ve "aşağıdan" değil, aynı zamanda "yukarıdan", askeri Prusya aristokratlarının karar verici rolü ile de olmuştu. Aristokratların, toprak sahiplerinin (Junkerlerin) ve büyük burjuvazinin ortak ekonomik ve politik menfaatlere dayalı birleşmesi 19. yüzyılın sonunda açık bir şekilde dünya hakimiyetinde hak iddia eder hale gelen Alman "aristokrat-burjuva emperyalizminin"¹⁴ aşırı tutucu ve saldırgan karakterine yol açmıştır.¹⁵

Fransa: Fransa'nın emperyalist sistemdeki konumu biraz farklıdır. Prusya ile yapılan savaş, onun ekonomik kaynaklarının altını kazmıştır. Bu savaş, Fransa'ya büyük tazminatının yanı sıra yaklaşık 15 milyar franka mal olmuştur. Avrupa'daki en büyük demir cevheri havzası olan, oldukça gelişmiş endüstriyel bölgesini, Alsace-Lorraine, kaybetmiştir. Bu kayıp, Fransa ağır sanayisinde büyük ölçüde gelişim açığına sebep olmuştur.

13 V. Lenin, **Complete...**, s. 83.

14 V. Lenin, **Complete...**, s. 377.

15 Almanya'nın toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısı ve birlik süreci ile sonrasına bunların etkileri için bkz. Fritz Fischer, **World Power or Decline**, Norton and Company Co. New York, 1975, ss. 3-44.

Bu açık, özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde dikkat çekici bir noktaya ulaşmıştır. Fransa, ekonomik gelişmişlik verilerinde 1860 yılında İngiltere'nin ardından ikinci sıradayken; 19. yüzyılın sonuna gelinirken ABD, İngiltere ve Almanya'dan sonra dördüncü sıraya gerilemiştir. Bununla birlikte, Fransa ülkenin en büyük bankalarında yoğunlaşmış büyük parasal sermayeyi tutmaya devam etmekteydi. Bankalardaki sermaye yoğunlaşması endüstri alanındaki yoğunlaşmanın çok ilerisindeydi; bu yüzden biraz olsun birikmiş sermayeler bile (çok az olarak) kendi üretimini arttırmak ve yaşam standartlarını yükseltmek için kullanılıyordu. Fransız emperyalistler, yüksek gelirler arayışı içerisinde, bu sermayenin önemli bir bölümünü esas olarak devlet kredilerine, ulaşım ve endüstriye yatırım yapmak için dışarı ihraç etmişlerdir. Bazı verilere göre, 1902 yılında Fransız sermayesinin ihracatı 27 milyardan 37 milyar franka ve 1914 yılında da 60 milyar franka yükselmiştir. Böylece, Fransa'daki yabancı yatırımlar 2/3'ten daha fazla artarken, milli geliri 1900'den 1914'e kadar yalnızca 1/3 oranında artmıştır.¹⁶ 20. yüzyılın başında Fransa bir sermaye ihracatçısı olarak İngiltere'den sonra ikinci sırada yer almaktaydı. Esas olarak kolonilere yönelen İngiliz sermaye ihracatlarının aksine, Fransız sermayesi kolonilere oldukça küçük miktarlarda girmiştir.

Fransa tarafından dış yatırımlarından elde edilen faiz gelirinin toplam miktarı 1913'te 2.3 milyar franka ulaşmıştır.¹⁷ Faizcilik Fransız emperyalizminin özelliğidir. Fransız emperyalizminin faizci tabiatı Fransa'nın rantiyeye devleti haline dönüşmesine sebep olmuştur. Bankaların ve sermaye ihracatlarının güçlü yoğunlaşması endüstriyel üretimdeki yavaşlamayı

16 Y. Kuchinskiy, *History of Working Conditions in France (1700-1948)*, Moscow, 1950, s. 215.

17 "World Economic Crisis 1848-1935", Vol.1, Moscow, 1937, s. 338.

ve Fransa'nın artan üretim gecikmesini belirlemiştir. Birinci Dünya Savaşının hemen öncesinde, İngiltere, Almanya ve ABD'nin aksine, Fransa sanayi üretimi alanında Rusya ve Japonya gibi daha küçük (birinci sınıf, ancak tam bağımsız değil) ülkeler kategorisine ait olmuştur.

Rusya: 19. yüzyılın başında Rusya "ortalama bir kapitalist gelişime sahip, tekel safhasına doğru büyüyen bir ülke" idi. O zaman, Rusya'da birkaç düzine tröst, ortaklık ve diğer tekel tipleri vardı.¹⁸ Üretim yoğunluğu derecesine göre, Rusya, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde diğer büyük güçlere oranla en üstteydi.

1914'te, orta ve büyük teşebbüslerde, ülkedeki tüm çalışanların %56,5'i istihdam edilmiş durumdaydı. Yine de, endüstriyel gelişime nispeten hızlı adım atmaya ve yüksek derecede üretim yoğunluğuna karşın, Rusya ekonomik olarak geri, büyük ölçüde tarımsal bir ülke olarak kaldı. Siyasal ve toplumsal alandaki feodal düzen kalıntıları ülkenin ekonomik gelişimini engelledi. 1913'te mühendislik ürünleri bakımından Rusya dünyada dördüncü sıradayken kömür madencilğinde, demir ve çelik üretiminde ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'nın ardından beşinci idi. Rus bankaları gelişen endüstrilerin ve bir bütün olarak ekonominin finansal ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelince, Çarlık hükümeti mecburen yabancı sermayeye yöneldi. Savaşın hemen öncesinde Rusya'daki yabancı sermayenin toplam miktarı, doğrudan devlet borçları dahil olmak üzere 8 milyar rubleden daha fazla bir tutarda tahmin edilmekteydi.¹⁹

18 V. Lenin, "On Peculiarities of Imperialism in Russia", Moscow, 1963, ss. 210-211.

19 "History of the Communist Party of the Soviet Union", Vol. 2, Moscow, 1964, s. 328.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Rusya'nın milli borcundaki yabancı payı faizleriyle hesaplandığında, ülkenin ekonomisine yapılan tüm yabancı yatırımdan çok daha fazlaydı.²⁰ Çarlık devletine ilk borç veren ve sermaye ihracatçısı Fransa idi. Fransa bankalarının Rusya'ya muazzam yatırımı 70'lerin ortalarında başladı.²¹ Bu yatırımlar, hızlı bir şekilde devlet teşebbüsü şeklinde kömür, petrol, madencilik endüstrilerinde kullanıldı. 1914'ün başına kadar, 60 milyar franklık Fransız yabancı yatırım portföyünün yaklaşık 10 milyarı Rusya'ya yönelmişti. Rusya'daki diğer önemli yatırımcı ise İngiltere'ydi. İngiliz sermayedarlar paralarını esas olarak Rus endüstrisine yatırmışlardır. Örneğin, savaştan önce İngiliz kapitalistleri petrol endüstrisine, bu endüstrinin toplam sermaye payının 1/3'ü olan ve bundaki yabancı yatırımların yaklaşık %43'ü olan 134.6 milyon rublelik yatırım yaptılar.²² Madencilikteki ve renkli metallerin ve altının işlenmesindeki İngiliz sermayesinin payı da aynı zamanda önemli derecede fazlaydı. Bu yüzden, yabancı sermaye Rus ekonomisindeki madencilik, demir ve çelik endüstrisi vs. gibi anahtar sektörlerde oldukça güçlü bir konum almıştı. Batılı ve Rus sermayelerin menfaatleri yakinen birbiriyle kaynaşmıştı. Rusya'nın artan bir şekilde birinci derecede Fransız sermayesi üzerinden Batı emperyalizmine bağımlı olma yönündeki genel eğilimine rağmen, Rusya batılı güçlerin bir yarı kolonisi konumunda değildi. Tersine büyük güç statüsüne sahip yapısına uygun olarak Çarlık rejiminin savaş öncesi yıllardaki dış politikası birinci olarak yabancı pazarları fethetmek isteyen mülk sahiplerinin ve

20 A. Sidorov, *The Financial Situation of Russia during the First World War (1914-1917)*, Moscow, 1960, s. 6.

21 "World Economic Crisis...", s. 243.

22 A. Ignatiev, *Russian-British Relations on the Eve of the First World War (1908-1914)*, Moscow, 1962, s. 29.

kapitalist tekellerin menfaatleri ile belirlenmişti. Bu durumda Rus emperyalizminin dıştan gelen yatırımcı sermayedarlara hizmet etmekte olan bir aygıtla dönüşmesine ve bu çerçevede devletin askeri-feodal karaktere sahip bir yapı içinde şekillenmesine neden oldu. Çarlık hükümetleri bu duruma uygun olarak emekçi sınıfların baskı altına alınması ve kapitalist istismar edilmesi gibi olguları politik yaklaşımlarının temeline oturturken, feodal toplum yapısına ait kalmış olan serfliğin ve milli baskının kalıntıları Rus devletinin karakteri içinde bir-biri içine geçmiş gözükmemektedir. 20. yüzyılın başında Çarlık Rusya'sı gerek dış sermayeye aşırı bağımlı yapısı ve gerekse de bu sermayenin çıkarı uğrunda şekillenen iç politikasındaki baskıcı tutumu ile dünya emperyalizminin şekillenen sistemindeki en zayıf bağlantı ve onun tüm çelişkilerinin odak noktası olarak belirginleşmekteydi.

Emperyalizmin Olgunlaşması ve Küreselleşmesi

Emperyalizm çağında kapitalist ülkelerin eşitsiz bir şekilde gelişimi, sömürge, pazarlar ve ilgi alanları için rekabetin keskinleşen bir biçimde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu süreçte, eski kapitalist devletler -İngiltere ve Fransa- sömürge edinimlerde diğerlerinden daha fazla başarılı olmuşlardır. 19. yüzyılın sonunda, sömürgeleşme mücadelesine Almanya, ABD, Japonya ve İtalya da katılmıştır.

20. yüzyılın başında, tarihte ilk defa, dünyanın altı büyük emperyalist gücün arasında neredeyse komple bölünmüş olduğu söylenebilir. İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, ABD ve Japonya 523 milyon kişiden fazla nüfusu olan 65 milyon kilometrekare koloni toprağına sahip olmuşlardır.²³ Çin, Osmanlı, İran gibi ülkeler emperyalist ülkelere yarı sömürge biçiminde

23 "Imperialism and the Crisis of World Capitalism", **Textbook**, Moscow, 1968, s. 143.

bağımlı durumdaydılar. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, ABD endüstriyel üretim alanında liderken, 9,7 milyon kişilik nüfusu olan 0,3 milyon kilometrekare toplam koloni toprağına sahip duruma ulaşmıştı. Almanya ikinci sıradaydı ve 12,3 milyon kişilik nüfusu olan 2,9 milyon kilometrekare toplam koloni toprağına sahip olmuştu. Bu arada endüstriyel üretim alanında üçüncü sırada bulunmasına karşın İngiltere 393,5 milyon kişilik nüfusu olan 33,5 milyon kilometrekare toplam koloni toprağına sahipti.²⁴

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı, dünyanın yeniden bölünmesi için yapılan ilk savaflara sahne oldu. Bu süreç, ABD tarafından başlatıldı. 1898'deki İspanyol-Amerikan Savaşı'nın bir sonucu olarak, Birleşik Devletler, İspanya'dan kolonilerini -Küba, Porto Riko ve Filipinler- aldı. İspanyol-Amerikan Savaşı'nı Anglo-Boer Savaşı (1899-1902) ve Rusya-Japonya Savaşı takip etti (1904-1905). Dünyanın bölünmesi için mücadele artmakta ve emperyalist güçlerin arasındaki ihtilafları yoğunlaştırmaktaydı ve bu ihtilaf yalnızca "bir Dünya Savaşı pahasına" çözülebilir bir noktaya ilerlemekteydi.

20. yüzyılın başında, söz konusu uluslararası emperyalist ihtilafların karmaşık tablosunda en uzlaşmaz ihtilaflar İngiltere ve Almanya vuku buldu. 1890'ların ortalarından itibaren İngiltere dünya pazarlarında Alman mallarının tehdidi ile karşılaştı. Bir İngiliz gazeteci, 1896'da yayınlanan "Alman Mali" adlı kitabında şunları yazmıştır: "Almanya bilinçli ve ölümcül rekabetlerde İngiltere'ye katılmıştır ve tüm gücüyle İngiliz hakimiyetinin kaldırılması için savaşmaktadır."²⁵ Almanya'nın ekonomik genişlemesi İngiliz yönetim çevrelerini alarma geçirmiştir. İngiliz Başbakanı Rosebery, "Deniz dalgaları gayri

24 V. Lenin, *Complete...*, s. 377.

25 "World Economic Crisis...", s. 311.

müstahkem kumlu plajlara sürtündükçe bizi baskı altına alan korkunç bir düşman tarafından tehdit ediliyoruz.”²⁶ Beya-
nıyla Almanya’nın çıkışına işaret etmekteydi. Bu tırmanışın
bir sonucu olarak, İngiltere ve Almanya dünyanın birçok bö-
lümünde hem karada hem de denizde gittikçe belirginleşen
bir rekabete giriştiler. Özellikle de Afrika’da, Asya’da ve Orta
Doğu’da keskin Anglo-Alman ihtilafları görüldü. Bu bölgeler,
Alman emperyalizminin genişlemesinin ana alanları ola-
rak belirginleşmekteydi.

İngiltere ve Almanya arasındaki sert emperyalist rekabetin
ilk çıkışı Transvaal’de oldu. Bu altın ve elmaslarla zengin Gü-
ney Afrikalı Boer Cumhuriyeti’nde, emperyalistlerin iki rakip
grubu karşı karşıya geldi. Birisi İngiliz “imtiyazlı” Güney Af-
rika şirketi Cecil Rhodes grubu tarafından, diğeri ise Deuts-
che Bank ve ağır endüstrinin ve finansal sermayenin bazı il-
gili kodamanları tarafından yönetilmekteydi.²⁷

Bu dönem esnasında, Alman emperyalizmi Doğu Asya’da
daha da belirgin bir yayılma içine girdi. 1885’ten 1893’e kadar,
Çin’e yapılan Alman ihracatları 16,5 milyondan 33,25 milyon
marka yükseldi.²⁸ 1897’de, Almanya “kira” kisvesi altında Çin
limanı Tsingtao’yu ilhak etti ve bundan sonra tüm Shandong
yarımadası üzerinde kendi hamiliğini yaydı. Bu, Çin’de uzun
süre yerleşik bulunan İngiltere’nin ciddi endişesine sebep oldu.
1900’de Çin’deki Boxer Ayaklanması’nın bastırılması için bü-
yük güçlerin yaptığı müşterek seferberlik Almanya ve İngiltere

26 N. Lukin-Antonov, *Essays on the Modern History of Germany (1890-1914)*, Leningrad, 1925, s. 132.

27 A. Erusalimsky, *Foreign Policy and Diplomacy of German Imperialism in the late XIX. Century*, 2nd Edition, Moscow, 1951, ss. 556-557.

28 B. Bartel, “Lefts in the German Social-Democrats in the Struggle against Militarism and War”, Moscow, 1959, s. 59.

arasındaki Doğu Asya'daki artan ihtilafı yumuşatmakta faydalı olmadı.

. 19. yüzyılın sonundan itibaren Alman emperyalizminin Orta-Asya'ya girişi başladı. Büyüyen genişlemenin Orta Asya'daki en belirgin görünümü Berlin-Bağdat demiryolu projesi idi. İnşası için izin II. Wilhelm tarafından 1898'deki Türkiye gezisi esnasında verildi. Almanya için, Bağdat tren yolu, Avusturya-Macaristan, Balkanlar ve Küçük Asya üzerinden Basra Körfezine direk yolu açtı. Bu yolun inşasıyla birlikte, Alman emperyalistler Orta Doğu'da ve Süveyş Kanalı etrafında önemli bir konum elde ettiler.²⁹ Bu, İngilizlerin İngiliz koloni imparatorluğunun temelini oluşturan Hindistan ile olan kara ve deniz irtibatları için bir tehdit yarattı. Savaşın önce, Almanya bu yola 1 milyar mark yatırım yaptı.³⁰ Bağdat tren yolu sorunu, Orta Doğudaki Anglo-Alman ihtilaflarının bir mihenk taşı idi. Aynı zamanda Rusya ve Fransa'nın da menfaatlerini etkiledi ve o dönemdeki uluslararası siyasal yapıyı önemli derecede karmaşıktırdı.³¹

Dünyanın her yerine dağılmış olan İngiliz kolonileri, 1880'lerin sonlarında gelişmeye başlayan Alman koloni imparatorluğunun sahip olduklarından büyüklük ve değer olarak çok daha üstündüler. O yıllarda, Almanya; Togo, Kamerun, Doğu Afrika'da koloniler elde etti; diğer güçler ile yapılan gergin mücadelenin bir sonucu olarak, Pasifik'teki Samoa, Caroline ve Marianas adaları üzerinde bir hamilik kurmayı başardı.

20. yüzyıla girilirken ise, Alman emperyalizmi artık kendi

29 Bu proje ile ilgili bkz. Murat Özyüksel, *Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988.

30 A. Avetyan, "The First World War of 1914-1918: The Main Issues of the Middle East Policy of German Imperialism on the Eve of the First World War (1913-1914)", Moscow, 1968, s. 100.

31 Bu konu ile ilgili bkz. Lothard Rathman, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.

koloni imparatorluğunun mütevazı büyüklüğünden memnun değildi. Dışişleri Bakanı B. Bulow, Aralık 1897’de Reichstag’ta konuşurken Alman emperyalizminin yeni açılımını şu sözlerle ifade etmekteydi: “Almanya’nın karaları komşularının birine, denizi bir başkasına bıraktığı ve kendisine gökyüzünün kaldığı o zamanlar... O günler geçti... Sözün kısası, hiç kimseyi gölgeye itmek istemiyoruz; ancak şu anda biz de güneşin altında bir yer istiyoruz.”³²

Bununla birlikte, Alman emperyalizmi “yerler zaten doluğu bir ortamda kapitalizmin açık büfesine” gelmişti. Kendi koloni imparatorluğunu genişletmek için, Almanya bunu ancak “eski” sömürgeci güçlerin (birinci olarak Britanya İmparatorluğu) zararına yapabilecek durumdaydı. Alman emperyalistler açık bir şekilde dünyanın yeniden bölünmesinin lehinde bir tutum takınıyorlardı. Ancak ne Britanya ne de diğer koloni güçleri Almanya’nın istediği yeniden paylaşım konusunda gönüllü değillerdi.

Emperyalizmin Krizi: Yeniden Paylaşım Paradoksu

Lenin, “Kapitalistlerin dünyasında bu tür konular gönüllü olarak çözülemez. Yalnızca savaşa çözülebilir.”³³ şeklinde yazmıştır. Bu saptamaya uygun olarak, İngiliz-Alman rekabeti bir dünya savaşına yol açan ana emperyalist rekabetlerin bir tanesi olarak belirginleşmektedir.

Savaşın hazırlanmasında ve başlangıcında Fransız-Alman ve Rus-Alman ihtilafları önemli faktörler olarak kabul edilmektedir. 1870-1871 savaşındaki Fransa karşısındaki zaferden sonra, Alman kapitalistler Alsace ve Lorraine’i emniyet altına almak istemişlerdir. İşgal edilmiş olan topraklarda açık bir şekilde bir askeri diktatörlük kurulmuştur. Bu yerel

32 “New and Contemporary...”, s. 436.

33 V. Lenin, **Complete...**, Vol. 32, Moscow, 1965, s. 83.

halkın giderek artan protestosuna yol açmıştır. Gelecekte, her ne kadar askeri diktatörlük resmi olarak kaldırılrsa ve Alsace-Lorraine'e özerk bir oluşum verilmesi için girişimler olsa da, ayrımcılık politikası yine de devam etmiştir. Alsace ve Lorraine, Alman ekonomisi için bir hammadde bölgesi olarak oldukça önemliydi. Fransa basını 1911'de "Almanya, Alsace-Lorraine olmadan tüm dünyadan cevher dilenmeye zorlanırdı."³⁴ şeklinde yazmaktaydı.

Fransa'nın kömür için, özellikle de yüksek yanış değerli kok kömürü için Almanya'ya bağımlılığı ve Almanya'nın demir cevheri için de Fransa'ya bağımlılığı Franko-Alman ihtilafının bir ana kaynağı idi. Fransız burjuvazisi kendilerinden koparılmış topraklara geri dönmeyi düşünmekten kendini alamıyordu. Fransız emperyalizminin ideologlarından birisi, Raymond Poincare, anılarında şunları yazmaktaydı: "Okul yıllarımda, yenilgi ile karartılan düşüncelerim sürekli olarak Frankfurt anlaşması ile bize konulan sınırı geçiyordu; ve metafiziksel bulutlarımdan aşağı indiğimde, bizim neslimizde kaybedilmiş topraklarımıza geri dönmekten başka yaşamda bir amaç göremedim."³⁵

Fransızların Alsace ve Lorraine'i kaybetme yönündeki bir düşünceye asla teslim olmayacaklarının ve 1870-1871 savaşındaki yenilginin intikamını almaya çalışacaklarının farkında olarak, Almanya'daki hakimiyet çevreleri Fransa'ya ve Fransız burjuvazisine bir öldürücü darbe vurmak ve Alsace ve Lorraine'e geri dönme ümidini sonsuza kadar yıkmak için olabilecek en her türlü mazereti bulma arzusundaydılar. Bu

34 Engerrand, *Les Frontières Lorraines et la Force Allemande*, Paris, 1916, ss. 227-228.

35 I. Tabagua, "About Franco-Russian Alliance at the Beginning of the XX. Century", Leningrad, 1968, s. 201.

sebeple, Avrupa'da zaman zaman Franko-Alman ilişkilerinde kalıcı gerilimler yaratan sert politik krizler yükseliyordu.

20. yüzyılın başında Almanya ile Fransa arasında sömürgeci menfaat alanında sert karşılaşmalar meydana geldi. Fransa, sömürge imparatorluğu olarak alan anlamında İngiltere'den sonra ikinci sırada yer almaktaydı ve savaşın hemen öncesinde, Almanya'dan 3,5 kat daha fazla koloni toprağına sahipti.³⁶ Kuzey Afrika iki emperyalist devlet arasında sömürgeci rekabet konusunda krizli bir mücadelelerin arenası haline döndü. Almanya ile Fransa arasındaki, Fas'taki paylaşılmamış alanların ihtilafları 1905'te ve 1911'de bu iki ülkeyi iki kez savaşın eşiğine getirdi.

Almanya ile Rusya arasındaki ilişkiler de ihtilaflı olarak şekillenmekteydi. Ekonomik alanda, Rus-Alman ihtilafı gümrük savaşında en açık şekilde tecelli etmekteydi. Almanya, Rus ham maddeleri için en önemli pazarlardan biriydi. 1897'de Rusya'nın ihracatlarının %30'u Almanya'ya yönelmişti. Bu ihracatların çoğunluğu tahıl, özellikle de buğday, kereste ve diğer ham ve yarı mamul ürünlerden oluşmaktaydı.³⁷ Buna karşılık da Rus pazarına Almanya'da üretilen mamul malların önemli bir kısmı girmektedir. Rusya, Almanya'dan makineler, yünlü ürünler ve koloni mallarının önemli bir bölümünü ithal etmekteydi, bu urumu yansıtır bir biçimde savaştan önce Almanya'dan Rusya'ya makine ithalatının 2/3'ü ve yünlü ürünlerin yarısından fazlası gelmekteydi.³⁸ Alman toprak aristokrasisi ve burjuvazisi Rus tarım ürünlerinin ithalini kısıtlamak için çeşitli önlemler alınmasını talep ederken, Rusya'yı bir ham madde tedarikçisi ve okendi endüstri ürünleri için de

36 "New and Contemporary...", s. 440.

37 L. Sannikov, "Customs Policy of Russia towards Germany on the Eve of the First World War (1912-1914)", Leningrad, 1967, s. 195.

38 L. Sannikov, "Customs Policy of Russia...", s. 196.

bir pazar haline dönüştürmek istiyorlardı. Alman hükümeti toprak aristokrasisinin çıkarlarını korumak için 1887'de Rus besi hayvanlarının ithalatı üzerine bir boykot koydu ve ithal edilen tahıl üzerindeki vergileri arttırdı. Buna tepki olarak, Rus hükümeti de Almanya'dan ithal edilen mallar üzerindeki vergileri arttırdı. 1894 Rus-Alman antlaşmasına göre, Çarlık yönetimi Rus mülk sahiplerinin ihraç edilen ekmeği üzerindeki vergileri düşürmeyi başardı; ancak Almanya, 1904'te Rus-Japon savaşını kullanarak Rusya ile yeni bir ticaret anlaşması imzaladı. Bu anlaşma çerçevesinde, Rus tahılı üzerindeki vergiler ton başına 28 rubleye yükseltilirken, Alman imalatçılar kendi ürünlerinin Rusya'ya ithalini artırabileceklerdi.³⁹ Bu anlaşma, Rus mülk sahiplerinin ve burjuvazisinin büyük memnunsuzluğuna sebep oldu. Rus ulusal meclisi Duma'da ve basında Rus-Alman anlaşmasının revizyonu için bir kampanya başlatıldı. 1914'te, Rusya ekmeğin ithalatı üzerindeki tarifeleri arttırdı. Bu, Rus-Alman ekonomik ilişkilerinin gergin bir politik ortamı hazırlamasına yol açtı.

Rus-Alman ilişkilerinin diğer bir sorun alanı, Alman emperyalizminin Orta Doğu'daki genişlemesi idi. 1877'den 1910'a kadar, Almanya'nın Osmanlı pazarındaki ithalat payı %6'dan %21'e yükseldi.⁴⁰ Savaştan önce Osmanlı coğrafyasındaki tren yolu inşasındaki payı %67,5 idi. Alman emperyalizminin Orta Doğu'ya hızlı girişi Rus-Alman düşmanlığını çarpıcı biçimde yoğunlaştırdı. Rus mülk sahiplerinin ve burjuvazisinin Orta Doğu'daki çıkarları daha güçlü Alman emperyalizmi karşısında hızla gerilemeye başladı. Özellikle, Almanya'nın Rusya için büyük ekonomik ve stratejik öneme sahip olan Karadeniz boğazlarını kontrol edebilecek bir biçimde Osmanlı İmparatorluğu

39 K. Petryaev, *Essays on the History of Germany in the Early XX. Century (1900-1914)*, Odessa, 1959, ss. 98-99.

40 V. Gotlib, *Secret Diplomacy during World War II*, Moscow, 1960, s. 31.

ile yakınlaşması, Rusya'daki hakimiyet sınıfları için büyük ilgi konusuydu.⁴¹ Savaş öncesi yıllarda, Rusya Baltık limanı aracılığıyla ekmeğin yalnızca %11'ini ihraç ederken, İstanbul ve Çanakkale Boğazları aracılığıyla %80'ini ihraç ediyordu. 1903'ten 1912'ye kadarki on yıl boyunca, boğazlar aracılığıyla ihracatlar, Rusya'nın toplam ihracatlarının yaklaşık %37'sini oluşturuyordu.⁴² Almanya Rusya'nın İstanbul'a ve Boğazlara olan yolu üzerinde bir engel olarak inşa olması Rusya için kabul edilemez bir durumdu.

20. yüzyılın başında, Alman tekeller Balkan ülkelerine girişte de büyük adımlar attılar.⁴³ Gerek politik ve gerekse de ekonomik anlamda Romanya ve Bulgaristan da aynı zamanda Alman eksenine girdiler. Romanya 1883'te imzaladığı gizli anlaşma ile Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın bir müttefiki konumundaydı. Bulgaristan ise Rus-Japon savaşından sonra Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın tarafına daha çok yaklaştı. Ekim 1907'de, Alman hükümeti Sofya'daki Alman konsolosluğunu Büyükelçilik ve Orta Elçilik makamına yükseltti, aynı anda Avusturya-Macaristan Bulgar subaylarını Avusturya askeri okullarında eğitmeyi kabul etti. Bulgaristan Avusturya-Alman bloğu için büyük stratejik öneme sahipti. Almanya ile etkisini arttırmaya başladığı Osmanlı İmparatorluğu arasındaki en önemli bağlantı noktası idi.

Rusya için, Balkan ülkeleri Osmanlı boğazlarına en kısa kara yolu olarak kabul görmekte idi. Bu yüzden, Alman emperyalizminin Yakın Doğu'ya ve Balkanlara girişi Rusya'nın ekonomik ve politik menfaatlerini güçlü bir şekilde bozmuş

41 "New and Contemporary...", s. 441.

42 V. Bovykin, *From the History of the First World War: Relations between Russia and France in the 1912-1914 Years*, Moscow, 1961, s. 126.

43 K. Vinogradov, *Bosnian Crisis of 1908-1909 Years: The Prologue of the First World War*, Leningrad, 1964, s. 36.

olmaktaydı. Rus-Alman ihtilafları, Almanya'nın o bölgedeki hegemonya için mücadelede Rusya'nın ana rakibi olan Avusturya-Macaristan'ın Balkanlardaki genişlemesini desteklediği ve teşvik ettiği gerçeği ile birleşmişti. 19. yüzyılın sonunda Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar üzerindeki etkisi, Yunanistan ve Karadağ hariç olmak üzere belirgin biçimde artmıştı.⁴⁴ Rus Çarlığı'nın Japonya ile yapılan savaşta yenilgisi, Avusturya'nın Balkanlar üzerindeki etkisinin güçlenmesine daha da katkıda bulundu. Habsburg monarşisi bu durumu kendisinin Balkan bölgesindeki geniş kapsamlı genişlemeci planlarını uygulamada kullandı. Ege kıyısındaki Selenik limanını zapt etmek ve Balkanlar üzerindeki hakimiyetini ortaya koymak için komşu Güney Slav ülkelerini -Bosna Hersek, Sırbistan- kendi imparatorluğuna dahil etmek istedi. Buna karşılık, bu baskı karşısında milli duyguları ayaklanmış olan Güney Slav halkları yabancı boyunduruğundan kurtulma çabalarında hamî olarak gördükleri Rusya'nın yardımını ve korumasını istiyorlardı.⁴⁵

Emperyalizmin Tetiği Çekişi: Birinci Dünya Savaşı

20. yüzyılın başında, hegemonya için mücadelede Almanya ve ABD artan bir şekilde birbirleri ile karşı karşıya gelmekteydiler. Her iki ülke de dünya pazarları için şiddetli bir mücadele yürütüyordu. 1913'te, Almanya dünya makine ihracatlarının %29,1'ini karşılayan, 738,4 milyon mark tutarında araba ihraç etti. Aynı zamanda, ABD, dünya ihracatlarının %26,8'ine eşit olan 680,6 milyon mark tutarında araba satıyordu. Kimyasal ürünlerin ihracatında Almanya ABD'yi çok daha göze çarpan bir şekilde geride bırakmıştı.

44 I. Bestuzhev, "Europe in Modern and Contemporary Times: Relations between Russia and Austria-Hungary before World War", Moscow, 1966, s. 557.

45 V. Lenin, **Complete...**, s. 83.

Ancak ABD ile Almanya'nın tüm menfaatleri ilk defa Latin Amerika'da çatıştı. Aynı zamanda bu iki ülkenin menfaatleri dünyanın başka bölgelerinde de karşı karşıya geldi. 1898'deki İspanyol-Amerikan savaşı esnasında, Almanya ile ABD arasında Filipinler için yapılan mücadele o kadar şiddetli oldu ki, neredeyse bir askeri çatışma çıkıyordu.⁴⁶ 20. yüzyılın başından itibaren, ABD emperyalizmi Orta Doğu'daki pozisyonlarını güçlendirmeye başladı. 1908'de Amerikalı amiral ve iş adamı A. Chester'in Türkiye'deki tren yolu izinlerini almak için ilk ciddi girişimi gerçekleşti. Sultan'ın rızasını almayı başardı; ancak Almanya'dan ve diğer Avrupa güçlerinden baskı altında, izin Türk yetkilileri tarafından sonunda imzalanmadı.⁴⁷ Doğu Asya'da ve Pasifik'te hakimiyet için şiddetli mücadele Birleşik Devletler ile Japonya arasında çıktı. Ve yalnızca Dünya Savaşının başlaması bir Birleşik Devletler-Japonya Savaşı tehdidini ortadan kaldırdı.

Sömürgeci yayılma, İtalya, Fransa ve İngiltere arasındaki ilişkilerde gerilimi körükledi. 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında İtalyan emperyalizmi Akdeniz havzasındaki etki için mücadeleye dahil oldu. Büyük güçler arasındaki ihtilaf-ları kullanarak, İtalya Kuzey Afrika'da temelli yerleşti ve Osmanlı imparatorluğu ile giriştiği savaş sonunda Trablusgarp'ı zapt etti. İtalyan burjuvazisi Türkiye'ye ekonomik girişi de başardı. 1910'da Türk pazarına yapılan pamuklu kumaşların ve yün ipliklerin ihracatları İngiltere'den sonra ikinci sırada, ipekli kumaşların ve ham ipeğin oradan ihracatı içinse birinci sıradaydı. İtalyan emperyalizmi Balkanlarda ayak basacak sağlam

46 M. Gershov, "Neutrality" of the United States during World War I, Moscow, 1962, s. 23.

47 Bu konu ile ilgili bkz. Bülent Can Bilmez, *Demiryolu'ndan Petrole Chester Projesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

bir yer istiyordu. Burada onun menfaatleri Avusturya-Macaristan'ınkilerle şiddetli bir şekilde çakıştı. İngiltere ve Fransa, Britanya ve Rusya, Türkiye ve Rusya, Türkiye ve İtalya arasında birçok çekişmeli konu vardı. Ancak bunların hepsi, bir tarafta Almanya ve diğer tarafta Britanya, Fransa ve Rusya arasındaki ihtilaflara kıyasla daha önemsiz kaldı/arka plana düştü.

Sonuç Yerine

1914 yılında Avrupa'da patlayan bir tabancadan çıkan mermiler Birinci Dünya Savaşı'na giden kriz sürecini başlatmış olsa da, perde gerisinde 19. yüzyılın sonlarında başlayan ve 20. Yüzyılın başlarında ivmelenen bir ekonomik rekabetin yalnızca Avrupalı devletleri değil, ABD ve Japonya gibi kıta dışındaki devletleri de içine kattığı bir kriz ortamını hazırlamış olması önemlidir. Bu çerçevede, V. İ. Lenin, bu ekonomik rekabet ortamını kapitalizmin küreselleşmesi çerçevesinde küresel sermayelerin yeni paylaşımlar için bu savaşı istemesi ve bu sermayelerin hizmetindeki devletlerin de bu isteğe uyum sağlaması olarak nitelemektedir. Bu çerçevede Birinci Dünya Savaşı'nı Birinci Paylaşım savaşı olarak düşünmek imkanlı olmakta ve aynı zamanda savaşın kökenleri ile ilgili mevcut diğer tezlere de katkı sağlayacak bir altyapının hazırlanmasına imkan vermektedir.

Kaynakça

Avetyan, A., "The First World War of 1914-1918: The Main Issues of the Middle East Policy of German Imperialism on the Eve of the First World War (1913-1914)", Moscow, 1968.

Bartel, B., "Lefts in the German Social-Democrats in the Struggle against Militarism and War", Moscow, 1959.

Bilmez, Bülent Can, **Demiryolu'ndan Petrole Chester Projesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Bestuzhev, I., "Europe in Modern and Contemporary Times: Relations between Russia and Austria-Hungary before World War", Moscow, 1966.

Bovykin, V., **From the History of the First World War: Relations between Russia and France in the 1912-1914 Years**, Moscow, 1961.

Engerrand, **Les Frontières Lorraines et la Force Allemande**, Paris, 1916.

Erofeev, N., **Essays on the History of Britain 1815-1917 Years**, Moscow, 1959.

Erusalimsky, A., **Foreign Policy and Diplomacy of German Imperialism in the late XIX. Century**. 2nd Edition, Moscow, 1951.

Fischer, Fritz, **World Power or Decline**, Norton and Company Co. New York, 1975.

Gershov, M., "Neutrality" of the United States during World War I, Moscow, 1962.

Gotlib, V., **Secret Diplomacy during World War II**, Moscow, 1960.

"History of the Communist Party of the Soviet Union", Vol. 2, Moscow, 1964.

Ignatiev, A., **Russian-British Relations on the Eve of the First World War (1908-1914)**, Moscow, 1962.

"Imperialism and the Crisis of World Capitalism", **Textbook**, Moscow, 1968.

Kuchinskiy, Y., **History of Working Conditions in France (1700-1948)**, Moscow, 1950.

Kuczynski, Y., **History of Working Conditions in Germany**, Moscow, 1949.

"Labor Movement in England during the First World War (1914-1918)", Moscow, 1961.

Lenin, V., **Complete Edition**, Vol. 32, Moscow, 1965.

Lenin, V., "On Peculiarities of Imperialism in Russia", Moscow, 1963.

Lukin-Antonov, N., **Essays on the Modern History of Germany (1890-1914)**, Leningrad, 1925.

"New and Contemporary History of Germany", Vol. 1, Moscow, 1970.

Özyüksel, Murat, **Anadolu ve Bağdat Demiryolları**, İstanbul, Arba Yayınları, 1988.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI ANLAMAK

Petryaev, K., **Essays on the History of Germany in the Early XX. Century (1900-1914)**, Odessa, 1959.

Rathman, Lothard, **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.

Sannikov, L., "Customs Policy of Russia towards Germany on the Eve of the First World War (1912-1914)", Leningrad, 1967.

Sidorov, A., **The Financial Situation of Russia during the First World War (1914-1917)**, Moscow, 1960.

Tabagua, I., "About Franco-Russian Alliance at the Beginning of the XX. Century", Leningrad, 1968.

"The World Economy, Collection of Statistical Data for 1913-1927 Years", Moskova, 1928.

Vinogradov, K., **Bosnian Crisis of 1908-1909 Years: The Prologue of the First World War**, Leningrad, 1964.

Wolf & Klupt, "Statistical Handbook on Economic Geography of the Capitalist World", Moskova, 1959.

"World Economic Crisis 1848-1935", Vol. 1, Moscow, 1937.

2. BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA BİR MİKRO MİLLİYETÇİLİK ÖRNEĞİ: JÖN KÜRTLER

*Yunus Koç**
*Adem Palabıyık***
*Gökhan Topluk****

Giriş

İmparatorlukların ebediyen parçalandığı I. Dünya Savaşı'nın son evrelerinde azınlık bağlamında da ele alınabilecek toplulukların kendilerini tanımladıkları bir milliyetçilik ifadesi olan mikro milliyetçilik, devleti aşan ve onu küçük parçalar halinde algılayan bir özelliğe sahiptir. Genellikle de kendi bağımsızlık mücadelesini veren hareketler¹ olarak tanımlanan mikro milliyetçilikler, belirli bir toplumsal ve siyasal taban bulup devam edebilme imkanı bulursa makro milliyetçiliğe de dönüşebilmektedirler. Tabi ki bu dönüşüm için ekonomik güç bağlamında bir devamlılığın olması ve bunun sürdürülmesi gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise bu türden milliyetçilik tutumlarının herhangi bir ekonomik birikime sahip olması mümkün değildir; çünkü mülk Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan Osmanlı Sultanı'nındır. Osmanlı devletinde mevcut olan

* Ar. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

** Yrd. Doç., Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

*** Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

1 Emre Yıldırım, "Türkiye'de Milliyetçiliğin Arka Planı: Osmanlı'da Modernlik ve Milliyetçilik", *History Studies*, Vol. 6, Issue: 6, 2014, s. 238.

bu olgusal durum, Sultan'a karşı çeşitli reflekslerin gelişmesine ve mikro anlamda muhalif tavırların ortaya çıkması sebep olmaktadır. Padişahın gücü, idare etme ve kontrol anlamında herhangi bir güçle sınınamadığı için belirli bir süre sonra mevcut olan bu güç bir kontrol mekanizmasına dönüşebilmekte ve istibdat rejimlerine benzer denetim mekanizması kurabilmektedir. Osmanlı devletinde özellikle II. Abdülhamid döneminde yaşanan bu türden gerginlikler, sisteme karşı muhalif bir tavrın ortaya çıkmasına ve büyümesine sebep olmuştur.

Jön Türkler² olarak anılan bu muhalif grup, Abdülhamid'in baskıcı tutumuna karşı milliyetçiliği de içeren muhalif bir söylem geliştirmişler ve böylelikle II. Meşruiyeti ilan ettirerek amaçlarına ulaşmışlardır. Lakin vatanseverlik ve muhalif olmanın popüler olduğu 19. ve 20. yüzyılda yurt dışında aldıkları eğitim ile birlikte ülkelerine dönen ve eğitimlerinin sonuçlarını ülkelerinde tatbik etmeye niyetli olan Genç Osmanlılar benzeri siyasal hareketler, Abdülhamit'e karşı ciddi muhalefet oluşturmuş ve böylelikle önemli bir kesimin gücünü de arkalarına almışlardır. Tabi ki bu muhalifler arasında sadece Türkler yoktur hatta İttihat ve Terakki'nin çekirdek kadrosunu oluşturan Kürtler de mevcuttur. Önemli ailelerden gelen ve iyi eğitim alan bu Kürtler de, Türkler gibi en başta ülke menfaatleri doğrultusunda siyaset izlemiş fakat sonrasında Abdülhamit'e muhalefet olma bağlamında sağlam adımlarla ilerlemişlerdir. İşte iyi eğitim almış ve Cemiyet kurucuları arasında sayılan bu kişiler Jön Kürtler olarak adlandırılabilirler. Jön Kürtler, I. Dünya Savaşı'nın arifesinde ortaya çıkan ve savaş yıllarına doğru akan bir zaman diliminde kendilerini Jön Türkler gibi

2 Kavram ilk kez Ebu Kasım Lahuti tarafından kullanılmıştır. Ayrıca 1922 yılında yayımlanan Sovyet dergisi Ortadoğu'da da ifade edilmiştir. Biz de metin boyunca bu kavramı kendi programı, yayın organları, cemiyetleri, paradigması olan ve yapısını Kürtlerin oluşturduğu bir grubu tanımlamak için kullandık.

siyasallaşan, dindar ve milliyetçi bir çizgide bulmuştur. Mikro milliyetçiliğin önemli bir örneği olan Jön Kürtler, böylelikle kendilerini birçok alanda ifade edebilme şansı bulmuş lakin Jön Türkler gibi siyasi bir mücadelenin içine girip, bu mücadeleyi devam ettirebilecek şansı yakalayamamıştır. Çünkü Jön Türkler, sistemin içinden gelen ve yurt dışına giderek kazandıkları entelektüel birikimlerini anlatabilme şansı bulabilmesine rağmen Jön Kürtler hem sistemin içinden gelmemektedirler hem de Jön Türkler gibi bir şansa sahip olamamışlardır. I. Dünya Savaşı öncesi kısa süreli bir mikro milliyetçilik olarak adlandırılabileceğimiz Jön Kürtler sürgüne gönderilmişler ve zaman içerisinde Jön Türk hareketi içerisinde eriyip gitmişlerdir. İşte bu bağlamlarda biz bu makalede, Jön Kürtlerin nasıl adlandırılabileceğine dair emel hususları vurgulamaya çalışacağız, Jön Kürtler ile Jön Türklerin Meşrutiyet zamanındaki birlikteliklerini ele alacağız ve I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Jön Kürtlerin, mikro milliyetçilik bağlamında değerlendirilmesiyle birlikte sürece olan etkilerinin neler olabileceğini analiz etmeye çalışacağız.

Jön Türk ve Jön Kürtlere Bir Başlangıç

Jön Türk ifadesi birbirinden farklı gruplara atıfta bulunmak için kullanılmışsa da bunlardan en önemlisi şüphesiz 1878 sonrası meclisi tatil eden Abdulhamid rejimine karşı, meclisi tekrar açmak, Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koyarak meşruti bir monarşiyi hakim kılmak amacıyla muhalefet eden kişileri tarif etmek için kullanılmış olanıdır. Daha sonra Ahmet Rıza'nın teklifiyle pozitivistlerin parolası uyarınca 1889'da İttihat ve Terakki adını alacak olan İttihad-ı Osmanî cemiyetinin kuruluşuna kadar Jön Türk eylemleri münferit boyutlarda

kaldığından³ bu çalışmada, Jön Türk kavramı 1889'da İttihad-ı Osmanî'nin kuruluşu ile başlayan örgütlü muhalefeti tanımlamak için kullanmıştır. Her ne kadar kavram, 1908 sonrası Osmanlı neşriyatında ihtilal öncesi harekete atıfta bulunmak maksadıyla kullanılmış olsa da ve ittihatçıların bizzat kendileri kendilerini 1909 sonrasında bu vasıfla tavsif etmekten sarf-ı nazar etseler de⁴ yaygın kullanımı dikkate alınarak ve eskilerin tabiriyle; galat-ı meşhuru lugat-ı fasihten evla görerek, bu hareketi 1909 sonrası İttihatçı iktidarı da içine alacak şekilde kullanılması uygun görülmüştür.

Jön Kürt kavramı ise; Jön Türk kavramına telmihen kullanılmıştır. Tabi Jön Türk kavramının da Avrupa'daki Carbonari, IMRO, Hür Masonluk gibi benzer genç örgütlere⁵ telmihle kullanıldığını unutmamak gerekmektedir.⁶ Bu kav-

3 M. Şükrü Hanioglu, "Jön Türkler", **İslam Ansiklopedisi**, Ş. Tufan Buzpınar (der.), Cilt 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 586; Cenk Reyhan, "Jön Türk Hareketi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve", **Akademik Bakış**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008, ss. 124-125; Kemal Karpat, **İslam'ın Siyasallaşması**, Şiar Yalçın (çev.), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 571-575; Bedri Gencer, **İslam'da Modernleşme 1839-1939**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2008, s. 356.

4 M. Şükrü Hanioglu, "Jön Türkler", s. 585.

5 Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 208.

6 Öyle ki Tunaya, bu derneğin, Fransız devriminin 100. yıldönümünde kurulmuş olmasına, Ramsour ise, Batı etkisinin artmış olmasını simgelemek bakımından, okulun Sirkeci istasyonuna yakınlığına ve bir yıl önce Paris-İstanbul arasında doğrudan ilk tren seferlerinin başlamış olmasına dikkati çekmektedirler. Ayrıca Petrosyan, örgütün kurucusu olan İbrahim Temo'nun daha önce, memleketi olan Arnavutluk'a gidip gelirken uğramış olduğu İtalya'da ziyaret ettiği Mason localarının üzerinde bıraktığı etkiyi anlatmaktadır (Akşin, 2011: 49). Yani Jön Türkler Türk Karbonarileridir. Bu yönüyle Batı'nın ihtilal ideolojisine bağlanmış olan Jön Türk'ün kim olduğuna baktığımızda, o memleketini müstebitlerden kurtarmak, Karbonari deyimiyle "ormanı kutlardan temizlemek" amacı ile, mücadeleyi göze alan, icabında memleket dışına dahi çıkarak her türlü feragat ve mahrumiyet pahasına savaşılan akıncı ve mücahit demektir. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Yayınevi, İstanbul, 1960, s. 64.

ramın matbuatta ilkin ne zaman, kim tarafından ve kimleri vasıflandırmak gayesiyle kullanıldığı ile ilgili vazıh belgelere ulaşamadı ancak “Jön Kürtler” adıyla yazılan neredeyse tek kaynağın sahibi Djene Rhys Bajalan’dan edindiğimiz bir bilgiye güvenecek olursak İran’da meşrutiyet yanlısı Ebu Kasım Lahuti’nin bu kavramı kullanan ilk kişi olduğunu kabul etmiş oluruz. Bajalan, ayrıca 1922 yılında yayımlanan Sovyet Dergisi Ortadoğu’da; 1910-1914 döneminin aktivist Kürt gençlerinin de bu isimle çağrıldığını ifade etmiştir.⁷

Biz; “Jön Kürt” ifadesini, Sovyet Dergisi gibi sadece 1910-1914 arası Kürt siyasal ve kültürel hareketini tanımlamak için değil, Bajalan’ın da başlattığı yerden, 1898 yılında Kürdistan Dergisi’nin neşriyatı ile başlayan Kürt hareketini tanımlamak için kullanacağız. Ancak; “Jeune” kelimesini hem Türkler hem de Kürtler için kullanırken dikkatli olmak gerektiğinin farkındayız. Anakronik ve ideolojik bir tarih okuması yanlısına düşmemek adına dönemin özgün siyasal kodlarını sahih bir biçimde tespit etmenin gerekli olduğu düşüncesindeyiz. Zira ele alacağımız kavramların kullanıldığı dönemlerin geleneksellikle modernlik arası gerilimli bir döneme rastlıyor olması ve bu kavramlarla gönderme yaptığımız kesimlerin zamanla geçirdikleri dönüşüm, bazı ön hatırlatmaları bu yazı için zorunlu hale getirmektedir.

Jön Kavramı Üzerine Değerlendirmeler

Öncelikle Jön Türk ve Jön Kürt kavramlarındaki “Jön” ve “Türk-Kürt” kelimelerini ayrı ayrı ele alıp Jön Türk ve Jön Kürt derken neyi açıklamaya kalkıştığımızı netleştirmeye çalışmak daha doğru bir metodoloji olacaktır. “Jön” kelimesi her şeyden evvel Abdulhamid’e karşı, meşrutiyet taraftarı reformist ve aktivist,

7 D. Rhys Bajalan, *Jön Kürtler*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 84.

çoğu Harbiyeli-Mülkiyeli-Tıbbiyeli entelektüel Türk⁸ ve Kürt gençleri için kullanılır. Bu kelimenin Fransızca kaynaklı olmasına karşılık, edebiyat ve siyasette bir kavram ve devir ismi olarak kullanılmasının Almanya kaynaklı olması ileri sürülebilir.⁹ Buradan anlaşılabacağı üzere “jön” kelimesi muhalif çağrışımları mündemiçtir. Zaten yukarıda bahsettiğimiz gibi 1909 sonrasında Jön Türklerin mutlak siyasal iktidarı elde etmesiyle kendilerini bu isimle tesmiye etmekten vazgeçmeleri, hatta İttihatçıların muhalifi olan Osmanlı Demokrat Fırkası'nın neşir organının adının Genç Türk (Jön Türk) olması bunu destekler.¹⁰ Yani muhalefette iken “Jön” olan İttihatçılar, iktidar olduklarında bu ismi kullanmaktan vazgeçmiş, kendi muhalifleri bu ismi, muhalefet hareketlerinin mecmualarını adlandırmak için kullanmıştır.

Bu bağlamda, Kürtler için ‘jön’ kavramının içerdiği muhalif durum, hiçbir zaman iktidar olamadıkları için daha sürekli: Öncelikle; Abdulhamid döneminde sultanın baskıcı uygulamalarına karşılık bir muhalefet hareketi olarak sonrasında ise İttihatçı iktidarın zamanla dozajını artıracacağı özkimlik vurgusuna karşı kendi kimlik bilinçlerine dönük muhalefetleri açısından ‘jön’lükleri gelmektedir. Kürtlerin, kadim tarihleriyle birlikte yaşadıkları serüvenler de yine bu başkaldırının postmodern tabirle “imge”leri arasındadır. Çünkü Kürt tarihi ile alakalı hemen her çalışma bundan bahsetmektedir.¹¹

8 Bu bir etnisite olarak yalnızca Türkleri ifade eden bir kavram değil Çerkez, Arnavut gibi diğer Müslüman etnik unsurları da içeren bir hakim kimlik olarak kullanılmıştır.

9 Can Bulut, “Jön Türkler ve Genç Almanlar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 51, 2, 2011, s. 183.

10 M. Şükrü Hanioglu, “Jön Türkler”, s. 585.

11 Söz konusu eserlerden birkaçı için bkz. Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003; David McDowald, *Modern Kürt Tarihi*, Neşenur Domaniç (çev.), Doruk Yayınları, Ankara, 2004; Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin...*, 2014; A. Yıldız, “Kürt Ulusal Hareketinin Üç Tarz-ı

Jön Türklerin ise ilkin 1889 yılında İttihad-ı Osmani örgütünün kuruluşuyla örgütlü bir muhalefet halini aldıklarını ve bu kavramın kullanımının daha çok bu örgütün kurucuları, halefleri ve ülküdaşları adına bu tarihten sonrası için kullanıldığını yukarıda ifade etmiştik. Bu hareketin kurucularının; Ohrili bir Arnavut olan İbrahim Temo, Kafkaslı bir Çerkez olan Mehmed Reşid, biri Arapkir'den diğeri Diyarbakır'dan gelen iki Kürt Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti olması ilginçtir.¹² Cemiyeti kuran iki Kürt Abdullah Cevdet ve İshak Sükuti Kürt aydınlarının milliyetçi olmaktan çok imparatorluğun bütününde reform yapmak isteyen ilk örneklerini oluşturmaktadırlar. Ancak, eğitilmiş Kürtlerin imparatorluğu reforma tabi tutma düşüncesinden Kürt halkını kurtarma fikrine doğru giden entelektüel gelişiminde önemli bir halka oluşturmaktadırlar.¹³ Görüldüğü gibi hareketin ilk örgütlü muhalefet teşkilatının kurucuları olan Jön Türklerin hiçbiri etnik olarak Türk değildir. Buna karşılık İlk Kürt gazetesi olan Kürdistan gazetesini yayımlayan Abdurrahman ve Mikdat Bedirhanlar ya da sonrasında kurulan Kürdistan Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin başkanı Şeyh Abdulkadir Efendi, yöneticisi Babanzade Ahmet Naim, önemli üyeleri Emin Ali Bedirhan, Said Nursi, Şükrü

Siyaseti: Kemalizm, İslamcılık ve Sol", **Modern Düşünce**de Siyasi Düşünce 9. Cilt: **Dönemler ve Zihniyetler**, Ömer Laçiner (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009; N. F., Watts, **Sandıkla Meydan Okumak: Türkiye'de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu**, Bilgesu Sümer (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014; P. J. White, **İlkel İsyanıcılar mı? Devrimci Modernleştiriciler mi?: Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi**, Mustafa Topal (çev.), Vate Yayınları, İstanbul, 2012.

- 12 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 267; İbrahim Temo, **İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları**, Arba Yayınları, 2. Baskı İstanbul, 2000, ss. 13-15; Bilgin Çelik, "Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo (1865-1945)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2010, s. 81; Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, İmge Yayınevi, Ankara, 2011, s. 49.

- 13 David McDowald, **Modern Kürt...**, s. 134.

Sekban, Ahmet Cemil gibileri tamamen etnik olarak Kürttür.¹⁴ Bu praksislere bakıldığında, “Jön Türk” denildiğinde kullanılan Türk kelimesi bir etnik kimliğe doğrudan gönderme yapmazken, jön Kürt denildiğinde kullanılan Kürt kelimesiyle muayyen bir etnik-coğrafik kimliğe doğrudan gönderme yapılabilir. Yani, Türk kelimesi Osmanlı (ya da Osmanlı Müslümanı) kelimesinin yerini tutacak şekilde bir üst kimliği imlerken, Kürt kelimesi bu üst kimlik altında bulunan daha tikel, muayyen ve mütecanis bir cemiyetin kimliğini imler. Ancak Jön Kürt derken kullandığımız Kürt kelimesinin doğrudan yaptığı etnik göndermeler akla ayrılıkçı milliyetçi çağrışımlar getirmemelidir. İlerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak görüleceği gibi uzun bir dönem Kürt kimliği Osmanlı kimliğinden bağımsız ele alınmamış, Kürtlük aynı zamanda Osmanlılığı da tahkim eden bir yardımcı unsur olarak telakki edilmiştir.

Osmanlı Kürt elit sınıfından doğmuş, aktivist Kürt gençlerini tanımlamak için kullanılmış ve Osmanlılık içinde İttihad-ı Anasır (unsurların birliği) prensibi etrafında şekillenen Jön Kürt hareketini üç döneme ayırmak mümkündür. İlk olarak 1908 meşrutiyetin ilanından önce II. Abdülhamit’in mutlak yetçiliğine karşı yapılan muhalefet, ikinci olarak 1908-1909 yılları arasında İttihat ve Terakki ile ortak hareket etme süreci, üçüncü olarak 1909-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki’nin Türkçü- milliyetçi söylemlerine ve sert politikalarına karşı yapılan muhalefettir.

1908 Meşrutiyet Dönemi Öncesi Abdülhamit Yönetimine Karşı Jön Türk ve Jön Kürt Hareketi Arasındaki Birliktelik
Tanzimat’ın kabulüyle birlikte Osmanlı Devleti’nde yeni bir toplumsal durum gerçekleşmiş ve bireyle sahip oldukları

kimlikleriyle birlikte siyasete dahil olabilme şansını yakalamışlardır.¹⁵ Tabi bu şans Tanzimat sonrası Kürtler için de geçerli olacaktır lakin Tanzimat öncesinde Kürt toplumu, Kürt mirleri tarafından padişahın egemenliği altında özerk bir biçimde yönetiliyordu ve Kürt beyleri, Osmanlı Devleti'ne bağlı olduklarını bildiriyorlardı.¹⁶ Fakat 19. yüzyıla kadar Osmanlı, Kürdistan'a pek çok ödün verip gevşek davranıyordu. Bu yüzden vergi vermeyen, askerlik yükümlülüğünü yerine getirmek istemeyen Kürtlere karşı gerçekleştirilen merkezi güçlendirme girişimi başkaldırı ile karşılanıyordu.¹⁷ Bu dönemde Kürt beyleri, şeyhleri hükümdar gibi yaşıyorlardı. Kürdistan şeyhlerin, ağaların, beylerin malı gibiydi. Mesela, Mutkili Musa Bey¹⁸ kendi derebeyliği halkından İstanbul'da çalışmak için gelenlerden dahi tahsildarları aracılığıyla vergisini, haracını almaktaydı.¹⁹

Ancak Tanzimat döneminde reformlarla beraber merkeziyetçi bir yapıya bürünen Osmanlı yönetimini kabullenemeyen mirler isyan etmeye başlar. 1840'da Badirxan Bey isyanı

15 Kemal Karpat, *İslam'ın...*, ss. 8-16.

16 Cabir Doğan, "1843-1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, Aralık 2010, s. 3; Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 1007.

17 Cabir Doğan, "II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turhic*, Vol. 6/4, Fall, 2011, s. 511.

18 Bitlis'li bir aşiret beyi/ağası.

19 Naci Kutlay, *İttihat-Terakki ve Kürtler*, Vejin Yayınevi, Birinci Basım, Stockholm, 1990, ss. 7-8; Aşiret aristokrasisi sadece kendi aşiret fertlerini sömürmekle kalmıyor, aynı zamanda, göçerlerin amansız saldırılarından korumak amacıyla nüfuz sahibi bir aşiret reisinin himayesine sığınmak durumunda bulunan yerleşik çiftçi nüfustan olanları da sömürmekteydi. Bu durumda, çiftçi köylüler aşiret reisine haraç ödemekte ve giderek tamamen onun boyunduruğu altına girmekteydiler. Bkz. Celilé Celil, *1880 Kürt Aydınlanması: Şeyh Ubeydullah Nehri*, Avesta Yayınevi, İstanbul, 2014, ss. 20-21.

ve 1878 Şeyh Ubeydullah direnişi bunlardan biridir.²⁰ Abdülhamit bu isyanları bastırır ve mirleri öldürmek ya da sürgün etmek yerine bunlara ve ailelerine mevki makamlar vererek merkeze çekmiştir. Örneğin Bedirhan Bey Girit adasına kadı olarak, Bedirhan bey ailesinden 200 kişi bürokrasiye, Babanzade İsmail Paşa Mirlivarlığa-Tuğ Generalliğe ve Jandarma Dairesi Müdürlüğü'ne, Babanzadelerin akrabası olan Kürt Sait Paşa, Abdülhamit'in dışişleri bakanı olarak, Mustafa Zihni Paşa Osmanlı valisi olarak atanır. Aynı zamanda Arap aşiretleri için 4 Ekim 1892'de açılan "Mekteb-i Aşiret"²¹ ve askeri tıp okullarında eğitim alan²² Kürt aşiret çocuklarını da buna

20 Cabir Doğan, "Bedirhan Bey İsyanı: Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 12, 2010; Tori, **Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler**, Doz Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 109, 114-125; Murat Aktaş ve Mehmet Yonat, **Dîroka Çapemeniya Kurdî Dema Osmanîyan**, Berdan Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 142.

21 4 Ekim 1892 İstanbul'da açılır. 1892'de açılan okul, 1907 yılında kapatılır. Programa göre; ilk yıl 50 ve takip eden yıllarda 40'ar öğrenci alınacaktır. Tamamında 210 öğrencinin yetiştirilmesi planlanır. Yalnız planlama yarım kalacak, istenilen sayıya varmadan okul kapatılacaktır. Yedi yıllık olan okul programı beş yıla sığdırılır. İlk iki yılda Arapça ve Osmanlıca; üçüncü sınıftan itibaren Fransızca ve Farsça eğitim yanında İslami bilimler, beşeri bilimler ve Aritmetik dersleri, son iki yılda ise mülki ve askeri eğitime uygun derslerin verilmesi planlanır. Aşiret Mektebine, ilk yıl dokuz Kürt öğrenci ve tamamında 25 Kürt öğrenci alınır. Daha sonra 25 Kürt öğrenciden, dokuzu Kürt milli mücadelesinde yer alacaktır. Okul mezunlarından Cibranlı Halit Bey, 1920'ler Kürdistan Bağımsızlık Komitesi(Azadi)'yi kuracak, Faysal Hüseyin, Arap milliyetçi örgütü El-Fatah'ın merkez komite üyeliğine kadar yükselecektir. Aslında Aşiret Mektebi, Arap aşiretlerinin çocuklarının eğitilmesi için düşünülmüş ve bu uygulama Kürt ve diğer aşiretler içinde genişletilmiştir. Bkz. Tahsin Sever, "Kürtlerin Kendi Tarihiyle Yüzleşmesi", 10.03.2012, (Çevrimiçi) <http://www.peyamaazadi.com/niviskar/kurtlerin-kendi-tarihiyle-yuzlesmesi-III>, Son Erişim Tarihi: 03.12.2014.

22 Orhan Örs, **İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kürt Politikası 1908-1914**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır, 2012, s. 65.

dahil ederek Osmanlı vatanseverliği aşılanmaya çalışılmıştır.²³ Ancak gençlerin Jön Türk fikirlerinden etkilenmeleri gerekçeyle 1907’de kapatılmıştır. Abdülhamit’in bu politikalarından geçen Kürt aydın sınıfı eski soylu sınıftan oluşur. Ancak Abdullah Cevdet, Şükrü Sekban²⁴ gibi mütevazı ailelerden gelenler istisnadır. Kürtlerden oluşan bu elit sınıf Abdülhamit’in politikaları nedeniyle Kürdistan ve Kürt halkının çoğunluğundan coğrafi olarak ayrı kaldıkları için Kürt toplumuna bir şekilde yabancılaşmıştır.²⁵ Bunlar ağırlıklı olarak İstanbul’da yaşayan ve Kürdistan’la bağları zayıf olan ve kendilerinden önceki Kürt büyüklere de kızarak muhalifliklerini özellikle dil ve edebiyat alanlarında devam ettiren Kürt aydın kesimidir.²⁶ Jön Kürtler, Osmanlı’nın modern okullarında yetişmiş işte bu elit sınıftan doğmuştur.²⁷

Bu noktada Jön Kürtlerin sınıfsal ve sosyal tabanını, Jön Türklerin sınıfsal ve toplumsal kökeni ile mukayeseli olarak ele almak meseleyi daha iyi idrak etmemizi sağlayacaktır. İşte bu perspektiften yola çıkıp şöyle bir giriş yaparak başlayabiliriz:

- 23 D. Rhys Bajalan, “Osmanlı Devleti, Osmanlı-Kürt Aydın Sınıfı ve “Jön Kürtçülük” Akımı Üzerine (1898-1909)”, *Dipnot Dergisi*, Sayı 2, 2010, ss. 143-144.
- 24 1881’de Diyarbakır’ın Ergani’de ilçesinde doğan Sekban, Hoybun Cemiyeti’nin Bağdat Şubesi Başkanı’dır. Hoybun Cemiyeti’nin Bağdat Şubesi Başkanı Dr.Mehmet Şükrü Sekban Paris’te yayımlanan La Question Kurde-DesProblemesDesMinorites (Kürt Sorunu Azınlıklar Meselesi) adlı kitabında Kürtlerin Türklerle ırk birliğini savunarak “Antropolojik olarak saf Türk olan Türkmen ile Kürd’ü ayırdetmek güçtür” diyerek, Hoybun Cemiyetinden ayrıldığını ve bundan sonra siyaset ile uğraşmayacağını duyurmuştur. Bkz. Güner, Deniz, “Tek Parti Döneminde Basın Yayın Yoluyla Yapılan Bölücülük Propagandasına Uygulanan Sansür”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29, Güz, 2014, s. 128.
- 25 D. Rhys Bajalan, “Osmanlı Devleti...”, s. 145.
- 26 Tahsin Sever, “Kürtlerin Kendi...”, Son Erişim Tarihi: 03.12.2014; Habib Dursun, *Jin Dergisi’nde Kürt Milliyetçiliği*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2013.
- 27 Rogan, L. Eugene, *Aşiret Mektep Devlet*, Aram Yayınları, İstanbul, 2001, s. 9.

Abdülhamit döneminde iktidar Babıâli'deki daha özerk bürokratlardan saray memurlarına geçmiştir. Yeni padişah ve yeniden güçlenen saray memurları, devlet yönetiminde denge politikası izlerken, zamanın gereklerine uygun bir biçimde Batıya belirli bir mesafede durmaktadır. Saray, Babıâli ile olan rekabetinde esas olarak muhafazakar bir siyaset izlemektedir. Bu siyaset geleneksel düzenin toplumsal boyutlarından bazılarını ya muhafaza ediyor ya da yeniden kurmaktadır. Bürokrasi içinde, geleneksel düzeni yüceltmek için İslamiyet'i birleştirici bir güç olarak gören restorasyoncu bir kesim belirmiştir. Batılılaşmaya daha az eleştirel gözle bakanlar bu restrasyon projesinin dışında tutulmuştur. İşte Jön Türkler, Sarayın geleneksel merkezi Omurgası'nın dışında kalmış olan bu grubun radikal halefleridir.²⁸

Önde gelen Jön Türkler'in ailevi ve coğrafi kökenlerine baktığında kendilerinin veya ailelerinin göçmen ya da yaşadıkları yerleri ve sahip oldukları konumları terk etmek zorunda kalmış eski Osmanlı taşra seçkinleri oldukları görülür. Bunlar imparatorluğun siyasal yaşamının ve geleneğinin dışında kalmış marjinal bir grubun temsilcileridir.²⁹ Örneğin; Abdulhamid rejimine karşı etkili bir şekilde harekete geçilebileceğine dair ilk umutların çevresinde toplandığı Mizancı lakabıyla maruf Murad Bey; doğduğu yer Ruslar tarafından işgal edilince Osmanlının himayesini arayan, Dağıstanlı bir aileye mensuptur. Mizancı Murad, Sivastapol'dan mezun olduktan sonra uzun süredir hayalini kurduğu İstanbul'a göçüp, çalışacak bir iş bulmak için Adliye Nazırı Mithat Paşa'nın evine

28 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2011, ss. 1-71.

29 Kemal Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi*, İmge Yayınevi, Ankara, 2007, s. 16.

sığınmıştır.³⁰ Jön Türkler'in en dayanıklı ve korkusuz liderlerinden olan ve muhalefet hareketi adına birçok bakımdan kilit roller üstlenecek olan Ahmed Rıza Bey; ilk meclis üyelerinden olsa da sonrasında Ilgan'a sürülmüş bir babanın oğludur.³¹ Aynı şekilde, 1902 kongresi sonrası ikiye bölünen İttihat Terakki'nin, teşebbüs-i şahs-i ve adem-i merkeziyet taraftarı olan kanadının lideri Prens Sabahattin de; bir dönem Adalet Bakanlığı ve Paris Büyük elçiliği yapmış olsa bile, sultanla olan anlaşmazlıklar ve sultanın çevresinde çöreklenmiş yolsuzluk halkasından duyduğu rahatsızlıklar sonucu memleketten kaçan, böylece sahibi olduğu imtiyazlı bürokratik konumu kaybeden Damat Mahmut Paşa'nın çocuğudur.³² Görüldüğü gibi Jön Türk ileri gelenlerinin büyük kısmı ya göçmen ailelerin veya zorunlu ya da gönüllü sürgün ile sahip oldukları konumları kaybeden taşra seçkinlerinin çocuklarıydı.

Jön Kürtlerin sosyal sınıfsal kökenlerini anlamak için ise 19. yüzyıldaki Osmanlı'nın siyasi içtimai yapısındaki dönüşüm dikkate alınmalıdır. Bu yıllar; Batının meydan okuyuşu karşısında yeniden yapılanmanın mali kaynaklarını karşılamak için harıl harıl ek gelir imkanlarının arandığı yıllardır. Önceki dönem Osmanlı zenginliğinin en önemli aracı olan fetihler durma noktasına geldiği için hazineyi doldurabilmenin en makul yolu vergi gelirlerini artıracak şekilde bir merkezileştirme ve modernleştirme projesi gerçekleştirmek ve bölgeyi yeniden tedvin etmektir.³³ II. Mahmud'un 1808 yılında başlayan saltanatıyla ve özellikle 1840'larda, Osmanlı devleti taşra-

30 Şerif Mardin, *Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1983, ss. 64-65.

31 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin...*, s. 268.

32 Ramsour, Ernest Edmondson, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Etkin Yayınevi, İstanbul, 2013, ss. 68-70.

33 Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 80.

daki idari politikaları tersine çevirdi ve yukarıda bahsedilen amaçlarla daha merkeziyetçi bir yol izlenmeye başlanmıştır.³⁴ Bu merkezileştirme politikası Kürdistan'daki mirlik biçiminde örgütlenmiş kadim askeri-bürokratik sosyo-politik yapıyı sarsmıştır. Bu politikalar sonucunda, Osmanlı hükümeti imparatorluğun idari-mali görevlerini icra etmek üzere mirlerin yerine kendisinin tayin ettiği kişileri atadı. Bu Osmanlı yönetimi ile mirlerin arasını açmıştır.³⁵

İmparatorluğun adem-i merkeziyetçi sistemden modern merkezi yönetim sistemine geçişi, bir çok Kürt beyliklerinin varislerini İstanbul Hükümetine karşı ayaklanmaya sevk etmiştir.³⁶ İşte; Jön Kürt önde gelenlerinin önemli bir kısmı, hükümetin izlemiş olduğu bu merkezileştirme siyaseti karşısında hayal kırıklığı yaşayan ve sahip olduğu olağanüstü bölgesel gücü yitirmeye başlayan mirlerin çocuklarıdır. Ancak yine de mirlerin bu güç yitimini doğru yorumlamak gerekir. Hükümetin mirlerin bölgesel gücünü kırma isteği onları tamamen siyaset hayatının dışına itip küstürme ve marjinalize etme amacıyla ilgili değildir. Zaten mirlerin sahip oldukları muazzam toplumsal güç hükümet için bunu rasyonel bir hamle olmaktan çıkarıyordu. Sürgün ettikleri mirleri imparatorluk yönetimine katarak hem onların mevcut siyasi tecrübelerinden faydalananmaya devam etmek isteniyor hem de sahip oldukları toplumsal gücün merkez karşısında örgütlenmiş bir muhalefet hareketi olarak teşekkül etmesinin engellenmesi amaçlanmıştır.³⁷

34 Hakan Özöglü, *Osmanlı Devleti...*, s. 87.

35 Martin Van Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 268-270.

36 D. Rhys Bajalan, *Jön Kürtler*, s. 48.

37 D. Rhys Bajalan, *Jön Kürtler*, ss. 47-49.

Önde gelen Jön Kürtler arasında Abdurrahman Bedirhan,³⁸ Mikdat Mithad Bedirhan, Emin Ali Bedirhan, Celadet Ali Bedirhan gibi Bedirhan soyundan; İsmail Hakkı Babanzade, Ahmed Naim Babanzade gibi Baban mirlerinden, Abdulkadir Efendi gibi Şemdinan Nehri aşiretinden gelen isimlerin bulunması tesadüf değildir. Bunlar; 17. ve 19. yüzyıllar arasında, İmparatorlukça tatbik edilen adem-i merkezîyetçi idari yaklaşımın sonucunda bölgede imparatorluk adına söz sahibi olan ve büyük prestij kazanan ailelerdir. Ancak kaderleri; 19.yüzyılda esmeye başlayan modernizm rüzgarlarıyla değişmiştir. Bu dönemde kapitalizmin durdurulamaz yükselişi karşısında, mevcut köhnemiş idari ve mali yapı yetersiz kalmakta ve artan mali ihtiyaçlar da acil kaynak yaratımını zorunlu kılmaktadır. Bu şartlar altında imparatorluk askeri idari mali vb. alanlarda birçok reform girişiminde bulunmuştur. Bu reformlardan amaçlanan şey öncelikle artan harcamaları finanse edecek düzenlemeleri hayata geçirmektir. Kürdistan mütegalibesinin bu uygulamalara tepkisi sert olmuştur. Bedirhan ve Şeyh Ubeydullah Nehri ayaklanmaları bölgesel denklemlerin yeniden kurulmasına sebep olacaktır. Ayaklanan mirler yenilgiye uğratıldıktan sonra bölge nüfuzlarının kırılması için sürgüne yollanmış ve yerlerine merkezin hakimiyetini temsil edecek devlet ricali

38 İstanbul'da doğduğu sanılan Abdurrahman Sami Bedirhan, Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Mülkiye'de okudu. Ardından Maarif Nezareti Mekatib-i İdadiyye İdaresi'nde bulunan Abdurrahman Bey 1898'de tüm görevlerinden istifa ederek Avrupa'ya çıkmış ve Cenevre'de ilk Kürt gazetesi olan Kürdistan'ın yayımı işini kardeşinden devralmıştır. Abdurrahman Bedirhan, Rıdvan Paşa'nın öldürülmesi olayından ötürü bütün Bedirhani ailesi üyelerinin sürgün edilmelerine karar verilince Trablusgarp'a sürgün edilir. Aralık 1908'de özgürlüğüne kavuşan Abdurrahman Bedirhan, Kürd Neşr-i Maarif Cemiyeti (1910-1911)'nin kurucuları arasında yer alır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Çınar soyadını alan Abdurrahman Bedirhan siyasetle ilgilenmemiş ve 1936 yılında vefat etmiştir. Bkz. İssı, Murat, "Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi (1898-1902)", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: IX, Nisan, 2013, ss. 130-131.

ikame edilmiştir. Ancak daha önce söylenildiği gibi, mirlerin sürgün edilmesi, onların eski düzeni bölgede yeniden üretecek imkanlarla temasını önlemek kaygısıyla ilgilidir. Sürgüne yollanmış asi mir ve şeyhler devlet tarafından paşalık payesiyle dahi taltif edilmeye devam ediyordur. Kürt “babalar” açısından vaziyet bu şekildedir. “Evlatlar” için ise; hakim iktisadi konjonktür itibariyle Kürdistan’da toprağa dayalı kast yapısını yeniden üretecek olanaklar geride kalmıştır. Hükümetin izlediği siyaset; Kürdistan’dan koparılarak imparatorluk bürokrasisine merkezden olmasa dahi taşradan dahil edilmeye çalışılan mirlerin bir sonraki nesli için tatmin ve ikna edici olmaktan uzaktır. Mirliğin imtiyazlı konumunu eski rahatlığıyla yeniden üretemeyen yeni nesil mirlerin azımsanmayacak bir kısmı mevcut siyasal düzene yabancılaşmıştır.

Ayrıca bunlar imparatorluğun modern tarzda eğitim sunan Tıbbiye, Mülkiye, Harbiye gibi okullarında okumuştur. Bu formasyon onları hem zihnen hem de ruhen Abdulhamid rejiminden koparmıştır. Benzer durum uzun dönem dava arkadaşlığı yapacakları Jön Türkler için de geçerlidir. Onlarla birlikte bu okullarda okumuş, dönemin siyasi rüzgarına kapılarak “müsavat (eşitlik) – hürriyet - uhuvvet (kardeşlik)” sloganlarını şiar edinmişlerdir. Hep birlikte görünürde tek dertleri vardır; İstibdat rejimine son verip hürriyet ortamı yaratarak kanuni esasiyi tekrar yürürlüğe koymak ve meşruti bir monarşi ile Osmanlıcılık mefkuresi etrafında ittifak ederek medeniyet yolunda terakki etmek. İşte bu amaç üzerine ilk hareketlerini “İttihadı Osmanî Cemiyeti”ni kurmakla başlatmışlardır. İttihat ve Terakki’nin temelini oluşturan “İttihadı Osmanî Cemiyeti”ni kuran iki Kürt olan Arapkirli (Malatyalı)

Abdullah Cevdet³⁹, Diyarbakırlı İshak Sükuti⁴⁰, Arnavutlu İb-

39 Dr. Abdullah Cevdet, 9 Eylül 1869'da Arapkir'de doğmuştur. Babası Diyarbakır'ın birinci tabur katiplerinden Ömer Vasfi Efendidir. İlk öğrenimini Hozat ve Arapkir'de tamamladıktan sonra ailesiyle birlikte Elazığ (Harpüt)'a gelmiştir. Burada Mamüretü'l-Aziz Askeri Rüştiyesi'ne kaydolmuştur. 1885'te bu okulu bitirmiştir. 15 yaşında İstanbul'a gelerek Kuleli Askeri İdadisi'ne devam ederek burayı da bitirmiştir. Daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'ye kaydolmuş ve buradan göz doktoru ve tabip yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Bkz. Çebi, İsmail, *Abdullah Cevdet'in Düşüncesinde Madde Anlayış*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2010, s. 42; Akabinde Cevdet sürgün bulunduğu Trablusgarp'tan bir maltz kayığıyla Tunus'a kaçmış, oradan da Avrupa'ya geçmiştir. 1887 anlaşmasında Viyana sefaretı doktorluğunu kabul eden Abdullah Cevdet, bir süre sonra Sefir Mahmud Nedim Paşa'ya hakaret ederek Viyana'dan ve görevinden ayrılmıştır. Cenevre'de İctihat matbaa ve mecmuasını kurmuş ve sonra Kahire'ye nakletmiştir. İstanbul'da vefat etmiştir. Bkz. A. Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz...*, s. 45; Her ne kadar Kürt Kültür ve kimliğinin gelişmesinde etkin olan Abdullah Cevdet Kürtler arasında gerektiği kadar önemsenmemiştir. Çünkü Sultanın adamlarıyla anlaşarak iki kez para ve memuriyet kabul etmesi, başlangıçta dindarken sonra dinsiz olarak nitelendirilmesi, arkadaşları arasında cimriliği ile tanınmış olması, Kürtlere öğütlediklerini kendisi uygulamaması özellikleri onun anınmamasına sebep olmuştur. Bkz. Naci Kutlay, *İttihat-Terakki...*, s. 30.

40 1868'de Diyarbakır'da doğan Sükuti, fakir bir ailenin çocuğudur. Babası Ahmed Sükuti "ehl-i dil" bir kimsedir. Sükuti, Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisinden mezun olduktan sonra, 1887'de Sarayburnu'ndaki Gülhane Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyesi'ne kaydolmuştur. Burada da hürriyet yanlısı arkadaşlarıyla birlikte edebiyat ve siyasetle ilgilenmiştir. Mayıs 1889'da İbrahim Temo ile beraber, (sonradan İttihat ve Terakki adını alacak olan) gizli bir cemiyetin temellerini atmışlardır. Sükuti, 1896 yılı başlarında, tabip yüzbaşı olarak Haydarpaşa Tıbbik Hastanesi'nde görev yaparken askerlikten çıkarılmış ve beş yıl kalehentlik cezasıyla Rodos'a sürgün edilmiştir. Sükuti, Rodos'tan kaçtıktan sonra geçici olarak Mısır'a gitmiştir. Bir müddet burada kaldıktan sonra Paris'e, oradan da Cenevre'ye geçmiştir. Cemiyetin ilk kurucularından ve teşkilatlanmasındaki önemli şahsiyetlerinden biri olması ona Avrupa'daki Jön Türklerin gözünde büyük bir itibar sağlamıştır. İttihat ve Terakki'nin Kasım 1896'da yapılan toplantısında Mizancı Murad başkanlığa, Çürüksulu Ahmed yardımcılığına seçilirken, Sükuti, bu heyetin üç üyesinden biri olmuş örgütün mali işlerinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Yoğun çalışma sonucu bitkin düşen vücudu onun en zayıf yanı olmuştur. Bundan sonra Sükuti hava değişimi için San Remo'ya gitmiştir. Kendisini toparladıktan sonra Romanya'ya geçmeyi düşünmüştür. Cemiyetin önemli yazışmalarının bulunduğu evrakları Roma'da Derviş Hima'ya emanet

rahim Temo⁴¹ ve bir Çerkez'dir.⁴² Daha sonra bu cemiyetin kuruluş dönemlerinde Diyarbakırlı Ziya Gökalp İstanbul'a geldiğinde İbrahim Temo ve hemşerisi İshak sükuti tarafından

etmiştir. Israrı üzerine bu evraklar kendisine gönderildi. Bunları Romanya'daki arkadaşı İbrahim Temo'ya gönderilmek üzere hazırladı. Fakat evrakları teslim aldıktan iki gün sonra, 9 Şubat 1902'de San Remo'da vefat etmiştir. Bkz. Kuran, A. Bedevi, **İnkılap Tarihimiz...**, s. 45; Ahmet Kanlıdere, "İttihat ve Terakki'nin Gölgede Kalmış Simalarından Doktor İshak Sükûti (1868-1902)", **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof.Dr. Nejat Göyünç'e Armağan**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2013, ss. 206-211.

- 41 Esas adı İbrahim Ethem olan İbrahim Temo 1865 yılında Manastır vilayetinin Ohri kazasına bağlı Struga nahiyesinde doğmuştur. Osmanlı siyasi hayatı içinde aktif olarak yer aldığı 1911 tarihine kadar bu samimi düşüncesini muhafaza eden Temo'ya göre, Osmanlılık düşüncesi sadece Türk ve Müslüman Arnavutları değil, Ulahları ve Hristiyan Arnavutları bile etkilemiştir. İbrahim Temo II. Abdülhamit'in baskı rejimi nedeni ile İstanbul'dan kaçmak zorunda kaldığında Romanya'ya gitmiş ve Osmanlı takibatından kurtulmak için Romen tabiyetine geçmiştir. İbrahim Temo, Abdülhamit'in baskıcı rejimine karşı yurt içinde ve daha sonra yurt dışında muhalefet eden önemli Jön Türk liderlerinden biridir. Temo'nun muhalif kimliğinin gelişiminde eğitimin önemli bir rolü olmuştur. Temo, 1892 tarihinde Tıbbiye'yi bitirmiş ve daha sonra İstanbul'da çalışmaya başlamıştır. İlk tutuklanmasında soruşturmadan ceza almadan kurtulan Temo göreve başladıktan sonra 3 kez daha tutuklanmıştır. 1937 yılında yayınladığı "Atatürk'ü Niçin Severim" başlıklı broşürün Türkiye'de yeterli ilgi görmediğini belirten Temo kendi özel arşivindeki evrakı yavaş yavaş yayınlamayı planladığını açıklamaktaysa da buna ömrü yetmemiştir. 1936 yılında Balkanlar İttihadı Tıp Kongresi için İstanbul'a gelen Temo, anılarında Cumhuriyet idaresinin meşrutiyet dönemindeki milli harekete dair bir müze açması halinde İshak Sükûti'ye ait evrakı buraya göndermeyi planladığını belirtmektedir. Anılarının sonunda Mustafa Kemal Atatürk'e, ve o sırada cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'ye övgü dolu sözler söyleyen Temo, 1945 yılında Romanya'da, Mecidiye'de vefat etmiştir. Bkz. Kuran, A. Bedevi, **İnkılap Tarihimiz...**, s. 45; Çelik, Bilgin, "Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo (1865-1945)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2010, ss. 79-83; Uygur, Sinan, "İbrahim Temo'nun Bilinmeyen Bir Eseri: Üsul-i Mükaleme", **Modern Türk Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2008, s. 66.

- 42 Emine Kısıklı, "Milli Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinden Uzak Tutma Teşebbüsleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 5, 1990, s. 109; Altan Tan, **Kürt sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, Timaş Yayınları. İstanbul, 2011, s. 105; A. Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2000, s. 45.

Baytar Mektebi'ne yerleştirilir.⁴³ Bu dönemde de cemiyete dahil olacaktır.⁴⁴ Giderek gelişmeye ve büyümeye başlayınca cemiyet üyeleri tutuklanmaya başlar. Bu süreçte İbrahim Temo, Roma'ya kaçar. İshak Sükuti ve Abdullah Cevdet sürgün edilir. Ancak, daha sonra bunlar Avrupaya kaçarlar. Abdullah Cevdet bir dönem Jön Türk dergisi olan "Meşveret" Dergisi'nin yerini alacak olan "Osmanlı" Dergisi'nin çıkarılmasında rol oynar. Ancak Abdülhamit kendisine kaşı olan bu dergiyi kapatmak için para ve mevki karşılığında 1898'de ve 1899'da iki defa anlaşıır. "Osmanlı" Dergisi kapatılır.⁴⁵ Abdullah Cevdet ve İshak Sükuti elçiliklerde doktor olarak görev yapmaya başlarlar. Her ne kadar elde etmiş oldukları paraların bir kısmını Jön Türk hareketi için kullanmış olsalar da Abdülhamit ile yapmış oldukları anlaşma nedeniyle eski prestijlerini yitir-

43 Temo, İbrahim, **İbrahim Temo'nun İttihat...**, s. 213.

44 Cemiyetin Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan üyeleri teşkilatlanma amacı ile yurdun dört bir yanına dağıldı. Bu doğrultuda Doğu illerinde teşkilatlanması sürecinde İT'nin beş numaralı gurubunda çalışan Abdullah Cevdet, kolera salgını nedeni ile Diyarbakır'da görevlendirildi. Şehirde bulunduğu bu dönemde Ziya Gökalp'ı Cemiyet'e dahil etti. Gökalp'ın Diyarbakır örgütünün oluşumunda önemli çabaları oldu. Ayrıca Van ve Bitlis teşkilatını denetleme görevini de yürüttü. 1909'daki kongreye Diyarbakır delegesi görevini de yürüttü. Bkz. Murat Turan, **CHP'nin Teşkilatlanması (1923-1950)**, Libra Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2011, ss. 35-36.

45 Bu durumu Yahya Kemal şöyle ifade eder: "Politikacılara ilk defa bir gün Ahmed Rıza Bey'in salonunda karıştığımı söylemişim O gün orada Doktor Nazım, Abdullah Cevdet ve Siyret vardı Doktor Nazım'la Abdullah Cevdet arasında sert bir kavga oldu. Abdullah Cevdet, Abdülhamid'in parasına tama etmiş, matbaasını ve gazetesini kapatmış, Viyana Sefareti'nin doktorluğunu iyi bir maaşla almış, nihayet şahsi bir münaferet yüzünden Sefir Nedim Bey'e tokat atmış, Avusturya Hükümeti tarafından hudud haricine çıkarılmış ve Paris'e gelmiş Meşveret'e yazı yazmağa talip olmuştu... Doktor Nazım, seciyeli bir adamdı; satılanların bi-aman bir düşmanı idi. Satılanlar arasında bilhassa Murad Bey'e, Selanikli Rahmi Bey'e, Ali Kemal'e, Abdullah Cevdet'e, İshak Sükütî'ye her gün hiddetli buhranıyla söğderdi. Bkz. Kemal, Yahya, **Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım**, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2. Baskı, İstanbul, 1976, s. 193.

mişlerdir.⁴⁶ Öyle ki Abdullah Cevdet II. Jön Türk kongresine davet bile edilmeyecektir. Daha sonrasında Abdullah Cevdet 1900'de "İçtihat" matbaasını ve dergisini çıkaracaktır.⁴⁷ İshak Sükuti ise 1902'de Tüberkülozdan İtalya'da ölünceye kadar Jön Türk Hareketine yardım edecektir.

Abdülhamit'e karşı gerçekleştirilen bu güçlü muhalefete diğer Kürtler de sessiz kalmayacaklardır. Burada önemli olan nokta şudur ki Kürtlerin muhalefet nedenleri etnik değildir. Çünkü Kürtler kendini ezilmiş bir halk olarak görmemektedirler hatta sultan tarafından desteklenmektedirler. Kürtler sadece ülkeyi yeterince iyi savunamayan mutlakıyetçi bir rejime karşıydılar. Bu nedenledir ki İsveç büyükelçisi olan Şerif Paşa Jön Türk liderlerinden Ahmet Rıza'ya o dönem için ciddi bir para olan aylık 100 Frank göndermektedir. Yine şeyh Ubeydullah'ın oğlu şeyh Abdülkadir Bey, Abdülhamid'e suikast girişiminde bulunur fakat başarısız olunca akrabalarıyla beraber Medine'ye sürülür⁴⁸. 1908 devrimiyle geri gelir fakat şeyh Said isyanı nedeniyle Diyarbakır'da idam edilir. Öte taraftan Mikdat Mithat Bedirxan ve Abdurrahman Bedirxan Jön Türk hareketinde aktif rol oynar.⁴⁹

46 Benzer ve ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler*, ss. 70-73.

47 Naci Kutlay, *İttihat-Terakki...*, ss. 24-31 ve ss. 79-80.

48 Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin, Abdülhamid için hazırladığı suikast programının öğrenilmesinden sonra Sükûti Rodos'a, Cevdet Trablusgarp'a sürülür. Vakitsiz plana adı karışan başka bir Kürt, Nehrili Şeyh Abdülkadir de Mekke'ye sürülür. Cemiyet üyeleri bundan sonra çalışmalarına ülke dışında devam etmişlerdir. Cemiyetin yayın organı olan Osmanlı gazetesi 1 Aralık 1897 yılında Cenevre'de Dr. İshak Sükûti ile Dr. Abdullah Cevdet'in de içinde bulunduğu bir grup aydın tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Bkz. Bahattin Demir, "Devlet Destekli Kürtçe Eğitim Kürt Meşrutiyet Mektebi", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 200, 2010, s. 72; Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin...*, s. 208; Aktaş, Murat ve Mehmet Yonat, *Diroka Çapemeniya...*, s. 142.

49 Naci Kutlay, *İttihat-Terakki...*, ss. 34-37; D. Rhys, "Osmanlı Devleti...", ss. 148-151.

Mikdat Mithat Bedirxan tarafından 1898'de Kahire'de "Kürdistan"⁵⁰ Dergisi yayınlanmaya başlar.⁵¹ Altıncı sayıdan sonra Abdurrahman Bedirxan gazetesinin editörlüğünü devralır. İlk Kürt gazetesi özelliğini taşıyan bu gazete başlangıçta 15 günlük olarak düşünülen, ancak karşılaşılan baskılar yüzünden 1898-1902 yılları arasında ancak 31 sayısı yayımlanabilen Kürdistan gazetesinin yayın çizgisi, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti politikaları paralelindedir.⁵² Mikdat Bedirxan, gazetesinin ilk sayısının Fransızca çıkan ekinde şunları yazmıştır: *"Bu gazeteyi oluştururken, kendi milletimden insanlara okuma sevgisi aşılamayı, halkın, çağdaş ileri medeniyetle tanışmasını ve kendi edebiyatını tanımasını amaçladım. Mısır'da kalarak Kürdistan'da olan biteni görmek ve gurbetteki bu gazeteyle halkımın çıkarlarına hizmet etmek, onun kültür seviyesini yükseltmek istiyorum* (Celil, 2001: 26). Okurların ilk Kürtçe yayına ilgi ve beklentilerini okurlardan birinin gazete yazı işlerine yazdığı şu mektuptan anlamak mümkündür: *"Her zaman bizim Kürtlere bakıyor ve gece gündüz endişeyle düşünüyordum:*

50 Yayın hayatı boyunca birkaç kez sürgüne tabi kalan Kürdistan gazetesinin ilk beş sayısı Kahire'de Mikdat Bedirxan tarafından çıkarılmış. Daha sonra Mısır'ın başkenti Kahire'den İsviçre'nin Cenevre kentine naklederek yayın hayatını buradan sürdürmeye devam etmiştir. Abdurrahman Bedirxan gazetesinin merkezini Kahire'den Cenevre'ye taşıdığı anda, gazeteyi İttihat ve Terakki'nin matbaasında basacaktır. 20. Sayıdan itibaren gazete tekrar yer değiştirerek Cenevre'den Mısır'a dönmüştür. Gazetesinin 20, 21, 22, ve 23. sayıları Mısır'da basıldıktan sonra, gazete bir kez daha yer değiştirerek bu kez İngiltere'nin başkenti Londra'ya taşınmıştır. Londra'da ancak 25. sayısı çıkarılan Kürdistan bir müddet sonra İngiltere'nin güneyindeki Folkstone kentine taşınmıştır. 29. sayıya kadar Folkstone'da çıkarılan gazete, burada da tutunamayarak tekrar Cenevre'ye dönmüş ve son iki sayısı olan 30 ve 31. sayıları burada yayımlanmıştır. Kürdistan gazetesi, Londra ve daha sonra İngiltere'nin güneyi Folkstone'a taşındığı sırada da İttihat ve Terakki matbaasında basılmıştır (Kıran, 2002: 276-277).

51 İsmail Beşikçi, "Evrensel Bildirge ve Kürtler", **Humanite Dergisi**, Mart-Nisan, Sayı: 8, 2005, ss. 11-12.

52 Abdullah Kıran, "Kürdistan Gazetesi ve 1902 Jön Türk Kongresi", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 221, Mayıs 2002, s. 276.

Kürtlerin çoğu gözü pek ve hünerli olduğu halde, neden hepsi de zanaattan ve bilgiden uzaklar, neden Kürtler okuma yazma ve eğitimden mahrumlar. Bu düşünceler beni tümüyle endişeye sâldı, üzüldüm ve eziyet çektim. Ama şimdi hamdolsun ki Kürtlerin yararına yayımlanan bir gazetemiz var.”⁵³

Abdurrahman Bedirhan'ın gazetecilik faaliyetleri ve siyasi çalışmalarından oldukça rahatsızlık duyan Osmanlı Yönetimi, sultana karşı komplo gerekçesiyle İsviçre makamınca tutuklanmasını sağlar. Ancak İsviçre makamınca suçsuz bulunmuş ve Osmanlı hükümetinin İsviçre'den sınır dışı edilmesine ilişkin istemi reddedilmiştir.⁵⁴ Bu yüzden Abdülhamit yönetimi Abdurrahman Bedirhan'ı yurda dönüşünü sağlamak amacıyla aile bireylerine baskı uygulamıştır. Bu gelişmeler neticesinde Abdurrahman Bedirhan, gazetenin 6. Sayısında “Şevketlu Azametlu Sultan İkinci Abdülhamit Hazretlerine Kulca Dilekçemdir” adlı makalesinde içinden geçenleri şöyle yazıya dökecektir: “...*kanunun yürürlükte olmadığı, adaletin ortadan kaybolduğu ve zulmün egemenlik kurduğu ülkelerinize artık dönmeyeceğim*” der. Benzer şekilde gazetenin 7. sayısında “Sultan İkinci Abdülhamit Han Hazretlerine Dilekçemdir” başlıklı makalesinde şunu dile getirir: “... *Kardeşlerimin bu şekilde işkence altında bulundurulmaları, eğer beni İstanbul'a getirmek ve düşüncelerimden, kararlılığımдан vazgeçirmek amacıyla yönelik ise, Tanrıya and içerim ki bu önlem kararlılığımı ve direncimi güçlendirmekten başka bir şeye hizmet etmez.*”⁵⁵

53 Celil, Celilé, *Kürt Aydınlanması*, 2001, s. 28.

54 Osmanlı sultanına muhalif olan Kürtlerden Abdurrahman Bedirhan ve Abdullah Cevdet İsviçre'de kaldıkları sırada bir matbaa satın almayı denediklerinde bile, Osmanlı elçisi bundan rahatsız olmuş ve devlet makamlarına bunu bildirmişti. Bkz. Malmisanij, M., *Kürt Talebe-Hevi Cemiyeti: İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği*, Avesta Yayınevi, İstanbul, 2006, ss. 33-34.

55 Abdullah Kıran, “Kürdistan Gazetesi...”, ss. 276-277.

Sonuçta, Jön Kürt fikirlerini anlama noktasında bu dergi önemli bir araç olarak karşımıza çıkar. Öyle ki, “Kürdistan” Dergisi, İttihat ve Terakki Dergisi olan “Osmanlı” Dergisi ile beraber çalışır ona yardım eder. Osmanlı imparatorluğunu kendi yurtları olarak benimsemiş olan ve Kürdistan’ın da buranın ayrılmaz bir parçası olarak gördükleri için yalnız Kürt sorunu ile alakalı değil imparatorluğun diğer sorunları ile de ilgilenmişlerdir. Bu noktada Girit sorununa değinmiş, Osmanlı rejimini, Hamidiye alaylarını eleştirmiştir. Hatta Abdurrahman Bedirxan 1900 yılında Ermenilere karşı sultanın yanında olan oğlu Osman Paşa’yı evlatlıktan atmıştır.⁵⁶

Görüldüğü üzere, II. Abdülhamit’in politikaları Kürt siyasi hareketinin iki kanatta şekillenmesine neden olmuştur. Bir tarafta Jön Türklerle beraber hareket eden II. Abdülhamit’e karşı olan Kürt aydınları, diğer taraftan Hamidiye Alayları⁵⁷ gibi araçlarla II. Abdülhamit’e bağlanan tamamı Sünni olan Kürt Aşiretleri. Burada esasında Hamidiye alaylarının kurulmasının nedeni merkezileşmeyi güçlendirmek için Kürt aşiretlere sahip çıkarak, onlara psikolojik olarak devletin kendilerini koruduğunu hissettirmek, aşiret ve başkanlarını hilafet

56 D. Rhys Bajalan, “Osmanlı Devleti...”, ss. 148-150.

57 1891 yılında uygulamaya geçirilen Alayların teşkilini, 51 büyük göçebe aşiretinden yalnız 13’ü kabul etti. Ayrıca Hamidiye Alaylarına, Sünni Kürt aşiretleri, Karapapağ ve Arap aşiretleri kabul edilirken; Alevi, Şii, Dürzi ve Ezidilerin müracaatları kabul edilmemiştir. Hamidiye Alayları, Erzincan’da bulunan 4. Ordu Müşiri Zeki Paşa’ya bağlıdır. 1896 yılına gelindiğinde Erzincan, Dersim, Erzurum, Diyarbakır, Van, Malazgirt, Urfa ve Kürt bölgesinin bir çok yerinde toplam yüze yakın hatta bazı kaynaklara göre yüzün üstünde alay meydana getirilmişti. Hamidiye Alayları teşkilat yasasına göre: - Hamidiye Süvari Alayı çıkarmak isteyen aşiretler her evden bir süvari çıkarmaya mecburdurlar. Böylece süvari çıkaran her hane, ziraat ve koyun vergilerinden başka, devletin bütün genel vergilerinden muaftır. - Süvari çıkaran aşirete, boş olan devlet hazine arazileri verilecektir. - Hamidiye süvarilerinde askerlik hizmet süresi, 23 yıldır. Bkz. Tori, **Aşiretten Millet Olma...**, ss. 111-112; Tahsin Sever, “Kürtlerin Kendi...”, Son Erişim Tarihi: 03.12.2014.

ve saltanata bağlamak ve bağılıklarını pekiştirmek, eski beylerin ve hanedanların bu aşiretleri kötüyü kullanarak eski etkinliklerini yeniden sağlamalarını önlemek, Sünni Kürtlerle İslâm bağıını güçlendirmek, gayri Müslimleri (Özellikle Ermenileri) devre dışı bırakmak amaçlanmıştır.⁵⁸

Nitekim Jön Türklerinde sempatiyle karşıladıkları 1905 Rus burjuva hareketi ve 1906 İran meşrutî değişikliklerinin de etkisiyle Hamidiye alaylarına karşı hoşnutsuzluk,⁵⁹ ağır vergi ve baskılar nedeniyle isyanlar gerçekleşecektir. Bunun en iyi örneği 1905'te doğuda Pencar aşiretinin vergi vermemek için isyanıdır. Yine bu nedenlerden dolayı Jön Türk fikirlerinin de katkısıyla 1908 öncesinde Diyarbakır Bitlis, Erzurum ve Van'da kentli tüccar ve esnafın önderliğinde başkaldırı olmuştur. Örneğin, 1905-1907 yıllarında Diyarbakır'da önderleri arasında Muhammed Ziya (Ziya Gökalp)'ın ve Arif Prinçzade'nin de bulunduğu isyanda iki kez telgrafhane basılıp isyan edilmiştir. On bir gün ve gece işgal altında kalan telgrafhanede bütün haberleşme durdu. İbrahim Paşa⁶⁰ ve adamlarının tenkili için birçok telgraf çekildi. Bu isyanda Hamidiye Paşası Milli

58 Tori, *Aşiretten Millet Olma...*, s. 110; Tahsin Sever, "Kürtlerin Kendi...", Son Erişim Tarihi: 03.12.2014

59 Ancak şunu da belirtmek gerekir ki İT iktidara geldikten sonra Cemiyetün bölgede teşkilat sayısının artmasıyla bölgede cemiyet kulüpleri ile Kürt Kulüpleri arasında çetin bir mücadelenin başlaması, bir kısım kişilerin bağımsızlık girişimleri, savaş şartlarının yaşandığı böyle bir coğrafyada Ermenilerle bölge halkı arasındaki çalışmaların yaşanması, aşiretler arasındaki çekişmeler ve büyük devletlerin ajanlarının faaliyetleri gerekçe gösterilerek Cemiyet yöneticileri tarafından bölgenin askeri açıdan idaresi Hamidiye Alayları'na yeni adıyla Aşiret Alayları'na bırakılmıştır. Bkz. Turan, Murat, *CHP'nin Doğuda...*, s. 39.

60 İttihat ve Terakki'ye muhalif olmasına rağmen meşrutîyet yanlısı ve Osmanlıcılık fikrini benimseyen, bu düşüncenin ehil bir kadronun elinde tatlı meyveler vereceğini düşünen Ali Emiri Efendi ıslahı mümkün olmayan Milli Aşiretinden İbrahim Paşa ve Miranlı Aşiretinden Mustafa Kato gibi azılı zorbalara adalet ve hakkaniyet çerçevesinde toplumdan ayırmanın gerekli olduğunu belirtmiştir. Bkz. Emiri, Ali, *Osmanlı Doğu Vilayetleri: Osmanlı Vilayati-ı Şarkıyyesi*, Babil Kültür Yayıncılığı, 2. Baskı, İstanbul, 2013, ss. 8, 18, 47.

Aşiret Reisi İbrahim Paşa bölgeden uzaklaştırılmıştır. Bu başkaldırı Kürdistan için bir dönüm noktasıydı. Çünkü artık başkaldırıları aşiret reisleri önderliğinde değil, tüccar ve esnaf önderliğinde bir kitle hareketidir.⁶¹

“Kürdistan” Dergisi için bu milli çatışmaların çözümü Kanuni Esasinin geri getirilmesi ve İttihad-ı Anasır (unsurların birliği) prensibidir. Nitekim Abdullah Cevdet bir yazısında şunlar dile getirmiştir: *“Ermeniler olsun, Kürtler olsun, bu hallerden, bu zulümlerden kurtulmak isterlerse, ittihat ve ittifak etmekle muvaffak olabilirler. El ele verip kardeşçesine lazime-i saadetlerini ararlar.”* Benzer şekilde Kürtçe bir makalede bu duruma şöyle değinilmiştir: *“Aslında her şeyin çaresi Anayasadır (Kanun-i Esasi). Anayasa tam anlamıyla uygulandığında insanlar haklarının farkında olacak, despot bir padişah ve onun yetkilileri ortadan kaybolmayacak. Böylece misyonerlerin halkı yoldan çıkarma gibi bir şansları olmayacak ve hatta Batılı devletler bizim kendi iç işlerimize karışamayacaktır.”*⁶²

1898 Kürdistan Dergisi’nin ilk yayınlanmaya başlamasından yaklaşık bir buçuk yıl sonra yani, 1899 yılının sonlarında hem varlıklı hem de prestij sahibi olan Damat Mahmut Paşa ve iki oğlu olan Prens Sebahattin ve Prens Lütfullah yurt dışına kaçmıştır. Bu İttihat ve Terakki için bir dönüm noktası olmuştur; ancak bu İshak Sükuti ve Abdullah Cevdet tarafından pek hoş karşılanmayacaktır. Çünkü artık ipler yavaş yavaş başkaların eline geçecektir. Nitekim prens Sebahattin ve Prens Lütfullah “Osmanlılara genel çağrı” bildirileri ile 4-9 Şubat 1902 arasında I. Jön Türk kongresi önce bir Fransızın evinde daha sonra prens Sebahattin’in evinde gerçekleşecektir.⁶³ Bu

61 Naci Kutlay, *İttihat-Terakki...*, ss. 13-15.

62 D. Rhys Bajalan, “Osmanlı Devleti...”, s. 151.

63 Kongrenin önce bir Fransızın daha sonra prens Sebahattin’in evinde yapılmasının nedeni şudur: Osmanlı devletinin Paris elçisi Münir bey, kongrenin ya-

kongrede prens Sebahattin başkan olarak seçilir⁶⁴ ve kongre ikiye bölünür. Biri, prens Sebahattin'in önderlik ettiği Osmanlıdaki değişime yabancı devletlerin müdahalesiyle oluşturulacak olan adem-i merkeziyetçi bir yapı diğeri ise Ahmet Rıza'nın etrafında oluşan yabancı müdahalesini kabul etmeyen düşüncedir.⁶⁵ Kürdistan Dergisi'nin Mithat Bedirhandan sonra editörlüğünü üstlenen kardeşi Abdurrahman Bedirhan aynı zamanda, Prens Sabahattin yönetiminde çıkarılan Jön Türk gazetesi "Osmanlı"nın da aktif bir üyesiydi. Bedirhan Jön Türklerin Adem-i Merkeziyetçi kanadına yakınlık duyuyordu. Prens Sabahattin ve Osmanlı Dergisi'nin desantralizasyoncu idare perspektifi Bedirhan'nın adem-i merkeziyetçi kanada yakınlığının sebebiydi. Abdurrahman Bedirhan kongre çalışmaları hakkında yazdığı makalesinde "desentralizasyon" a olan sempatisini gizlemiyordu.⁶⁶ Öte yandan Abdullah Cevdet tarafından da destek gören Prens Sebahattin "Terakki" Dergisi'nde çıkan "Kürt" başlıklı yazıya "Bir İzah" başlıklı ya-

saklanması için Paris polis müdürü Mösyö Lepin'i harekete geçirerek toplantıyı engellemeye kalkışır. Mösyö Lepin, Sebahattin ve Lütfullah beyleri yanına çağırarak kongrenin Paris'te toplanmasına izin vermeyeceğini açıkça bildirir. Bunun üzerine Paris'teki hükümet çevreleriyle ilişkileri olan Jön Türkler bunlardan sağladıkları yardımıla Fransız İçişleri Bakanlığı'nın onayını alırlar. Sonuçta Osmanlı devletinin çıkartmış olduğu engel aşılar ve 15 Ocak 1902'de toplanması düşünülen kongre 4-9 Şubat 1902 arasında toplanır. Bkz. Abdullah Kıran, "Kürdistan Gazetesi...", s. 277.

64 Naci Kutlay, **İttihat-Terakki...**, ss. 80-82.

65 Abdullah Kıran, "Kürdistan Gazetesi...", s. 280; Bedri Gencer, **İslam'da Modernleşme 1839-1939**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2008, ss. 359-360; Bu iki doktrinden biri olan Ahmet Rıza Beyin lideri bulunduğu Terakki ve ittihat Cemiyeti Auguste Comte'in hümanist, evrensel kaderci felsefesini kendisine program edinmişti. Prens Sabahattin Beyin lideri bulunduğu Teşebbüs Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti de Frederic le Play tarafından temsil edilmekte olan Science Sociale (İlmi İçtima), doktorinini benimsemişti. Bkz. Tarek Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi...**, s. 69; Yahya Kemal, **Çocukluğum, Gençliğim...**, ss. 205-206.

66 Celil, Celil, **Kürt Aydınlanması**, ss. 30-32.

zısıyla göçebe bir halk oldukları için Kürt ve Araplara otonom verilmeyeceğini söyler.⁶⁷ Bu durum Kutlay'a göre Kürtler için şu durumu ortaya çıkarıyor: Birlikte çalıştıkları İT'nin bir kanadı milliyetçi-Türkçü (Ahmet Rıza kanadı) bir anlayışı geliştirirken diğer kanadı yerleşik olmadıkları için Kürtleri Türkler tarafından yönetilmeye mahkum etmektedir.⁶⁸

Burada Jön Türklerin önde gelen aktivistlerinden olan Ahmet Rıza üzerinde biraz durarak bu hareketin ana düşüncesini anlamak ve bu dönemde Jön Kürtlerden pekte farklı bir söylemde bulunmadıklarını anlamakta yarar vardır. Bu noktada Ahmet Rızanın 1889'da Paris'e gittiğini, orada kalarak pozitivizmi incelediğini ve 1895 yılında ermeni olaylarının alevlenmesi üzerine artan özgürlükçü faaliyetle birlikte Türkçe ve Fransızca yayınlanacak olan meşveret gazetesini çıkardığını biliyoruz.⁶⁹ Pozitivist takvimine göre iki haftada bir yayınlanan Meşveret Dergisi'nin programına ve içeriğine göz atmak; bize hem Ahmed Rıza hem de dönemin jön Türklerinin siyaset tasavvurunu yakından tanıma adına önemli olanaklar sağlayacaktır. Bu programın konumuzu ilgilendiren önemli maddelerine geçmeden birkaç hususu hatırlatmak gerekir.

67 Ancak Kürtlerin yoğun olarak yaşamış olduğu Diyarbakır (Tabi burada Emiri etnik bir isim kullanmak yerine Müslüman nüfusu söylemini tercih etmiştir) vilayetinin nüfus yapısına değinen Ali Emiri Efendi (619.825 bin nüfusa sahip olan, bunun dışında yaylak ve kışlak hayatı yaşayan en az yüzbinden fazla Müslüman nüfusunun da olduğu Diyarbakır'ın resmi nüfus oranı içinden 492.101 bini Müslüman, 55.890 bini Ermeni olduğu belirtilmiştir) Fransa İstanbul büyükelçisinin hazırlamış olduğu rapora göre gerek Doğu vilayetlerinde gerek ise Osmanlı'nın diğer vilayetlerinin hiçbirinde Ermeni nüfusunun çoğunlukta olmayıp (yüzde beşten en yoğun olan yerlerde bile yüzde kırk beşe kadar bir azınlıkta bulunmalarına nazaran) bazı Ermenilerin iddia ettikleri muhtariyet idarenin kurulmasına asla imkan görmediğini özel olarak beyan etmiştir. Bkz. Emiri, Ali, **Osmanlı Doğu Vilayetleri...**, ss.55-56.

68 Naci Kutlay, **İttihat-Terakki...**, ss. 85-86.

69 Sina Akşin, **Jön Türkler**, s. 62; Temo, İbrahim ve Ahmet Rıza, **Biz İttihatçılar**, Örgün Yaynevi, 1. Baskı, İstanbul, 2009, ss. 287-288.

Şerif Mardin'in de yerinde tespitiyle bir yayın organı olarak meşveretin içerdiği yaklaşımların, kişisel düşüncelerinden en küçük bir ödün dahi vermeyen Ahmed Rızanın şahsi kanaatlerini mi yoksa teşkilatın efkar-ı umumiyesini mi yansıttığı açık değildir.⁷⁰ Ancak gazetenin açıkladığı programa bakılarak kolaylıkla anlaşılacak su götürmez bir gerçek vardır ki o da cemiyetin diğer üyeleriyle Rızanın ortak mefkuresi: "imparatorluk tebaasının Osmanlılaştırılması" dır.⁷¹

3 Aralık 1895 tarihli nüshasında Fransızca Meshveret, cemiyetin programını okuyucularına "programımız" başlığı altında şu ifadelerle duyurur: "*Şu ya da bu eyaletten ziyade imparatorluğun her tarafı için reform istiyoruz. Tek bir azınlık için değil. Yahudi Hristiyan ve Müslümanların tamamı için eşit haklar istiyoruz... Osmanlılar arasında eskiden mevcut iken bugün yok olan dostlukların huzur ve sükunun yeniden yaşanmasını şiddetle arzu eden belli kimselerle işbirliği yapma kararındayız.*"⁷² Bu iki maddeden de görüleceği üzere hareketin mefkure-i siyasesi ittihad-ı anasıdır. Yani Osmanlı tebaasını din ve millet ayrımı gözetmeksizin bir arada tutmanın siyaseti, bu devleti nasıl kurtarabilirizin hesaplarıdır. Türkçe yayınlanan meşverette de görüleceği üzere cemiyetin amacı; bütün Osmanlıları din ve millet ayırmayarak ittihad ve ittifağa davet etmektir.⁷³

Her ne kadar Osmanlıcılık tarz-ı siyaseti, pratik siyasetin pragmatik ve rasyonel gereği olarak dönemin mevcut koşulları

70 Şerif Mardin, *Jön Türkler'in...*, s. 140.

71 Nitekim Yahya Kemal Ahmed Rıza'nın siyasi dünyasına ayna tutarken onun o zamanın yegane akidesi olan, itilaf-ı anasır siyasetine muarız bir insan gibi görüldüğünü belirtiyor. Ayrıca Türk kelimesini benimsememekle ve fazla Osmanlı olmakla beraber, gayr-ı şuuri olarak milliyetperverlik güttüğüne vurgu yapıyor. Bkz. Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim...*, s. 208.

72 Ramsour, Ernest Edmondson, *Genç Türkler...*, s. 228.

73 Şerif Mardin, *Jön Türkler'in...*, s. 141.

içerisinde, devleti aliyenin idamesi ve imparatorluk tebaasının birliğinin muhafazası açısından bir çözüm yolu olarak Osmanlı münevverine kendisini dayatmışsa da, bu siyaset tarzı Ahmed Rızanın pozitivist Comte'cu⁷⁴ felsefesiyle de uyuşur. Şöyle ki; August Comte'nin "ordre et progresé" sini Ahmed Rıza "parolamız intizam ve terakkidir" şeklinde ittihatçı düşünceye adapte eder. Bernard Lewis de ittihad-i Osmani olan cemiyetin isminin bu pozitivist etkiyle ittihat ve terakki ismine dönüşmüş olabileceğini söyler.⁷⁵ İntizam/ordre (yani düzen veya nizam kelimesi) içerdiği anlam itibariyle anarşist öğeleri dışlar. Bahsettiğimiz gazetedeki mezkur programda mevcut: "cinayetlerle (terörle) elde edilecek ödünlerden uzağız" maddesi de bunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca intizam kelimesi "bir bütünün parçaları arasında ahenkli bir uyum" anlamında kullanıldığında da çok etnisiteli ve kimlikli imparatorluğu oluşturan unsurların ahengi açısından Osmanlıcılık düşüncesine uygun düşer. Yani kısaca devleti kurtarma derdinde olan Jön Türk Ahmed Rıza için "Osmanlıcılık" hem kendi pozitivist felsefesiyle hem de imparatorluğu parçalanmadan kurtarma ülküsüyle uyumludur.

74 Carbonari, IMRO ve Hür Masonluk gibi Avrupa'nın gizli örgütlerinden etkilenen İTC'nin Abülhamid'in baskıcı rejiminden kaçıp Avrupa'ya yerleşmiş liderleri Batı'nın toplumsal ve siyasal fikirleriyle içli dışlı olmuşlar; özellikle Fransız devriminden miras kalan eşitlikçi ve özgürlükçü fikirlerden, doktoriner milliyetçilikten, Komtçu (Auguste Comte) pozitivistizmden ve sekülerizmden etkilenmişlerdir. Nitekim 1884 yılında Tarım öğrenimi için Fransa'ya giden ve August Comte'un pozitivistizmine bağlı olan ve Mösyö Piyer Lafayet'in felsefe derslerini takip eden Ahmet Rıza Paris'teki pozitivist derneğine katılarak 1891 yılından itibaren onların yayın organı Revue Occidentale Dergisi'nde yazı yazmaya başlamıştır. Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin...*, s. 208; Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme...*, s. 356; A. Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz...*, s. 42; Temo, İbrahim ve Ahmet Rıza, *Biz İttihatçılar*, ss. 287, 297.

75 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin...*, s. 268.

1908-1909 Yılları Arasında Jön Türk ve Jön Kürt Hareketi Arasındaki Dostane İlişkiler

* 1908'e gelindiğinde meşrutiyet devrimiyle Abdülhamit'in 30 yıllık mutkakiyetçi dönemi sona erdirilmiştir. Bu durum yine Kürtleri ikiye bölmüştür. Bir taraf, Abdülhamit'ten yana olan aşiret reisleri ve Hamidiye alaylarının aşiret subayları meşrutiyetin çıkarlarını zedelediği için sevmemişlerdi. Özellikle Jön Türkler tarafından aşiret reislerine ödenen "Kafirlik" vergisini kaldırmaları devrime ve Ermenilere düşmanlıklarını arttırmıştır.⁷⁶ Diğer taraf olan kentli Kürtler ise bunu memnuniyetle karşılamışlardır.⁷⁷ Bu memnuniyetlerini özellikle Medine'den dönen Kürtler için önemli bir sembol olan Seyyit Abdülkadir'in evinin önünde toplanarak göstermişlerdir. Öte yandan Dr. Abdullah Cevdet Osmanlı halkına kısa bir kitapçıkta şöyle hitap etmiştir: *"Hemşerilerim! Bugün hürriyet bayramıdır, haydi herkes barışın! Umum vatandaşlar, Türk, Arap, Kürt, Arnavut, Ermeni, Rum, Bulgar, Yahudi hasılı Müslim ve gayri Müslim bütün vatandaşlar birbirinizi kucaklayın. İlim, hüner, sanat tahsiline, te'sisine elbirliği ile ve müteakabil muavenetle çalışın. Birbirinizin lisanlarını öğrenin."*⁷⁸

1908 Jön Türk Devrimin yarattığı bu olumlu liberal atmosferde özellikle iki rakip aile olan Şemdinan ve Bedirhan ailelerinin yanında birde Baban gibi soylu ailelerin yönetiminde olacak olan Kürt aydınları (Emin Ali Bedirhan, Muhammed Şerif Paşa, Nehrili Şeyh Abdülkadir (Şeyh Ubeydullah'ın oğlu) ve Damat Zülküf Paşa) tarafından ilk legal Kürt siyasal kültür derneği olan "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti" kurulmuş ve bu adla bir gazete çıkarmışlardır⁷⁹ Said Nursi, Babanzade İs-

76 Naci Kutlay, *İttihat-Terakki...*, s. 50.

77 Altan Tan, *Kürt Sorunu...*, ss. 106-107.

78 D. Rhys Bajalan, "Osmanlı Devleti...", s. 152.

79 Hakan Ozoğlu, *Osmanlı Devleti...*, s. 102; Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin...*, ss. 211-212; Temo, İbrahim ve Ahmet Rıza, *Biz İttihatçılar*, s. 143.

mail Hakkı, Seyyit Abdülkadir gazetenin yazarları arasında yer alacaktır.

KTTC, tüzüğünün birinci maddesinde derneğin amacını şu şekilde açıklıyordu: Madde-1: *“Ahkam-ı celile-i İslamiyeyi muvafık ve saadet-i milletle ve selamet-i vatanı mütekeffil olan Kanun-i Esasi’nin kavaid-i muhassenatını bu hakayika vakıf olmayan bir takım Kürtlere tevhim, Osmanlılık sıfat-ı mübeccele-sini daima muhafaza ile beraber din ve devletin yegane terakki ve hayatı bulunan usul-u meşrutiyet idame edildikçe makam-ı hilafet-i kübra ve saltanat-ı uzmaya Kürtlerin revabit-ı vesikasını teşyit eylemek ve vatandaşları olan Ermeni ve Nesturi ve akvam-ı saire-i Osmaniye ile hüsn-i imtizac ve muaşeretlerini bir kat daha takviye ve tezyid ve kabail ve aşair arasındaki bazı münaferet ihtilafı izale ile cümlesinin bir merkez-i meşru-i ittihadda hemdest-i terakki olmaları esbabını temin ve maarif ve sanayi ve ticaret ziraatı neşr-ü tevsî’ etmek makasid-ı esasiyesi üzerine ‘Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti’ namıyla bir cemiyet-i Hayriye tesis edilmiştir.”*⁸⁰ Açıkça görülüyor ki bu satırlar, Kürtlerin Osmanlı’nın ayrılmaz bir parçası olarak konumu tekrar vurgulamak için yazılmıştır. Kürtlerin ayrılıkçı hatta özerklikçi politikalar gütmeye başladığını ima ediyordu. Ancak Nizamname’nin dikkat çeken yanı KTTC’nin, Kürt aşiret (aşair) ve kabilelerinin (kabail) birleşmelerini arzu ederek genel olarak İstanbul’daki Kürtleri temsil etmek isteği içinde olmasıdır. Bu nedenle Hükümetten daha fazla siyasi destek istenmektedir. Ermeni, Nasturi ve Hristiyanlara duyulan iyi niyet dönemin “hürriyet” rüzgarının bir sonucu olduğu kadar Kürtlerin benimsemiş oldukları Osmanlıcılık siyasetinin de göstergesidir.⁸¹

80 Bilal N., Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 2010, s. 257.

81 Hakan Ozoğlu, *Osmanlı Devleti...*, s. 103.

Osmanlıcılık demişken, Nizamnameden de anlaşılacağı üzere dönemin Jön Kürtleri için Kürtlük ve Osmanlılık; biri diğerini tezyif edecek şekilde iki ayrı telakki biçimi veya siyasi düşünüş tarzı olarak değil, birbirini tahkim eden tek ve organik bir bütün olarak anlaşılmıştı. Zira gazetenin önde gelen yazarlarından Babanzade İsmail Hakkı Aralık 1908'de bunu destekler nitelikte şunları söyleyecekti: *"Dünyadaki hiçbir güç Kürtlük ve Osmanlılık arasındaki tarihi kutsal ve samimi bağı yok edemez. Osmanlılık ile Kürtlük, aynı şekilde Kürtlük ile Osmanlılık birbirine bağlıdır, bu iki kelime ayrı düşünülemez. Eğer, Allah göstermesin ama Osmanlılık yıkılsa Kürtlük de yaralanır. Aynı şekilde, Allah korusun ama Kürtlük zayıflar da azalırsa Osmanlılık da güçsüz kalır."*⁸² Ayrıca cemiyete üye olmanın şartlarından birinin "Türkçe okuyup yazabilmek" olması da manidardır. Kürtçe değil de Türkçe okur yazarlığın zorunlu kılınması Jön Kürtler'in derneği bir Kürt örgütü olmaktan ziyade bir Osmanlı örgütü olarak gördüklerini göstermektedir.⁸³

Aynı zamanda Cemiyet, İttihat ve Terakki'nin Osmanlılık fikrine ters düşmeyecek⁸⁴ programında şu maddelere de yer vermiştir: "Kürdistan da okulların açılması, Kürt memurların atanması, Kürt dilinin yönetimce resmen kabul edilmesi, Cemiyetin Kürt milletvekillerinin mecliste temsilinde etkin olabilmesi, Kürdistan'ın ekonomik olarak ilerlemesi içinde çalışmalarda bulunulması, Halife ve Sultanın yetkisi ile Kürtler

82 Bajalan, D. Rhys, *Jön Kürtler*, s. 109.

83 Hakan Ozoğlu, *Osmanlı Devleti...*, s. 104.

84 1909 yılında kabul edilen İttihat ve Terakki Cemiyetinin programında ilkokullarla ilgili olan düşünceleri şöyleydi. "Madde 10: "...Mekatib-i İptidaiyede lisan-ı tedris her kavmin kendi lisanı ile olacaktır; fakat sübyan sübyan sınıflarından maada olan sunuf-u iptidaiyede Türkçe talim olunmak mecburidir." Ayrıca İttihat ve Terakki'nin 1913 yılı programının 41. Maddesinde anadil serbestisi açık bir şekilde yer alıyor. Bkz. Altan Tan, *Kürt Sorunu...*, s. 109; Tarkan Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...III*, ss. 81-82.

arasındaki bağı güçlendirmek, Dinin ve kalkınmanın temel taşları olan Anayasal Hükümeti ve Meclisi koruyup savunmak, Kürtlerin, Ermenilerin, Nasturilerin ve diğer milletler gibi Osmanlı tebaasıyla iyi ilişkiler içinde olmasını sağlamak, Kürtlere, İslami kanunlarla uyumlu, milletin refahından sorumlu ve vatanın korunmasını sağlayacak anayasayı tanıtmak". Ancak İttihat ve Terakki'nin milliyetçilik-Türkçülük yanının giderek ağır basmasıyla⁸⁵ 1909'da "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti" kapatılmıştır.⁸⁶

85 Meseleyi Yahya Kemal'in hatıratından da okumak mümkündür: "1908 nümayişleri had devreyi geçirdikten sonra Hüseyin Cahid Bey, maruf Millet-i Hakime makalesiyle ilk darbeyi vurarak İttihad ü Terakki'nin yeni bir merhaleye girdiğini ihsas etmiş oldu... Vatan, Müslümanlaşmış Türklerin eseri olduğu için Türk Milliyetperverliğinin ergeç ahlak cephesi olarak telakk edilmesi mukadderdi. La-millî ve adem-i merkezîyet fikirlerinin arkasında ise ya Yunanistan'ı ya Bulgaristan'ı, ya Sırbistan'ı özleyenler veyahut da bir Arnavud, bir Arap, bir Ermeni, bir Kürd istiklali tahayyül edenler bulunduğu için bu cephenin Türklere göre, ahlaki mahiyeti ergeç, çürümeğe mahkumdu." Bkz. Yahya Kemal, **Çocukluğum, Gençliğim...**, ss. 206-207; Ali Emiri Efendi de konuyu ele alırken farklı bir biçimde değerlendirmedini görebiliriz: "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kötülüklerinden başka bir de Türkçülük ve Turancılık gibi bir mesele ortaya çıkarması ve memleketimiz maddi ve manevi sıkıntıları içerisindeyken, memleket haricini sözde canlandırmaya kalmak için divanelere yakışmayan hallerin görünmesi, Osmanlılık isminden eskiden beri memnun olan diğer unsurların birbirleriyle olan dostluklarına gölge düşürmüş, bu da daha başka karışıklıklara yol açmıştır." Bkz. Ali Emiri, **Osmanlı Doğu Vilayetleri**, ss. 39-40; Benzer şekilde Peyami Safa konuyu şöyle ele alır: "Balkan Harbi İttihad-ı anasır prensibini iflas ettirmişti. İttihat ve Terakki, öz Türk unsurunun kültür ve politika hakimiyetine dayanan, Osmanlılık mefhumunu yalnız İmparatorluğun resmi unvanı halinde bırakan milliyetçi görüşü tervic ediyordu; fakat henüz bir imparatorluk camiası halindeydik..." Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Yayınevi, 7. Baskı, İstanbul, 2011, s. 75; Ayrıca Tunaya'da İttihat Terakki'nin 1908 iktidara gelişinden 23 Temmuz'unun birkaç gün sonrasında Bulgaristan'ın, Bosna-Hersek'in ayrılımları ve Balkan harbiyle İttihat Terakki'nin Türkçülük akımı bu savaşın dumanları içinde sanki fışkırdığını dile getirmektedir. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal...III**, ss. 310-311; Sina Akşin, **Jön Türkler**, s. 135; Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin...**, s. 211.

86 D. Rhys Bajalan, "Osmanlı Devleti...", s. 153; Naci Kutlay, **Jön Türkler**, ss. 40-42; Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin...**, s. 212.

Şu unutulmamalıdır ki, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin esas amacı Osmanlılık içinde ittihad-ı anasir ideolojisi ağır basmaktadır. Nitekim Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin gâzetesinin ilk sayısında Babanzade İsmail Hakkı, Kürt kimliğini "her şeyden evvel İslam" olduğunu, sonra Osmanlı en son da Kürt olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Kürtçe bir yazısında Kürtlere şöyle hitap etmektedir: *"Bizim milletimizin adı Kirmanctır. Bütün Kirmanclar aynıdır. Şehirlerimiz kutsaldır. Kürdistan yüce Osmanlı hükümetinin yönetimine tabidir. Bizler de Osmanlı tebaasıyız. Türkler, Kürtler, gayri Müslimler, Yahudiler, Yezidiler, Nasturiler hepimiz eşitiz. Çünkü hepimiz Osmanlı toprağında yaşıyoruz. Hepimiz biriz, aramızda hiçbir fark yok. Bizim adlarımız ve diğer kutsal ulusların adları, hepimiz Osmanlıyız ve ülkemiz Osmanlıdır."*⁸⁷ Öyle ki Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Hevi'nin kurucularından bir Jön Kürt olan Şükrü Sekban Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti hakkında söyledikleri dikkat çekicidir: *"Beyan edeyim ki onlardan hiçbirisi Kürtler için en ufak bir imtiyaz düşünmüyordu. Fakat hepimiz, altı doğu vilayetinde bir reform yapılması hususunda mutabık idik. İşte istediğimiz reform: Muktedir ve namuslu valiler tayin edilmesi, birkaç anayol inşası, adaletin iyi bir şekilde uygulanması için mahkemelerin yeniden ele alınması."*⁸⁸

KTTC; her ne kadar ana amaç olarak Kürtlerin durumlarını iyileştirilmeyi ve hükümetin dikkatini Kürtlerin sorunlarına çekmeyi amaçlasa da, sadece Kürtlere münhasır olan siyasi taleplerde bulunmamıştır. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin ve gazetesinin ana faaliyetlerinin fikri ideolojik yönü kabaca bu şekilde iken, bu fikirlerin asıl ve etkili bir eylem olarak tahakkuk etmesi, Cemiyetin, 1909 yılında 'Anadolu ahvalinin tahkik ve ıslahı' için acele tedbirler alınmasını ve bir

87 D. Rhys Bajalan, "Osmanlı Devleti...", s. 154.

88 Şükrü Sekban, *Kürt Meselesi*, s. 28.

ya da birkaç heyetin bölgeye gönderilmesini öneren bir muhtırayı Kamil Paşa hükümetine vermesine rastlamaktadır. Ayrıca aynı öneriyi içeren bir muhtıra da Ermeni Patrikhanesi'ne sunuldu. Kamil Paşa bu muhtırayı önemsemiş ve Ayandan Galip Bey başkanlığında bir heyetin kurulmasını ve hemen faaliyete geçmesini istemişti. Ayrıca ikinci bir heyetin daha kurularak Kürtlerle Ermeniler arasındaki anlaşmazlıkların ve arazi davalarının çözümünü üstlenmelerine karar verilmiştir.⁸⁹ Bu muhtıranın içeriğinden ve Kamil Paşa'nın muhtırayı önemseyip hayata geçirmesinden de anlaşılıyor ki, KTTC'nin programı ve beklentileri ile İttihatçı siyaset anlayışı arasında bir anlaşmazlık henüz söz konusu değildir hatta çalışmalar arası bir eşgüdümünden dahi söz edilebilir.

1909-1918 Yılları Arasında Jön Kürt Hareketinin İttihat ve Terakki'nin Türkçü- Milliyetçi Duruşuna Karşı Muhalefeti Cemiyetin, kuruluş ve gelişim aşamasında etnik, dini ve kültürel manada çeşitli unsurları bünyesinde barındırıyordu. Bu unsurlar, Osmanlı sultanı II. Abdülhamit'in mutlak monarşi idaresini yıkmak için bir örgüt çatısı altında toplanabilmişlerdi. Ancak bu beraberlik yerini muhalefete bırakmıştır ve teşkilatın bünyesinde çözümler başlamıştır.⁹⁰ 1909'dan sonra birçok Kürt ile İttihat ve Terakki arasındaki dostane ilişkiler yavaş yavaş ortadan kalkmaya ve önde gelen bazı Kürtlerin, İttihat ve Terakki'ye karşı siyasi parti kurmaya başladığı görülür. Bunlardan bazıları şunlardır: 31 Mart vakasında Şerif Paşa ile beraber suçlanan Said Nursi "İttihadı Muhammediye fırkası", Dersimli Lütfi Fikri "Mutedil Hürriyet Perveran Fırkası", Şerif Paşa ve Mevlanazade Rifat bey "İslahatı Esasiye Osmaniye Fırkası", Diyarbakırlı Süleyman Sudi bey "Ahali Fırkası",

89 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...III*, s. 405.

90 Murat Turan, *CHP'nin Doğu'da...*, ss. 38-39.

6 Şubat 1909'da İbrahim Temo ve Abdullah Cevdet "Osmanlı Demokrat Fırkası" gibi partilerin kuruluşunda önemli bir rol üstlenmişlerdir. Öyle ki bu muhalefetlere karşın Jön Türklerden, gıyaben ölüm cezasına çarptırılan Emin Ali Bedirhan ve Şerif Paşa ülkeden kaçmak zorunda kaldılar. Daha sonra Şerif Paşa iki kez öldürülmeye çalışılacaktı ve 1912 genel seçimlerinde Bedirhan ailesinden olan Hasan paşa Siirt'te milletvekili seçilmesine rağmen milletvekilliliği geçersiz sayılacaktır. Aynı şekilde İttihat ve Terakki'nin baskıcı milliyetçi politikalarından dolayı Emin Ali'nin en büyük oğlu Süreyya Bedirhan devrimden sonra İstanbul'a dönmüş. Bir Kürt gazetesi olan Kürdistan'ı çıkarmaya başlamıştı. Ancak o da yurt dışına sığınmak zorunda kaldı.⁹¹ İttihat ve Terakki'nin iktidara geldikten sonraki bu tutumuyla birlikte Jön olmayan diğer Kürtlerin muhalefetine de neden olmuştur. Mesela 1908 yılında Süleymaniyeli Said Berzenci Sultan'ı destekleyen ve İttihat ve Terakki'ye açıkça meydan okuyan bir isyan başlatarak Hamavend aşiretini de bu isyana katmıştır. Bu ayaklanmayla Şeyh ve birkaç akrabası ölümüne dek gözaltında tutulacakları Musul'a nakledilirler. Ancak 1909 yılı Mayısında Kürt karşıtı ayaklanma sırasında şeyh evinin önünde öldürülür. Bu olaydan sonra oğlu şeyh Mahmut ve Hamavend aşireti Birinci Dünya Savaşı patlak verene dek ayaklanma hallerini sürdürdüler.⁹²

Kürt Teavün ve Terakki cemiyetinin kapatılmasından sonra 1910-1911 yılları arasında Said Nursi ve Emin Ali Bedirhan gibi

91 Naci Kutlay, **İttihat-Terakki...**, ss. 97-100; Jwaideh, 2014: 2012, Tan, 2011: 113). Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin...**, s. 212; Altan Tan, **Kürt Sorunu**, s. 113.

92 Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin...**, ss. 218-219; İttihat ve Terakki'nin baskıcı politikalarını Ali Emiri Efendi ise şöyle dile getirmektedir: ittihat ve terakki cemiyeti "memleketin her tarafında mezalim yaparak, Kürdistan'da Şeyh Celaladdin, Şeyh Selim gibi nice dürüst adamları hükümetin emirlerini dinlemiyor gibi bahanelerle acımadan cezalandırmışlardır." Bkz. Ali Emiri, **Osmanlı Doğu Vilayetleri...**, ss. 38-39.

eski üyeler “Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti” adıyla yeni bir cemiyet daha kurmuşlardır. Bu cemiyetin üyeleri arasında eski sürgünlerden Kürdistan gazetesi kurucusu Mithat Bedirhan ve Abdurrahman Bedirhan ile eski İTC üyelerinden Abdullah Cevdet de bulunmaktaydı. Bu cemiyet bir anlamda KTTC’nin eğitimle ilgili beklentilerinin bir sonucudur.⁹³ Cemiyet programında Kürtlerin eğitimde geri kaldıkları ve Kürtler arasında eğitimin yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁴ Cemiyet mensuplarının en büyük amacı; Kürt nüfusu içinde okuma yazmayı yaygınlaştırmak, bunun için okullar açmak ve Kürtçe kitaplar basmaktır.⁹⁵ Said Nursi Kürt kıyafetleri giymekte ısrar ederek Kürdistan’ın eğitimsiz bırakılarak öldürülmek istendiğini bu yüzden Kürdistan’ın bütün yörelerine okul açılması gerektiğini savunmuştur. Bunu İslamiyet’in verdiği eşitlik içinde bir yerlere oturtmaya çalışmıştır. Abdullah Cevdet ise Kürt gençlerinin araştırmacı olmasını ve kaymakamlık yerine Kürt köyünde öğretmenlik yapmalarını önermiştir.⁹⁶ Bu amaçlar doğrultusunda Abdurrahman Bedirhan yönetiminde Kürt Meşrutiyet Mektebi açılmıştır.⁹⁷ Bu okulun hem isminin Meşrutiyet olması hem de destekçilerinin Osmanlı siyaset yaşamında yer alıyor olması, KNMC’nin ayrılıkçı bir Kürt milliyetçisi kuruluşu olmaktan ziyade, Jön Kürtlerin aydınlanma projesinin bir parçası olduğunu göstermektedir.⁹⁸

Derneğin benzer okullar açma isteği hem pedagojik personel sağlamada karşılaşılan zorluklar hem de sultan Abdulhamid’e karşı her cephede birlikte savaştıkları Jön Türklerin karşısına

93 D. Rhys Bajalan, *Jön Türkler*, s. 123.

94 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal...II*, s. 214.

95 Celilé Celil, *Kürt Aydınlanması*, s. 69.

96 Naci Kutlay, *İttihat-Terakki...*, ss. 41-43, 46.

97 M. Malmisanij, *İlk Kürt Gazetesi Kürdistan’ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan 1868-1936*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 77.

98 D. Rhys Bajalan, *Jön Türkler*, s. 124.

çıkardığı yapay yasal engeller yüzünden akim (başarısız) kalmıştı. Böylece yaklaşık bir yıl varlığını sürdürebilen Kürt Derneği faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştı.⁹⁹ Kürt Neşr-i Maarif Cemiyetinin faaliyetlerinin durdurulması Kürtleri İTC'ye yabancılaştırmış ve Kürt siyasetinde kısmi bir radikalleşmeye sebep olmuştu.¹⁰⁰ Nitekim bu durumdan ilk etkilenen üniversitedeki Kürt gençleri olur. Öyle ki Jön Türk yönetiminin iç ve dış politikadaki başarısızlıklardan kaynaklanan yeni siyasi krizin dolaylı sonucu olarak 1912 yılında İstanbul'da yeni bir Kürt öğrenci cemiyeti "Kürt Hevi-Kürt Umudu" ortaya çıkmıştır.¹⁰¹ Hevi; Kadri Cemilpaşa, Ömer Cemilpaşa, Fuat Temo ve Cerrahzade Zeki gibi Tarım fakültesinden bir grup öğrenci tarafından, hükümetten de gerekli izinler alındıktan sonra 1912 yılında resmen kurulmuştur.¹⁰² Cemiyet ilk genel sekreteri olarak Cemilpaşazade Ömer'i seçmişti.¹⁰³ Burada önemli olan nokta "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti" soylu ailelerin yönetimindeyken "Kürt Hevi Cemiyeti" Kürt aydınları ve burjuva örgütüydü (Kutlay, 44). Bu cemiyet 1913'te kuruluş amaçları doğrultusunda Türk ve Kürt dillerinde yayın yapacak olan aylık bir dergi çıkarmıştır: Roji Kurd. Hevi üyelerinin çabalarıyla yayımlanan ilk periyodik yayın olan Roji Kurd Dergisi'nin ilk sayısında derginin amacı şöyle açıklanmıştır: *"Kuşkusuz yine en basit tabir ile, içinde bulunduğumuz zamana ve geleceğe layık bir ilerleme gayesi, siyasi ihtiraslardan bağımsız bilimsel ve sosyal bir yol (meslek). Başka hiçbir şey!... İşte bugün Kürt gençliği Kürtlüğe ve aleme karşı, bu gayenin yüklediği*

99 Celilé Celil, *Kürt Aydınlanması*, ss. 70-71.

100 D. Rhys Bajalan, *Jön Türkler*, s. 125.

101 Celilé Celil, *Kürt Aydınlanması*, ss. 73-74.

102 D. Rhys, *Jön Türkler*, s. 128; Dursun, Habib, *Jön Dergisi'nde Kürt Milliyetçiliği*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2013, ss. 40-43.

103 M. Malmisanij, *İlk Kürt Gazetesi...*, s. 67.

bir görev altındadır. Bu gençlik, bu görevi iyi yerine getirmek, Kürtlüğe her tarafından vurulan hakaret tokadını, ilerleme ve aydınlanma ile reddetmek için ant içmiştir. Şimdi ancak 'Aynesi iştir kişinin, lafa bakılmaz.' diyebiliriz.”¹⁰⁴

Yayın organının içeriğinden de da anlaşılacağı üzere Hevi, önceki cemiyetlerin Kürtleri “aydınlatma” ve “eğitme” gibi elitist gayelerini aynen benimsemiştir. Eğitimle ilgili problemler, okur-yazarlığın ve eğitimin yaygınlaştırılması, halkın kültürel seviyesinin yükselmesi, ekonomik hayatın canlanması, Kürt halkının kaynaşmasına yönelik faaliyetler ve benzeri programlar derginin temel çerçevesini oluşturmuştur.¹⁰⁵ Görüldüğü gibi Roji Kurd Dergisi’nin de Kürdistan ve KTTC Dergileri’nden farklı bir amacı yoktu. Amaç yine Kürt halkını “eğitmek” “aydınlatmak” ve bölgeyi “kalkındırmaktır.” Ancak Hevi (ve böylece Roji Kurd) kendisinden önceki teşkilat ve yayınlardan farklı olarak Kürtlerin aydınlanmasını Kürtlerin daha iyi bir Osmanlı vatandaşı olmaları için bir vasıta olarak değil başlı başına bir amaç olarak istemektedir. Hamdullah Suphi’nin Hevi’yi Türk Ocakları’na katma isteğinin dernek tarafından kabul edilmemesi de göstermekteydi ki; artık Kürtlerin müstakil bir kimlik olarak var olmasına önem verilmektedir. Kürt aydınlanmasına bu şekilde yaklaşım şüphesiz Hevi’yi kendinden önceki cemiyetlerden ayırmaktadır.¹⁰⁶

Ancak bu bağımsız kimlik arayışını Jön Kürtlerin “ayrılıkçı” istekleri şeklinde okumak doğru değildir. Hevi’ye katılan yeni nesil Jön Kürtler, başka etnik unsurlar gibi kendi etnik kimliğini “Türkçülük” dalgasına karşı korumak istemektedir. Ayrı bir Kürt ulus devleti talebi söz konusu değildi. Jön Kürtlerin, ittihatçıların artan Türklük vurgusuna tepki

104 M. Malmisani, *İlk Kürt Gazetesi...*, s. 138.

105 Celil Celil, *Kürt Aydınlanması*, s. 90.

106 D. Rhys Bajalan, *Jön Türkler*, s. 131.

olarak sarıldıkları “öz kimlik bilinci” saltanat ve hilafet karşıtı bir söylem ve bu minvalde bir eylem içermemiştir. Kürt kimliğinin; “yüce Halife’ye” ve “saygıdeğer Sultan’a” rağmen değil, bilakis onlara hürmet ve sadakat ile oluşturulması amaçlanmıştır. Hevi ayrılıkçı olmaktan ziyade Adem-i Merkeziyetçiydi.¹⁰⁷ Nitekim Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Hevi’nin kurucularından bir Jön Kürt olan Şükrü Sekban Hevi hakkında söyledikleri dikkat çekicidir: *“Balkan harbinden önce kurulan Kürt Üniversite Öğrencileri Derneği (Hevi) üyelerinin gerçekten Kürdistan’ın ayrılmasını düşündüklerine inanmıyorum. Onların tam itimadına mazhar idim, böyle bir düşünceleri olsa bana ima ederlerdi. Ama bu bir Kürt devletinin kurulmasını düşünen hiçbir Kürt yoktu demek değildir. Belki vardı ama bunu itiraf edemiyorlar, bu gizli emellerini açıkça beyan edemiyorlardı.”*¹⁰⁸

Hevi cemiyetinin 1913’te çıkardığı “Rojî Kurd -Kürt Güneşi-” Dergisi dördüncü sayıdan sonra yasaklanır ve adı “Hetawî Kurd -Kürt Güneşi-” olarak değiştirilir. “Roj” kelimesinin sansür edilebileceği endişesiyle, bu kelimenin yerine Sorani lehçesinde aynı anlama gelen “Hetaw” sözcüğü ikame edilerek 23 Ekim 1913’te “Hetawî Kurd” Dergisi neşredildi.¹⁰⁹ Bu Dergi İttihat ve Terakki’nin milliyetçi anlayışını eleştirdiği için yayın kesintiye uğrar ve Salih Bedirxan tutuklanıp yargılanır.¹¹⁰ Daha sonra İstanbul’da yine Hevi tarafından Türkçe ve Kürtçe ve sadece birkaç sayılık Yekbun (Birlik) Dergisi çıkarıldı. Hem Hetawî Kurd hem Yekbun Dergileri Hevi Cemiyeti’nin amaçları doğrultusunda yayın yapmayı sürdürdü. İçerik olarak Rojî Kurd’dan farklı değildirler. 1912’de kurulmuş olan Kürt Talebe

107 D. Rhys Bajalan, *Jön Türkler*, ss. 134-136.

108 Şükrü Sekban, *Kürt Meselesi*, s. 29.

109 Celilê Celil, *Kürt Aydınlanması*, s. 70.

110 Naci Kutlay, *İttihat-Terakki...*, s. 45.

Hevi Cemiyeti, Birinci Dünya savaşının başlamasıyla kapanmış, savaştan sonra yeniden açılmıştır.¹¹¹ Burada şu unutulmamasıdır ki, Jön Kürtler İttihat ve Terakki ile böyle bir muhalefet içine girmiş olsa da Osmanlı vatanseverliği aynı kalmıştır.

Dönem sınırlaması olarak, bu bölümü 1918 ile bitirmemizin bir nedeni olan I. Dünya savaşının getirmiş olduğu ayrılıkçı hareketlerin yanında diğer bir nedeni olan Ziya Gökalp'ın teorisyenliğini yaptığı göçmen bürosunu ve Kürt Teali Cemiyeti'nin kuruluşu ile başlayan ayrılıkçı hareketleri bir dönüm noktası olarak ele almaktayız. Bu hususa değinmeden metnin sonlandırılması eksiklik olarak görüleceği için vaka özetle şu şekilde anlatılabilir: Ziya Gökalp Kürtlerin sosyolojik durumunu hastalık olarak tarif etmiş ve Kürtleri cerrahi bir operasyon ile milli bünyeden kesip atmak mümkün olmadığı için asimilasyon ve benzetme yoluyla bu zararlı urları uygun bir tedavi müdahalesiyle iyi huylu ur haline getirmek gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim bu amaç için ilk olarak teorisyenliğini Ziya Gökalp'ın yapmış olduğu Kürt halkının medenileştirilmesi adı altında İttihat ve Terakki hükümeti tarafından Mayıs 1913'te "Göçmenler Genel Müdürlüğü" kuruldu. Daha sonrasında Temmuz 1914'te Ziya Gökalp tarafından Kürt bölgesine bir anket uygulandı. Bu 68 soruluk ankette, Kürt toplumunun ve aşiretlerin yapısına ilişkin 29 soru, din organizasyonlarına yönelik 19 soru, iktisadi organizasyonlarına dair 16 soru vardır. Dört soru ise Kürt tarih ve etnografyasına, örf ve adetleriyle ilgili her türlü bilgi ve belgenin derlemesine dairdi.¹¹² Bu şekilde evirilen olayda göçmenler genel müdürlüğü programında şunlara yer verecektir: Kürtler silahlarından arındırılacak, gittikleri

111 M. Malmisani, *İlk Kürt Gazetesi...*, s. 11.

112 Ayşe Hür, "İttihat ve Terakki'nin Kürd Politikaları", *Radikal*, 28.07.2013, (Çevrimiçi) http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/ittihat_ve_terakkinin_kurd_politikalari-1143748, Son Erişim Tarihi: 02.12.2014.

yerlerde nüfusun yüzde beşini aşmayacak ve gittikleri yerlerden geri gelmeyecek, Kürt aşiret reislerinin kendi ailelerinden farklı bir yere gönderilecektir. Sonuçta bu program çerçevesinde I. Dünya savaşında Kürtler, Ruslardan ve Ermenilerden korunma nedeniyle Batı ve güneydoğu Anadolu'ya göçe zorlanmışlardır. Bu göç sırasında 700.000 Kürt yaşamını yitirmiştir.¹¹³ Birinci Dünya Savaşı yıllarında Çukurova'ya göç etmek zorunda kalan ailelerden biri de ünlü romancı Yaşar Kemal'in, ailesidir. Celadet Ali Bedirhan da bu tehcir olayı ile ilgili olarak şunları anlatır:

*"Mütarekenin (Mondros ateşkesi) ardından İstanbul'a döndüğümde, Muhacirin Müdüriyeti kayıtlarında yapmış olduğum incelemeye göre Kürdistan'dan altı yüz elli kişilik bir nüfus Batı Anadolu vilayetlerine sevk edilmişti. Cepheye giderken Toros geçitlerinde bu göçmenlerden kafileler görmüştüm. Uzaktan, öbek öbek toplanmış insan kümelerine benzeyen bu kafilelerin yanına gittiğim zaman görüyordum ki bunlar soğuktan taş kesilmiş, insan heykellerinden başka bir şey değildir. Vatanlarından çıkarılan bu insanların büyük bir kısmı bu suretle yollarda hastalıklardan, açlıktan ve soğuktan mahvolmuşlardı. 1919 senesinde Halept'te bu kafilelerden birine rastladım. Memlekete geri dönüyorlardı. Kendilerinden aldığım malulmata göre memleketten 485 kişi olarak çıkarılmışlar; geri döndüklerinde yalnız 255 kişi kalmışlardı."*¹¹⁴

Unutulmamalıdır ki Kürtler'in, Osmanlı'ya sadakatinin en çarpıcı göstergesi 1912'den 1918'e kadar aralıksız devam eden kanlı savaş ve felaket yıllarında İmparatorluk ordularında çarpışmalarıydı. Arda arda gelen Trablusgarp, Yemen ve Balkan savaşları ve bunlardan hemen sonra patlak veren

113 Naci Kutlay, *İttihat-Terakki...*, s. 111; Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s. 154.

114 Altan Tan, *Kürt Sorunu*, ss. 154-155.

I. Dünya Savaşı'nda pek çok Kürt, Osmanlı ordusunda görev aldı. Böylece Kürtler, Osmanlı ordusuna kayda değer bir insan gücü sağladılar, öyle ki bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin büyük bir bölümü Kürtlerden oluşuyordu.¹¹⁵ Bu savaşlar arasında yalnızca İslam kardeşliğine inanan İslamcı aydınlar değil, o gün ki şartlarda laik ulusalcı fikirlere sahip Kürtler de vardı. Nitekim Kürt ulusalcılığını kurucu ilk birkaç aileden biri sayabileceğimiz Cemil Paşa ailesinin bütün gençleri bu savaşta yer aldı. Avrupa'nın değişik şehirlerinde üniversite öğrenimi gören Diyarbakirli Cemil Paşa'nın oğulları İbrahim ve Cevdet ile torunları Ekrem, Kadri ve Şemsettin Cemil Paşa, 1914 yılında derhal İstanbul'a dönerek savaşa gitmek için derhal birliklere katılmışlardır.¹¹⁶ Aynı zamanda savaşın patlak vermesiyle Kürt milliyetçilerinden olan küçük bir grupta bağımsız bir Kürdistan için çalışmalar yapmıştır. Mesela Bedirhan ailesinin mensuplarından olan Abdürrezzak ve Kamil Bedirhan yüzlelerini Osmanlı'ya karşı savaşan Ruslara çevirmişlerdir. Nitekim 1917'de Doğu vilayetlerinin Ruslar tarafından işgal edilmesi sırasında Kamil ve Abdürrezzak Beyler, sırasıyla Erzurum ve Bitlis valisi olarak atanmışlardı. Savaş sonrasında Abdürrezzak Bey'in 1918 yılında Türler tarafından zehirlenmiş olduğu

115 Osmanlı ordusunun yüksek rütbeli bir subayı olarak görev yapmış Kürt tarihçi M.E. Zeki'nin verdiği sayılara bakarak bakacak olursak merkezi Elazığ'daki Murat Suyu yakınlarında bulunan 11. Tümen ve merkezi Musul'da bulunan 12. Tümen tamamen Kürtlerden oluşuyordu. Erzurum'da konuşlanmış 9. Fırka'nın ve Sivas'ta konuşlanmış 10. Fırka'nın asker ve subaylarının çoğu Kürt'tü. Dahası çok sayıda sınır birliği jandarma ve güvenlik güçleri ile birlikte 135 yedek süvari bölüğünü de oluşturmuşlardı. Büyük aşiret güçleri, Rus ordusuna karşı hem Osmanlı topraklarında hem de Kuzeybatı İran'da çarpışmıştır. Ayrıca Şeyh Mahmud'a ve diğer Kürt liderlere bağlı çok sayıda gönüllü de cihat çağrısına olumlu yanıt vermiştir. Zeki Kürtlerin savaş kayıplarının 300.000 civarında olduğunu söylemektedir. Bkz. Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin...**, ss. 251-252.

116 İbrahim Cemil Paşa, Kürtlerin ilk elektrik mühendisiydi, Almanya'da okudu ve I. Dünya Savaşı'nda şehit oldu. Bkz. Altan Tan, **Kürt Sorunu**, ss. 153-155.

söylenir.¹¹⁷ Ancak bunlardan sonra 1918 yılının sonunda kurulan Kürdistan Teali Cemiyet'i (Kürdistan Yükselme Derneği) başkanlığına getirilen Seyit Abdülkadir efendi ile başkan yardımcılığına getirilen Bedirhan Paşa'nın oğlu Ali Emir Bedirhan ile Süleymaniyeli Said Paşa'nın oğlu Fuat Paşa arasında Kürtlerin genel çıkarları adına ayrılıkçı fikirler açıkça ortaya çıkmaya başlamıştır. Bir yanda Radikal kanadı temsil eden Bedirhaniler, bağımsız bir Kürdistan istemekteyken; buna karşın Seyit Abdülkadir ise tüm İslamcı Kürtler gibi ayrılıkçılığa karşı çıkıyordu. Seyit Abdülkadir'in bağımsız Kürdistan talebiyle hiçbir ilgisinin olmamasına rağmen 1925 yılında başlayan Şeyh Said isyanında suçlu bulunması yüzünden, kendisi ve oğlu Seyit Muhammed, babasının bütün ricalarına rağmen oğlundan önce idam edilmeyerek, oğlunun ölümüne şahit olduktan sonra idam edilmiştir.¹¹⁸ Ayrıca bu cemiyet aracılığıyla da ulusal ve uluslararası boyutta merkezi yönetiminden bağımsız bir söylem geliştirdiğini görmekteyiz. Nitekim yetmiş iki Kürt mebus'un Ankara hükümeti ile beraber olduklarını itilaf devletlerine bildirmiş olmalarına karşın Meclise katılmayan Dersim ve Koçgiri "Aşair Ruesası", Ankara hükümetinin Kürdistan'ı muhtar idare olarak re'sen tanıdıkları takdirde meclisi destekleyeceklerini bildirirler. Hatta bu yetmiş iki mebusun göstermiş oldukları tutuma karşı bir muhtıra ile itilaf devletlerine Kürt Teali Cemiyeti aracılığı ile yetmiş iki Kürt mebusun tavrının Kürdistan'ı bağlamadığını ve genel bir eğilimin ifadesi olmadığını bildirirler.¹¹⁹

117 Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin...**, ss. 257-258.

118 Altan Tan, **Kürt Sorunu**, ss. 158-160.

119 Tori, **Aşiretten Millet Olma...**, s. 141.

Sonuç Yerine

I. Dünya Savaşı döneminde mikro milliyetçiliğin önemli bir temsili olarak ifade edebileceğimiz Jön Kürtler, çalışmamızı Abdullah Cevdet'in 1913 yılında Roji Kurd Dergisi'nde yazmış olduğu "Birlik Yolu" adlı yazının önemli gördüğümüz kısımlarını aynen iktibas ederek bitirmek oldukça uygun olacaktır. Bu sayede, ele aldığımız Jön Kürt hareketinin; 1898 Kürdistan Dergisi'nin neşriyatından 1913 yılı ortalarına kadar ki ideolojik yaklaşımının bir süreklilik arz edip etmediği ve kendi mecrasında nasıl bir tekamül (gelişim) çizgisi izlediği hakkındaki yorumu doğrudan okuyucuya bırakmak imkanına sahip olabilecektir. Aynı zamanda bu yazıyı, dönemin Kürt dergilerinde mevcut onca yazı arasından seçerken, Jön Kürt hareketiyle birlikte Jön Türk hareketinin geldiği aşamayı da anlamamıza yaracak ipuçlarını içermesi açısından tercihe şayandır.

Son olarak; Jön Kürt hareketinin aktivistlerinin de tıpkı Jön Türk hareketinin öncüleri gibi kendi içinde mütecanis bir yapı oluşturmadığının farkındayız. Her ne kadar hareket; İslamcılardan pozitivistlere kadar renkli bir spektrumdan müteşekkil olsa da, Abdullah Cevdet'in paylaşacağımız yazısındaki temel yaklaşımların tüm Jön Kürtler için temsili nitelikte olduğu düşüncesindeyiz. Bu düşünceyle Abdullah Cevdet, Roji Kurd Dergisi'nde 1913 yılında "Birlik Yolu" başlıklı yazısında şunlara değinmiştir.¹²⁰

"Roji Kurd Dergisi'ni yazı masamın üzerinde gören saygın ve değerli bir dostum 'Nedir bu dergi?' dedi.

Ben 'Kurdolocya organı' yani Kürtlük hakkında incelemeler yapan bir yayın organı dedim.

Arkadaşım dergiyi açtı, gözü Kürtçe yazılmış bir makaleye ilişkince:

120 M. Malmisanij, *İlk Kürt Gazetesi...*, 2011.

"Madem ki Türkçe değil, madem ki Kürtçedir, ayrılıkçı gazetesi demektir" diyerek Roji Kurd'u masanın üzerine bıraktı.

• Bu bence kaydedilmeye çok layık bir olaydır

• Bu yargı biçimi, genel ve yaygındır. Buna pek teessüf ederim. Bu sahte felsefenin yüksek tabakadan insanlarımızı dahi etki alanına almış olmasına pek yanarım.

Türkiye, Osmanlı Avrupa'sının kaybedilmesinden sonra dahi yine muhtelif unsurlardan meydana gelen büyük bir imparatorluk olarak kalmaya devam etmektedir. Bu unsurları birleştirmek ve hiç olmazsa bir diğerine yakınlaştırmak ümidi henüz kaybolmamıştır. Henüz iş işten geçmemiştir. Ben Türk, Kürt adına değil, Türkiye'nin özgür bir vatandaşı olarak söylüyorum.

Birleşmenin en etkili çaresi tefriddir. Şüphesiz bu yargı; nadir bir şey gibi, katıksız gerçek olduğu halde yalancı yanlış bir dava gibi görünecektir. İzah edeyim Allah insanları birleştirmek için tefrid etmiştir. Kur'anda: "Onları kabileler ve şubeler halinde yarattık ki bir birlerini tanıyalar" demiştir.

Bundan da açıkça anlaşılır ki unsurların arasında tanışma ve sevginin kurulması için her unsur kendi doğal ve ırki eğilimleri için serbest bir gerçekleşme ve uygulama alanı bulmalıdır. Muhtelif unsurlardan oluşan imparatorluklarda bu unsurların birliği yolunda, tek bir dilin tek yasanın, tek muamele biçiminin kullanılma ve uygulanması gerektiği zannı temelsizdir.

(...) Unsurların birliğini istiyoruz, unsurların tefridini isteyebilmeliyiz. Bu sorunun sosyoloji yönünden tefridi demek tefriki (ayrımı) demek değildir." Allah kardaşı kardaş yaratmış, kisesini ayrı yaratmış" atasözümüz de bunu söyler.

Kürtler dillerini, tarihlerini kitap haline getirmek istiyorlar. Ulusal kişiliklerini daha iyi anlamak ve daha anlaşılır bir mertebeye yükseltmek istiyorlar. Ben eminim ki aydın olan hükümetimiz de bunu görecektir.

(...) Benim gönlüm ümit ile doludur. Ümidi olmayanlar yanıma gelmesinler. Her gelen şad gider, gamlı gelir yanımıza”

7 Temmuz 1913

Doktor Abdullah CEVDET

Rojî Kurd (şimdilik ayda bir neşrolunur), İstanbul

No.2 (6 Temmuz 1329/14 Şaban 1331), ss.8-10

Kaynakça

- Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, İmge Yayınevi, Ankara, 2011.
- Aktaş, Murat ve Mehmet Yonat, **Diroka Çapemeniya Kurdî Dema Osmanıyan**, Berdan Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Bajalan, D. Rhys, **Jön Kürtler**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010.
- Bajalan, D. Rhys, “Osmanlı Devleti, Osmanlı-Kürt Aydın Sınıfı ve “Jön Kürtçülük” Akımı Üzerine (1898-1909)”, **Dipnot Dergisi**, Sayı 2, 2010.
- Beşikçi, İsmail, “Evrensel Bildirge ve Kürtler”, **Humanite Dergisi**, Mart-Nisan, Sayı: 8, 2005.
- Bruinessen, Martin Van, **Ağa Şeyh Devlet**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Bruinessen, Martin Van, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Bulut, Can, “Jön Türkler ve Genç Almanlar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 51, 2, 2011.
- Celil, Celilé, **Kürt Aydınlanması**, Avesta Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Celil, Celilé, **1880 Kürt Aydınlanması: Şeyh Ubeydullah Nehri**, Avesta Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Çebi, İsmail, **Abdullah Cevdet’in Düşüncesinde Madde Anlayışı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2010.
- Çelik, Bilgin, “Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo (1865-1945)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2010.

Demir, Bahattin, “Devlet Destekli Kürtçe Eğitim Kürt Meşrutiyet Mektebi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 200, 2010.

Doğan, Cabir, “1843–1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:22, Aralık 2010.

Doğan, Cabir, “II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol. 6/4, Fall, 2011.

Doğan, Cabir, “Bedirhan Bey İsyanı: Tanzimat’ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 12, 2010.

Dursun, Habib, **Jin Dergisi’nde Kürt Milliyetçiliği**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2013.

Emirî, Ali, **Osmanlı Doğu Vilayetleri: Osmanlı Vilayat-ı Şarkiyyesi**, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2. Baskı, İstanbul, 2013.

Gencer, Bedri, **İslam’da Modernleşme 1839-1939**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2008.

Güner, Deniz, “Tek Parti Döneminde Basın Yayın Yoluyla Yapılan Bölücülük Propagandasına Uygulanan Sansür”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/29, Güz, 2014.

Hanoğlu, M. Şükrü, “Jön Türkler”, **İslam Ansiklopedisi**, Ş. Tufan Buzpınar (der.), Cilt 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Hür, Ayşe, “İttihat ve Terrakki’nin Kürd Politikaları”, **Radikal**, 28.07.2013, (Çevrimiçi) http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/ittihat_ve_terakkinin_kurd_politikalari-1143748, Son Erişim Tarihi: 02.12.2014.

Issı, Murat, “Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi (1898-1902)”, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı: IX, Nisan, 2013.

Jwaideh, Wadie, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Kanlıdere, Ahmet, “İttihat ve Terakki’nin Gölgede Kalmış Simalarından Doktor İshak Sükûti (1868-1902)”, **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof.Dr. Nejat Göyünç’e Armağan**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2013.

Karpat, Kemal, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi**, İmge Yayınevi, Ankara, 2007.

Karpat, Kemal, **İslam’ın Siyasallaşması**, Şiar Yalçın (çev.), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

Kaya, Fetullah, **Kürt Basını**, Hivda Yayınları. İstanbul, 2010.

Kemal, Yahya, **Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım**, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2. Baskı, İstanbul, 1976.

Keyder, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2011.

Kıran, Abdullah, “Kürdistan Gazetesi ve 1902 Jön Türk Kongresi”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 221, Mayıs 2002.

Kısıklı, Emine, “Milli Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinden Uzak Tutma Teşebbüsleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 5, 1990.

Kuran, A. Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2000.

Kutlay, Naci, **İttihat-Terakki ve Kürtler**, Vejin Yayınevi, Birinci Baskı, Stockholm, 1990.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, İstanbul, 2011.

Malmisanij, M., **Kürt Talebe-Hevi Cemiyeti: İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği**, Avesta Yayınevi, İstanbul, 2006.

Malmisanij, M., **İlk Kürt Gazetesi Kürdistan’ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan 1868-1936**, Vate Yayınevi, İstanbul, 2011.

Malmisanij, M., **Türkiye’de ve Suriye’de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü**, Vate Yayınevi, İstanbul, 2006.

Mardin, Şerif, **Jön Türkler’in Siyasi Fikirleri**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1983.

McDowald, David, **Modern Kürt Tarihi**, Neşenur Domaniç (çev.), Doruk Yayınları, Ankara, 2004.

Örs, Orhan, **İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kürt Politikası 1908-1914**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır, 2012.

Özoğlu, Hakan, **Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Ramsour, Ernest Edmondson, **Genç Türkler ve İttihat Terakki**, Etkin Yayınevi, İstanbul, 2013.

Reyhan, Cenk, "Jön Türk Hareketi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve", **Akademik Bakış**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008.

Rogan, L. Eugene, **Aşiret Mektep Devlet**, Aram Yayınları, İstanbul, 2001.

Safa, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Yayınevi, 7. Baskı, İstanbul, 2011.

Sekban, Şükrü, **Kürt Meselesi**, Kon Yayınları, Ankara, 2009.

Şimşir, Bilal N., **Kürtçülük 1787-1923**, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 2010.

Tahsin Sever, "Kürtlerin Kendi Tarihiyle Yüzleşmesi", 10.03.2012, (Çevrimiçi) <http://www.peyamaazadi.com/niviskar/kurtlerin-kendi-tarihiyle-yuzlesmesi-III>, Son Erişim Tarihi: 03.12.2014.

Tan, Altan, **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Temo, İbrahim, **İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları**, Arba Yayınları, 2. Baskı İstanbul, 2000.

Temo, İbrahim ve Ahmet Rıza, **Biz İttihatçılar**, Örgün Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2009.

Torİ, **Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler**, Doz Yayınları, İstanbul, 2005.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I**, Hürriyet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt II**, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1986.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt III**, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1988.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Yayınevi, İstanbul, 1960.

Turan, Murat, **CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)**, Libra Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2011.

Uygur, Sinan, “İbrahim Temo’nun Bilinmeyen Bir Eseri: Üsul-i Mükaleme”, **Modern Türk Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2008.

Yeğen, Mesut, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Yıldırım, Emre, “Türkiye’de Milliyetçiliğin Arka Planı: Osmanlı’da Modernlik ve Milliyetçilik”, **History Studies**, Vol. 6, Issue: 6, 2014.

Yıldız, A., “Kürt Ulusal Hareketinin Üç Tarz-ı Siyaseti: Kemalizm, İslamcılık ve Sol”, **Modern Düşüncede Siyasi Düşünce 9. Cilt: Dönemler ve Zihniyetler**, Ömer Laçiner (ed.), İletişim Yayınları. İstanbul, 2009.

Watts, N. F., **Sandıkla Meydan Okumak: Türkiye’de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu**, Bilgesu Sümer (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

White, P. J., **İlkel İsyancılar mı? Devrimci Modernleştiriciler mi?: Türkiye’de Kürt Ulusal Hareketi**, Mustafa Topal (çev.), Vate Yayınları, İstanbul, 2012.

“BİR ÇİÇEK VE ÜÇ KUZEN”: ROMANYA MONARŞİSİNİ SAVAŞA SÜRÜKLEYEN AVRUPALI KRALİYET AİLELERİNİN TİCARİ İLİŞKİLERİ*

*Nicolai Elena Mirela***

Kanla Bağlı İktidar

“Günümüz sosyal yapısının Hristiyanlık temelleri üzerinde kurulması ve ondan ortaya çıkması yadsınamaz bir gerçekken, kılıçla büyümüş olması ve önce göçebeler ve kabileler, sonra küçük prenslikler ve krallıklar şeklinde dünyanın genişlemesi tarihsel bir gerçektir; istediklerinin tümünü elde ettiğinde mücadelesi ve ilerlemesi sona ermiş, isyan ve şaşaa içinde yaşamış ve sonra İngiliz, Rus ve Alman imparatorluklarının ortaya çıkmasına kadar çürümüş bir İmparatorluğun periyodik ancak intizamlı inşası sonrasında ve 19. yüzyılın sonu, mevcut asrın başında bu üç İmparatorluk her açıdan dünyanın hakim gücüydü.”¹

Ulus inşa sürecinin hala kendi katalog kodunu elde edecek kadar önemli olmadığı, eski ve tozlu arşiv köşelerinin de tasdik ettiği gibi; Birinci Dünya Savaşı etrafında ortaya çıkan birçok çekişme, küçük uluslar arasında ulusçuluğu ve nefreti harekete geçiren büyük güçler arasındaki önceki düelloların sonucudur ki bu düellolar krallıklar ve onların hükümetleri

* İngilizce’den Türkçe’ye çeviren: Görkem Tanrıverdi, Doğuş Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

1 Formarea Natiunilor, 2/15/1919, Regele Ferdinand, I Documente Personale/1337, Erişim Tarihi: 03/06/2015.

tarafından yaratılan sıkı bağlardan kurtulmaya teşvik etmektedir. Krallıklardan proletaryaya doğru azalan bu toplumsal süreç hiç bir zaman farklı bir gelişme çizgisine sahip olmamış olsa da, halkın Krala karşı duyduğu sadakat ve sahip olduğu zihniyetle onlara “tanrıdan sonraki konumu” atfetmeleri “hayatın kendisinden daha değerli” bir hale getirmemeli ve despotların kölesi haline dönüştürmemelidir.² Yasal oluşumların özümsemesi ve yapılan pek çok düzenleme monarkların demokratik sembollerine doğru istenilen dönüşümünü gerçekleştiremedi; fakat ülkeye yayılmış olan cumhuriyetçi ve devrimci fikirler karşısında kör oldular.

Morgenhtau'nun dediği gibi, Avrupa'da iktidarı elinde bulunduran Kralların çoğu “aile bağları, ortak dil (Fransızca), ortak kültürel değerler, ortak yaşam tarzı ve ortak ahlaki değerlerle ile bir araya gelirken”³, 19. yy başlarında görülen iktidar aygıtı İngiltere'de Kraliçe Victoria Elisabeth zamanında zirveye ulaşmıştı. Çok iyi bilindiği üzere, bu yüzyılda Kraliyet aileleri tarafından oynanan en gözde oyun olan evlilik ittifaklarının bitmesi hepsi büyük ve güçlü olan “Romanovları, Hohenzollernları, Habsburgları da içine alarak bütün Avrupa'yı kana buladı; daha sonra bunları İngiltere Krallık ailesi ve onu takiben İtalya Krallığı, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Bavyera ve Güney'de Karadağ ile Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç ve Kuzey'de İsveç ve küçük fakat zengin, çoğu kültürlü ve mutlu ülkelere sahip iktidardaki pek çok Prenslik izledi”⁴.

2 Formarea Națiunilor, 2/15/1919, Regele Ferdinand, I Documente Personale/1337, Erişim Tarihi: 03/06/2015.

3 David Fromkin, **Europe Last Summer: Who Started the Great War in 1914?**, Alfred A.Knopf, New York, 2004, Morgenthau'dan alıntı, s. 44.

4 David Fromkin, **Europe Last Summer...**, s. 44.

Krallar, 18. yüzyılın otokratik değerlerinin gerçekten yoğun olmasına ve “iç politikalarını istedikleri gibi eğip bükebilmelerine⁵” rağmen; İmparatorluk’tan ve Tanrı’dan aldıkları güçlerini yavaşça kaybediyorlar ve bu sırada kendi yetersizliklerini tatmin etmek için herhangi bir avda veya askeri üniforma dizayn yarışmasında başarılı olma hırsıyla açgözlü ve delirmiş oyuncular haline geliyorlardı. Hala Avrupa’da ilerleme hızını korumaya duyulan ihtiyaç, birbirlerine duydukları iğrenme ve empati duygularını duygusuz bir memnuniyet, aptallık ve aynı bozuk kökün soyu gibi bir dalkavuklukla vahşice ikiye katlıyordu.

“Tüm savaşların savaşı”nı farklı açılardan ele alan pek çok önemli yazardan sadece bir kaçı olan Miranda Carter, Catrine Clay, Theo Aronson ve Edmond Taylor, araştırmalarını erken gerginliklere yol açan manevraları yorumlamaya ve krallıkların davranışlarındaki kişisel ve psikolojik tarafları anlama ihtiyacına dayandırmışlardır. Kral ve kraliçe gibi gerçek insanların kişisel hayatını ele alarak aile ilişkilerini mikro düzeyde analiz etmiş ve aynı plebisitteki aristokratlara ait karsızlık ve zayıflıklarla karşılaştırmışlardır. Hayatlarına yön veren yolda ve ilk olarak annelerinin oyunları ile başlatılan çocukluk eğitimlerine pek de benzemeyen dış politika maceralarındaki rollerini zar zor tanımlanırken hiçbir şey kendilerine miras kalan statüden daha tehlikeli bir rol oynamadı. Kapalı kapılar ardındaki hamleler ve oynanan oyunlar ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde rol oynadı. Özellikle, çok korkulan büyük yangınlar, akla gelmeyen teoriler ortaya çıkarken veya en derin duygular ve krizlerin gelişen unsurları su yüzüne çıkarken monarklar farklı tutumları temsil edebiliyorlardı. Bu çerçevede, Prof. John G. Stoessinger I. Dünya

5 Kathryn Hughes, *The Three Emperors by Miranda Carter*, Book Review, Eylül 2009, Erişim Tarihi: 12/06/2015.

Savaş'ın kaçınılmaz olduğunu ve savaşın kilit pozisyonlarda bulunan insanların verdikleri yanlış kararlar serisinin sonucu olduğunu söylediği 1974'te yayınlanan "*Uluslar Neden Savaşa Gider?*" adlı kitabında çatışmaların sadece ittifak sistemleri, silahlanma ve milliyetçilik gibi soyut açıklamalarla anlaşılmayacağını iddia etmektedir.⁶ Korku, yanlış anlama ve derin duyguların etkisiyle büyük liderler, istemeseler de daha sonra Büyük Avrupa ailesini bölen ittifak sistemini oluşturan kararları uygulamak durumunda kalmışlardır.

Olaylar ve olguları tarihsel perspektiften veya uluslararası ilişkiler perspektifinden değil ailevi ve özel bir çerçeveden anlamak için, Avrupa'nın Kraliyet aileleri arasındaki kişisel ilişkileri tanımlarken Kraliçe Viktorya'nın o dönemde er ya da geç tahta çıkacak olan üç kuzenine odaklanılmaktadır. İzleyen bölümde konuyu bir adım ileriye taşıyacak bu epistemolojik analiz, aile içi olaylara odaklanan davranışsal yaklaşımı da içine alacak şekilde, kapalı kapılar ardındaki hamleleri ve ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde oynadıkları oyunları açıklamaya çalışılacaktır. Arşiv çalışmasına ve birinci el kitap ve makalelere dayanan bu çalışma, kraliyet ailesi bağlarını; üzerinde üç iktidarın hissedildiği, Avusturya Macaristan'ın eski müttefiki, emperyalist otoriteler Sovyetler ile Osmanlı arasındaki tampon, Hanedanlığının vasiyeti ile İngiltere kökleri arasında bölünmüş ikili bir krallık olan ve kraliyet bağlarının üzerindeki etkisi azalan Romanya Monarşisi üzerinden anlatmaktadır. Miranda Carter'ın tanımladığı "anakronizm" "ortak çok az yönleri olan fakat birbirlerine krallıkla bağlı" üç kuzenin çocukluk ve gelecekteki hakimiyetlerine işaret etmektedir.⁷

6 John G. Stoessinger, "Why Nations Go to War?", 9. Basım, Thomson Wadsworth, Kanada, 2005, Bölüm 10.

7 Samuel R. Williamson Jr., "Royal Anachronisms and the Great War", Cilt 119, No. 4, Güz 2011, Erişim Tarihi: 13/06/2015.

Bu üçlü, etki alanlarının bölünmesinde ve dünya liderlerinin de dahil olduğu çatışmalarda ilk hamlelerin yapılmasında en önemli rolleri oynadılar.

İstikrarsız Üçgen: Kral, Çar ve Kayzer

Üç yeni hükümdar, hem Avrupa’da hem de Asya’da gerilimler ve yeni kimlikler yaratan milliyetçilik hareketlerinin yükseldiği süreçte kendi soylulukları yüzünden “güneşin altındaki en iyi yer”⁸ için kırbaçlanmışçasına krallıklarının sorumluluklarını üstlenmeye zorlandılar.

Hikayemiz 30 sene önce Avrupa monarşilerinin çoğunun, dünyanın en parlak monarşilerinden biri olarak bilinen Kraliçe Viktorya hanedanlığından doğrudan çekilmesiyle başlar. Kraliçenin babası Prens Eduard’ın (Kent Dükü) bir gün kızının dünyayı fethedeceğine dair öngörüsü⁹, kan mirasıyla bölünen dokuz soylu hanedan ailesinin Prens Albert’in yanında yer almasıyla gerçek oldu. İlk doğan ve Alman tahtının mirasçısı olan kuzen Wilhelm, doğduğu andan itibaren bir hoşnutsuzluğa sebep olurken; hem kendisi hem de “arızalı” bir çocuğa sahip olmalarından ötürü ailesi için moral bozukluğu ve beyhude bir çaba olarak görüldü. Wilhem’in eklem sorunlarını çözmek için belirlenen pek çok tedavinin sonucunda, Wilhem’in başı boyun kaslarını dengelemek için tek tarafa yatmaya başladı. Wilhelm’in çocukluğu boyunca maruz kaldığı aşağılanma dolaylı olarak da olsa karakterinin güçlenmesine katkı sağladı ve fakat engelinin sorumlusu olarak görülen anesiyle olan ilişkisini bozdu. Wilhelm’in Prusyalı üstünlüğü, bu on yıl süresince arzuyla istenen liberal inanışlara yer bırakmayacak şekilde daha da artarken genç, hırslı ancak kararsız

8 Alman liberalizmini ifade etmek için kullanılmıştır.

9 Eva March Tappan, *In the days of Queen Victoria*, Yesterday’s Classics, Chapel Hill, North Carolina, 2007, s. 2.

karakteri Şansölye Bismark'ın Avrupa hegemonyası politikasını aşarak, Fransa ve Büyük Britanya tarafından saldırgan olarak görülen Almanya'yı denizcilik ve sömürgecilikte yayılmaya sürüklüyordu.

Babasının yakalandığı ölümcül gırtlak kanserinden sonra 29 yaşında tahtta çıkarılan Wilhelm, Alman ulusunun eski şöhretini ve gücünü artırmak için her şeyi yapmaya hazır “savaş tehditleri savuran bir aristokrat”¹⁰ gibi tanımlanıyor ve “Almanların yaratıcısı” olarak görülüyordu. Annika Mombauer ve Wilhelm Deist bunu bir *Immediatsystem* ya da siyasi gücü devam ettiren karar alıcı kurumların normalde sağladığı aracılığı durdurma biçimi olarak ifade ederler. Bu tutumun benimsenmesi, ona bir süreliğine halk arasında tanınmayı ve özdeyişler bahşedilmesini sağladı, fakat bu kararları¹¹ desteklemek ekonomik ve siyasi değerlendirmelerin aleyhine olurken aynı anda birçok soruna konsantre olma olasılığını zayıflattı. Geçmişte, Otto von Bismarck'ın oyun kurucu Avrupalı devletleriyle sürdürdüğü ilişkilerde başarıyla kullandığı diplomatik yetenek ve beceriyi maalesef Wilhelm gösteremeyecektir.

Ateşli amca VII. Edward'ın İngiliz tahtının varisi haline gelmesinden beri Kraliçe Victoria'nın ölümü Almanya ve İngiltere arasında gelecekte kurulacak ittifaklar için bir dönüm noktasını işaret etmekteydi ve Wilhelm'in annesine karşı taktığı sorumsuzca tutumun bir sonucu olarak aralarındaki yapay ilişkiyi geliştirmeye dair hiçbir işaret vermiyordu. Duygu karmaşası içinde hiç bir ilişkisi güzel ve arzu edildiği

10 Anthony Howard, **The Three Emperors: review**, The Telegraph, Book review, 10 Sept 2010, (Çevrimiçi) <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/bookreviews/6273222/The-Three-Emperors-by-Miranda-Carter-review.html>, accessed at 08/06/2015.

11 Annika Mombauer and Wilhelm Deist, **The Kaiser: New Research on Wilhelm's Role in Imperial Germany**, Cambridge University Press, New York, 2004, Giriş, ss. 3-4.

gibi gitmeyen II. Wilhelm'in taç soyuyla olan yakın ilişkilerine aldırış etmediği görülebilir. Roderick R. McLean, *Avrupa'da Kraliyet ve Diplomasi, 1890-1914*'ü yayınladığı zaman Kayzer'in ailesinin ticari işlerini tekrar hizaya getirmesi için artık çok geçti. Yazara göre, monarşiler arasındaki bağ, güçleri lehine ve aleyhine olmak üzere madalyonun her iki tarafına dönebilir. Bu karşılıklı egemenlik oyununda yetersiz olmayı bir konum olarak kabullenen Alman lider, kendini uluslararası politika sahasında yükselen Çar ve Kral arasındaki güçlü bağlarla kısıtlanmış buldu.

Buna karşılık, V. George ve II. Nicholas ülkeleri arasındaki sıkı ilişkiyi sürdürmek için ellerinden gelen her şeyi yapan annelerini taparcasına seviyorlardı. İki kız kardeş, Kraliçe Aleksandra ve Çariçe Dagmar, yazları veya ailecek geçirdikleri tatillerde çocuklarının birbirleriyle kraliyet ailesi bireyleri olmaları nedeniyle değil; sadece arkadaşlık etmeleri ve oyun oynayarak iletişim kurmaları için Danimarka'da iki yılda bir bir araya geliyorlardı. İstenmeyen, eli ayağı tutmayan ve aralarında kurulacak olan gönülsüz bağlantının gelecekteki sebebi olarak görülen kuzen ailelerine katılmaya hiçbir zaman davet edilmedi. Farkında olmadan ülkesinin geçmişteki ilhaklarının, Prusya tarafından 1864 yılında fethedilmiş eski Danimarka mülkleri Schleswig ve Holstein, cezasını çekiyordu.¹² Rus ve İngiliz soyundan olanlar sadece fiziksel olarak benzetmekle kalmıyor; taht vasiyeti için hayati olan, kurbağa bacağından daha uzun olmayan içsel hazırlıklarıyla da çarpıcı bir benzerlik gösteriyordu. Wilhelm iddialı bir güç mücadelesine

12 Miranda Carter ve George V., How To Keep Your Crown, **History Today**, Vol. 59, 10 October 2009, (Çevrimiçi) <http://www.historytoday.com/miranda-carter/george-v-how-keep-your-crown#sthash.qzD3DBsN>. dpuf, Erişim Tarihi: 16/06/2015.

girişmişken, eğitimi az ve ilgisiz geleceğin iki Kralına sıkı bir eğitim hazırlandı.

* V. George ailenin ikinci erkek çocuğuydu ve sözüm ona tahtın mirasçısı değildi. II. Wilhelm onun karakterini “politika-ya ilgisi olmayan taşralı İngiliz centilmeni.. yarım yamalak dil kabiliyeti onu evde durmaya sürükleyecek”¹³ diye tanımlardı. Bunun nedeni, gelecekteki askeri bir mevkii için faydası olmayan edebiyat veya yabancı dil eğitimiydi. Bu kader oyunu onu güven duyduğu ve birlikte bir ittifak sistemi oluşturacakları Rus kuzenine daha da yaklaştıracaktı.

Her ne kadar toy olsalar da belli bir cazibeye sahip, rütbe-lerinin getirdiği sorumluluktan taviz vermeyen, devlet politikasından ziyade avlanmayı seven geleceğin Kralı ve Çarı bir taraftan mektuplaşarak fikirlerini ve kaygılarını paylaşıyorlar, bir diğer taraftan da ulusları arasındaki güçlü ilişkinin patavatsız, aksi, istenmeyen kuzen Wilhelm’e karşı korunması gerektiği konusunda annelerinin etkisi altında kalıyorlardı. Monarkların yollarını ayıran kilit nokta, George’un liberal ve modern bir sistem görüşüyle yetiştirilmesine karşın II. Nikolas’nın babasının otokratik, baskıcı sistem inancını benimsemiş olmasıydı. Prenses Cathrine Radziwill *Son Çar* adlı kitabında, Nikolas’ın kişiliğini: “Yine de, Nikolas doğası gereği kötü biri olmaktan uzaktı... Sadece davranışlarının kaçınılmaz sonuçlarını öngörme yeteneğinden mahrumdu”¹⁴ diyerek tanımlar. Eğer onun iktidar şekli İngiltere’de hoş karşılanmasaydı, anti-demokratik Alman görüşleriyle ilişkilerini güçlendirmek için

13 Miranda Carter ve George V., *How To Keep Your Crown*, **History Today**, Vol. 59, 10 October 2009, (Çevrimiçi) <http://www.historytoday.com/miranda-carter/george-v-how-keep-your-crown#sthash.qzD3DBsN>. dpuf, Erişim Tarihi: 16/06/2015.

14 Cathrine Radziwill, **Nicholas I: The Last of the Tzars**, Cassel and Company LTD, Great Britain, 1933, s. 110.

kesin surette iyi bir gerekçe olurdu. Wilhelm'in sayısız tuhaflıklarıyla bilinen ve nefret uyandıran davranışları, insanların onunla kurduğu ilişkilerde hala resmiyeti ve mesafeyi korumalarına neden oluyordu.¹⁵ Gönülsüz, bağınaz, doğası gereği otokrat, Panslav ve denge yoksunu olan Nikolas, babalık rolüyle bir imparatorluğu yönetmeyi karşılaştırdığında; sonuncusu aile rolünün üstesinden gelemedi. Çar olma konusundaki ilgisizliği, en sonunda Çarların dizginlenemeyen isteklerine bir son vermek için Rus İmparatorluğunun öncülük ettiği sanayi devletlerinin meydan okumaları ve sınırsız isteklerle birlikte karşılıklı darbelerin sorumsuzca tırmanmasına katkı sağlamış olabilir.

Hiçbir zaman Kral olmaya ve özellikle bu unvanın getireceği sorumluluklarla yüz yüze gelmeye niyetlenmeyen Anglikan gururu ve umudu V. George, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ayakta kalan tek taçtı. Modern fikirler ve iktidarının yapısını şekillendirme eğilimi, dört yıllık savaşlar boyunca İngiliz monarşisinin dinamiklerini koruyarak besledi. Edmond Taylor tarafından "İtilaf Güçlerinin ilk ve muhtemelen son beyefendisi"¹⁶ olarak tanımlanan V. George, Kralların hanelerini sona erdiren ve diktatörlerin yolunu açan güç değişimine ülkesini başarıyla hazırlayarak, bütün Avrupa'da başlayan sayısız ayaklanmadan güç kaybetmeden çıkmıştır.

Sonuçta, Avrupa'da başlamak üzere olan, başbakanların ve son derece saygın mutlak yetkili kimselerin dahil olduğu; kan bağlarıyla değil ondan çok daha büyük bir ilişkiyle beslenen bu senfoni karşısında her bir hükümdarın güçsüzlüğü

15 Miranda Carter, "İnsanların Arasında Gezinir ve Onlara Şaplak Atardı; Ellerini Acıtmak İçin Yüzüklerini İçeriye Çevirerek Sıkıca El Sıkıştırdı", BCC Documentary, Erişim Tarihi: 19/06/2015.

16 Edmond Taylor, *The Fall of the Dynasties: The Collapse of the Old Order 1905-1922*, Gerden City, New York, 1963, s. 292.

kanıtlandı. Münferit bir cinayet uluslararası siyasette çılgınlıkların ve milliyetçi hareketlerin yaşandığı 19. yüzyıl prizmasını paramparça ettiğinde; Avrupa'daki son monarşilerin sınırlılıklarını da kanıtlanmış oldu.

Bu çarpık gerçekliğe teğet geçen, Miranda Carter'ın üç kraliyet kuklası arasındaki ihtilaflı ilişki, Birinci Dünya Savaşının sonucunu hiçbir şekilde şekillendirmede. Nikolas'ın Batı Sibirya'ya götürüldüğü esnada sarf ettiği “düşene tekme atılmaz”¹⁷ şeklindeki kendine güvensiz ifadesinin, çok sevdiği Georgie tetiği çekip de Romanovları bilerek ortadan kaldırdığında pek bir anlam ifade etmediği görülür. Teofanis Stavrou, onu bir “parakronizm” ya da “kronolojik hata”¹⁸ olarak görse de, Nikolas, İtilaf devletleriyle birlikte savaşmayı seçmişti ya da o, İngiliz kanı taşıyan sert ve hilebaz bir şekilde hükmeden bir kraliçeyle evlendiğinde bunu gerçekleştirdiğini düşünmüştü.

Kişisel ilişkilerden geride kalanlar, neredeyse bütün kıtanın muhafazakâr egemenleri demokrasiyle yer değiştirirken kraliyet işlerindeki yetersizliklerin öne sürülmesini engellemiştir. Güçlü hükümetlerin düşmanca eylemleri hızlı bir şekilde, daha küçük monarşileri de örümcek ağı gibi sardı ve onların siyasi işleri üzerinde oynamaya başladı.

Romanya: Avrupa Soyunda İki Ailenin “Kararsız Filizlenmesi” Süreci

“1910 yılının bir Mayıs sabahında, dokuz kral İngiltere kralı VII. Edward'ın cenazesine gittiklerinde, manzara muhteşemdi, yaşlı giysiler içinde siyaha bürünmüş olarak sessizce bekleyen kalabalık hayranlıkla iç çekmekten kendilerini alamadı (...) Onların arkasından beş veliaht,

17 Edmond Taylor, *The Fall of the...*, s. 299.

18 Teofanis George Stavrou, *Russia under the Last Tsar*, Second Printing, University of Minnesota Press, Minneapolis, United States of America, 1971, s. 3.

kırk kadar imparatorluk ya da yüksek kraliyet mensubu, yedi kraliçe gelmekteydi (...) Kraliyet ve rütbe sahibi böylesi büyük bir topluluk böyle bir yerde ve bu şekliyle son defa bir araya gelerek 70 ulusu temsil ettiler.”¹⁹

Barabara Tuchman’ın monarşilerin üzerindeki güneşin battığı tanımı, okuyucuya kraliyet dünyasında yol gösterici olurken; hanedanların Kral VII. Edward’ın ölümüyle başlayan düşüşünden bihaber olan monarşiler sınırsız egolarının esiri altında iktidarlarını sürdürüyorlardı. Kraliyet tahtlarının çoğalmasa, sülalenin bölünmesine neden oldu ve bu bölünmenin onların karakterinde bir takım değişiklikler meydana getirdiği yakıştırmaları yapıldı. Otokrat mı yoksa anayasal bir monarşinin uygulayıcıları mı olduklarını dikkate almazsak, hepsi Kraliçe Victoria’nın takipçileri, saygıdeğer ve korkulan bir mirasın meyveleriydi. Yapılan basit bir değerlendirme aynı kökten gelen dokuz Avrupa kolunun, dışardan bakıldığında görgü kuralları konusunda biraz farklılaşsa da; içinde aynı özü paylaştıklarını gösteriyordu. Avrupa’nın her tarafında barışı ve refahı sürdüren, birbirine bağlı bu ilişki, daha liberal akımlar arayışındaki 19.yy toplumlarıyla birlikte değişime zorlanacaktı.

David Fromkin’in “mayın tarlasında yürümek” ifadesi, zincirleme bir hareket başlatmaya tek kişinin yeterli olacağı, varisler arasındaki sürdürülmesi zor bağımlı ilişkiyi basitçe ortaya koyuyordu. Carter’ın hali hazırda söylediği gibi, onların sembolik statüsü milyonlarca insanın savaşa girmesini tetikleyecek kadar yeterli değildi. Burada dikkatleri mevcut iki tip Avrupa toplumuna yöneltmektedir: Hükümdarlarının despotizminden kurtulmak için özgürlük mücadelesi verenler ve dış politikanın devamının tek garantisi olarak görülen

19 Barbara W. Tuchman, *The Guns of August*, Ballantine Books, New York, 1962, s. 1.

Kralların kalmasına izin vererek kendilerine “kan, siyasetten daha önce gelir” yalanını söyleyenler.²⁰ Her iki durumda da, “periferi monarşilerin”²¹ yaptıkları ilk hareket, kendilerine miras kalan öğreticileri gibi dış politikalarını aynı hatta birleştirerek, kendi taraftarları adına sahip oldukları ahlaki görevi yansıtmak oldu. Kurdukları yakın ilişkiler savaştan önce kurulan ittifak sistemiyle bozuldu ve güçlü monarşilerle ak-raba olan ülkeleri de hızla işin içine çekmesiyle Avrupa’yı iki etki alanına böldü.

Bu dönüm noktasında, savaşa dahil olma kararına damgasını vurmaya istekli Rus ve İngiliz ataları ile birlikte Krallık ve Alman Kralı arasında bölünmesi ile eşine az rastlanır bir durumda olan Romanya’nın konumu ele alınacaktır. Avusturya-Macaristan’ın eski müttefiki ve aynı zamanda emperyalist otoriteler Sovyetler ve Osmanlılar arasında bir tampon devlet olan Romanya, Alman hanedanı mirası ve İngiliz kökenli nesebi arasında bölünmüş bir çift Krallık olarak iki kökeni arasında kendini devamlı bir salınımın içinde buluyordu.

Ekim 1914’e kadar Romanya’nın kralı ve hükümdarı olan I. Karl’dan sonra iktidara gelene XIV. Louis, “n’ayez jamais d’attachement pour personne (hiçbir zaman kimseye bağlılığı olmayacaktır)”²², bahsedildiği gibi benzer bir dış politika izleyerek, ülkenin çıkarlarını ve hanedanın dengesini korumuştur; ancak ilerleyen yıllarda Romanya daha fazla ailevi mese-

20 Leslie Gardiner, *Curtain Calls: Travels in Albania, Romania and Bulgaria*, Scandal at the Quiet Nest, Readers Union, Newton Abbot, 1977, Erişim Tarihi: 09/07/2015.

21 Gheorghe Platon, *Istoria Romanilor*, Vol. VII, De la independenta pana la Marea Unire 1878-1918, [Romanya Tarihi Cilt. VII, Bağımsızlıktan Büyük Birleşmeye 1878- 1918], Ed. Enciclopedia, Bucuresti, 2003, s. 225.

22 Gheorghe Platon, *Istoria Romanilor*, Vol. VII, De la independenta pana la Marea Unire 1878-1918, [Romanya Tarihi Cilt. VII, Bağımsızlıktan Büyük Birleşmeye 1878- 1918], Ed. Enciclopedia, Bucuresti, 2003, s. 225.

leyle yüzleşecektir. Daha sonra kendilerini karşılıklı bir savaş içinde bulacakları iki büyük sorumluluk bir araya gelecek ve bir kez daha kan bağına dayalı miras Prenses Marie Alexandra Victoria ile Romanya tahtının varisi Ferdinand Hohenzollern-Sigmaringen'i nişanlayacaktı.

Bu talihsiz olay çıktığında, Romanya'nın içişleri liberaller ve muhafazakârlar arasındaki anlaşmazlıklarla yanlış yönlendirilmiş ve iki tarafça engellenmişti. Bir tarafta Kral ve küçük bir grup Alman hayranı arasındaki siyasi gedik, diğer tarafta Antant taraftarı olan ve kamuoyuyla aynı fikirde olan politikacılar bulunuyordu ve her iki taraf da savaştan kaçınmanın acil bir ihtiyaç olduğu hususunda anlaşmaya mahkûmlardı. Kral I. Karl'ın "Dedi ve Yaptı" prensibi ölümünden kısa süre önce zorla kabul ettirildi; ondan sonra tahtın varisi olan yeğeni Hohenzollern-Sigmaringen'den I. Ferdinand Romanya'nın menfaatleri ve kendi taç varisliği arasında kalacaktı.

Bir Monarşinin Geleceği: Savaşmak ya da Savaşmamak

"Bence insanlar haddinden fazla evleniyorlar, piyango oynamak gibi bir şey nihayetinde. Bu zavallı bir kadın için yakalaması çok zor bir mutluluk."²³

Soylu nesillerini temsil etmekten başka çok da ortak bir yanı olmayan Avrupa tahtları Kraliçe Victoria'nın mektuplarından birinde mükemmel biçimde kurguladığı gibi; "nihayetinde bir piyango" ydu ve kraliyet evliliğinin ticaretteki rolü ile büyük devletlerin çevre üzerinde gücü ellerinde tutmalarını ifade eden güçlü bir hipotez kuruldu. Romanya bu hipotezin

23 "Dearest Child: Letters Between Queen Victoria and The Princess Royal Previously Unpublished", Ed. Roger Fulford 1964, 1992, [3 Mayıs 1858, s. 99], makalenin telif hakları 1997 yılında Heather Palmer tarafından satın alındı, Henry Holt&Company, Erişim Tarihi: 10/07//2015.

en hızlı biçimde test edilebileceği vaka çalışmasıdır; bunu takiben hem İtilaf Devletlerinin hem de İttifak Devletlerinin Romanya'nın tarafsızlığını ortadan kaldırmayı amaçlayan müdahaleleri ve yönlendirmeleri gözlemlenebilir.

Daha 25 Temmuz 1892 tarihinde, Romanya ve Avusturya-Macaristan bilhassa-Rusya'dan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelebilecek saldırılara karşı gizli bir karşılıklı yardım antlaşması imzalamışlardı. Kuzen II. Wilhelm de, Antant devletlerine karşı kendi ittifakını geliştirmeye mecbur kaldı ve Avusturya-Macaristan'a vermiş olduğu Nibelungentreue²⁴ vaadine ek olarak, 1892 Anlaşmasının bir üyesi olmak istediği arzusunu hemen açıkladı, ardından da bunu Temmuz 1920'ye kadar uzattı.

Bununla birlikte, Willy'nin "kontrolden çıkışı"²⁵ ile Nikolas'nın kısa bir süre öncesine kadar düşman sıfatını taşıyan Rusya'ya karşı Romanya'nın takındığı pozitif tutum arasında kalışı, onun sert ve daha korumacı olan Fransız-İngiliz ittifakına karşı daha düşmanca bir tutum takınmasına yol açtı. Kraliçe Victoria'nın yeğenlerinden birisi olan, Çariçe Alix de Hesse-Darmstadt eskimiş ve köhne otokrasi içinde daha liberal fikirler ortaya çıkarmak üzere eğitilirken aile ilişkileri de ihmal edilmiyordu.

Savaştan önce, Hohenzollern monarşisi istikrar ve uluslararası prestij getirerek ve aynı zamanda tarım, sanayi ve eğitim sistemini geliştirerek ülke içine de yarar sağlayarak siyasi dengeyi korudu. Fakat bu istikrar Romanya'nın müttefiklere veya diğerine katılmasını isteyen askeri blokların baskısı altında bozulmak üzereydi. İçerdeki tartışmalar Erdel, Besarabya ve Dobruca gibi bölgelerin alınması ihtiyacı üzerinden

24 Sarsılmaz bağlılık

25 "Dearest Child: Letters Between Queen Victoria and The Princess Royal Previously Unpublished", Ed. Roger Fulford 1964, 1992, [3 Mayıs 1858, s. 101], malikânenin telif hakları 1997 yılında Heather Palmer tarafından satın alındı, Henry Holt&Company, Son Erişim Tarihi: 10/07//2015.

devam ederken, dışarda ise monarşiler aile işletmesi stratejilerini mektuplar, davetler yoluyla ve en uzak kuzenleri dahi en yüksek onurlarla süsleyerek uygulamaktaydılar. Romanya'nın savaşın birinci aşamasında benimsediği tarafsızlık seçeneği, bir yandan savaşa doğru ilerleyen diğer yandan da etki alanlarını genişletmekte olan İtilaf ve İttifak Devletleri tarafından egemenlik hakkı çözümü olarak değerlendirilmedi. Böylece, I. Ferdinand ve Maria Saxe Coburg'un evliliğinden önce, üç ana monarşi her yönden abartılı iltifatlarla dolu mektuplar paylaşıyorlar ve fakat bütün detaylarıyla karşılık alamadıklarında gözle görülür bir şekilde öfkeleniyorlardı.

Kraliçe Victoria, Missy'ye (Kraliçe Mary) İngiliz doktorların yardımıyla doğum yapmasını tavsiye ederken, bu şansa sahip olmayan ve Wilhelm'in kötürüm kolunda ömür boyu sonuçlarını²⁶ gören Vicky'yi ibret olarak gösteriyordu. Bu arada Kayzer, Romanya'yı destekliyor; hükümet desteği sağlayacağını garanti ediyor ve İkinci Balkan Savaşı'ndan²⁷ sonra Romanya'nın Bulgaristan'a karşı gerilimini düşürmek için Sofya, Londra ve Viyana'da ciddi yabancı müdahalelerde bulunuyordu. En başından beri görülen ufak yollu tahrikler 1914'deki büyük yangınla²⁸ gerçek bir davete dönüştü. Her iki blok da kontrol edilemeyen bir savaş ateşiyle hareket ediyordu, "saldırganlığın erdemlerine kafayı takmış"²⁹ ve ilk gerginlikte oyunun içindeki her şeyi at-

26 Romanya Ulusal Arşivi, cote V/A/38/1893, Regele Carol I, Cilt.I [Kral Karl I, 1. Cilt]/1453, Son Erişim Tarihi: 30/06/2015.

27 Romanya Ulusal Arşivi es, Formarea Natiunilor [Ulusların Oluşumu], cote V/621/1913, Regele Ferdinand I, Documente personale [Kral I Ferdinand, Kişisel Doküman] / 1337, Son Erişim Tarihi: 30/06/2015.

28 Romanya Ulusal Arşivi es, Formarea Natiunilor [Ulusların Oluşumu], cote V/621/1913, Regele Ferdinand I, Documente personale [Kral I Ferdinand, Kişisel Doküman] / 1337, Son Erişim Tarihi: 30/06/2015.

29 Romanya Ulusal Arşivi es, Formarea Natiunilor [Ulusların Oluşumu], cote V/621/1913, Regele Ferdinand I, Documente personale [Kral I Ferdinand, Kişisel Doküman] / 1337, Son Erişim Tarihi: 30/06/2015.

maya hazır vaziyettedir. Maalesef, Avusturya-Macaristan'ın diğerleri koklamadan önce balığın başını kesme stratejisi iletişimdeki gecikmeler, düzensizlik ve monarşilerin değişen toplumlar içinde gerçek olmayan bir gücü ellerinde tutmaları nedeniyle oldubittiye geldi.

Hem ahlaken hem de yasal olarak İttifak Devletlerine bağlı olan Ferdinand, Alman yanlısı eğilimini sürdürmekte başarısız olurken şu sözleri sarf ediyordu: "Romanya, amcam Kral Karl'ı, Tuna'da bir Alman hanedanı kurması için getirmedi, bir ulusal hanedan kurmak için getirdi ve ben de kendi Hanedanım adına bu ulusun bana vermiş olduğu görevi sonuna kadar yerine getirme onurunu üstleniyorum"³⁰. Ferdinand hanedanlığın değil, sadece ülkesinin menfaatlerini kabul ettiğini beyan ettikten sonra, Berlin kendisini vatan hainliğiyle suçlayarak hanedanlıktan ihraç edilmesini talep ederken, Wilhelm de aforoz etmesi için Papa'ya baskı yapıyordu.³¹ Bizim çatışan Kralımız gerçekten karar alırken kişisel olarak veya her hangi bir etki altında olsun ya da olmasın; karar kamuoyundan ve Kraliçe Victoria'nın yeğeni ve George ve Nikolas'ın kuzenleri olan Marie Saxa-Coburg ile evliliğinden ortaya çıkmıştı.

Büyük bir enerjiyle ve fedakârlık duygusuyla dolu olan Maria, zincirlerinden boşalmışçasına devam etmekte olan savaş sürecinde kendini yardım işlerine adanarak halkın takdirini kazandı; bu yardımlar çocuk bakımından tutun da yaralılarla ilgilenmeye kadar uzanıyordu. Sevdiği Nicky'ye cevap alamadığı mesajlar gönderirken aile ilişkilerini kullansa da bunun çok faydasını göremedi. İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri toprak bütünlüğü ve istenen bölgelere saygı

30 Kral Ferdinand Alıntısı, Cotroceni 14/27 Ağustos, Crown Council, Peles National Museum, Romanya, s. 421.

31 Kral Ferdinand Alıntısı, Cotroceni 14/27 Ağustos, Crown Council, Peles National Museum, Romanya, s. 19.

gösterileceğine dair taahhütlerde bulunduklarında, Maria, savaştan zarar gören Romanya hükümeti ayrı bir barış yapmak istediğinde bile savaşın sona ermesi konusunda ısrar etti ve inancını kaybetmedi. Ioan Scurtu'nun da ifade ettiği gibi, onun Alman hanedanına karşı nispeten daha karizmatik ve daha sert görünmesinin bir nedeni Georgie ve Nicky ile olan yakın ilişkileriydi; bunun ikinci nedeniyse Avusturya-Macaristan'a ve dolayısıyla onun Alman yoldaşına karşı yükselen ulusal akımdı. Üstelik, sağlam bir Romen liberal olan I.G.Duca ile yapılan sert tartışma, Kraliçenin ülkenin amaçlarını tümüyle ve önceki herhangi bir kan bağından daha fazla sahiplendiğini gösteriyordu: "Ne gençliğimi feda ettim ne de sürgün Alman prensleri gibi dünyayı dolaştıklarını görmek için ülkeyi bu taht varislerine vermekten üzüntü duydum(...) Ben Alman değilim, İngiliz Prenseslik yasalarına göre evlendiğimde hakkımdan feragat etmeye zorlandım, kaldı ki Romanya'dan başka anavatanım yoktur."³²

"Kişiliğin tuhaflığını" anlamaya teşebbüs edersek, Kraliçe Mary'nin iradesi ve azmi Kral Ferdinand'inkinden uzaktı; zira Kral Ferdinand'ın karakteri korkunç ikilemlerde kalmış ve Bükreş tarafından korunan iki yıllık tarafsızlığın ardından "acı çeken bir ruhla" Romanya halkına³³ karşı görevini yerine getirme kararını almış bir kişi olarak nitelendirilmiştir. Savaşın başlamasının sonuçları gelecekteki sosyal kalkınma modelini hem monarşilerin hem de toplumun ruhunda ve dudaklarında daha fazla yer eden İtilaf Devletleri yönünde yapması konusunda tüm ülkeye yayılacaktı. Küçük uluslar böylesine büyük bir yangında ancak büyük güçlerin kuklaları veya aralarındaki tazminat nesneleri gibi yer alabileceklerinden,

32 Ioan Scurtu, *Monarcy in Romania 1866-1947*, Editura Danubius, Bucuresti, 1991, s. 60.

33 Ioan Scurtu, *Monarcy in Romania...*, s. 62.

Romanya'nın takip edebileceği tek politika nihayetinde buydu. Dolayısıyla Kraliyet ailesi, diğer monarşilerle kurduğu kişisel ilişkilerinin rahatlığıyla sürdürdüğü ilişkileri sayesinde sonraki süreçte müttefiklerini seçerken ihtiyatlı davranarak ulusun arzusu yönünde hareket etti.

Hanedan Çadırı Dağılıyor

Savaş hadiseleri ilerledikçe, hem monarkların hem de onların monarşilerinin otoritelerinde gözle görülür bir düşüş başladı. Başlangıçta görülen saygın bireysel rejimler yavaş yavaş monarkların ta kendisi olmaya başladı.³⁴ Bu nedenle, Rus kuzeninin “yaramaz çocuk”³⁵ olarak adlandırdığı II. Wilhelm, Bismarck'ın dengeli ve Avrupa odaklı siyasetini, kendinin meydan okuyan, dengesiz ve hepsinden çok da gösterişli tabiatını temsil eden dünya politikası (Weltpolitik) için terk etti. Etrafındakileri dikkate almaması ve akrabalarını daha sıkı bir ilişkiye zorlama çabaları, Almanya'yı uluslararası arenanın dışına etti ve tıpkı Willy'nin kuzenleri tarafından dışlanması gibi, Almanya da ittifaklarla çizilmiş sınırlara hapsedildi.

“Çok sevdiği Annesine”³⁶ yazdığı mektuplardan anlıyoruz ki, babasından miras kalan devleti³⁷ körü körüne devam ettirmek zorunda olan, dini inancı derinlere kök salmış ve inançlı bir otokrat olan müşfik oğul Nikolas, iki blok arasında bir süre tereddütte kaldı. Teofanis Stavrou'ya göre “Ortodoksluk, otokrasi ve milliyetçilik üçlemesi”³⁸ birçok Rus hükümdarı tarafından tercih edilen bir birleşmeydi ve Nikolas da istisna değildi.

34 Ioan Scurtu, *Monarcy in Romania...*, ss. 235-236.

35 Edward Bing, *The Secret Letters of The Last Tsar*, Longmans, Green and Co., New York. Toronto, 1938, s. 17.

36 Edward Bing, *The Secret Letters...*, s. 111.

37 II Nicholas'dan alıntı “Otokrasi ilkelerini, unutulmaz rahmetli babamın sürdürdüğü gibi sıkı ve gözü kara bir şekilde devam ettireceğim”, Robert K. Massie, *Nicholas and Alexandra*, Random House, United States, 1980.

38 II Nicholas'dan alıntı “Otokrasi ilkelerini...”, s. 3.

Politikası monarklarla yaptığı son görüşmeleri veya son varlığını kabul etme eğilimindeydi; Wilhelm bunu üzücü fakat ironik bir dille şöyle ifade eder: “Onun yanında en son kim varsa haklıydı; ve doğasıyla o kişi olmak benim için hiçbir zaman mümkün olmayacaktı.”³⁹ Bolşevik devrimi ve ülkenin dört bir köşesinden gelen baskılarla yüz yüze kalınca, Çar nasıl esneklik ve gayret göstereceğini bilemedi. Hanedanlar için dehşet verici olan bu zamanlarda, kendisini cephede avutmayı ve Rasputin’in manipülatif gücü karşısında saf ve korkak karısını bir av olarak bırakmayı tercih etti.

Şüphesiz, birçok fedakârlıkta bulunarak krallığının dizginlerini ele alabilen tek isim olan V. George, liberal görüşleri sayesinde ve Tacını kaybetme veya en kötüsü Nicky gibi kanlı bir rejim değişikliğinin kurbanı olma korkusuyla, gerekli değişiklikleri yaptı ve monarşinin hayatta kalmasını sağladı. Askerlere, kurbanlara ya da sıradan işçilere yaptığı günlük, toplu ziyaretler toplum içinde ruhsal bir dönüşüm sağladı. Fakat sert dönüşüm Alman Hanedanının -Saxe-Coburg-Gotha- yerine su götürmez bir şekilde İngiliz kökenli biri olan Windsor’un geçmesiyle oldu. Krallığını korumak için yaptığı aralıksız değişimlerle, savaş sonuna gelindiğinde devlet işlerinde olgunluğa eriştiğini de kanıtlamış oldu.

Bu çalışmada yer alan bir diğer monark olan I. Ferdinand ise, silahlarını bilinçli olarak atalarının hanedanına çevirmişti. Görünüşe göre, “*d’expansion de la barbare Russie et des intentions accaparatrices de la perfide Angletèrre* (barbar Rusya’nın genişlenmesi ve hain İngiltere’nin tekeline alma

39 William II, *The Kaiser’s Memoirs*, Wilhelm II, *Emperor of Germany, 1888-1918*, Thomas R. Ybarra (çev.), Harper&Brothers Publishers, London, 1922, s. 313.

yönündeki niyetleri”⁴⁰ aile bağlarından çok daha fazla takdir ediliyordu. Tam olarak doğru olmasa da, Ferdinand kendisini bir yol ayrımında buldu; burada herkese eşit mesafede duran konumunu sürdürmesi mümkün değildi. Hükümetteki liberal üyelerin sahip olduğu geniş sosyal etki ve birbirine daha bağlı mevcut güçlü toplum nedeniyle İtilaf devletlerinin kollarına atıldı. Kraliyet refakatçileri ancak bir noktaya kadar aile ilişkilerine önem verebiliyorlardı. Tanrısal konum rolü bu kez herhangi bir siyasi ya da askeri iması olmaksızın ulusal bayrak sembolüne kadar indirildikten sonra, monarkların artık kesin hükümlerde bulunmaya güçleri yetmedi. Dolayısıyla, savaş zincirlerinden boşaldığında, her ne kadar monarşilerin ördüğü kanlı ticari işlerinden gelen kasıtlı bir karar değildiyse de, “Avrupa savaşın kaynayan kazanının eşiği üzerinde düşe kalka ilerledi.”⁴¹

Birinci Dünya Savaşı, sistemde bir çatlak bularak onu havaya uçuran bastırılmış eski milli duyguların patlamasıyla meydana geldi. İmparatorluklar cumhuriyete dönüşürken, bir zamanların son derece saygı duyulan monarşileri maalesef daha büyük bir bela olan diktatörlüklerle yer değiştirdi.

Sonuç

1914'te, Büyük Britanya kültürel ve tarihi inançlar bakımından ortaklaştığı bir ulus olan ve kan bağına dayalı bir hanedanlığa karşı, eski düşmanı Rusya'yla ittifak yaparak savaşa girdi. Her ne kadar Avrupa'daki monarşilerin çoğunu tek bir aile kontrol ediyor olsa da, kısa süre içinde birbirlerine karşı

40 Romanian National Archives, Cote 7/1919, Casa Regala, “Diverse Ferdinand”[Kraliyet Sarayı - Ferdinand, Diverse], Relatiile Romaniei cu aliatii, [Romanya'nın Müttefikleriyle İlişkileri], ad Wei sung No. 2088 ddo.Wien, 2.Mai 1916; Mektup Romanya Kralı,Ekselanslarına hitap ediyor.

41 David Lloyd George, **War Memolrs**, Cilt 1, Nicolson and Watson, London, 1933, s. 32.

askeri alanda ve deniz kuvvetleri alanında girişecekleri rekabette zayıflıklarına, korkularına ve kaprislerine saplanıp kalacaklardı. Mikro düzeyde incelendiğinde, konuşmalarına, hislerine ve düşüncelerine tercüman olan belgeler savaşın doğrudan sebebinin onların rekabeti olmadığını kanıtlıyordu; fakat yeni bir uluslararası düzen için uygun zamanda savaş çıkarılmıştı. Avrupa monarşileri ava gitmekle ya da pahalı silahlar ve gemiler yaptırarak üstünlük taslamakla fazla meşgul olsalar da; danışmanları milliyetçilik ve özgürlük fikirlerinin engellerle, kurallarla ve otokratik iktidarların yükleriyle kızdırılmış halkın zihninde büyümekte olduğu bir zamanda yaşadıklarını fark etmişlerdi. Bazı monarşiler değişirken, bazıları otokratik kalmaya devam etti.

Kurdukları saygılı ve yakın ilişkiyle birbirlerine “Georgie”, “Willie” ve “Nicky” şeklinde hitap eden Kraliyetin üç kuzeni, yaşanan olaylar ulusları savaşa sürüklemekten önce birbirleriyle uyum içindeydiler. Fakat savaş bir kere başlatıldıktan sonra, monarklar arasındaki aile bağlarının güçlü olmadığı ispatlandı. Sonunda, şahsi ilişkileri yalnızca Avrupa’nın periferi ülkelerini savaşın ateşine dahil etme anlamına gelen bir rekabete dönüşerek sürdü. Liberaller ve muhafazakârlar arasında bölünmüş küçük Romanya toprağını idare eden uzaktan akrabası kuzen ise, hanedanından ziyade kendi halkına sadık kalacağını kanıtladı ve gönülsüz olsa bile Hohenzollernler Hanedanının defterinden silinme utancına da katlandı.

Evlilik yoluyla yapılan ittifaklarını kapsayan iktidar aygıtının 19. yy.’dan sonra barışı korumakta yetersiz kaldığını kanıtlandı ve Romanya gibi periferi monarşiler her ne kadar zayıflamış gibi görünseler de ulusal amaçları sahiplenici bir tercih yaparak kendi bölgeleri içindeki güçlü yönetim sistemini yansıttılar. Kendilerine bir şans verilmesine hazır olduklarını kanıtlayan hükümetler çoğunluğun güvenini kazandılar

ve kendi siyasetlerini başkalarının sarsmasına izin vermediler. “Batmakta olan eski dünya, açıkça görülürken”⁴², yeni bir dünya doğuyordu. Miranda Carter 1918’den sonraki insanlığı, “demokrasi, kendi kaderini tayin hakkı ve daha büyük zalimliği” de içerek dünyanın gelmek zorunda olan öteki yüzünü çizmiştir.⁴³

Kaynakça

Andelman, David A., **Cousins at War: Did the Scions of Queen Victoria Bumble Their Way into World War I?**, Book Review, Global Edition, 2011, Erişim Tarihi: 12/06/2015.

Bing, Edward, **The Secret Letters of The Last Tsar**, Longmans, Green and Co., New York. Toronto, 1938.

Carter, Miranda, “İnsanların Arasında Gezinir ve Onlara Şaplak Atardı; Ellerini Acıtmak İçin Yüzüklerini İçeriye Çevirerek Sıkıca El Sıkıştırdı”, BCC Documentary, Erişim Tarihi: 19/06/2015.

Carter, Miranda, ve V., George, How To Keep Your Crown, **History Today**, Vol. 59, 10 October 2009, (Çevrimiçi) <http://www.history-today.com/miranda-carter/george-v-how-keep-your-crown#sthash.qzD3DBsN.dpuf>, Erişim Tarihi: 16/06/2015.

Churchill, Winston, **The World Crisis, 1911-1918**, Giriş: By Martin Gilbert, Free Press, Great Britain, 2005.

“Dearest Child: Letters Between Queen Victoria and The Princess Royal Previously Unpublished”, Ed. Roger Fulford 1964, 1992, [3 Mayıs 1858, s. 101], The article copyright 1997 by Heather Palmer, Henry Holt&Company, Erişim Tarihi: 10/07/2015.

Formarea Natiunilor, 2/15/1919, Regele Ferdinand, I Documente Personale/1337.

Fromkin, David, **Europe Last Summer: Who Started the Great War in 1914?**, Alfred A.Knopf, New York, 2004, Morgenthau’dan alıntı.

42 Winston Churchill, **The World Crisis, 1911-1918**, Giriş: By Martin Gilbert, Free Press, Great Britain, 2005, s. 92.

43 David. A. Andelman, **Cousins at War: Did the Scions of Queen Victoria Bumble Their Way into World War I?**, Book Review, Global Edition, 2011, s. 59, Son Erişim Tarihi: 12/06/2015.

Gardiner, Leslie, **Curtain Calls: Travels in Albania, Romania and Bulgaria**, Scandal at the Quiet Nest, Readers Union, Newton Abbot, 1977, Erişim Tarihi: 09/07/2015.

George, David Lloyd, **War Memoirs**, Cilt 1, Nicolson and Watson, London, 1933.

Gheorghe Platon, Istoria Romanilor, Vol. VII, De la independenta pana la Marea Unire 1878-1918, [Romanya Tarihi Cilt. VII, Bağımsızlıktan Büyük Birleşmeye 1878-1918], Ed. Enciclopedica, Bucuresti, 2003.

Howard, Anthony, **The Three Emperors: review**, The Telegraph, Book review, 10 Sept 2010, (Çevrimiçi) <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/bookreviews/6273222/The-Three-Emperors-by-Miranda-Carter-review.html>, accessed at 08/06/2015.

Hughes, Kathryn, **The Three Emperors by Miranda Carter**, Book Review, Eylül 2009, Erişim Tarihi: 12/06/2015.

Kral Ferdinand, Alıntı, Cotroceni 14/27 Ağustos, Crown Council, Peles National Museum, Romanya.

Mombauer, Annika, and Deist, Wilhelm, **The Kaiser: New Research on Wilhelm's Role in Imperial Germany**, Cambridge University Press, New York, 2004, Giriş.

"Otokrasi ilkelerini, unutulmaz rahmetli babamın sürdürdüğü gibi sıkı ve gözü kara bir şekilde devam ettireceğim", Robert K. Massie, Nicholas and Alexandra, Random House, United States, 1980.

R. Williamson Jr., Samuel, "Royal Anachronisms and the Great War", Cilt 119, No. 4, Güz 2011, Erişim Tarihi: 13/06/2015.

Radziwill, Cathrine, **Nicholas I: The Last of the Tzars**, Cassel and Company LTD, Great Britain, 1933.

Romanya Ulusal Arşivi, cote V/A/38/1893, Regele Carol I, Cilt.I [Kral Karl I, 1. Cilt]/1453, Son Erişim Tarihi: 30/06/2015.

Romanya Ulusal Arşivi es, Formarea Natiunilor [Ulusların Oluşumu], cote V/621/1913, Regele Ferdinand I, Documente personale [Kral I Ferdinand, Kişisel Doküman] / 1337, Son Erişim Tarihi: 30/06/2015.

Romanian National Archives, Cote 7/1919, Casa Regala, "Diverse Ferdinand"[Kraliyet Sarayı - Ferdinand, Diverse], Relatiile Romaniei cu aliatii, [Romanya'nın Müttefikleriyle İlişkileri], ad Wei sung No. 2088 ddo.Wien, 2.Mai 1916.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI ANLAMAK

Scurtu, Ioan, **Monarhia in Romania 1866-1947**, Editura Danubius, Bucuresti, 1991.

- . Stavrou, Teofanis George, **Russia under the Last Tsar**, Second Printing, University of Minnesota Press, Minneapolis, United States of America, 1971.

Stoessinger, John G., "Why Nations Go to War?", 9. Basım, Thomson Wadsworth, Kanada, 2005, Bölüm 10.

Tappan, Eva March, **In the days of Queen Victoria**, Yesterday's Classics, Chapel Hill, North Carolina, 2007.

Taylor, Edmond, **The Fall of the Dynasties: The Collapse of the Old Order 1905-1922**, Gerden City, New York, 1963.

Tuchman, Barbara W., **The Guns of August**, Ballantine Books, New York, 1962.

William II, **The Kaiser's Memoirs, Wilhelm II, Emperor of Germany, 1888-1918**, Thomas R. Ybarra (çev.), Harper&Brothers Publishers, London, 1922.

SAVAŞ VE KUTSALLIK: HARP MECMUASI'NDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI NASIL MEŞRULAŞTIRILDI?

*Özgül Karaaslan**

“Belirli bir devlete ait olan her gerçek insan, her zaman onun kurumsal -yasalarının da şiddeti dahil- tabidir ve kendi ölümü ile sonuçlanabilecek zorunlu askerlikle yükümlüdür.”¹

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli özelliklerinden biri savaşı savaştan ordular ile sınırlı bir alanda tutmaması ve gündelik hayatın her alanını kaplayan bir olay haline getirmesi olmuştur. Bu durum devletler açısından cephe dışındaki hayatın da kontrolünü ve yönetilmesini gerekli hale getirmiştir. Avrupa'da savaş edebiyatı ve propaganda faaliyetleri gelişmiş, halk bire-bir cephede savaşıyor olmasa da cephe gerisinde üretime katılmış ve hayat standartlarını savaşın, ordunun ihtiyaçlarına göre devam ettirmek zorunda kalmıştır. Sonuçta savaştan devletler açısından cephe gerisindeki bu gücün de savaşa mobilize edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Savaştan ülkeler savaş azmini korumak ve kitlesel ölümleri meşrulaştırmak için bir “kültürel kampanya” yürütmüş ve topyekûn zafer ya da topyekûn mağlubiyet dışında bir seçenek

* İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

1 Talal Asad, *Sekülerliğin Biçimleri*, Ferit Burak Aydar (çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 174.

düşünmek imkânsız hale gelmiştir.² Bu nedenle Avrupa'da savaşa dair yazılı ve görsel bir literatür oluşturulmuş, cephelere kahramanlık hikayelerini ölümsüzleştirecek ya da düşmanların yaptıklarını topluma aktarabilecek yazarlar davet edilmiştir. Bir propaganda aracı olarak, ordunun gelişmişliğini veya düşmanın yenilgisini kartpostal ve fotoğraf gibi görsel malzemelere yansıtacak, geçmişteki zaferleri o zamanlara uyarlayacak tarihi olaylara başvurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ise propaganda araçlarını kullanmada Avrupa'ya göre daha zayıf konumda kalmış ve bazı istisnalar haricinde kurumsal bir propaganda faaliyeti oluşmamıştır.

Bu istisnalardan biri Harp Mecmuası'dır. Harp Mecmuası, Kasım 1915 ile Haziran 1918 arasında 27 sayı çıkarmış, "ordunun altın destanını yazılar ve resimlerle ebedileştirmek, onu bütün dünyanın gözleri önüne yaymak" misyonunu üstlenmiştir. Bu çerçevede Harp Mecmuası, savaşı olumlu bir eylem görüntüsüne çevirmeyi ve savaşa olan motivasyonu arttırmayı amaçlayarak, özellikle dergide yer alan kahramanlık öyküleri, şehitliğin önemi, savaşın Türkler ve Müslümanlar için ne ifade ettiğine yönelik yazılarla sık sık karşılaşıldığı için temelde savaşın meşruiyetini din ve millet söylemleri üzerinden sağlamlaştırmıştır.

Çalışmanın amacını da bu süreç belirlemiştir. Hareket noktasını dini ve milli söylemler üzerinden geliştiren Harp Mecmuası bu işlevini yerine getirirken ölümü kutsallaştırma, savaşı ise doğallaştırma misyonunu üstlenmiştir. Dolayısıyla çalışma çerçevesinde Birinci Dünya Savaşı'nda devletin, öldürme yetkisini elinde tutarken, bu yetkiyi nasıl meşrulaştırdığı sorusuna Harp Mecmuası'ndan hareketle yanıt aranmıştır.

2 Jay Winter, Geoffrey Parker ve Mary R. Harbeck, *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, Tansel Demirel (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 5.

Bu soruya yanıt ararken öncelikle savaş sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun propaganda aracı olarak kullanılan Harp Mecmuası'nın muhtevası üzerinde durulacak, neden ve nasıl çıktığı hakkında bilgi verilecektir. Harp Mecmuası'nın savaşı nasıl okuduğu, savaşı nasıl meşrulaştırdığı, İttifak ve İtilaf bloğunu kamuoyuna nasıl yansıttığı ve Osmanlı bakış açısından savaşı nasıl haklılaştırdığı üzerinde durulacaktır. Bu içeriğin amacı bireyi savaşa gönderen devletin buna en haklı gerekçeyi de sunması gerekliliğine işaret etmektir. Savaşın başat aktörü olan devlet açısından potansiyel ölüm tehlikesini meşru kılma, ardından bu ölümü kutsallaştırmanın gerekli nedenleri ölüm ile karşılaşacak olan bireye sunulmalıdır ve bu çerçevede hem cephede savaşan askerin hem de cephe gerisindeki ailelerin motivasyonunu yüksek tutmak için meşru bir zemin oluşmalıdır. Bu açı çerçevesinde çalışmanın temel amacı Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı sürecindeki meşruiyet kanallarının ne olduğunu ve bu kanalların devletin savaş içerisindeki tutumu açısından ne ifade ettiğini sorgulanabilir ve anlaşılabilir kılmaktır.

Son olarak savaşa sürülen askerler üzerinden hem devlet için ölme ve öldürme psikolojisinin inşasının, hem de savaştan askerlerin savaşkanlıklarının sürdürülebilmesi açısından ölü bedeni kutsallaştırma misyonunun Harp Mecmuası'nda nasıl işlendiği aktarılacaktır.

1. Uluslaşma Sürecinde Ortak Kimlikte Buluşma: Ölümün Meşru Gerekçeleri

Barış zamanında insanların kendi hayatlarını sonlandırmasına izin vermeyen devlet, savaş zamanında yurttaşlarından yalnızca başkalarını sakat bırakmalarını ya da öldürmelerini talep etmekle kalmayarak aynı zamanda, kendilerinin de birçok acıya katlanmasını istemekte, hatta hayatlarını feda etmelerini

emretmektedir. Bu nedenle insan hakları yalnızca devletin tanımadığı sınırlarda kutsallık kazanmaktadır.³ Dolayısıyla devletin idamesinin söz konusu olduğu durumlarda ölüm bireyler için kaçınılmaz olabilmektedir.

Bu noktada vatan uğruna ölmek ortak kimliği biçimlendirmekte ve temellendirmektedir. Bireyleri harekete geçiren ortak kimlik önemli bir rol oynamakta ve kolektife ilişkin bir eylemin kutsallaştırılmasını sağlamaktadır. Devlet idamesi veya başka bir amaç olsa dahi, hayatta kalma içgüdüğü yerini ödev duygusuna bırakabilmektedir. Böylece toplum için kendini feda edenler geride kalanların kimliğini belirleme işlevi görmektedir.⁴

Geleneksel görüşte dinin şiddete karşı olduğu savunulmaktadır. Ancak devlet öldürme imtiyazını bu noktada ayrıcalıklı tutmakta ve “vatan” için kullanabilmektedir.⁵ Öldürme otoritesi dini terminolojide Tanrı’nın elinde olmasına rağmen ve birey kendi yaşamına dahi son veremezken devlet Tanrı’nın bu yetkisini kendi tekeline almakta ve meşrulaştırmaktadır.⁶ Bu noktada ölümün meşrulaştırıcı mekanizması bayrak ve millet sevgisi gibi semboller ile simgelenmektedir. Ingle ve Marvin’in ifadesi ile bayrak milliyetçiliğin tanrısı olmakta ve ölümü organize etme misyonunu üstlenmektedir.⁷

3 Talal Asad, *Sekülerliğin...*, s. 142.

4 Saim Tuğrul, *Canım Sana Feda Yeni Zamanların Kutsallık Biçimleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 158.

5 Carolyn Marvin and David W. Ingle, *Blood Sacrifice and the Nation: Totem Rituals and the American Flag*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 10.

6 Vesselin Popovski, “Religion and War”, *Word Religions And Norms of War*, Vesselin Popovski, Gregory M. Reichberg and Nicholas Turner (ed.), United Nations University Press, New York, 2009, s.12.

7 Carolyn Marvin and David W. Ingle, *Blood Sacrifice...*, s. 25.

Devletin bireyleri kurban etmesinin en etkili ve kolektif yolu onların savaşa gönderilmesinden geçmektedir. Kolektif ölüme gönderme yetkisi devlette olduğundan bu da bir din özelliği taşımaktadır. Öldürme yetkisi, vatan için şehit olma ile kutsallık ekseninde açıklanarak milliyetçilik ile ortak özellik göstermektedir.⁸ Burada dinin milliyetçi atıflarla dünyevileştirilmesi söz konusu olmaktadır.

İlahi dinin yurttaş dine entegre oluşu şeklinde de özetlenebilecek bu durum Rousseau'nun insan dini ve yurttaş dini ayırımından hareketle şu şekilde açıklanabilir. Rousseau'ya göre din insan dini/ilahi din ve yurttaş dini/sivil din olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsan dininin tapınağı sunağı, törenleri bulunmamaktadır. Tanrı'ya içten içe bir inanış vardır ve sade din/ gerçek din bu dindir. Yurttaş dinin ise, törenleri, ayinleri vardır ve bu din tek bir ülkenin içinde kalmaktadır. Yurttaş dini Tanrı aşkı ile yasa sevgisini birleştirmektedir. Dolayısıyla yurdu uğruna can vermek şehadet halini almaktadır. Bu dini benimseyen halk, öteki halklarla doğal bir savaş haline de itilebilmektedir.⁹

Marvin ve Ingle da ölüm temasını ele alırken sivil din ve milliyetçiliğin özdeş kavramlar olduğu noktasından hareket etmektedir. Çünkü öldürme otoritesi dinden bir başka ele geçmekte ve bu artık sıradan bir ölüm olmaktan çıkarak "kurban" vasfını almaktadır. Bu noktada temelde Tanrı ve bir dinsel inanç üzerine kurulu olan bu şehit kavramı milletin devamlılığı için kritik bir önem oluşturmakta ve aynı zamanda dünyevileştirilmektedir. Bu nedenle savaşı meşrulaştıran referanslar dinin yanı sıra vatan ve bayrağa ait olmaktadır.¹⁰

8 Carolyn Marvin and David W. Ingle, **Blood Sacrifice...**, s. 9.

9 Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, M. Tahsin Yalın (çev.), Devin Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 210-211.

10 Carolyn Marvin and David W. Ingle, **Blood Sacrifice...**, s. 10.

Burada milli söylemler üzerine oturtulmuş ve dini referanslar eşliğinde güçlendirilmiş şehitlik olgusu ön plâna çıkmaktadır. Böylece savaşın meşrulaştırılması, askere alma, mobilyasyon ve fedakârlık savaşın başarılı/dirençli olmasını sağlayan temel süreçleri temsil etmektedir. Aşağıdaki satırlarda da ele alınacağı üzere Birinci Dünya Savaşı'nda Harp Mecmuası'nın üstlendiği misyon da bu amaca hizmet etmektedir.

2. Siyasal Konjonktür Bağlamında Savaşa Giriş ve Savaşın Gerekçeleri

2.1. İttifak Arayışları ve Tarafsızlığın Sona Ermesi

Trablusgarp ve Balkan Savaşları gibi ağır mağlubiyetler ile karşı karşıya kalan Osmanlı İmparatorluğu'nda, yaşanan kayıpların ardından İmparatorluğu kuvvetlendirmek için bazı ıslahat hareketlerine girişilmiş, askeri, idari, mali ve ekonomik sorunların çözümünde Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi güçlerin yol göstericiliğine ve sürece katılımlarına önem verilmiştir. İmparatorluğun geçirdiği savaşlar sonucu uğradığı kayıplar iç ve dış dinamiklerde belirgin bir prestij kaybı yaratmış olduğundan, söz konusu toparlanma girişimleri hem iç ve hem de dış politikanın yeniden organize edilmesini ve bu organizasyonun gerekli hallerde dış ilişkileri gözeterek yürütülmesini gerekli kılmaktaydı. Bu çerçevede kara ordusunun modernizasyonu Alman askeri heyetine verilmiş, -donanmanın modernizasyonu için daha önceden gelen- İngiliz askeri heyetinin ve Jandarma teşkilatının düzenlenmesi için görevlendirilen Fransız generalinin yetkileri genişletilmiştir. Paralel olarak, İngiliz ve Fransız şirketlerine çeşitli imtiyazlar verilmiş, silah anlaşmaları yapılmış, devletin asli kurumlarının

modernizasyonu veya denetlenmesi için uzmanlar bu ülkelerden talep edilmiştir.¹¹

Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı yıllarda ise Osmanlı, Balkan Savaşı'nda siyasi bağlamda yaşadığı yalnızlığı tekrar yaşamak istememesine rağmen diğer ülkeler Osmanlı ile ittifaka sıcak bakmamıştır. Çünkü her devlet, zor durumda kendisine yardım edebilecek potansiyelde bir işbirliğine ihtiyaç duymuş ve Osmanlı'nın bu ihtiyaca karşılık veremeyeceği düşüncesi hâkimiyetini korumuştur.¹²

Osmanlı devlet adamları önce İngiltere ve Fransa'ya yakınlık göstermiş, İmparatorluğu bir ittifak sistemine dahil ederek güvence altına almak istemiştir. 1914 Temmuz'unun ortalarında Kabine'de Bahriye Nazırı olarak görev yapan Cemal Paşa Fransa'da bulunduğu temaslar sırasında Fransız Dışişleri yetkililerine Osmanlı Hükümeti adına ittifak teklifinde bulunmuş; ancak olumlu bir yanıt alamamıştır.¹³

İttifak teşebbüslerinden olumlu yanıt alınamaması, siyasal konjonktür ve Avusturya-Sırbistan anlaşmazlığı Osmanlı devlet adamlarının Almanya'ya yakınlaşmasına neden olmuş ve Osmanlı, Alman Büyükelçi Wangenheim'a ittifak önerisinde bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsız kalması gerektiğini savunan Wangenheim, Almanya'ya getireceği külfetten dolayı Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak kurulmasına karşı çıkmıştır. Osmanlı, Almanya ile ittifakın olmaması durumunda İtilaf Devletleri ile ittifaka gidileceğine yönelik tehditte bulunmuş ve bu süreçte potansiyel bir güç olarak Cihad

11 Cemal Paşa, *Hatıralar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 119; *Meclis-i Mebusan Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s. 119-124.

12 Veli Yılmaz, *1. Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1993, s. 11.

13 Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu: Savaşın Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 52.

olgusu ön plâna çıkmıştır. Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki iktisadi ve mali nüfuzunu, ciddiye alan Kayser Wilhelm, 27 Temmuz 1914'te Büyükelçi Wangenheim'a Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu ile sınırlı bir ittifak anlaşmasının yapılması yönünde emir vermiştir.¹⁴ Kabinede Almanya ile yapılacak bir ittifaka karşı çıkacak üyelerin varlığından dolayı müzakereler gizli yürütülmüştür. Said Halim Paşa, Talat Paşa ve Enver Paşa'nın Genç Türkler Komitesi'nin Alman taraftarı kanadına mensup olması görüşmelerin devam sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Fikir ayrılığı nedeni ile Sadrazam Said Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Bey ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey dışındakilere haber verilmemiş, Alman ittifakı başlangıçta Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve Cavit Bey'den saklı tutulmuştur.¹⁵

Almanya ile 2 Ağustos 1914'te imzalanan ve 1918 yılının sonuna kadar sürececek bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşmaya göre her iki tarafın Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında yaşanan ihtilafta tarafsız kalması şart koşulmuştur. Böylece Rusya'nın askeri müdahalesi söz konusu olduğunda Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya karşı birlikte hareket edecek, savaşa girilmesi durumunda Osmanlı İmparatorluğu'nda görevde bulunan Alman askeri heyeti Osmanlı'nın hizmetinde kalacak, Osmanlı İmparatorluğu'nun silah zoruyla tehdit

14 Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya..*, s. 57.

15 Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa giriş süreci bu kısımda sınırlılık içinde okuyucuya sunulmuş olması vurgulanmalıdır. Balkan Savaşları ertesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Büyük Güçler ve Balkan devletleri nezdinde yürütmüş olduğu politikalar ve devletin kademelerindeki görüşler için daha ayrıntılı bilgiler için şu kaynaklardan faydalanılabilir: Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008; F.A.K. Yasamee, "Ottoman Empire", *Decisions for War*, Keith Wilson (ed.), St Martin's Press, New York, 1995, ss. 229-268; Richard Hamilton ve Holger Herwig, *Decisions for War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, ss. 157-168.

edilmesi durumunda ise Almanya Osmanlı topraklarını savunmakla yükümlü olacaktı.¹⁶

Anlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra, yani 3 Ağustos'ta, Osmanlı ordusunda seferberlik ilan edilmiştir. İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nu savaş dışında tutmaya odaklanmış, Osmanlı Hükümeti ise 4 Ağustos'ta henüz yeni alevlenen bu savaşta tarafsız kalacağını duyurmuştur.¹⁷ Almanya ise Osmanlıları savaşa dahil etmek için Goeben ve Breslau gemilerini Rus limanları ve gemilerine saldırmak amacıyla İmparatorluğun Karadeniz'deki filosuna katmayı plânlamış,¹⁸ gemilerin Osmanlı karasularına girmesi Hükümet ile İtilaf Devletleri arasında siyasi bir sorun meydana getirmiştir. İtilaf Devletleri, tarafsızlığın gereği olarak Osmanlılardan bu gemileri 24 saat içinde karasuları dışına çıkarmasını veya gemileri silahsızlandırarak savaşın sonuna kadar alıkoyulmasını talep etmiştir. Buna karşılık Osmanlı yetkilileri Alman yetkililerle yaptıkları görüşmeler sonucunda gemilerin görünüşte Osmanlı hükümeti tarafından satın alındığının ve personellerinin de uygun Osmanlı personel tamamlanana değin gemilerde kalacağını açıklanmasına karar vermiştir.¹⁹ Gemilerin Osmanlılar tarafından satın alınmasıyla birlikte bu kriz geçici olarak çözülmüştür.

5 Ekim'de Enver Paşa tarafından, Goeben ve Breslau gemilerinin satın alınmasıyla Osmanlı donanmasına hizmet vermeye başlayan Amiral Souchon'a Osmanlı filosuna talim yaptırması için Karadeniz'e açılma izni verilmiş²⁰ ve 27 Ekim'de

16 Mustafa Aksakal, *The Ottoman...*, ss. 102-104.

17 Mustafa Aksakal, *The Ottoman...*, ss. 104-105.

18 Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya...*, s. 103.

19 F.A.K. Yasamee, "Ottoman...", s. 243.

20 Bu emir ile ilgili içerik ve ayrıntılar için bkz. Mustafa Aksakal, *The Ottoman...*, s. 172.

Karadeniz'e açılan Osmanlı filosu, 29 Ekim'de Rus savaş gemileri ile çatışmaya girerek bazı Rus limanlarını bombalamıştır. Bu çatışmanın ardından Osmanlı Hükümeti'nin Rusya'ya verdiği notada olay hakkında özür dilenmiş, Osmanlı taraf-sızlığının korunması için donanmanın Karadeniz'den çekildiği ve tekrar çıkmasına izin verilmeyeceği eklenmiştir. Ancak 2 Kasım'da Rusya, ardından ise İngiltere ve Fransa Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti'nde istifalar yaşanmış, yeni hükümetin güvenoyu almasıyla da 11 Kasım 1914'te İtilaf Devletleri'ne savaş açılmıştır.²¹

14 Kasım'da ise Cihad ilan edilerek fetvada dünyadaki bütün Müslümanlar aynı zamanda Halife de olan Padişah'ın açtığı savaşa katılmaları yönünde teşvik edilerek İtilaf bloğunun hakimiyetindeki topraklarda yaşayan Müslümanların da buna dahil olmaları, düşman devletlerde yaşayan Müslümanların Osmanlı askeriyle çarpışmalarının haram olduğu, aynı zamanda fetvada İslam dostu olarak nitelendirilen Almanya ve Avusturya ile savaşmaları halinde de azaba uğrayacakları gibi temalar ele alınmıştır.²²

2.2. Harp Mecmuası'na Göre Savaşın Gerekçesi ve Nedenleri
Savaş atmosferi içerisinde kamuoyunu savaş lehine çevirebilecek cepheyi ve savaşı kendi açısından aktarabilecek bir ihtiyacın ürünü olarak Harp Mecmuası Kasım 1915 yılında yayın hayatına başlamıştır. Derginin 15 günde bir yayımlanması plânlanmış ve 1918 yılına kadar yayım hayatına devam etmiştir. Dergi ilk yıllarda düzenli çıkmasına rağmen sonraki sayılarda kesintiler olmuş, toplamda 27 sayı yayımlanmıştır.

21 F.A.K. Yasamee, "Ottoman...", s. 258.

22 Namık Sinan Turan, *Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2004, ss. 138-143.

Derginin neden yayımlandığına dair açıklayıcı bir yazı ilk sayıda kaleme alınmıştır. “Niçin Çıkıyor?” başlıklı yazıda askerlerin hilafet ve dinin haklarını korumak amacıyla cihat bayrağı altında toplanarak bir kaya sağlamlığı ile direnç gösterildiği aktarılmıştır. Savaşın bir yüzü dini cepheden motivasyon sağlamış, diğer yüzü ise milli duygular üzerine inşa edilerek direnç mekanizmasını güçlü tutmuştur. Bu bağlamda savaşa girmeye neden olan dini ve milli gerekçeler Harp Mecmuası esas alınarak şu şekilde özetlenebilir: Ordunun mağrur İngiltere’nin can damarına süngü saplayarak Müslümanlığın büyük kurtuluş gününe vesile olması, Türk’ün hakanlar durağı ve İslam’ın hilafet makamı olan İstanbul’u almak isteyenlere karşı koyma çabası.

Esas olarak Türk ve İslam âlemini kurtarma amacı dergi vasıtası ile yayılma amacı taşımıştır. Dergide görsel malzemeler kullanılarak cephe gerisindeki zor hayat koşullardan ziyade iyimser bir tablo çizilmeye çalışılmıştır.²³ Böylece hem savaşanların hem de savaşa yakınıni gönderenlerin umutlu ve dirençli olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Harp Mecmuası’na göre I. Dünya Savaşı ile Avrupa’ya ve dünyanın başka bölgelerine de hükmeden iki rakip blok karşı karşıya gelmiştir. Galiplere dünya hâkimiyeti, mağluplara ise mahkûmiyet getirecek bu savaşa katılmaya Osmanlı İmparatorluğu gibi savaş bölgesine yakın olan devletler eninde sonunda mecbur kalmıştır. İstanbul’a ve boğazlara hâkim olan, Doğu ve Batı arasında köprü vaziyeti gören Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşın sonuna kadar tarafsız kalmasını mümkün kılmamıştır. İmparatorluğun savaşta, bütün İslâm âlemini düşüşünü ve

23 Örneğin, “Gelibolu Harp Sahasında: Neşeli Bir Sabah Yemeği”, *Harp Mecmuası*, Sayı 1, Aralık 1915, s. 16; “Düşmana Kanlı bir Baskından Sonra”, *Harp Mecmuası*, Sayı 9, Mayıs 1915, ss. 136-137; “Düşmana Yayılım Ateşi”, *Harp Mecmuası*, Sayı 10, Haziran 1915.

mahkûmiyetini isteyen, özellikle “Türkiye” ile iki yüz seneden beri sürekli savaş halinde olan Rusya’yı içinde barındıran İtilaf bloğunun yanında mı; yoksa birkaç yüz bin Müslüman’ın yaşadığı Bosna-Hersek dışında başka hiçbir Müslüman yöre üzerinde tahakküm kurmamış, menfaati İslam âleminin menfaatiyle uyuşan Almanya ve Avusturya-Macaristan bloğunun yanında mı yer alacağı sorusu tarihsel bağlamda kendiliğinden çözülmüştür.

Dergiye göre, Geçmişte Osmanlılar İngiltere’yi kendileri için hami olarak görmek gibi zararlı ve gerçekçi olmayan fikirlere sahip bir konumda tanımlanmıştır. Afrika, Asya ve Hindistan’a milyonlarca Müslüman’ı baskısı altında tutan, tahakkümü altına almak için birçok İslam hükümetinin yok olmasına sebep olan İngiltere hiçbir zaman İslam âleminin birliğini temsil eden “Türkiye Devleti”ne karşı hami makamında olamamıştır. Ancak İngilizler Osmanlıların yersiz hayallerinden istifade etmek, Rusların Hindistan’ı işgal etmesi ihtimalinden korkarak Hindistan’a giden bütün yolları kapatmak üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun gücünü kullanmak istemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilgisiyle sonuçlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra İngiltere kendisine düşen hisseyi unutmamış, her defasında İmparatorluğun bir parçasını kopararak kendi hükmü altına almıştır. Barış zamanında ise yapılan ıslahatlara ciddi bir şekilde destek vermemiş, Hilafet makamının Müslümanlar üzerindeki nüfuzundan faydalanmak isterken, onun kuvvetlenmesini arzu etmemiştir. Rus-Japon Savaşı’ndan sonra İngiltere, doğrudan doğruya Hilafet makamını yok etmek için çaba harcamaya başlamıştır. Doğuda artık Rusya İngiltere için bir tehlike arz etmemekte, “Türkiye” ve İran’da meydana gelen devrimler, İslam devletlerinin uyanış hareketleri göstermeye başlaması İngiltere’de kaygıya

yol açmıştır. 1907 yılında yapılan anlaşma uyarınca İngiltere Rusya'ya, Türkiye ve İran hakkında istediği gibi hareket edebilmesi için açık senet vermiştir. Rus Kazakları İran'ın her yerini çiğneyerek, İran meclisini dağıtmıştır. Rusya ve Rusya'nın müttefikleri olan İngiltere ve Fransa da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı aynı şekilde davranmak istemiştir. Meşrutiyet'in ilanından beri bu devletlerin İmparatorluğun başına büyük tehlikeler, Balkan İttihadi'nin kurulması ve Balkan Savaşı'nda rol oynamıştır. İslam âleminin büyük bir bölümünü hükmü ve zulmü altında bulunduran, bütün İslam hükümetlerinin yok olmasına neden olmuş ve son iki İslam devletinin de bunların arasına katılmasını tasarlayan İtilaf bloğuna karşı çıkmak, Osmanlılar ve bu duruma karşı üzerlerine düşen görevi tereddüt etmeden gerçekleştirmiş olan hükümet adamları için mukaddes bir vazife şeklini almıştır.²⁴

İlk olarak dergi imparatorluğun stratejik konumunu ele alarak savaşa girişini bu savaşın yayılan ateşine bağlayarak, tarafsızlık düşüncesini dünya savaşının doğasına aykırı görmüştür. Savaşa girişinin “meşru” sebeplerinden birincisini belirterek ilk adımını atan Harp Mecmuası, ikinci adımında adeta iki kutup arasında esen ve Osmanlı İmparatorluğu'nu kaçınılmaz olarak kaplayacak bu fırtınada hangi bloğun, hangi sebeplere dayanılarak tercih edildiği/edilmediğini aktarmıştır. Milyonlarca Müslümanı “esareti” altında bulunduran ve “İslam âleminin düşüşünü” isteyen İtilaf bloğu üyelerinden biri olan Rusya ile iki yüz yıllık bir savaş içerisinde olunduğunun altı çizilmiştir. Ancak bir kaç yüz bin müslümanın yaşadığı Bosna- Hersek dışında Müslüman topluluğa hükmetmeyen Almanya ve Avusturya- Macaristan bloğundan bahsederken Bosna-Hersek'in bundan yaklaşık 7 sene evvel 5 Ekim

24 Ağaoğlu Ahmed, “Türkiye'nin ve İslâm Âleminin Kurtuluşu”, *Harp Mecmûası*, Sayı 1, Kasım 1915, ss. 7-9.

1908'de Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edildiği ve o dönemde büyük toplumsal tepkiye yol açması belki de kurulan ittifagın doğası gereği göz ardı edilmiştir.

2.2.1. Dini ve Milli Referanslar İle Savaşın Haklılaştırılması

“Yurdun için döktüğün kan imanının şanıdır

O kan şanlı Türkün şanı ebediyet kanıdır”²⁵

İmparatorluğun İttifak bloğu yanında savaşa katılmasına yüzeysel olarak değinen Harp Mecmuası asıl çabasını, İtilaf bloğunu karalamaya ve belirli bir tarihsel çerçeve çizerek savaşa girişindeki haklılığı bu perspektife dayanarak oluşturmaya çalışmıştır. Adeta İslam âlemini ve “Türkiye Devletini” boğmak için on yıllardır fırsat kollayan İngiltere'nin şartlar olgunlaştığında harekete geçmesini, diğer müttefiklerinin son kalan iki İslam devletini devirerek İslam âlemini çöküşe doğru götürmede aynı amaca hizmet ettiklerini okuyucularına aktaran Harp Mecmuası, İtilaf bloğuna karşı koymanın kutsal bir dava olduğunun altını çizmiştir. Harp mecmuası savaşı meşrulaştırırken cihat ilanına paralel olarak hem dini, hem de milli söylemlere başvurmuştur.

Bu minvalde, Harp Mecmuası'nda savaşın meşruiyet dayanağını Türk ve İslam vurgusu oluşturmuş, dolayısıyla savaş mukaddes bir vazife olarak görülmüştür. Şehitlik, “duaların kabulü” olarak murada erme anlamı taşımış ve ölüm en iyimser hali ile dergide sergilenmiştir. Böylece uzun süre devam eden Birinci Dünya Savaşı için direnç ve motivasyon kaynağı yaratılmaya çalışılmıştır. Çünkü ancak dini ve vatani değerlerin farkında olanlar için galibiyet mümkündür: “Allah'ını bilmeyen vatanından değil, köyünün hududundan gafil bulunan,

25 Manastırlı M. Hasip, “Şiir”, **Harp Mecmûası**, Sayı 17, Mart 1916, s. 265.

dini, imanı ancak babadan miras kalmış bir gölgeden ibaret kalan insanlar için bugünkü harblerde bozgunluk esastır.”²⁶

Şehitlik bir yandan savaşta ölümle sonuçlanan kutsal mer-tebede sunulurken, diğer yandan da ölümsüzlük vaat etmiştir. Çünkü milletin ölümsüzlüğü uğruna kendini feda eden asker-leri tarih unutmamıştır. Onlar öldüğü için de vatan ölümsüz-leşmiştir:

“Karşındadır varlığını kemirmeye yeltenen
Odur senin namusuna, Kur’anına göz diken
Vatan, anan, Kur’an sağ sen sağ iken”²⁷

Kahramanlık ise din ve vatan uğruna verilen bu mücade-leye hayatını adamak anlamına gelmiştir:

“Fakat o zâbit bütün melekelerini bütün neşelerini ve ızdı-raplarını yalnız iki noktaya saptırmıştı: Din ve vatan. Zaten kahraman olmak için bu lazımdı. Maksat uğruna ölmek için her şeyden evvel bütün ölümlerin yekûnunu maksatta, mağ-lup olmak acısının yanında hiçe saymak ve bütün düşüncelerini, duygularını, ümit ve ihtiraslarını bu maksat etrafına top-lamak lazımdı.”²⁸

Burada asıl ölümsüz ve kahraman olan esasında birey de-ğil; millet olarak karşımıza çıkmıştır. Milletin varoluşunun temeli şehitler olmakta ölüm itaat milletin ölümsüzlüğünü garanti altına almış ve galibiyet için mücadele azmini diri tut-muştur. Böylece ölüm için itaat hazır şehitlerin üretilmesine katkıda bulunmuştur.

26 Manastırlı M. Hasip, “Büyük Kurbanlar”, **Harp Mecmûası**, Sayı 2, Aralık 1915, s.28.

27 Manastırlı M. Hasip, “Şiir”, **Harp Mecmûası**, Sayı 17, Mart 1917, s. 265.

28 F.K., “Ebedi Kahraman”, **Harp Mecmûası**, Sayı 12, Ağustos 1916, s. 182.

3. “Büyük Kurbanlar”: Ölü Bedenin Kutsallaştırılması ve Savaşın Doğallaştırılması

- “Bu toprağı Türk’ün kanı yoğurdu.
Annem beni bugün için doğurdu!...”²⁹

Savaşta ölen insanlar, birçok bireyin mevcut durumu sorgulamasına yol açabilir. Ne için savaşıldığına, savaşın haklılığına, savaşın sonucuna dair kaygılar yaşanması mümkündür. Çünkü mücadelede verilen kayıpların doğal olarak bir açıklaması ya da meşruiyeti olması gerekmiştir ve bu noktada devreye ölü bedenin kutsallaşması girmiştir.

Harp Mecmuası’nda da bütün sayılarda ayrı başlıklar halinde savaşta ölenlerin hikayesi anlatılmış, bu hikayeler uhrevi bir anlatımla harmanlanmıştır. Yine, dergi içerisinde şehitlerin fotoğrafları paylaşarak rütbesi ve ismi hakkında bilgi verilmiştir. Bu da şehit bedenleri ölümsüzleştirme ve yüceltmeyi amaçlayarak ve savaşa katılmaya teşvik etmiştir.

Derginin ikinci sayısında “Büyük Kurbanlar” başlıklı yazıda askere gidemediği için intihar eden Mehmet Giray Taceddin Efendi’nin hikâyesi de bu teşvikin bir parçası olmakla birlikte orduya hevesli olmayan askerlerin de kendilerini sorgulamalarına neden olabilecek derecededir: “Türkistan’ın Semerkand şehrinden ve muteber tacirlerinden olup bir müddetten beri İstanbul’da bulunan Mehmed Giray Taceddin Efendi geçen Teşrin-i sani’nin dokuzuncu Pazar tresi akşamı, muharebeye gidememekten mütevellid bir teessürle intihar etmiştir.³⁰ Küçük kardeşi Sabır Taceddin Efendi ise gönüllü olarak Kafkas Dar’l harbine gitmiş ve orada tifodan ölmüştür: “Memleketini,

29 Süleyman Nazif, “Çimentepede”, **Harp Mecmûası**, Sayı 3, 1915, s. 34.

30 Manastırh M. Hasip, “Büyük..”, s. 29.

rahatını, servet ve saadetini terk ile Türk birliği için hayatlarını feda eden bu iki kurban kardeşe Fatiha'lar ithaf ederiz.”

Asker yüceltilirken aynı zamanda onun misyonu da belirlenmiştir. Böylece askerin belirli bir tanımı ve karakteristik özellikleri oluşmuştur: Aç fakat sabırlı olması, uykusuz fakat tahamüllü olması, ateş ve dinamitler içinde fakat tahamüllü olması, fedakâr, kanaatli olması.³¹ Ancak bu özellikler savaşmayı ve savaşın zor koşullarına dayanabilmeyi mümkün kılmıştır. Bu meziyetlere sahip olan Türk askerinin zor koşullarda verdiği mücadele kendisinden bekleneni yerine getirdiği için halk da sevinç yaratmış ve derin bir muhabbet beslenmesini sağlamıştır:

“Ben onu kolu, bacağı kopmuş lağımlar içinden kasatura ile toprağı oyarak 48 saat sonra çıkmış, düşmanı bomba yollarında beklerken ezilmiş kalmış, eli yüzü toz topraklar içinde siperin bir oyuğı içinde hiç tasavvur edilemeyecek müz'ic bir vaziyette uykuya dalmış gördükçe ne kadar kalbim sevinçe çarpar bilemezsiniz”³²

Şehit olmak ise geride kalanlara bir üzüntü vermemiş; onların adeta bayram sevinci, düğün sevinci yaşamasına vesile olmaktadır. Böylece ölümün asıl olan korkutucu ve üzücü özelliği perdelenmiş ve bambaşka bir tasvirle aktarılmıştır:

“Muhtargilin Ahmed şehid olmuş haber geldi dün
Şenlik oldu, mevlut oldu, düğün oldu bütün gün
Köy giyindi kuşandı hep namazgâha gittiler
O şehidin rahmetullah duâsını ettiler
Yeri belli olmak için namazını kazdılar
Bir taş dikip Ahmed şehid oldu diye yazdılar

31 F.K., “Ebedi Kahraman”, *Harp Mecmûası*, Sayı 12, Ağustos 1916, s. 181.

32 F.K., “Ebedi...”, s.181.

Kurban kesip hatm-i şerif indirildi hep ona
Gönderildi onun gökte yatan şanlı ruhuna”³³

Ölümün dışında, sadece orduyla sınırlı kalmayıp hayatın her alanını kaplayan durumlardan biri de yaralı olarak askerden dönmek olmuştur. Bu durum savaş dışındaki alanı yönetebilme gereksinimini de beraberinde getirmiştir. Harp Mecmuası'nın “Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Askere” adlı şiirde savaşta kolunu kaybeden askerin özel hayatında karısı ve çocukları ile olan ilişkide bir yönünün hep eksik kalacağı belirtilmiştir. Ancak asıl ailenin devlet olduğu söylemi ile bu uğurda kolunu kaybetmenin vatani bir ödev olduğu düşüncesi aşılarmıştır.³⁴ Benzer şekilde Harp Mecmuası'nda gazi olmaya teşvik ve gazi olanlara yönelik referanslar ölüme verilen referanslar kadar dikkat çekicidir. Dergide, yaralı olsa dahi savaşa devam edemediği için rahatsızlık duyan asker hikâyelerine yer verilmiştir. Yaralı bir askerin hastaneden gönderdiği mektupta bu durum şu şekilde aktarılmıştır:

“Sağ kolumu kaybettim. Zararı yok sol kolum var. Onunla da pekâlâ iş görebilirim. Beni müteessir eden ve yine kıtama iltihakla düşmanla çarpışmama mâni olan şey yaranın henüz iltiyâm bulmamış olmasıdır. Hastaneden kurtularak hâlen harbe iştirak edemediğim için beni mazur görünüz. Affediniz, muhterem kumandanım.”³⁵

Yaralı iken dahi savaşa gidemediği için üzüntü duyan askerlere dergide yer verilmesi aslında iki noktaya dikkat çekmenin amaçlandığını göstermiştir. Birincisi asker firarlarına

33 Manastırlı M.Hasip, “Hasan Çavuşun Anasından”, **Harp Mecmûası**, Sayı 16, Şubat, 1917, s. 250.

34 Mithat Cemal, “Kolunu Harb Meydanında Bırakmış Bir Askere”, **Harp Mecmûası**, Sayı 8, Nisan 2016, s. 122.

35 Nasuh Onbaşı, **Harp Mecmûası**, Sayı 8, Nisan 2016, s. 126.

mesaj niteliği taşımıştır. Böylece savaş için herhangi bir engeli bulunmayan; ancak firar edenlerle, askere gidip herhangi bir uzvunu kaybetmesine rağmen yine de savaşmak isteyenler arasındaki ayrım keskinleşmiştir. Bir diğer amaç da cesaret vermek olmuştur. Savaşın sonucu ölüm de olsa, hayatını etkileyecek bir uzvun kaybı da olsa din ve millet için verilen mücadelede bunun bir öneminin olmadığı vurgulanmıştır.

İlk unsur aynı zamanda bir dışlamayı da içermiştir. Örneğin asker olup şehit veya gazi olanla bu “mertebe” erişemeyenler veya firar eden edenler arasında bir ayrım oluşmuştur. Bu nedenle annelerin, eşlerin, çocukların ailedeki erkeği askere göndermek veya şehit olması için çabaladığı yönünde ifadeler Harp Mecmuası’nda sıkça yer verilmiştir. Oğlunu askere gönderen bir annenin oğluna verdiği öğütler bu çerçevede değerlendirilebilir:

“- Hüseyin... Dayın Şıpka’da baban Döemeke’de ağaların da sekiz ay evvel Çanakale’de yatıyorlar.

Bak son yongam sensin! Minareden ezan sesi kesilecekse, caminin kandilleri körlenecekse sütlerim haram olsun ölde köye dönme.”³⁶

Yine çocuğun, babasını askere teşvik için kullanılan ifadeler de aynı ölçüde değerlendirilebilir: “Baba! Pâdişahımız cenk açmış... Davullar onun için çalıyormuş, askere gidiyorlar; gidenler ya gazi, ya şehid olacaklarmış... Babacığım sen de onlar gibi ya gâzi ya şehîd olmayacak mısın?”³⁷

Bir diğer unsur savaşa teşvik etmek ve savaşta oluşacak kayıpların yaratacağı kaygıyı hafifletmek amacını taşımıştır. Bu nedenle derginin genelinde dışlamanın haricinde cesaretlendirici söylemlere yer verilmiştir. Bu noktada ölmek kutsallaştırılırken

36 “Türk Anası Ne Düşünüyor?”, *Harp Mecmuası*, Sayı 17, Mart 1917, s. 269.

37 Fahreddin Çavuş, *Harp Mecmuası*, Sayı 15, s. 227.

aslın da bir nevi basitleştirilmiş ve sıradanlaştırılmıştır: “Ölelim, cesetlerimizden kaleler yapalım”,³⁸ “can vermek memleket vermekten kolay”³⁹ şeklindeki söylemler savaş için cesaret verme amacını taşımıştır. Kanlı bir savaşın ortasında pes etmeme, her türlü zor koşullar altında mücadeleye devam etme örneklerini sergileyen hikâyeler aktarılmış ve bu Türk kahramanına atfedilmiş bir özellik olarak sunulmuştur.

Harp Mecmuası’nda, ölümün sıradanlaşmasına paralel olarak savaşın doğallaştırıldığı da görülmüştür:

“Harp ölüm gibi bir ihtiyac-ı içtimâiyedir; cenazeler toprağı yağladığı ve beslediği kadar hûn-ı harp de hayat-ı içtimâiyeyi sular ve tâzelendirir: Hayât bir şekilde veya şekli-âhirde mevt ile temin olunuyor. Harp! İşte tâbiatın en umûmî kânûnu! Fert veya cemiyet her ne olursa olsun dövüşmeli ki yaşayabilsin, âlim, şâir, filozof, her kim olursan ol, mevcûdiyet-i milliyen bir tehlikeye mâruz kalınca kollarında silâha sarılmak arzûsunu duyacaksın.”⁴⁰

Harp, her milletin başına birkaç kere gelebilecek doğal bir olay olarak gösterilmiş, vatandaşın da durumu bu şekilde kabullenmesi istenmiştir.⁴¹ Aksi takdirde savaşı kabullenmenin de zorlaşacağı gerçeği önemini korumuştur.

4. Dışlayıcı Mekanizma Olarak Firarlar

Harp Mecmuası’nda ele alınan temaların neredeyse tamamında, savaşa ve ölmeye hazır askerlerin olduğu ve yakınlarının da onların şehit olmalarını temenni ettikleri bir tablo özellikle ön plâna çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak bir taraftan da bu

38 “Kahramanlar ve Kahramanlıklar”, *Harp Mecmûası*, Sayı 10, Haziran 1915, s. 150.

39 Midhat Cemal, “Serhaddaki Askere”, *Harp Mecmûası*, Sayı 15, s. 226.

40 Cenap Şahabeddin, “Hatırat-ı Harbiye”, *Harp Mecmûası*, Sayı 21, Ağustos 1917, s. 323.

41 Cenap Şahabeddin, “Hatırat-ı...”, s. 323.

durum savaşa bu derece istekli bireyler varken, dergide propagandanın neden maksimum seviyede tutulduğu sorusunu gündeme getirmiştir. Bu da arka plânda yaşanan firarlara bir önlem, dışlama ve yerme amacını taşımıştır:

“Ateş, kan ve ölüm arasında bedbaht köylerimizde askerlerimizin düşman efrâdına bile yakışmayacak şenâatleri şâyi oldu. Artık bize öyle geliyordu ki açık bırakılmış kapılar onların yüzüne tükürüyor, ve boş kalan kulübelerden kargalar onlara haykırıyordu: “Kaçaklar, korkaklar, alçaklar!...”⁴²

1909’da zorunlu askerliğin yürürlüğe konulması ile birlikte, Balkan Savaşları’ndan Birinci Dünya Savaşı’na uzaman yoğun savaş yılları orduyu Osmanlı “Milletin Ordusu” haline getirmiş⁴³ ve bu süreç öncesine de uzanan askerlik tartışmalarının en temel noktası, vatanseverlik şevkinin dini şevkin yerini tutup tutmayacağı olmuştur.⁴⁴ 1914’te 45 yaşın altındaki tüm erkeklerin askerliğini yapmakla yükümlü olduklarını belirten geçici bir yasa kabul edilmiş ve gayrimüslimlerin orduya katılması gerekmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı boyunca toplam firari sayısı cephede savaşan asker sayısının dört katını geçerek hem Müslüman hem de gayrimüslim firarları büyük boyuta ulaştırmıştır.⁴⁵

Bu sonucu tetikleyen birçok faktör olmakla birlikte, en etkilisi kısa savaş beklentisi ile başlayan Birinci Dünya Savaşı’nın ilan edildiği süreyi aşması, temel giyinme, sağlık ve gıda ihtiyaçlarının karşılanamaması olmuştur. Belirtilen faktörler insanların canını tehlikeye atmak için inandırıcı sebeplerinin

42 Cenap Şahabeddin, “Hatırat-ı...”, s. 326.

43 Mehmet Hacısalihoğlu, “İçerme ve Dışlama: Osmanlı İmparatorluğu’nda Askere Alma”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik**, Evren Balta Paker ve İsmet Akça (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010, s. 79.

44 Mehmet Hacısalihoğlu, “İçerme ve Dışlama...”, s. 90.

45 Mehmet Hacısalihoğlu, “İçerme ve Dışlama...”, s. 101.

sürekli canlı/diri kalmasını gerektirmiştir. Aksi takdirde, mevcut yaşam koşulları asker yasal bir itiraz hakkı vermemiş; ancak gündelik yaşamlarındaki direniş tepkilerini de engelleyememiştir.⁴⁶ Bu tepkileri törpülemek için -doğal olarak- firarlar propagandanın içerisinde ancak dışlama mekanizması olarak yer almıştır. Ancak dışlama mekanizması olarak yer alması dahi, savaş boyunca orduya büyük bir şevkle katılan asker eğitiminin sorgulanmasını engelleyememiştir.

Sonuç

Kaçınılmaz ve talihsiz olan bir ölüme bireyleri ikna edebilmek ve sürekliliğini sağlayabilmek ölümü anlamlandırabilmeyi gerekli kılmıştır. Ölü bedene atfedilen kutsallık, hem ölenin geride bıraktığı yakınlarına bir teselli olmuş hem de savaşa gidecek yeni adaylara cesaret verme ve teşvik etme amacını taşımıştır. Böylece devlet kendi idamesini sağlayabilmek için bireyden kendi ölümüyle dahi sonuçlanabilecek fedakârlığa hazırlıklı olmasını istemiştir.

Devlet bu özelliği ile ölüm ve yaşamı regüle eden bir mekanizma olarak karşımıza çıkmıştır. Dini terminolojideki “Tanrı’nın verdiği canı Tanrı alır” söyleminin aksine devlet, bu otoriteyi eline almış; ancak bu durum meşrulaştırma gereksinimini de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada görüldüğü üzere devlet savaşı, ölümü yine dinin kendisi ile meşru bir zemine oturtmaya çalışmış ve vatan söylemi ile bu zemini sağlamlaştırmıştır.

Dini ve milli duygular üzerine inşa edilen bu keskin meşrulaştırma sınırı bir tarafına vatanperverleri, diğer tarafına ise hainleri yerleştirmiştir. Ölü beden olması gerekeni temsil

46 Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 151.

etmiş, “sağ kalanlar için de davranış standartları yaratmış ve uğruna ölmeye değer inanç sistemi kamusal olarak sergilenmiştir.”⁴⁷

Harp Mecmuası’nda Birinci Dünya Savaşı için ölümü yücelten, savaşı doğallaştıran söylemin geliştirilmesi de bu amaca hizmet etmiştir. Dini ve milli duygular üzerinden savaşma gücü ve motivasyonu canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu kadar uzun süren bir savaşta esasında devletin bu yetkiyi en yüksek seviyede tutması bir zorunluluk olmuştur. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşı’nın yarattığı atmosfer devletin öldürme yetkisini tamamıyla eline aldığı ve meşrulaştırdığı kırım noktasını beraberinde getirmiştir.

Savaş giden ve gitmeyen ayrımının en keskinleştiği nokta dışlama ve yüceltme söylemi etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla devletin yetki kazandığı tek nokta bireyi savaşa gönderme eylemi değil, aynı zamanda gitmeyeni cezalandırma olmuştur. Bu bağlamda devletin bu yetkiyi maksimum düzeyde tutması, bireyin gönüllü olarak askere gittiği, bu uğurda ölümü arzuladığı söyleminin tersi bir kurguyu sorgulama imkânı vermiştir.

Kaynakça

Ağaoğlu, Ahmed, “Türkiye’nin ve İslam Aleminin Kurtuluşu”, **Harp Mecmuası**, Sayı 1, Kasım 1915.

Aksakal, Mustafa, **The Ottoman Road to War in 1914**, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Asad, Talal, **Sekülerliğin Biçimleri**, Ferit Burak Aydar (çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Aykaç, Şafak, “Şehitlik ve Türkiye’de Militarizmin Yeniden Üretimi: 1990-1999”, **Erkek Millet Asker Millet**, Yeşim Sünbuloğlu (der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

47 Şafak Aykaç, “Şehitlik ve Türkiye’de Militarizmin Yeniden Üretimi: 1990-1999”, **Erkek Millet Asker Millet**, Yeşim Sünbuloğlu (der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 149.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, 3. Cilt, 1. Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, 3. Cilt, 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, 3. Cilt, 3. Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, 3. Cilt, 4. Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Beşikçi, Mehmet, "Birinci Dünya Savaşı'nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılanması", **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik**, Evren Balta Paker ve İsmet Akça (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2010.

Beşikçi, Mehmet, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Cemal, Mithat, "Kolunu Harb Meydanında Bırakmış Bir Askere", **Harp Mecmuası**, Sayı 8, Nisan 1916.

Cemal, Midhat, "Serhaddaki Askere", **Harp Mecmuası**, Sayı 15.

Çavuş, Fahreddin, **Harp Mecmuası**, Sayı 15.

"Düşmana Kanlı bir Baskından Sonra", **Harp Mecmuası**, Sayı 9, Mayıs 1915.

"Düşmana Yaylım Ateşi", **Harp Mecmuası**, Sayı 10, Haziran 1915.

"Gelibolu Harp Sahasında: Neşeli Bir Sabah Yemeği", **Harp Mecmuası**, Sayı 1, Aralık 1915.

Hacısalihoğlu, Mehmet, "İçerme ve Dışlama: Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Alma", **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik**, Evren Balta Paker ve İsmet Akça (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010.

Halil Menteşe'nin Anıları, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

Hamilton, Richard, ve Herwig, Holger, **Decisions for War**, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

K. F., "Ebedi Kahraman", **Harp Mecmuası**, Sayı 12, Ağustos 1916.

"Kahramanlar ve Kahramanlıklar", **Harp Mecmuası**, Sayı 10, Haziran 1915.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, 9. Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Köroğlu, Erol, **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918): Propagandadan Milli Kimlik İnşasına**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Manastırlı, M. Hasip, "Büyük Kurbanlar", **Harp Mecmuası**, Sayı 2, Aralık 1915.

Manastırlı, M. Hasip, "Hasan Çavuşun Anasından", **Harp Mecmuası**, Sayı 16, Şubat, 1917.

Manastırlı, M. Hasip, "Şiir", **Harp Mecmuası**, Sayı 17, Mart 1916.

Marvin, Carolyn, and David W. Ingle, **Blood Sacrifice and the Nation: Totem Rituals and the American Flag**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Meclis-i Mebusan Reisi Halil Mentеше'nin Anıları, 1. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Nazif, Süleyman, "Çimentepe'de", **Harp Mecmuası**, Sayı 3, 1915.

Onbaşı, Nasuh, **Harp Mecmuası**, Sayı 8, Nisan 1916.

Paşa, Cemal, **Hatıralar**, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Popovski, Vesselin, "Religion and War", **Word Religions And Norms of War**, Vesselin Popovski, Gregory M. Reichberg and Nicholas Turner (ed.), United Nations University Press, New York, 2009.

Rousseau, J. Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, M. Tahsin Yalım (çev.), Devin Yayınları, İstanbul, 2004.

Shaw, Stanford J., **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu: Savaşa Giriş**, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Şahabeddin, Cenap, "Hatırat-ı Harbiye", **Harp Mecmuası**, Sayı 21, Ağustos 1917.

"Türk Anası Ne Düşünüyor?", **Harp Mecmuası**, Sayı 17, Mart 1917.

Talat Paşa'nın Anıları, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Tuğrul, Saime, **Canım Sana Feda Yeni Zamanların Kutsallık Biçimleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Turan, Namık Sinan, **Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması**, Altın Kitaplar, İstanbul, 2004.

Uyar, Mesut, ve Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI ANLAMAK

Winter, Jay, Parker, Geoffrey ve Harbeck, Mary R., **I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl**, Tansel Demirel (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Yasamee, F.A.K., "Ottoman Empire", **Decisions for War**, Keith Wilson (ed.), St. Martin's Press, New York, 1995.

Yılmaz, Veli, **1. Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1993.

3. BÖLÜM

JAPONYA'NIN DOĞU ASYA GÜÇ DENGESİNDEKİ YÜKSELİŞİ VE I. DÜNYA SAVAŞI'NIN JAPON EMPERYALİST GENİŞLEMESİNDEKİ YERİ

*Caner Kur**

Giriş

19. yüzyılda Avrupalı devletlerin yaşadıkları sanayi devrimi ve gelişen teknoloji sayesinde artan üretim kapasiteleri, bu devletleri yeni pazarlar ve sömürgeler bulma arayışına itmiştir. Tarihe bakıldığında sömürgecilik, çok eski zamanlardan başlamak üzere koloniler kurmak, teknolojik ve askeri dengesizlik olan ülkelerden güçlü olanın diğerini siyasal ya da ekonomik açıdan bağımlılaştırması gibi geniş bir zaman diliminde farklı şekillerde sürekli olarak uygulanmıştır.¹ Emperyalizm terimiye içerisinde sömürgecilikle benzer esaslar barındırmaktaysa da Avrupa devletlerinin 19. yüzyılda gerçekleştirdikleri ekonomik gelişmelerle ilgilidir. Özellikle 1870'ten sonra Avrupa'da devletlerin birbirleriyle artan ekonomik ve siyasi rekabetleri anavatana uzak topraklarda çıkar mücadelelerine girmelerine ve bu yönde potansiyel fırsat vadeden pazarlar ve hammadde açısından zengin bölgelerin hakimiyet altına alınması politikalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca yerel sermaye sahiplerinin devletten yatırımlarının güven altına alınması ve sömürgelerin güvenliğinin sağlanmasını talep etmesi Avrupalı

* Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

1 Libraire Larousse, "Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi", Cilt 21, Milliyet Gazetecilik A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1986, s. 10734.

siyasi elitleri sömürgeler elde etme yönünde faaliyetlere girişmelerinde itici bir faktör olmuştur.²

Bu bağlamda, 15. yüzyıl sömürgecilik hareketlerini emperyalizm teriminden ayıran husus, emperyalizmin Avrupa'nın belirli bir ekonomik aşamaya ulaşması neticesindeki uygulamalarının sonucu olmasıdır. Hobson'un 1902 yılında ele aldığı emperyalizm tanımı, imalat sanayinin aşırı üretimi sonucu yeni pazarlar araması ve artı değer sermayenin kendi ülkesinde uygun yatırım olanaklarının azalması sonucu yeni fırsatların olduğu bölgelere yayılmasıyla ilgilidir. Hobson, ayrıca emperyalizmden en çok yararlananların bankalar ve sermayedarlar olduğunu vurulamış ve devletleri yayılma yönünde politikalara sevk edenlerinde bu gruplar olduğunu belirtmiştir.³

Lenin ise Hobson'un eserinden etkilenmiş ancak emperyalizmin tarihin içinde bir dönem olduğu görüşüne katılmayarak bunun bir sistem olduğunu iddia etmiştir. Lenin, emperyalizmin kapitalizmin son aşaması olduğunu ve kapitalizmin içerisine girdiği duraksamayı denizaşırı topraklarda giriştiği sömürgeleştirme ile aştığını belirtmiştir. Böylece doygunluk noktasına ulaşan sistem dünyanın gelişmemiş bölgelerine sermaye akışı ve yatırımların gerçekleştirilmesiyle aşılrken artı değer üretim için pazarların bulunması gelirleri düşen kapitalist şirketlerin kaçınılmaz olan krizden kurtulmalarını sağlamıştır. Ayrıca hakimiyet altına alınan bölgelerdeki hammadde-lerin sömürülmesiyle üretim giderlerinin düşmesi kapitalist sermayeyi oldukça rahatlatmıştır.⁴

2 Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, ss. 225-232.

3 Timo Särkkä, **Hobson's Imperialism A Study in Late-Victorian Political Thought**, Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä, 2009, s. 51.

4 Timo Särkkä, **Hobson's Imperialism...**, ss. 25-27.

Lenin'in aksine emperyalizmi sadece sermaye ve üretim bazında görmeyenlerde mevcuttur. Özellikle Langer, ekonomik sebeplerin sadece pazar ve yatırım fırsatlarını değerlendirmek için yeterli olmadığını, uluslararası rekabetin emperyalist politikaları hızlandırdığı tezini savunmuştur. Langer'a göre başta İngiltere'nin dönem itibariyle sürdürdüğü ticari üstünlüğün sona erdirilmesi için Batılı rakipleri tarafından yürütülen mücadele ve meydan okuma denizaşırı topraklarda sömürge ve pazar arayışını hızlandırmıştır.⁵

David Kenneth Fieldhouse ise 1880'lerden sonra emperyalist politikaların sorunları çözmede öncelik aldığını ve bunun sebebinin de Avrupa ve dünyanın geri kalanı arasındaki eşitsizlik olduğunu söylemiştir. Avrupa'nın her alanda elinde bulundurduğu teknolojik üstünlük güçsüz devletleri ve bölgeleri başta ekonomik olmak üzere pek çok sebepten ötürü hedef haline getirmiştir.⁶

Japonya da 19. yüzyıl itibariyle Fieldhouse'ın tezine uygun şekilde Batılı devletlerin gerisinde kalmış ve "Antlaşma Limanı Sistemi" sebebiyle eşitsiz antlaşmalara zorlanarak bir anlamda yarı sömürge statüsüne indirgenmiştir. Japon emperyalizmi olarak adlandırılan hususun çıkış noktasını da bahsedildiği üzere ülkenin yarı sömürge haline getirilmesi ve Japon yöneticilerin bu duruma tepki göstermesi oluşturmuştur. Bu tepkinin ilk işaretiyse ülkelerinin Batılı devletler nezdindeki konumundan memnun olmayan reform yanlılarının iki asırdan fazladır ülkenin yönetimini elde tutan ve askeri yönetim olarak adlandırılan Tokugava Şogunluğu'nun lağvedilmesini sağlayarak modernleşme hareketini başlatması olmuştur.⁷

5 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism 1894-1945*, New York, Oxford University Press Inc, 1987, s. 3.

6 W. G. Beasley, *Japanese...*, s. 3.

7 W. G. Beasley, *Japanese...*, ss. 6-7.

Bu bağlamda, Japonya'nın dış dünyaya açılması sürecinde Amerika Birleşik Devletleri öne çıkmışsa da dönemin hakim gücü İngiltere ve diğer Avrupalı devletlerin Asya'ya yönelmesi Japonya'nın yarı sömürge statüsüne indirgenmesinin ardından gelişen bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlayacak olayların başlatıcısı olmuştur. Başta İngiltere'nin Asya'ya yönelmesi "Pax Britannica"nın Çin'e akabinde ABD aracılığıyla Japonya'ya ulaşmasına yol açmıştır.

Uzun Döngü ve Güç Geçişi Teorileri Bağlamında Pax Britannica Sistemi

Klasik sömürgecilik anlayışının emperyalizme dönüşmesiyle birlikte büyük güçlerin dünyaya yayılması teknolojik gelişmeler sayesinde hızlanmış ve odak noktası Afrika'dan Asya'ya kaymaya başlamıştı. Bu durum sanayileşmiş devletler arasında rekabeti beraberinde getirirken sistemden en fazla yararlanan devlet İngiltere olmuş ve emperyalist anlayış çerçevesinde İngiliz normları ve değerleri küresel ölçekte uygulama sahası bulmuştur. Özellikle İngiltere'nin 18. yüzyılın başından itibaren gücünü arttırması ve Fransa'nın Napolyon Savaşları aracılığıyla hakimiyetine yönelttiği meydan okumayı bertaraf etmesiyle birlikte Londra yönetimi deniz yollarında bulunan stratejik bölgeleri ele geçirerek "Avrupa Ahengi"nin başat gücü olmuştur.

İngiltere, "...denizlerde sağladığı üstünlük sayesinde, dünya ticaretinin büyük kısmı üzerinde tekel kurabilecek duruma gelmesine rağmen, kontrolünü sağladığı deniz ticaret yollarını herkese açık birer ticaret rotası olarak tanımlamayı tercih etti. Bu ticaret rotalarının güvenliğini ve serbest ticaretin devamını sağlamayı ise kendisi üstlendi. 19. yüzyılın önemli bir kısmında İngiliz Donanması'nın kontrolünde denizlerde serbest ticaret bütün müdahalelerden uzak bir şekilde devam

ederken, bu döneme Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz'e getirdiği barış dönemine atfen, "Pax Britannica (İngiliz Barışı)" adı verildi."⁸

Denizlerin serbest ticarete açılması ve denizlerdeki ticari yolların kontrolüyle güvenliğinin sağlanması İngiltere'nin zenginleşmesinde önemli bir rol oynamış ve elde edilen gelir sayesinde biriken sermaye sanayileşmenin diğer Avrupa devletleriyle karşılaştırılınca önce İngiltere'de başlamasına neden olmuştur.⁹ Böylece İngiltere deniz ticaret yolları üzerinde 1815 öncesi elde ettiği stratejik noktalara Viyana Kongresi ile birlikte yenilerini eklemiş ve deniz gücünün öneminin ölçü haline geldiği bir dönemde donanmasına dayanarak kendisini de hakim güç olarak güçler hiyerarşisinin tepesine yerleştirmiştir.

Hakim gücünün diğerleri tarafından tanınmasının ardından donanması aracılığıyla etkisini deniz aşırı bölgelere taşımayı sürdüren İngiltere, serbest ticaret sahasına Asya'nın en büyük ülkesi Çin'i dahil etmiş ve ürünlerini ihraç edip hammadde ithal edeceği geniş bir pazar elde etmiştir. İngiltere'nin Çin pazarını uluslararası ticarete açmasının ardından ABD'de aynı yöntemi izlemiş ve gambot diplomasisini Japonya'ya uygulayarak ülkeyi dış ticarete açmıştır.

Buradan hareketle, Pax Britannica ele alındığında İngiltere donanmaya ve deniz yolları üzerinde serbest ticarete dayanan bir uluslararası üst değerler sistemi kurmuştur. Serbest ticaret ve denizlerin serbestliğinin diğer devletlere açılmasıyla birlikte sistem başta İngiltere olmak üzere herkesin yararlanarak çıkar elde ettiği bir hal almış ve sanayi devrimiyle birlikte deniz aşırı bölgelere nüfuz etmeye başlamıştır. Ticaret yolları

8 Burak Samih Gülboy, "Pax Britannica'dan Pax Americana'ya ?", *ABD Dış Politikasının Yeni Yönelimleri ve Dünya*, Toktamış Ateş (ed.), Ümit Yayınları, Ankara, 2004, s. 5.

9 Burak Samih Gülboy, "Pax Britannica'dan...", s. 8.

üzerinde kilit noktaları elinde tutan ve sanayi devrimini ilk yaşayan devlet olan İngiltere değerlerini kendisinin belirlediği bu sistemden etkin bir şekilde 1860'lara kadar yararlanmıştır.¹⁰

1860'lardan sonra ise İngiltere hakim konumunu korumasına rağmen sanayi üretimi ve donanma gücü açısından gerileme dönemine girmiştir. Aynı yıllarda Amerikan İç Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ABD ekonomisinin büyümesi, Almanya'nın birliğini sağlamasının ardından sanayi üretimi açısından İngiltere'nin rakamlarını yakalaması ve Fransa ile Rusya'nın gerek donanmalarını geliştirmeleri ve gerek diplomatik yakınlaşmaları İngiltere'yi içeride yaşadığı sorunlarla birlikte gerileme dönemine sokmuştur.¹¹

İngiltere'nin kendi yarattığı üst değerler sistemi içerisinde gerileme dönemine girmesiye hakim güç konumu açısından yeni adayları ortaya çıkarmıştır. Fransa ve Rusya'nın büyük güç konumlarına rağmen gelişmekte olan ABD ile Almanya'nın ve akabinde ele alınacağı üzere Japonya'nın Asya'da potansiyel güç olarak ortaya çıkması hegemonik bir mücadelenin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Bu bağlamda, Pax Britannica'nın gerileme sürecine girmesi ve aralarında ilk sırada olmasa dahi Japonya'nın da bulunduğu devletlerin yükselişini George Modelski'nin uzun döngü teorisiyle yorumlamak mümkündür. Modelski'ye göre uluslararası sistem anarşiktir; ancak bu anarşi kendi içerisinde bir hiyerarşi barındırır. Hiyerarşinin tepesinde düzeni belirleyen hegemon bir devlet bulunur.¹² Hegemon güç küresel bir

10 Burak Samih Gülboy, "Pax Britannica'dan...", s. 8.

11 Burak Samih Gülboy, "Pax Britannica'dan...", ss. 15-16

12 Burak Samih Gülboy, **Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**, Röle Akademik Yayıncılık Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2014, s. 16.

sistemin içerisinde büyük güç olarak adlandırılan devletlerin en baskın olanıdır.¹³

Modelski, 1500 yılından günümüze dört ülkenin küresel anlamda baskın bir rol oynadığını söylemiş ve bu devletleri sırasıyla Portekiz, Hollanda, İngiltere ve ABD olarak tanımlamıştır. Ortalama her bir devletin baskın olduğu dönem bir asırlık bir süreyi kapsamışsa da İngiltere iki döngü yaşamıştır.¹⁴

Döngülerin bir devletten diğerine geçişi ise küresel bir savaş neticesinde gerçekleşmiştir. Modelski, bu savaşları küresel siyasi sistemin yapısını belirlediğini ve sistemin düşüşe geçmiş baskın gücün yerini alan devletin yapısal özelliklerinden etkilenerek kurulduğunu söyleyerek baskın konuma gelen gücün yani hegemonun düşüş sürecini durduramaması halinde yeni bir düzenin kurulacağını savlamıştır. Hegemonun güçten düşmeye başlamasıyla birlikte onun pozisyonunu elde etmek isteyen rakipleri daha cesaretli adımlar atarken, artan rekabet hegemonun meydan okumaları bertaraf edememesi halinde sistemi çok kutuplu hale getirir.¹⁵

Modelski'nin öne sürdüğü döngünün yakın tarih ve konu itibarıyla Doğu Asya'da değişen güç dengeleri çerçevesinde odak noktası İngiltere'dir. Küresel sistem İngiltere'nin özelliklerini alarak bunları üst değerler haline getirir. Böylece İngiliz siyasi sisteminin temeli olan meclis, donanmanın güç statüsündeki önemi ve serbest ticaret hegemonun haricinde diğer devletlerinde benimsediği normlar haline gelir. Birinci döngü esnasında İngiltere'nin çeşitli mücadelelerle elde ettiği hakim ticari konumu, kolonileri ve donanması kendisini hegemon güç olarak diğer güçlerin üzerine çıkarmışsa da bu

13 George Modelski, "Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus Devlet", *Uluslararası İlişkiler*, Güz 2005, Cilt 2, Sayı 7, s. 6.

14 George Modelski, "Küresel Politikanın...", s. 6.

15 George Modelski, "Küresel Politikanın...", s. 7.

konum gerek Amerikan Devrimi ve Napolyon Savaşlarıyla sarsılmıştır. Mamafih İngiltere'nin ortaya çıkan karışıklıklara karşı kendisini yenilemesi ve sistemini 1815 Viyana Kongresi ile sürdürmesi ikinci İngiliz döngüsünün başlatmıştır. 1860'lı yılların ortalarına kadar serbest ticaret ve denizlerin serbestliği, sanayi devriminden yeni pazarların İngiliz mallarına ve sermayesine açılmasına dek İngiltere altın çağını yaşarken Avrupalı devletler ile Amerika'nın artan sanayi üretimleri ve genişleyen donanmaları hegemon güç olarak İngiltere'nin konumunu ikinci defa sarmıştır.¹⁶

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Pax Britannica'nın sona ermeye başladığı ve hegemonun kendisine yönelik meydan okumalara agresif şekilde cevap vermeye çalıştığı görülmektedir. Özellikle İngiltere'nin hegemon güç olarak ikinci döngüsündeki düşüş belirtisi ilki Fransız-Rus ittifakının İngiliz gücünün temeli olan deniz ticaret yollarını tehdit etmesi ve donanmalarındaki artışa gitmesidir. Bu durum İngiltere rakiplerinin donanmalarının toplamını aşacak şekilde "İki Güç Doktrinin" ortaya atmasına yol açarken Japonya ile girilen ittifak ikinci düşüş belirtisi olmuştur. Üçüncü gerileme belirtisi ise İngiltere'nin Almanya ile girdiği donanma ve özelinde Dretnot yarışı olmuştur. Dolayısıyla hegemonun gücünü kaybetmesiyle küresel sistem diğer güçlerin çıkar alanlarını genişletmeye çalıştıkları bir ortama sahip olmuştur.¹⁷ Bahsi geçen ortam hegemon güç açısından gerileme anlamına gelirken gelişmekte olan güçler için yeni fırsatlar ve pozisyonları ifade etmiştir.

Kenneth Organski'de George Modelski'nin teorisine benzer bir şekilde uluslararası sistemi tepesinde en güçlü ulusun,

16 George Modelski, "Küresel Politikanın...", ss. 11-13.

17 George Modelski, "Küresel Politikanın...", ss. 13-19.

hakim gücün olduğu bir hiyerarşi piramidine benzetmiştir. Hakim gücün altında ise büyük güçler denilen ve hakim güç konumuna ulaşma potansiyeli bulunan devletler yer almaktadır. Bu devletlerden birisi sistemden memnun olmadığı zaman genellikle hakim güce meydan okuma eğiliminde bulunur ancak hakim güç, konumunu bazı diğer büyük güçlerinde sistem içerisinde memnuniyeti sayesinde yürütür dolayısıyla kurulan ittifaklar düzenin yürütülmesinde önemli bir işlev görür.¹⁸

Güç Geçiş Teorisi özellikle sistemden memnun olmayanların baskın ülke ile gerçekleşecek çatışmanın başarıyla yürütüleceğine olan inancı üzerinden hareketle sisteme meydan okunması üzerinde durmaktadır. Meydan okumanın başarı ile sonuçlanması ise sistemin tepesinde aktör değişikliğine yol açar. Dolayısıyla yeni gelişen ülkelerin önceden gelişmiş olanı yakalaması bir açıdan sistemin özünü oluşturur çünkü halihazırda büyük güçler elde ettikleri güç potansiyelinin çoğunu kullanmışlar, durgunluk dönemine girmişlerdir. Organski, ek olarak, sistem içerisinde gelişmekte olan bir ülkenin takip ettiği davranışların iç politikada tecrübe ettiği hadiselerden yoğun bir şekilde etkilendiğini belirtmiştir.¹⁹

Buradan hareketle Organski 19. yüzyılın sonunda Avrupa'da kabaca bir güçler dengesi olduğunu ve Avrupa harici güçlerin yani ABD ve Japonya'nın sistem içerisinde önemli bir konuma gelmeye başladıklarını söylemiştir. Sistem içerisindeki ana güçlerin sıralamasını yapmak içinse Organski, basit ancak kesin bir bilgi vermesi açısından Gayri Safi Milli Hasıla oranlarının önemine dikkat çekmiştir. Gayri Safi Milli Hasıla oranlarına 1900 senesi itibarıyla bakıldığında ise büyük güçler

18 Jacek Kugler ve A. F. K. Organski "The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation", *Handbook of War Studies*, Manus I. Midlarsky (ed.), University of Michigan Press, Michigan, 1989, ss. 173-174

19 Jacek Kugler ve A. F. K. Organski "The Power...", ss. 175-178.

arası genel dağılımın tepesinde %30,6 ile ABD bulunurken, onu %17,8 ile İngiltere, %17,1 ile Rusya, %16,4 ile Almanya ve %12,8 ile Fransa takip etmiştir. Bu oranlara 1913 itibariyle bakıldığında ise İngiltere, Rusya ve Fransa'nın gerileme içerisinde olduğu Almanya'nın ise ikinci sıraya kadar yükseldiği ortaya çıkmıştır. Ancak oranların haricinde sistemin hegemon gücü olarak tepesinde İngiltere bulunmaktaysa da baskın güç konumu tartışılır hale gelmeye başlamıştır.²⁰

Bu bağlamda Organski, İngiltere'nin baskın güç konumunu sürdürme yönünde adımlar atmaya çalıştığını ancak aradaki farkın kapandığını ve Almanya'nın rakip olarak ortaya çıktığını belirtmiş, ayrıca İngiltere'nin 20. yüzyılın başından itibaren dış politikasında radikal değişikliklerin, örneğin muhteşem yalnızlık olarak adlandırılan izolasyon politikasını bırakarak Japonya ile ittifak kurmasını da İngiltere'nin gerilemesi bağlamında değerlendirmiştir. Bu noktada Organski ittifakların öneminden bahsederek sistemden tatmin olan güçlerin hakim gücü desteklemesi halinde güç geçişine meydan okunduğunu ifade etmiştir.²¹

Özetle, Modelski ve Organski'nin teorileri çerçevesinde dünyanın, tepesinde hakim ya da hegemon olarak adlandırılan bir gücün bulunduğu ve hegemonun güçler hiyerarşisi piramidinin en baskın devleti olduğuna dair bir model ortaya çıkmıştır. Model çerçevesinde İngiltere'nin deniz gücü ve serbest ticarete dayalı bir üst değerler sistemi aracılığıyla küresel sistemin denetleyicisi ve dengeleyicisi konumunda olduğu ancak 1860'lardan itibaren gerileme içerisine girdiği, 1900 yılı itibariyle de Pax Britannica'nın sonlarına gelindiği görülmüştür. İngiltere'nin düşüşü ise diğer büyük güçlerin yükselişi

20 Jacek Kugler ve A. F. K. Organski "The Power...", ss. 181-182.

21 Jacek Kugler ve A. F. K. Organski "The Power...", s. 182.

anlamına geldiğinden Modelski ve Organski'nin de tespit ettiği üzere küresel döngünün ya da güç geçişinin yaşanacağı olgusu belirtmeye başlamıştır. Böylece güç geçişinin küresel ölçekte olduğu kadar başlangıçta bölgesel olabilme ihtimalide göz önüne alındığında Japonya'nın I. Dünya Savaşı'na giden süreçteki ve savaştaki pozisyonu ayrıca önem kazanmıştır.

19. Yüzyılda Doğu Asya'da Değişen Dengeler ve Japonya

Doğu Asya'da bulunan devletler ile batılı güçler arasındaki münasebetler 19. yüzyıl öncesine dayanıyorsa da bu ilişkiler devamlılık arz etmemiştir. Özellikle önce Portekiz'in ardından Hollanda'nın Asya'da kurdukları ticari ağ Doğu Asya'ya kadar uzatılmış ve gerek Çin ve gerek Japonya ile ticaret yapılmıştır. Bununla birlikte 17. yüzyıldan itibaren Çin ve 1624'ten itibaren Japonya sınırlarını dış dünyaya kapatmış ve yabancılarla ticareti seçilmiş limanlar aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. Çin'in dış dünya ile olan ticareti güneydeki Kanton kentinden gerçekleştirilirken, Nagasaki kenti 1637'den itibaren Japonya'nın dış dünyaya açıldığı yegâne kapı olmuştur.²²

19. yüzyıla gelindiğinde ise Çin iç politikada potansiyel krizlerle uğraşmaktaydı. Ülke içinde Mançuların hakimiyeti nüfus artışı, iç göç, işsizlik, doğal afetlerin getirdiği can ve mal kaybı ve örneğin Beyaz Lotus gibi tarikatların isyanlarıyla sarsılmaya başlamıştır. İç politikada devam eden krizler ülkenin kendisini dış dünyaya kapatmasıyla daha da derin bir hal almış ve Çin'i Asya'ya yönelen Batılı güçler karşısında güçsüz bırakmıştır. "Orta Krallık" olarak dünyanın merkezi konumuna sahip olduğunu düşünen Çin'in sınırları dışında bulunan toprakları ve insanları barbar olarak nitelendirmesi ve sömürgeleri aracılığıyla ülkeye sınırı olan İngiltere, Fransa

22 Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2009, ss. 1032-1037

ve Rusya gibi devletlerle diplomatik kanallara sahip olmaması dış dünyada yaşanan gelişmelerin düzgün takip edilememesine neden olmuştur.²³

* Dış dünya ile ilişkilerini Kanton üzerinden yürütmesine ve ticaret üzerinde sıkı bir kontrol uygulamasına rağmen Çin'in yurt içinde üretimi yasaklanan afyonun yurt dışından ülkeye girişine engel olamaması ülke için büyük bir sorun olmaya başlamıştır. Örneğin 1835 yılı itibarıyla 12 milyon Çinli afyon müptelası haline gelmiştir.²⁴

Ülkenin içine girdiği durum sebebiyle Çin yönetimi afyon ticaretiyle mücadele etmeye başlamış ve İngiltere'den ticareti durdurmasını talep etmişse de İngiliz tüccarlar başta Hindistan olmak çeşitli yollarla afyon ihracatına devam etmişlerdir. Çin İmparatorunun ülkeye afyon girişini durdurmak adına Kanton limanını ticarete kapatması ise İngiltere ve Çin arasındaki ilişkileri germiş ve I. Afyon Savaşı olarak adlandırılan savaşın başlamasına yol açmıştır. Savaş İngilizlerin teknolojik üstünlüklerini ve donanmalarının gücünü ortaya koyması sonucu Çin'in yenilgisiyle sonuçlanmış ve 1842 yılında taraflar arasında Nanking Antlaşması imzalanmıştır. Nanking Antlaşması ile birlikte Asya'da "Eşitsiz Antlaşmalar" dönemi başlamış ve Çin'in Shanghai ile Kanton limanları dâhil beş limanı ticarete açılmıştır. Bunun yanında eşitsiz antlaşmalar sadece limanların ticarete açılmasını değil aynı zamanda yabancı tüccarların ticaret yaptıkları ülkede taşınmaz mallara sahip olabilme, yerel ülkenin kanunlarının haricinde tutulup kendi temsilciliklerinde yargılanmalarına ve gümrük tarifelerinin yerel devlet

23 Burak Samih Gülboy, "19. Yüzyılda Uzakdoğu Asya'daki Güç Dengesinin Evrimi", *Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*, Deniz Ülke Arıboğan (ed.), Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 2-3

24 Littel Mcdougan, *World History A Patterns of Interaction*, Rend McNally, Illinois USA, 2009, s. 805.

aleyhine düşürülmesini içermiştir. Nitekim Çin hususunda İngiltere'nin ardından Fransa, Rusya ve daha sonra diğer Batılı güçlerde aynı hakları elde etmiş ve "en ziyade müsaadeye mazhar millet şartı" aracılığıyla her bir devlet Çin tarafından diğerine verilen haklara sahip olmak suretiyle ülke üzerindeki etkisini arttırmaya haiz olmuştur.²⁵

Çin'in Batılı güçler tarafından zor kullanma yoluyla kabul ettirilen antlaşmaları uygulamadaki isteksizliği ve ülkede artan Batı karşıtlığı tarafları bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. 1856'da bazı Batılı Hristiyan misyonerlerin öldürülmesi ve Kanton'da çıkan olaylar sonucu İngiltere-Fransa ortaklığında kurulan koalisyon Çin kuvvetlerini tekrar yenilgiye uğratmış hatta Pekin'i dahi tehdit eder bir konuma ulaşımlardır.²⁶

II. Afyon Savaşı olarak adlandırılan savaştan da yenilgiyle çıkan Çin böylece Tientsin Antlaşması adı altında on bir yeni limanını daha ticarete açmış ve İngiltere'ye ülkenin en önemli nehri Yangtze üzerindeki bulunan üç yeni limandan yararlanma hakkı vermiştir. Böylece Doğu Asya'nın en büyük devleti Çin, Batılı devletler karşısında duramamış ve başta İngilizler olmak üzere diğer devletlere çeşitli imtiyazları tanımak durumunda kalmıştır.²⁷

Çin'in Batılı devletler tarafından etki altına alınmaya başlamasının ardından Avrupa'da devletlerarası süren mücadelelerde Asya'ya yansımaya başlamıştır. İngiltere'nin, Hindistan üzerinden Hindin'e doğru süren yayılması Fransa'nın o bölgedeki faaliyetleri sebebiyle ivmesini kaybederken Rusya kuzeyden hızlı bir şekilde bölgeye yerleşmeyi sürdürmüştür. Artan Rus yayılması İngiltere ile bu devletin Kırım Savaşı'ndan

25 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih, 1789-2012*, Der Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 327-329.

26 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih...*, s. 330.

27 Burak Samih Gülboy, "19. Yüzyılda...", s. 7.

sonra Orta ve Doğu Asya'da tekrar karşı karşıya gelmesine yol açmış ve Rusya'nın Çin'de sömürge pazarı elde etmekten ziyade Kuzey Çin'i tıpkı Türkistan ve Sibiry gibi kendi haki-miyeti altına alma politikası gütmesi gerçeği İngiliz siyasi elit-lerini Moskova'ya karşı harekete geçirmiştir.²⁸

Çin'in dış-dünyaya entegrasyonunun sağlanması ile Batılı güçler dönem itibariyle inzivaya çekilmiş bir ada devleti olan Japonya'yı da dış dünyaya açmak için harekete geçmişlerdir. Mamafih Japonya'yı dış dünyaya açan Batılı ancak Avrupalı bir güç olmayan Amerika Birleşik Devletleri olmuştur.

1853 yılında Amerikalı Amiral Matthew Perry, komutasın-daki filo ile Tokyo körfezine demirlemiştir. Çin'dekine benzer bir şekilde limanların açılmasını talep eden Perry, ABD Baş-kanı Millard Fillmore'un mektubunu Japon yetkililere ilet-miştir. Çin'in uğradığı ağır yenilginin farkında olan Japonlar aynı akıbete uğramamak için 1854 senesinde ultimatomu ka-bul ederek "Kanagava Antlaşması'nı" imzalamıştır.²⁹

Gambot Diplomasisinin klasik bir örneği olan Japonya'nın dış dünyaya açılması süreci tıpkı Çin'deki uygulamalara ben-zer adımların atılmasına ve ülkede artan şekilde limanların ticarete açılmasını beraberinde getirmiştir. Perry'nin seferi-nin ardından İngiltere ve Rusya'da Japonya ile benzer antlaş-malar yapmış ve Amerika'nın yararlandığı haklardan aynı şe-kilde bu devletlerde yararlanmaya başlamıştır.

Öte yandan Daimyo denilen yerel toprak ağalarının ya-şanan gelişmelere olan muhalefeti baştaki Şogun yönetimine yönelmiş ve onları destekleyen reform taraftarları iki asır-dan fazla hüküm süren ve bir anlamda askeri valilik olarak

28 Burak Samih Gülboy, "19. Yüzyılda...", ss. 7-8.

29 Mete Tunçoku, *Japon Dış Politikası: Sistemik ve Bölgesel Aktörlerle İlişkiler*, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 13-15.

addedilen Tokugava Hanedanlığını yabancıları ülkeden kovması için baskı altına almaya başlamıştır. Ülkelerinin küçük düşürüldüğünü düşünen pek çok milliyetçi ve muhafazakârda Şogunluk sistemine karşı hareket etmeye başlayınca Tokugava Şogunu bu isteklere riayet etmiş ve ülkede yabancılara karşı gerçekleştirilen saldırılara göz yumulmaya başlanmıştır. Buna müteakip ticareti kısıtlayıcı önlemler alınması sonucu İngiltere liderliğindeki koalisyon 1863'te Kagoshima'yı ve 1864'te Shimonoseki'yi bombalamış ve Japon donanmasını mağlup etmiştir.³⁰

Yaşanan gelişmeler sonrası Şogun'un otoritesinin iyice sarılması bazı feodal klanların ittifak yaparak yönetimi devirme konusunda cesaretlendirmiştir. Ülkedeki grupların çoğunun Şogunluk yönetimine karşı olmasıyla birlikte son Şogun daha fazla direnmeden istifa etmiş, İmparatorun kutsallığı ve birleştiriciliğinin altında adını bizatihi imparatorundan alan "Meiji Restorasyonu (1868-1912)" olarak anılan dönem başlamıştır.³¹

Meiji Restorasyonu döneminde Japonya hızlı bir şekilde Batı standartlarında yürütülen geniş çaplı reformlara şahit olmuş, ülkedeki feodal ve arkaik yapının yerini Batı tipi siyasal ve yönetim kurumları almıştır. Meiji yönetiminin ekonomik, politik ve yönetsel reformlarının yanında başlıca hedeflerinden biriside ülkenin Batılı devletler tarafından baskı yoluyla imzaladığı eşitsiz antlaşmaların kaldırılmasını sağlamak olmuştur. Böylece Japon yönetici seçkinler 1854 yılında yaşanan ve toplumsal hafızada büyük bir etki yaratan ülkenin Batılı devletlere boyun eğmesi örneğini her daim hatırlayarak Japonya'yı devletlerarası sistemde saygın bir konuma getirmeyi temel hedef haline getirmişlerdir.

30 Wolfram Eberhard, *Uzakdoğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, ss. 201-203

31 Wolfram Eberhard, *Uzakdoğu...*, s. 203.

Bu yöndeki ilk adım, 1871 yılında atılmış, Avrupa ve Amerika'ya üst düzey heyetler gönderilmiştir. Ancak heyetler gittikleri yabancı ülkelerde giriştikleri müzakerelerde başarılı olamamış ve kendilerine antlaşmaların gözden geçirilmesinin erken olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte Avrupa ve Amerika'yı gezen heyetler Batılı devletlerin gelişimlerini bizzatı gözlemleyerek ülkelerindeki reformların ivedi şekilde hızlandırılması gerektiği kanısına varmıştır. Heyetlerin gözlemlerinden çıkartılan derslerle birlikte 1873'te yoğun bir reform programı başlatılmış, 1885'ten sonra kabine hükümeti ve 1889-1890 yıllarında anayasanın yürürlüğe girmesi ve meclisin açılması sağlanmıştır.³²

Reformların yanı sıra Japonya geleceğe yönelik dış politika hamlelerini de 1870'li yıllarda uygulamaya başlamıştır. Özellikle gelişmenin getirdiği özgüvenle birlikte Japon politik elitler içerideki reformların dışarıdan toprak elde edilmesi ile tamamlanabileceği görüşünü öne sürmeye başlamış ve bu yönde adımlar atılmasını teşvik etmiştir. Böylece Japon anakarasının yakın çevresindeki bölgeler hedef olarak belirlenmiş 1873 yılında Bonin Adaları üzerinde hak iddia edilmiş ve adalar hakimiyet altına alınmış, 1875 yılında Rusya ile anlaşarak Kuril Adalarının kuzey bölümü karşılığında Sakhalin Adasından vazgeçilmiştir. Kuril ve Bonin Adalarının ardından Japon yöneticiler Kore Kralı'nın Meiji Döneminin ilanını ve İmparatorun üstünlüğünü beyan eden metni reddetmesini öne sürerek Kore Krallığına müdahale edilmesini savunmuşlardır. Bu durum iç politikada farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmış ve ülkenin enerjisinin reformlara harcanması gerektiğini savunan gruplarla, Kore gibi Japonya açısından stratejik olarak nitelendirilebilecek bölgelerde hakimiyetin erkenden kurulmasını

32 Janet Hunter, *Modern Japonya'nın Doğuşu: 1853'ten Günümüze*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, ss. 39-40

savunanlar arasında tartışmalar çıkmıştır.³³ Bu bağlamda Japon dış politikasını II. Dünya Savaşı'na kadar sürecek şekilde iki ayrı gruba yani ihtiyat yanlıları ile yayılmacılık yanlıları olarak ayrılmasına neden olan durum Kore'ye düzenlenecek sefer ile başlamıştır.

Nitekim Kore'ye düzenlenecek sefer modernleşmeyle birlikte işlevsizleşmeye başlayan ve hoşnutsuz olan Samurayların dışarıya kanalizasyon etmek suretiyle bir anlamda muhalefetlerinin kesilmesi ve Kore Krallığının Japonya ile resmi münasebetlere girmede kaçınması hasebiyle zaruri görülmüştür.³⁴

Kore Krallığı ise 19. yüzyıl itibarıyla Japonya ve Çin'in dış dünyaya açılması öncesi takip ettiği inziva politikasını sıkı bir şekilde takip etmeye devam etmiş ve bu nedenden ötürü Batılı devletler tarafından "Münzevi Krallık (Hermit Kingdom)" olarak adlandırılmıştır. Kore yüzlerce yıllık inzivasının yanı sıra Çin'in "Süzerenlik Sistemi" içerisinde "Vassal" yani Çin'e haraç ödeyen ve içeride otonomiye sahip bir krallık olarak varlığını sürdürürken izolasyoncu politikaları sebebiyle dış gelişmeleri takip etmekte başarısız olmuştur.

Nitekim Japon yönetici elitlerin tam ölçekli bir işgalden ziyade tıpkı kendilerine uygulanan Gambot Diplomasisine benzer bir uygulamayla Kore'yi dış dünyaya ve ticarete açmaya karar vermesiyle birlikte Japon gemileri küçük çaplı çatışmaların ardından Kore Kralını kendileriyle antlaşma yapmaya zorlamıştır. Taraflar arasında 1876 yılında imzalanan "Ganghewando Antlaşması" ile Japonya, Kore'yi Çin etki alanından çıkarmak amacıyla bağımsız bir devlet olarak nitelemiş ve bu durumu özellikle belirtmek amacıyla iki ülkenin eşit ve egemen güçler

33 W.G. Beasley, *Rise of Modern Japan*, St. Martins Press Inc, New York, 1990, ss. 140-144.

34 Wolfram Eberhard, *Uzakdoğu...*, s. 207.

olduğuna dair maddeleri antlaşmaya koydurtmuştur. Böylece Japon yöneticiler Batı tipi diplomatik bir hamle ile Kore'yi dış ticarete açarken, kendilerine dayatılan eşitsiz antlaşmaların aynısını Kore Krallığına dayatmışlardır.³⁵

Japon yöneticiler Kore'nin ardından anakaranın güneyinde bulunan ve Satsuma Klanına 17. yüzyıldan beri vergi veren Ryukyu Krallığı üzerinde hak iddia etmişler ve Çin'in protestolarına rağmen takımadaları ilhak ederek 1879 yılında Okinava idari bölgesi olarak örgütlemişlerdir.³⁶

1880'li yıllara gelindiğinde ise Japonya yakın çevresinde ancak özellikle Kore'deki etkisini arttıracak girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Özellikle Ganghwando Antlaşması'ndan sonra Japonya'nın Kore politikasından tehdit algılayan Çin, uzun zamandır ihmal ettiği Kore ile ilişkilerini sıkılaştırarak vergi bağı temelinde yürüttüğü süzerenlik sistemini yürütmeye çalışmıştır.

Çin'in Kore'de artan etkisi ülkedeki Japon yanlısı reformistlerin gücünün azaltırken Çin'e bağlı kalmayı savunan muhafazakârları güçlendirmiş, dolayısıyla Japonya'nın Ganghwando Anlaşmasıyla kurduğu etki kırılmaya başlanmıştır. Çin'in Kore Yarımadası'nda artan etkisine Japonya'nın cevabı pro-Japon Koreli reformistleri dolaylı olarak destekleyerek bir hükümet darbesiyle yönetimi değiştirmeye çalışmak olmuştur. Mamafih Çin'in Kore'ye asker sokarak darbeyi bastırması Çin ve Japonya arasında savaş çıkma ihtimalini güçlendirmişse de gerek Çin'in 1885 yılında Fransa ile yaşadığı çatışmalar ve gerek Japonya'nın henüz bir savaşı erken görmesi tarafları sorunun çatışmaya yol açmayacak şekilde çözülmesine yöneltmiştir.

35 Association of Korean History Teachers, **A Korean History for International Readers**, Humanist Publishing Group Inc, Seoul, 2010, s. 204.

36 W.G. Beasley, **Rise of Modern...**, s. 144.

Görüşmeler neticesinde taraflar arasında uzlaşmaya varılmış ve 1885 yılında Tientsin Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme ile taraflar Kore'deki askerlerini çekme konusunda mutabakata varırken herhangi bir hadisede birbirlerine danışarak hareket edeceklerini beyan etmişlerdir.³⁷

Bu bağlamda, Tientsin Sözleşmesi ile Kore üzerindeki Çin-Japon çekişmesi geçici olarak dondurulmuşsa da yarımada üzerindeki rekabet artarak devam etmiştir. Özellikle Japonya'nın ticari nedenlerden ziyade stratejik yaklaşımları Kore'nin Japon güvenliği açısından hayati öneme sahip olduğu görüşlerine yaygınlık kazandırmıştır. Hatta Kore'nin Japonya'nın kalbine uzanan bir hançer olduğu benzetmesi yarımada'nın stratejik önemini göstermek için dönem itibariyle sıkça kullanılmıştır.³⁸

Benzer şekilde, Japon subayları eğitmek üzere 1885'te Tokyo'ya gelen Alman Binbaşı Meckel'in strateji üzerine öğretileri ve Japonya'nın güvenliğinin Kore'den geçtiğini belirtmesi Japon stratejistleri etkilemiştir. Genelkurmay Başkanı ve Japon yönetiminin kilit isimlerinden Aritomo Yamagata'nın Japonya'nın "egemenlik hattının" Japon Adalarını savunmaktan ancak "menfaat hattının" Kore'den geçtiğini belirtmesi ve bu yönde bir dış politika memorandumunu yayınlaması da Kore'nin Japonya açısından önemini açıkça göstermiştir.³⁹

Japon Dışişleri Bakanı Inoue Kaouru'nun 1887 yılında ayrı olarak yayınladığı memorandumda Yamagata'nın görüşlerine benzer şekilde Kore'nin önemine dikkat çekmiştir. Kaouru, Avrupalı devletlerin Japonya'nın muhtemel yayılma alanlarına yerleşmeye başladığını ve Kore'nin de bu yayılma alanı içinde olduğunu belirterek Kore'de gerçekleşecek olası bir statüko

37 W.G. Beasley, *Rise of Modern...*, s. 145.

38 Janet Hunter, *Modern Japonya'nın...*, s. 73.

39 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, ss. 45-46.

değişikliğinin Japonya'nın ulusal çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰

Japonya'da Meckel, Yamagata ve Kaouru'nun görüşleriyle uyumlu bir biçimde 1885'ten sonraki süreçte Kore'ye olan ilgi-sini azaltmamış ve Çin'e kaybetmeye başladığı konumunu muhafaza etmeye çalışmıştır. Çin ise bölgeye gönderdiği ve geleceğin ilk Çin Cumhurbaşkanı olacak Yuan Shih Kai aracılığıyla Kore kraliyet ailesi ile sıkı bağlar kurarak otoritesini sağlamlaştırmıştır. Özellikle Kore'nin dış ticarete geç açılmasını fırsat bilen birçok Çinli tüccar bu durumu fırsat bilerek Batı'dan ithal edilen ürünleri Kore'ye ihraç ederek büyük karlar elde etmişlerdir. Japonya'nın ise 1893 yılında Kore'ye olan ihracatı 1,7 milyon Yen gibi dönem itibariyle ortalama bir rakam olması Tokyo'nun Kore ile ilgili planlarının ekonomik olmaktan ziyade stratejik olduğunu doğrular bir nitelikte olmuştur.⁴¹

Nitekim Japonya ve Çin arasında imzalanan kırılgan Tientsin uzlaşısı 1894 yılında Kore'de Tonghak adında yönetim karşıtı bir köylü ayaklanmasının çıkmasıyla birlikte bozulmuştur. Kore Kralının isyanı bastırmada başarısız olması üzerine Çin kuvvetlerini ülkeye davet etmesi Japonya'da yoğun bir tepkiyle karşılanırken Tokyo yönetiminin de Tientsin Sözleşmesi'ne dayanarak Kore Yarımadası'ndaki garnizonunu güçlendirmesi krizi derinleştirmiştir. Japon Dışişleri Bakanı Mutsu'nun Çin'den askerlerini çekmesi ve Kore'de Japon yanlısı reformistler lehine reformlar yapılması teklifinin doğal olarak Çin'in konumunu sarsacağından reddedilmesiyle birlikte akabinde devam eden olaylar sonucu taraflar birbirlerine karşılıklı savaş ilanında bulunmuşlardır. Savaşın başlamasıyla

40 Marius B. Jansen, "Japanese Imperialism: Late Meiji Perspectives", *The Japanese Colonial Empire 1895-1945*, Ramon H. Myers and Mark R. Peattie (ed.), Princeton University Press, New Jersey, 1984, s. 63.

41 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, s. 45.

birlikte Japon orduları kısa bir süre içerisinde hem karada ve hem denizde Çin kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratmıştır.⁴²

General Aritomo Yamagata'nın Savaş Bakanı olarak bizzat yönettiği Japon orduları başarılı bir şekilde Kore'deki Çin birliklerini yenilgiye uğrattıktan sonra kuzeye doğru ilerleyerek Güney Mançurya'ya girmişlerdir. Senkronize şekilde Liaotung Yarımadası'na çıkarma yapıp önemli bir liman kenti Port Arthur güven altına alınırken Çin donanmasının uğradığı yenilgi sonucu denizlere tam anlamıyla hakim olan Japonya, Pekin'in güneyinde bulunan Shandong Yarımadası'na çıkarak Wei-Ha-Wei'yi ele geçirmişlerdir.⁴³

1895 yılına gelindiğinde ortaya çıkan sonuç sadece Çin'i değil dünyayı da şaşkına çevirmiştir. Çin ordularının Japon orduları karşısında kısa bir sürede yenilgiye uğraması ve donanmasının varlık gösterememesi Batılı devletlerin Japonya'nın artan gücünü fark etmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Japon yöneticiler elde ettikleri zaferlerin Batılılar tarafından kabul edilmesinin öneminin farkına varmışlardır. Özellikle ihtiyat yanlısı olarak bilinen İto Hirobumi Kore'nin ilhak edilmesinin Rusya ile ilişkileri gereceğinin farkına vararak toprak taleplerinin başka yerden yapılması gerektiğini öne sürmüştür.⁴⁴

Japonya'nın kurduğu askeri üstünlük sonucu yenilginin kaçınılmaz olduğunu gören Çin, ABD aracılığıyla barış yapılması teklifinde bulunmuş ve taraflar Japonya'da bulunan ve ismini aynı limandan alan Shimonoseki Antlaşması'nı imzalamışlardır. Anlaşmayla birlikte Çin, Kore'nin bağımsızlığını tanıırken, Liaotung Yarımadası, Tayvan ve Pescadores Adalarının Japonya'nın egemenliğine verilmesini ve 145.800 dolar

42 Sydney Giffard, *Japan Among the Powers 1890-1990*, Yale University Press, New Haven, 1994, s. 14.

43 Sydney Giffard, *Japan Among...*, ss. 15-16.

44 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, s. 56

savaş tazminatının ödeninceye kadar Wei-Ha-Wei'nin Japon işgalinde kalmasını kabul etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca Çin, Japonya'nın da tıpkı Batılı devletler gibi antlaşma limanı sisteminden yararlanmasını onaylamış ve bazı limanlarını Japonya'ya açmıştır. Son olarak Japonya en çok gözetilen ulus statüsü kazanarak Çin'in diğer devletlerle yaptığı eşitsiz anlaşmalardan yararlanma hakkı elde etmiştir.⁴⁵

Shimonoseki Antlaşması'nın detaylarının ortaya çıkmasının ardından Japonya'nın Kore'yi etkisi altına alması ve Liaotung'a yerleşmesi Rusya'nın sert tepkisine neden olmuştur. Moskova'nın Liaotung'un boşaltılması talebine 1894 yılında ittifak antlaşması imzaladığı müttefiki Fransa ve Rusya'nın Avrupa politikalarından uzaklaşmasını ve dikkatini denizaşırı topraklara yönlendirmesini isteyen Almanya destek vermiştir. Üç ülkenin bir araya gelerek oluşturduğu koalisyona "Dreibund" denilmiş ve hadise "Üçlü Müdahale" olarak tarihe geçmiştir. Dreibund ya da üçlü müdahale devletleri Japonya'ya Liaotung'un konumunun Pekin'i tehdit ettiğini ve ivedi şekilde yarımadanın boşaltılması gerektiğini bildirmişlerdir. Liaotung haricinde Rusya, Kore'nin bağımsızlığının tehlikeye düşürülmesinin bölgedeki dengeleri sarsacağını belirterek Japonya'yı bir anlamda tehdit etmiştir.⁴⁶

Japonya, üç Avrupa ülkesinin kendisine yönelik bu hamlesi karşısında geri adım atmaktan başka seçeneği olmadığını bile- rek üç ülkenin temsilcilerinden gelen "tavsiyeyi" kabul etmiştir. Çin karşısında kazanılan zaferin diplomatik masada Avrupalı güçlerin müdahalesi yüzünden kesin bir başarıya dönüşememiş olmasının getirdiği küçük düşürücü durum Japonya'nın

45 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih...*, s. 336.

46 Forrest E. Morgan, *Compellence and the Strategic Culture of Imperial Japan*, Praeger Publishers, Westport, Connecticut, 2003, ss. 79-124.

1870'ten beri yürüttüğü modernleşmenin ülkeyi henüz yeteri kadar güçlendirmediyiğini anlamasına yol açmıştır.

Bu bağlamda Japonya Shimonoseki ertesinde üçlü müdahalenin yarattığı durum Tokyo'nun başta Rusya olmak üzere diğer Dreibund üyeleriyle ilişkilerini soğuturken İngiltere'nin üçlü müdahaleye dâhil olmaması ve bir anlamda olayları dışarıdan izlemesi Japon-İngiliz yakınlaşmasının temelini atmıştır.

Çin-Japon Savaşı Ertesinde Doğu Asya'daki Güç Dengesi

Çin-Japon Savaşı'nın ardından ortaya çıkan tablo Asya'daki güç dengesini açık bir şekilde Japonya'nın lehine çevirip Batılı devletler açısından sürpriz bir sonuç doğurmuşsa da Rusya'nın arkasına Fransa ve Almanya'yı alarak duruma müdahale etmesiyle Kore ve Çin üzerindeki Japon nüfuzunun artması engellenmiştir.

Savaşın Japonya açısından Kore sorununu çözmemesi ve Çin'in etkisinin kırılmasının ardından bölgede Rusya'nın artan etkinliği Tokyo açısından tehdit edici bir durum olarak algılanmıştır. Özellikle yenilginin ardından Çin'in çöküşe geçmesi Batılı devletlerin Çin'deki çıkarlarını maksimize etme yönündeki çabalarının önünü açarken Çin etki alanlarına bölünmeye başlamıştır. Öte yandan Japonya'nın Kore'deki etkinliğinin büyük darbe alması ve Rusya'nın artan gücü potansiyel bir Rus-Japon savaşına doğru gidilmesini de beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda Rusya'nın 1891'de Trans-Sibirya demiryolu projesine başlaması Japonya açısından büyük bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkarmıştır. Demiryolu projesinin finansmanında kullanılan Fransız kredisi 1894'te Fransız-Rus İttifak anlaşmasının ortaya çıkmasına önemli bir rol oynarken ittifakın muğlaklığı İngiltere ve Japonya'nın tehdit algısını arttırmıştır.

1894 Fransa-Rusya İttifakı içeriği itibariyle Almanya'ya karşı yapılmış gibi gözüküyorsa da Japonya ve İngiltere gibi farklı kıtalarda bulunan ülkeler için farklı anlamlar ifade etmiştir. İngiltere, ittifakın "Pax Britannica"ya yönelik olduğunu düşünerek 1889'da ortaya attığı "İki Güç Doktrini" kapsamındaki planlarını hızlandırma kararı almış ve donanmasının hacminin Rus-Fransız ortak donanmalarından büyük olması gerektiğini düşünmüştür. Japonya'da ittifakı İngiltere'ye benzer bir bakış açısı doğrultusunda yorumlamış ve dünyanın ikinci ve üçüncü donanmalarının işbirliğinin odak noktasını Avrupa dışındaki hedeflere yönelik olduğu çıkarımını yapmıştır. Bu bağlamda İngiltere'nin Rusya ve Fransa ile Akdeniz'den Çin'e uzanan hatta süren anlaşmazlıkları ittifakın Avrupa kıtasında askeri bir ittifak, Avrupa dışında ise ortak hareket etme yönünde irade gösterilecek bir koalisyon olduğunu göstermiştir.⁴⁷

Fransız-Rus İttifakının Avrupa menşeli bir ittifak olmasına rağmen kıta dışında koalisyon anlamına geldiği ilk defa ittifakın imzalanmasından bir yıl sonrasında ortaya çıkmış ve Japonya'nın korkularını doğrular biçimde üçlü müdahale şeklinde gerçekleşmiştir. İttifakın deniz aşırı olduğu ve Uzakdoğu'ya kadar uzatıldığı gerçeği Japonların Çin, Mançurya ve Kore üzerindeki adımlarını ciddi şekilde sınırlandırırken İngiltere'nin üçlü müdahaleye katılmaması Japon yöneticilerin dikkatinden kaçmamıştır.⁴⁸

İngiltere açısından ise üçlü müdahale içeriği gizli olan 1894 ittifakının belirginleşmesi açısından bir anlamda turnusol kağıdı işlevi görmüştür. 1895 sonrası süreçte ise Rusya'nın Mançurya ve Kore'deki artan etkinliği Moskova'nın faaliyetlerinden

47 Burak Samih Gülboy, *Mutlak Savaş...*, ss. 29-30

48 Ian Nish, *Origins of the Russo-Japanese War*, Longman Group, Essex, 1985, s. 16.

tehdit algılayan iki ülkeyi, İngiltere ve Japonya'yı birbirine yakınlaştırmaya başlamıştır.

Buradan hareketle "Çin'in Parçalanması" süreci 1895'ten sonra hız kazanırken Batılı devletler Çin anakarasına yerleşmeye başlamışlardır. Rusya, kuzeyden Trans-Sibirya demiryolunu hattı projesiyle bölgeye hızla nüfuz ederken, Fransa Güney Çin'de etkisini arttırmıştır. Almanya ise Japonların Shimonoseki ertesinde boşaltmak zorunda kaldığı Shandong Yarımadası'nı hedef olarak belirlemiştir.

Dönem itibariyle etki alanına bölmenin başlıca prensipleri olan demiryolu inşa hakkı, madencilik işletimi hakkı, toprak kiralınması, kiralanan topraklarda kiralayan devletlerin lehine gümrük tarifelerinin değiştirilmesi gibi hususlar Batılı devletler tarafından Çin'in durumu göz önüne alındığında kolaylıkla elde edilebilir olmuştur.

Bu bağlamda Rusya 1896'da Japonya'yı Liaotung'dan çıkarmalarının bedeli olarak Çin'den Mançurya topraklarından demiryolu geçirme konusunda anlaşmış ve Vladivostok'a doğru yapımı devam eden Trans-Sibirya demiryolu hattını böylelikle kısaltma şansını elde etmiştir. Li-Hongzhang-Lobanov görüşmeleriyle demiryolu hattı konusunda anlaşılan Çin ve Rusya, ek olarak ortak bir Rus-Çin yatırım bankası kurulması hususunda da mutabık kalmışlardır. Ancak görüşmelerin en önemli hususu Çin ve Rusya arasında ittifak olarak yorumlanabilecek olası bir Japon saldırganlığına karşı birlikte hareket edilmesini içeren madde olmuştur. Aslında Çin yönetiminin görüşünü içermeyen anlaşma dönemin en güçlü devlet adamı Li'nin kişisel girişimi sonucu bir *fait accompli* şeklinde imzalanmış ve Çin'i bir anlamda Rusya'nın etki alanına sokmuştur.⁴⁹

49 Ian Nish, *Origins of the...*, ss. 31-32

Rusya'nın "Demiryolunun inşası, sözde bir ortak girişimdi ama Rus hükümeti hem hisselerinin çoğunu satın almıştı hem de demiryolu boyunca, güvenliği sağlamak için asker bulundurma hakkına sahipti".⁵⁰

Almanya'da Rusya gibi aktif bir şekilde Çin'den taviz koparmaya çalışmış ve Shandong'daki olayları bahane ederek Qingdao limanını 99 yıllığına kiralamıştır. Rusya'da Almanya'nın hareketine benzer şekilde 1895'te üçlü müdahaleyle Japonları çıkardığı Porth Arthur'a yerleşiyordu. Çin'in ise Rusya ve ikincil olarak Almanya'yı dengelemek için Porth Arthur ve Qingdao arasında bulunan Wei-ha-Wei'de bulunan deniz üssünü İngiltere'ye kiralamıştır. Böylece ortaya çıkan tablo ile Çin nüfuz alanlarına ayrılırken Mançu yönetimi içeride sarsılmaya başlamıştır.⁵¹

Japonya ise Çin'de yaşanan gelişmelere doğal olarak tepki duymuştur. Almanya ve Rusya'nın Çin'de gerçekleştirdiği olarak kiralamasını aldatmaca olarak gören Japonya üç yıl önce Porth Arthur'dan çıkarılmasının ardından kendisini çıkaran devletin bölgeye yerleşmesini doğrudan kendisine yönelik bir hareket olarak görmüştür. Ancak Japonya'nın 1897-1898 yıllarında iç siyasetinde yaşadığı krizler ve yeni bir üçlü müdahale ile karşı karşıya kalma ihtimali etkin bir politika izlenmesini engellemiştir.⁵²

Üçlü müdahalenin Japon etkisini sınırlandırdığı bir diğer bölge ise Kore olmuştur. Özellikle Kore'nin Japonya için hayati konumu düşünüldüğünde dış politikanın 1895'ten sonra odak noktasını Kore almış ve Japonya etkisini sürekli olarak arttırmaya çalışmıştır. Mamafih 1895 yılında Japonya'nın

50 John Keay, **Çin Tarihi**, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 479.

51 Marius B. Jansen, **The Making of Modern Japan**, Harvard University Press, Massachusetts, 2000, s. 438.

52 Ian Nish, **Origins of the...**, ss. 42-45.

Seul elçisinin 1884 yılında yaşananlara benzer bir şekilde Japon yanlısı Koreli reformistler ve Kore'de yaşayan Japonlarla birlikte gerçekleştirdiği darbenin başarısızlıkla sonuçlanması Rusya'yı Kore'de etkin bir konuma getirmiştir. Darbe esnasında Kore Kraliçesine karşı düzenlenen suikast Japonya'nın Kore'deki etkisini zedelerken Kore Kralı'nın Seul'de bulunan Rus Büyükelçiliğine sığınması Moskova'yı beklenmedik şekilde Kore işlerine müdahil etmiştir. Hatta Kore Kralı öldürülen kraliçen erkek kardeşini Moskova'ya yollayarak Rusya'nın hamiliğini talep etmişse de Rusya Japonya'nın özellikle Porth Arthur'dan sonra böyle bir gelişmeyi kabul etmeyeceğinden hareketle teklifi kabul etmemiştir.⁵³

Kore'de yaşanan ve Japon çıkarlarına darbe vuran gelişmelerden sonra Japonya'da Rusya ile uzlaşılması düşüncesi yer edinmiştir. İto Hirobumi yönetimindeki kabine Mançurya'daki Rus çıkarlarının tanınması karşılığında Kore'deki Japon çıkarlarının tanınması doktrini (Man-Kan kokan) ortaya atarak yarımadaadaki durumu Tokyo'nun lehine çekmeye çalışmıştır.⁵⁴ Rusya ise açık bir şekilde etki alanlarını Mançurya-Kore olarak bölmek ve Kore'de 1895 sonrası elde ettiği konumu bırakmak istememişse de İngiltere'nin düşmanlığını göz önüne alarak Japonya ile uzlaşma yolunu seçmiştir. Böylece taraflar Kore'de ortaya çıkan karışıklıkların ardından Kore kralının 1897'de sarayına dönmesiyle düzelen durumu Nishi-Rozen Protokolü'nü imzalayarak resmileştirmişlerdir.

Kore Yarımadası'ndaki tansiyonun Nishi-Rozen Protokolü ile azaltılmasıyla birlikte Japonya'nın baskın ekonomik çıkarları Rusya tarafından kabul edilirken taraflar Kore yönetimine atanacak askeri ve mali danışmanların gönderilmesi

53 Sung-Hack Kang, *Korea's Foreign Policy Dilemmas-Defining State Security and the Goal of National Unification*, Global Oriental, Kent, 2011, s. 62.

54 Ian Nish, *Origins of the...*, ss. 45-46.

hususunda birbirlerine danışma kararı almıştır. Bununla birlikte 1900 yılında Rusların Vlâdivostok- Porth Arthur arasında Kore'nin güneyinde bulunan Masampo'da kömür istasyonu kurmaları iki ülke arasındaki kopma noktası açısından kilometre taşı olmuştur.⁵⁵

Rusya ile Japonya arasındaki son kırılma noktası ise 1901'de Çin'de çıkan ve yabancıları hedef alan Boxer İsyanı'nda Rusya'nın askeri kuvvetlerini Mançurya'daki demiryollarını korumak adına bölgeye sokmasıdır. Aynı şekilde İngiltere'de Rusya'nın Boxer Ayaklanması'nı kullanmak suretiyle bölgeye yerleşmesini çıkarlarına uygun bulmamıştır.

Rusya'nın Mançurya'ya asker yollamasının başlıca sebebi ise bölgedeki yabancı karşıtı Boxerların Rusların kontrolündeki Doğu Çin Demiryolu'na saldırmış olmaları olmuştur. Hatta Rusların demiryolunun güvenliğini sağlamadaki yetersizliği bölgeye gönderilen kuvvet sayısında artışa neden olmuş ve 1900 sonu itibarıyla Mançurya'daki Rus ordusunun rakamı 173.000'e kadar çıkmıştır. Bununla birlikte Rusya'nın isyandan sonra bölgesel seferberlikle topladığı ordusunu bölgedeki çetelerin faaliyetlerini öne sürerek terhis etmemesi ve demiryolu muhafızı olarak bir anlamda isimlerini değiştirmesi İngiltere'de Rusya'nın Mançurya'ya kalıcı olarak yerleştiği fikrini yerleştirmiştir.⁵⁶

Japonya ise Rusya'ya tecrübeli devlet adamı İto Hirobumi'yi göndermek suretiyle son kez Mançurya-Kore takasını önermişse de Rusya, Kore'nin kesin bir çizgiyle kendi etki alanından kopmasını kabul edememiştir. Böylece bir süredir Japonya'da hükümetin başında bulunan Katsura Kabinesi görüşmeler

55 Ian Nish, *Collected Writings of Ian Nish Part 2: Japanese Political History Japan and East Asia*, Curzon Press Ltd, Surrey, 2001, s. 103.

56 Ian Nish, *Origins of the ...*, ss. 89-90.

neticesinde Rusya'nın Mançurya'dan çıkmasının bir *wishful thinking* olduğuna kanaat getirerek İngiltere ile 1901'den beri sürdürülen alt kanallardan sürdürülen görüşmelerin neticelen-
dirilmesinde karar kılmıştır. Katsura'nın İngiltere ile ittifak ya-
pılması önerisi dönemin Dışişleri Bakanı Komura ve Rusya'nın
Mançurya'yı koruma altına almasının ardından Kore'deki nü-
fuzunu kademeli olarak arttıracaklarını söyleyen tecrübeli dev-
let adamı Aritomo Yamagata tarafından uygun görülmesiyle
birlikte ittifak teklifi Londra'ya iletilmiştir.⁵⁷

İngiltere ise Fransa ve Rusya ile arasında devam eden mü-
cadelenin ve görece gücündeki gerilemenin farkında olarak
Japonya'nın teklifini uygun bulmuştur. Özellikle İngiliz hege-
monyasına meydan okuyan Fransa'nın 1898 Faşoda Krizi so-
nucunda savaş tehdidi neticesinde bertaraf edilmesi Londra
açısından küresel güç konumunu sağlamlaştıran bir gelişme
olmuştur.⁵⁸

Fransa'nın denizaşırı topraklarda İngiltere açısından kü-
resel hegemonyasını tehdit eden meydan okumasının sona
ermesiyle birlikte İngiliz politik elitler Rusya'nın artan yayıl-
macılığının sonlandırılması gerektiğine karar vermişlerdir. Ma-
mafih İngiltere Rusya ile doğrudan bir mücadele içine girmek
istememiş ve Mançurya meselesi ile birlikte bölgedeki çıkar-
ları tehdit altına giren Japonya ile ortak çıkarlarda birleşmek
suretiyle ittifak yapmayı çıkarlarına daha uygun bulmuştur.

Anglo-Japon İttifakı ve Rus-Japon Savaşı

Rusya'nın Kuzey Çin, Mançurya ve Doğu Asya'da güçlenen ko-
numu başta hadiseyi ulusal güvenliğine yönelik tehdit olarak

57 Ian Nish, "The First Anglo-Japanese Alliance Treaty", *Suntory and Toyota In-
ternational Centres for Economics and Related Disciplines*, Discussion Pa-
per, April 2002, No. IS/02/432, London, s. 3

58 Burak Samih Gülboy, *Mutlak Savaş...*, s. 32.

gören Japonya'yı tehdit etmiş ve bu nedenden ötürü de ittifak teklifi ilk olarak Tokyo tarafından yapılmıştır. Böylece Rusya'nın ilerleyişini durdurmak açısından cazip görünen teklifin Londra tarafından kabul edilmesiyle birlikte Ocak 1902'de resmi olarak ittifak antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile taraflar Çin ve Kore'nin toprak bütünlüğünün korunması konusunda mutabık kalırken, Çin'de eşit fırsatların sağlanmasının önünün açılması konusunda birlikte çalışacaklarını açıklamışlardır. Buna ilaveten İngiltere, Japonya'nın Kore'deki özel ticari ve sınai konumunu kabul etmiştir. Antlaşmanın askeri kısmı ise taraflardan birinin savaşa girmesi durumunda diğerinin tarafsız kalmasını ancak üçüncü bir gücün savaşa dâhil olmasıyla tarafsızlığın bozularak birlikte savaşılmasını içermiştir.⁵⁹

Böylece Japonya olası bir üçlü müdahalede yalnız kalmamayı garanti altına alırken İngiltere'de Rusya'yı dengelemiş ve muhteşem inziva olarak adlandırılan dönemin sonuna gelinmiştir. Öte yandan İngiltere'nin Japonya ile gerçekleştirdiği ittifak dönem itibariyle oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere'nin geleneksel ittifak yapmama, taraf olmama ve dengeleyici politikalarının Japonya ile girilen resmi bir ittifak ile sonlanması Londra'da yoğun eleştirilerin yapılmasına yol açmıştır.

Buradan hareketle dönemin Dışişleri Bakanı Lord Lansdowne'un İngiltere'nin yalnızcılık politikasını bırakmasının nedeninin ülkenin gerilemesiyle ilgili olduğunu açıklaması ve artık İngiltere'nin askeri, ekonomik, diplomatik kapasitesiyle Pax Britannica'daki konumunu sürdürülebilmesinin mümkün olmadığını ifade etmesi Japonya ile girilen ittifakın özünü oluşturmuştur. Lansdowne uluslararası silahlanma ve donanma yarışlarının artık İngiltere'nin tek başına ve kendi kendine

59 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, s. 77.

yeterlilik anlamında yalnızcılık politikasını sürdürmesine engel olduğunu Lordlar Kamarasında Japonya ile imzalanan ittifakla ilgili yaptığı konuşmada ifade etmiştir.⁶⁰

Lord Lansdowne'ü destekler şekilde Birinci Amiral Lord Selborne ve Hazine Bakanı Michael Hicks Beach, İngiltere'nin hasım donanmalardan birisiyle anlaşma yapmasının gerekliliğini savunmuş ve dünya donanmalarının muazzam şekilde genişlediğini ve iki güç standardının uygulanmasının ekonomik açıdan sürdürülebilir olmadığını belirtmişlerdir. Hicks ayrıca Rus-Fransız ortak donanmasının Akdeniz'den Baltık denizine kadar olan alanda İngiltere'ye meydan okuduğunu bu yüzden imparatorluğun en maliyetli filosu olan Uzakdoğu filosunda tasarrufa gidilmesinin önemine dikkat çekmiştir.⁶¹ Dolayısıyla İngiliz siyasi elitlerinin üst tabakasındaki aktörler İngiltere'nin küresel hegemon gücünün zayıflamasının bir sonucu olarak Japonya ile ittifaka girildiğini itiraf etmişlerdir.

İttifaka Japonya tarafına bakıldığında ise Tokyo yönetimini olası bir üçlü müdahale vakasının tekrar yaşanması ihtimalini ortadan kaldırması sebebiyle Rusya ile gerçekleştirdiği görüşmelerde elini güçlendirmiştir. Gerçekten de 1905 yılında başlayan savaşta Fransa'nın Rusya'ya yardım etmemesinin başlıca sebeplerinden birisini de İngiltere ile girilecek küresel bir savaş ihtimali olmuştur. Dolayısıyla ittifak sayesinde Rus-Japon mücadelesi iki devlet arasında kalarak lokalize edilmiştir.

Japonya'nın ittifak ile kazandığı avantajlı konumu İngiltere'nin 1905-1916 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapan Edward Grey tarafından da bahsedilmiştir. Grey: "Anglo-Japon İttifakı, Japonya'yı Avrupalı güçlerin 189'te birlikte hareket ederek kendisine yaşatılan küçük düşürücü durumu telafi edecek ve

60 Burak Samih Gülboy, "Pax Britannica'dan...", s. 19.

61 Ian Nish, "The First Anglo...", s. 3.

intikam alabilecek bir konuma yerleştirmiştir. Artık Japonya Rusya ile görüşmelerini yalnız yürütebilir (...) İngiliz İttifakı Japonya'ya yönelebilecek herhangi bir Avrupa kombinasyonunu önleyecek kadar güçlüdür".⁶²

İttifakın en son ve önemli boyutu ise dönemi itibariyle hegemon güç olan İngiltere'nin muhteşem yalnızlık olarak adlandırılan tecritçi politikasına son verip Asyalı bir devlet ile ittifaka girmesi olmuştur. Antlaşmanın önemi açık bir şekilde Batının üstünlüğünün olduğu bir dönemde İngiltere'nin Japonya'yı eşit bir güç olarak muhatap alması olmuştur. Edward Grey, İngiltere'nin Japonya ile yaptığı anlaşmanın eşit koşullarda yapıldığını ve Japonya'nın statüsünün diğer Avrupalı devletlerle aynı hale geldiğini söylemiştir.⁶³

İttifakın eşitler arası olduğunu gösteren bir diğer husus ise İngiltere'nin iki ülke arasındaki diplomatik temsiliyeti "Büyükelçilik" düzeyine çıkartmasıdır. Dönem itibariyle uluslararası ilişkiler kuralları açısından nadir bir ayrıcalık olan büyükelçilik açılması sadece büyük devletlere yönelik bir uygulamayken 1906'da İngiltere Kralı VII. Edward'ın Japon İmparatoru Meiji'ye Britanya'nın en yüksek ve saygın unvanı olan "Garter Nişanı"nı takdim etmesi ittifakın eşitler arası yapıldığını gösteren sembolik bir hareket olmuştur.⁶⁴

Bu bağlamda, Anglo-Japon İttifakı Pax Britannica'nın gerileyişinin bir anlamda sembolü olurken, yükselen bir güç olan Japonya'nın statüsünün küresel hegemon İngiltere tarafından tanınmasını anlamına gelmiştir. İngiltere hegemon güç olarak

62 Edward Grey, *25 Years*, 8. Basım, Londra, Houlder and Stoughton Lrd, Cilt 1, 1935, s. 111.

63 Edward Grey, *25 Years*, s. 71.

64 Antony Best, "The Anglo-Japanese Alliance and International Politics in Asia, 1902-23", *The International History of East Asia, 1900-1968*, Antony Best (ed.), Routledge, New York, 2010, s. 26.

küresel olayları Modelski'nin teorisinde belirttiği üzere şekillendirme kapasitesine sahip olarak Japonya'nın Doğu Asya'da artan gücünü kendi yanına çekerek Rusya'ya karşı bir blok oluşturmuştur. Hâlihazırda 1890'ların başından itibaren tartışılan statüsüne yönelik meydan okumalara gerek iki güç doktrini, gerek Faşoda'da hadiseyi savaşa kadar tırmandırma yöntemiyle cevap veren İngiltere artan Rus gücünü ise henüz devletlerarası sistemde büyük bir güç olarak görülmeyen Japonya'ya büyük güç statüsü vermek suretiyle durdurmayı planlamıştır. Gülboy'un ifadesiyle İngiltere'nin Japonya gibi yükselen ancak büyük güç olarak tanınmayan devletlere kendi çıkarları doğrultusunda büyük güç statüsü vermesi İngiltere'nin içerisinde olduğu güç gerilemesine rağmen bölgesel dengeleri değiştirme kapasitesini de göstermiştir:

“İngiltere'nin donanma üzerinden yaptığı güç tanımını tekelinde bulundurması çerçevesinde, sadece Avrupa hiyerarşisini değil, “periferal” hiyerarşileri de belirlediği görülmektedir. 1902 İngiltere- Japonya İttifakından başlayarak 1905'teki Rus-Japon Savaşı'na giden süreçte bu çerçevede anlaşılabilir. Böylece, İngiltere, Japonya'ya verdiği destek ile Asya siyasal sistemindeki dengenin belirleyicisi olmaktaydı. (...) Bu çerçevede 1902'deki ittifak, Japonya'nın, İngiltere'nin küresel hegemonyasını tanıması anlamını taşıırken, İngiliz desteği 1905'teki desteğin kazanılmasını sağlamış ve bu zafer de Japonya'yı Asya-Pasifik bölgesinin hakim gücü konumuna getirmiştir. (...) Sonuçta İngiltere tanımladığı büyük güç statüsünü kendisi ile eşleştirirken, bu statünün üstünlüğü ile kendine rakip olan devletleri de bölgesel güç statüsüne indirgemeyi ya da hiyerarşinin daha alt sırasındaki devletleri ise bölgesel güç statüsüne çıkartmayı başarmıştır.”⁶⁵

Rus-Japon Savaşı ve Savaş Sonrası Düzen

Japonya'nın 1902'de İngiltere ile imzaladığı ittifakın ardından Tokyo'daki Japon yönetici elitler ülkelerinin Kore'deki özel konumunu Rusya'ya kabul ettirmek ve Mançurya meselesini ele alarak görüşmeler yapmayı kararlaştırmışlardır. Rusya ise İngiliz-Japon İttifakının kendisi üzerinde yarattığı baskı sebebiyle Mançurya'dan çekilme konusunda Çin ile anlaşmışsa da çekilme sürecinin bölgede herhangi bir asayiş sorunu olmaması halinde ilerleyeceğini açıklamıştır.

Bununla birlikte Trans-Sibirya Demiryolunun kurucu babası olarak bilinen ve dönemin en etkin Rus devlet adamlarından Maliye Bakanı Sergei Witte anılarında gerçekte Rusların hiçbir zaman tam ölçekli bir çekilme niyeti olmadığını yazmıştır. Nitekim Rusya'da iç çekişmeler neticesinde ihtiyat yanlısı olarak bilinen Witte'nin istifası ve Dışişleri Bakanı Lamsdorf'un gözden düşmesi, buna karşın Çar'ın, Doğu'da daha etkin bir politika takip edilmesini telkin eden öncü-tüccar kimliğiyle bilinen Bezarbrazov'u sekreteri olarak ataması Japonları, Ruslarla uzlaşa yapılmasının mümkün olmadığına inandırmıştır. Özellikle Masampo Hadisesinden sonra Bezarbrazov grubunun Kore'nin kuzeyinde Yalu Nehri'nin iki yakasında kurduğu odun işletme tesisi ve yayılcılık yanlısı Rus Uzakdoğu filosu komutanı Alekseyev'in Uzakdoğu İşleri Bürosunun başına atanması Japonya'da İto gibi ihtiyat yanlılarının dahi savaşa destek vermesine yol açmıştır.⁶⁶

Açık bir şekilde Rusya, Japonya'nın Kore konusundaki hassasiyetini algılayamamış ve Japonya'nın kendisine yönelik bir saldırıgerçekleştirebileceğini düşünmemiştir. Ayrıca yönetim kademesine yayılcılık yanlısı politik figürlerin getirilmesi

66 Igor V. Lukoianov, "The Bezobrazovtsy", *The Russo-Japanese War In Global Perspective: World War Zero*, John W. Steinberg vd. (ed.), Koninklijke Brill NV, The Netherlands, 2005, ss. 80-85.

Japonya'yı Trans-Sibirya yolu tam teşekküllü bir biçimde faaliyete geçmeden harekete geçirmiştir.

Japonya 5 Şubat 1904'te Rusya ile diplomatik münasebetlerini kesmiş ve 8 Şubat gününde Porth Arthur'a saldırı gerçekleştirmiştir. Donanma saldırılarının ardından Japon kara ordusu da senkronize bir şekilde Kore ve Liaotung Yarımadası'na girmiş ve oradan Güney Mançurya'ya doğru ilerlemiştir. Kara savaşlarındaki başarısızlıklar Rusya'yı Mançurya'nın içlerine doğru çekilmek zorunda bırakırken Mukden'de Rus ordusunun ağır yenilgisi ve bölgeye takviye olarak yollanan Rus Baltık filosunun Tsushima'da yok edilmesi savaşın sonunu getirmiştir.⁶⁷

Savaş, ABD Başkanı Theodore Roosevelt'in Uzakdoğu'daki dengelerin korunması amacıyla aldığı arabuluculuk inisiyatifi ile sona ererken taraflar Amerika'nın Portsmouth şehrinde toplanmayı kabul etmişlerdir. Portsmouth'ta yapılan anlaşma ile Japonya, Kore'deki faaliyetleri konusunda serbest bırakılırken Rusya'nın Liaotung ve Güney Mançurya'daki haklarını devralmıştır. Japonya, Liaotung'da bulunan donanma üssü Port Arthur'u da kiralamıştır. İlaveten Japonya Güney Mançurya Demiryollarının işletme hakkını elde etmiştir.⁶⁸ Böylece Japonya, İngiltere ile yaptığı ittifakın ardından Rusya ile gerçekleştirdiği görüşmelerde elinin güçlendiğinin farkında olarak herhangi bir üçlü müdahaleden kaçınmaksızın savaş kararı alabilmiştir. Ayrıca ABD tarafından 1853 yılında gambot diplomasisi sonucu dış dünyaya açılmasının ardından yarım asır sonra Batılı büyük bir gücün yenilgiye uğratılması ülkeye büyük bir prestij kazandırırken Japon modernleşmesinin de başarılı olduğunu göstermiştir.

67 Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, ss. 1096-1097

68 Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s. 1097.

Rus-Japon Savaşı'nın ardından Japonya bölgeyle ilgili faaliyetlerinde daha rahat hareket etme imkânına sahip olmuştur. Mamafih Tokyo'daki Japon yöneticiler Rusya'nın olası bir intikam savaşına girişmesinden endişe ederek İngiltere ile olan ittifaklarını ikinci defa uzatmışlardır. İttifakın 1905'te imzalanmasının ardından Japonya, Rusya'ya karşı tam bir caydırıcılık elde ederken Rus yönetimi İngiltere'nin Baltık Denizi'nden Japonya'ya kadar uzattığı hat çerçevesinde baskı altına alınmasından ötürü yayımlamacılık politikalarını durdurmak zorunda kalmıştır. Nitekim 1907 yılında yapılan Rus-İngiliz Antlaşması iki devlet arasındaki hasımlığı sona erdirmiş ve taraflar birbirlerinin etki alanlarına saygı duyarak belirlenen sınırları ihlal etmeme yönünde mutabık kalmıştır. Aynı şekilde Rusya, Japonya ile Mançurya meselesi üzerinde biri 1907'de diğeri de 1910'da olmak üzere yaptığı anlaşma neticesinde Tokyo ile uzlaşmaya varmıştır. 1907'de şekillenen anlaşma ile Mançurya'nın kuzey'i Rus güneyi ise Japon etki alanı olarak ikiye bölünmüştür. İlaveten Japonya, Rusya'nın yukarı Moğolistan'daki özel çıkarlarını da tanımıştır.⁶⁹

Rusya'nın Japonya ile yaptığı 1907 Anlaşması'na benzer bir şekilde ABD'de 1898'de Amerikan-İspanyol Savaşı neticesinde elde ettiği Filipinler'in statüsünün Japonya tarafından kabul edilmesi için harekete geçmiştir. Bu yönde atılan ilk adım, 1905 yılında ABD Savaş Bakanı Howard Taft ve Japonya Başbakanı Katsura'nın gerçekleştirdikleri görüşme olmuştur. Taraflar yazılı bir anlaşma yapmamışlarsa da bir anlamda "Centilmenler Anlaşması" şeklinde birbirlerinin Filipinler ve Kore'deki çıkarlarını tanıma konusunda mutabakata varmışlardır.⁷⁰

69 Masato Matsui, "The Russo-Japanese Agreement of 1907: Its Causes and the Progress of Negotiations", *Modern Asian Studies*, Vol. 6, No. 1, 1972, s. 33

70 "The.Taft-Katsura.Agreed.Memorandum", (Çevrimiçi) <http://www.icasinc.org/history/katsura.html> Son Erişim Tarihi: 17.08.2015.

Yapılan anlaşmalarla birlikte bölgedeki konumunu güçlendiren Japonya açık bir şekilde bölgesel güç haline gelmiştir. Kore'deki çıkarlarını ABD, Rusya ve İngiltere'ye kabul ettiren Japonya, 1905'te koruma altına aldığı krallığı şartların oluşmasıyla birlikte aşamalı şekilde kontrolü altına almaya başlamıştır. Nitekim 1910'da Kore Kralına imzalattırılan Eulsa Anlaşması ile Kore'yi ilhak eden Japonya 1905-1914 arasında da Çin ve Mançurya'ya artan şekilde nüfuz etmiştir.

Rus-Japon Savaşı'nın ertesinde Japonya, İngiltere ile girdiği ittifakın değerlerine uygun hareket etme yani Çin'deki "Açık Kapı" politikasının sürdürülmesi yönünde karar almışsa da Mançurya'da artan Japon etkinliği İngiltere ile ABD'nin dikkatini çekmeye başlamıştır. Özellikle Japonya'nın Mançurya'daki yatırımları arttıkça ülke daha önce Rusya'nın bölgeyi açık kapı ilkelerine kapatmasına benzer bir konuma düşmeye başlamıştır. Japon yöneticiler ABD ve İngiliz tepkilerinden çekindikleri için anlaşma limanı sistemi dışına çıkmama konusunda beyanatlar vermişse de ortaya çıkan tablo Mançurya'nın 1905 sonrasında Japonya'nın özel çıkar alanı haline geliyor olmasıdır.⁷¹

Bu bağlamda Mançurya meselesi 1905'ten başlamak üzere Japonya'nın 1905 savaşı kreditorleri olan ABD ve İngiltere ile arasını açmaya başlamıştır. Japonya'nın savaş ertesinde Doğu Asya'da kazandığı konuma rağmen geri planda duran borçlar meselesi ülkenin Mançurya konusunda rahat hareket etmesini engellemiştir. 1903'te 98 milyon yen olan Japon borcu savaş masraflarıyla birlikte artmış ve Londra ile New York'taki kreditorler aracılığıyla alınan meblağlarla birlikte bahsi geçen borç 1905'te 1 milyar yenin üzerine çıkmıştır. Dolayısıyla ülkenin mevcut borcu Japon yöneticilerin Çin ve Mançurya

71 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, s. 85.

konusunda açık kapı ilkeleri doğrultusunda hareket etmek durumunda bırakmıştır.⁷²

Japonya'nın güçlenmesiyle birlikte yayılcılık yanlısı görüşler de revaçta olmuş, özellikle Liaotung Yarımadası'nı ve Güney Mançurya Demiryolları'nı koruyan Kwangtung Ordusu yayılmanın öncüsü olarak öne çıkmaya başlamıştır. Hatta Kwangtung Ordusu'nun 1906 yılında Mançurya'daki otonom faaliyetleri, Amerikalı ve İngiliz tüccarlara bazı bölgeleri kapatması sonucu oluşan kriz Japonya'da yönetimini ikiye ayırmıştır. Kwangtung Ordusu'na benzer görüşler öne süren Genelkurmay Başkanı Kodama ile ihtiyat yanlısı tecrübeli devlet adamı İto Hirobumi arasında çıkan tartışma İto'nun ağırlığını koyması sonucu Mançurya'da gizlice planlanan bir fait accompli neticesinde bölgenin ele geçirilmesi tasarılarını sonlandırmıştır. Bununla birlikte özellikle İto'nun 1909 yılında Koreli bir milliyetçi tarafından öldürülmesi ihtiyat yanlılarının zayıflamasına yol açarken Mançurya meselesi Japonya'nın ikilemi olarak İngiltere ve ABD gibi açık kapı ülkeleriyle arasını bozmaya devam etmiştir.⁷³

Mançurya'daki Açık Kapı politikalarının 1905'ten sonra sürekli olarak Japonya tarafından aşındırıldığı doğru olmakla birlikte Tokyo yönetimi, ABD ve İngiltere ile diplomatik bir kopuş yaşamamak için hiçbir zaman eşit fırsat ilkelerini resmi olarak reddetmemiştir. Öte yandan ABD ve İngiltere'nin Rus-Japon Savaşı öncesinde Mançurya'nın Rus işgalinden kurtarılacak serbest ticaret sınırlarına dahil edilmesine yönelik düşünceleri yerini Tokyo'nun politikalarına şüpheyle yaklaşılmaya bırakmıştır.⁷⁴

72 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, s. 92.

73 W. G. Beasley, *The Rise of...*, s. 153.

74 Antony Best, "The Anglo-Japanese...", s. 28.

Mançurya üzerinde artan çekişme ve Japonya'nın koloni olmasa dahi bölgeyi kendi çıkar alanı olarak tanımlandırma politikaları 1911 yılında Çin'de Mançu hanedanlığının çökmesi sonucunda farklı bir boyuta taşınmıştır. İmparatorluk yönetiminin çökmesiyle birlikte Çin birçok feodal kökenli savaş ağası arasında bölünmüş ve ülkenin toprak bütünlüğü sarsılmıştır. Batılı devletlerin 1895 Çin-Japon Savaşı'ndan beridir korktukları bu durum yani eşitsiz anlaşmaları ve serbest ticareti onaylayıp, yürütecek meşru bir hükümetin kalmaması durumu Mançuların devrilmesiyle gerçekleşmiştir. Monarşinin yıkılmasının ardından 1911'de yeni bir cumhuriyetin kurulması hususunda öne çıkan iki isim Kuomintang'ın kurucusu Sun Yat Sen ve eski imparatorluk görevlisi Yuan Shih Kai arasındaki uzlaşmanın da kısa sürede sona ermesiyle ülke iç savaşlar döngüsüne girmiştir.

Batılı devletler bu dönemde Çin'in geneli itibariyle ticaretini yürüttüklerinden iktidar mücadelesinde üstünlüğü ele geçiren Yuan'ı destekleme kararı alırken, Japonya, Mançurya'daki kazanımlarını konsolide etmeye çalışmıştır. Özellikle bu dönemde ortaya çıkan görüş Mançurya'daki Japon üstünlüğü karşılığında Çin'in geri kalanında serbest ticareti desteklemek şeklinde belirginleşmiştir. Öte yandan ortaya çıkan güç boşluğu başta Kwangtung Ordusu olmak üzere Genelkurmay Başkanlığının ve yayılcılık yanlısı Aritomo Yamagata'nın Mançurya'ya müdahale talebinde bulunarak bölgede Mançu hanedanlığı önderliğinde kukla bir hükümet kurulmasını savunmalarına dahi yol açmıştır. Hatta Moğolistan'da dahi Mançurya benzeri bir kukla Moğol devleti kurulması düşünceleri ortaya atılmıştır.⁷⁵

75 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, s. 105.

Bununla birlikte Japonya 1911 itibariyle özellikle ABD ile yaşanan gerginlikten dolayı İngiltere ile bozulmaya başlayan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. İlişkilerin düzeltilmesi amacıyla Tokyo yönetimi İngiltere'ye ittifakın uzatılması önerisinde bulunmuş, İngiltere'de Avrupa'daki mevcut gelişmeler ve yaşanan krizler doğrultusunda teklifi uygun bulmuştur. Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey ittifakın temel işlevini koruduğunu ve Uzakdoğu filosunun ittifak sayesinde önemli bir kısmının artan Alman tehdidi neticesinde anakara filosuna katılabildiğini belirterek Japonya'nın henüz İngiltere açısından önemini koruduğunu belirtmiştir. Grey'in görüşlerine benzer şekilde İngiliz yönetiminin üst kademesi de tehdit algısının Kuzey Denizi'nde odaklandığı bir dönemde Japonya'nın kontrol altında tutulabilmesinin yegane unsurunun ittifak olgusu olduğunda mutabık kalmışlardır. Japonya'da aynı şekilde İngiltere ile olan ittifakının ABD karşısında meşrulaştırıcı bir konum sağlamasından dolayı İngiliz-Japon ittifakının sürmesinden yana olmuştur. Dolayısıyla üçüncü İngiliz-Japon ittifakı boyut değiştirmiş ve 1902 yılındaki görece samimiyet kaybolmaya başlamıştır. Londra, Avrupa'da yaşanan olaylardan dolayı Mançurya'daki Japon hakimiyetini ve açık kapı ilkesinin zayıflatılmasını kabul etmek durumunda kalırken olası bir Japon-ABD savaşını göz önüne alarak ittifakın işlemeyeceğini antlaşma metnine koydurmuştur.⁷⁶

Bu bağlamda İngiltere'nin 1914'e doğru ilerleyen süreç içerisinde gücünün gerilediği ve Alman tehdidi neticesinde ikincil öneme sahip bölgelerde kuvvet tasarrufu yaptığı görülürken özellikle Doğu Asya'da İngiliz etkisinin azalmasıyla boşluğu Japonya ve ABD doldurmaya başlamıştır. Ağustos 1914'te Avrupa'da savaşın patlak vermesi ise yaşlı kıtanın

76 Ayako Hotta Lister, "Anglo-Japanese...", ss. 36-39.

tarihinde büyük kırılmalar yaratacak şekilde Asya'da da büyük değişimlere vesile olmuştur.

Dünya Savaşı ve Japonya

Japonya, Ağustos 1914'te Avrupa'da savaşın başlamasıyla birlikte yeni bir dönemin başladığını anlamış ve Avrupalı devletlerin ilgilerinin Asya'dan Avrupa'ya kaydırılması nedeniyle fırsatlardan yararlanılması yönünde karar kılmıştır.

Resmi olarak savaşa İngiliz-Japon ittifakının içerdiği yükümlülöklere dayanarak giren Japonya hedefini 1895 savaşında ele geçirip üçlü müdahale sebebiyle boşaltmak zorunda kaldığı Shandong Yarımadası olarak belirlemiştir. Gerçekte 1911 ittifakı Japonya'nın İngiltere yanında savaşa girmesini içermeyip, karşılıklı yardımlaşma ve tarafsızlık içerisinde kalınmasını öngörmüşse de 1914'te başa geçen ve ordunun talepleriyle uyumlu bir politika sergileme niyetinde olan Okuma kabinesi savaştan yana olmuştur. Böylece Japon kamuoyunda ve yönetici elitlerin hafızasında oldukça kötü bir şöhrete sahip üçlü müdahalenin üyelerinden Almanya'nın 1895'te Rusya'ya verdiği destek hatırlanmıştır. Ayrıca Avrupa'daki savaş Okuma açısından Almanya'nın Shandong'taki donanma üssü ve Qingdao'daki sanayi ve demiryolu yatırımlarının ele geçirilmesi için tekrar gelmeyecek bir fırsat olarak görölmüştür.⁷⁷

Okuma, Avrupa'daki savaşın başlamasının ele alındığı kabine toplantısında savaşı memnuniyetle karşılayarak: "Tanrıların Yeni Taisho döneminde Japonya'nın alinyazısını yerine getirmesi için yardımı" sözlerini söylemiştir. Böylece Japon yönetiminin savaştan memnun olduğu ve ortaya çıkacak güç boşluğunu değerlendirmeye çalışacağı Okuma'nın sözlerinden de anlaşılmıştır. Japonya 1905'te Rusya'ya karşı kazandığı

77 Milton W. Meyer, **Japonya Tarihi**, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 179-182

zaferin ardından dünyanın sekizinci büyük gücü olarak tanınırken Avrupa'daki savaşı büyük güçler sıralamasındaki yerini yükseltmek için uygun zaman olarak nitelendirmiştir.⁷⁸

Japonya müttefiki İngiltere'nin de destek vermesiyle esas hedef olarak belirlediği Shandong'a saldırmıştır. Almanya'nın büyük yatırımlar yaptığı Qingdao ise dönem itibariyle 200 milyon marklık bir yatırım yapıldığı, son yük mekanizmalarının olduğu, demiryolları ve 16.000 tonluk kuru gemi indirme havuzuna sahip tam ölçekli bir liman kenti haline gelmiştir. Nitekim 1914 Eylül'ü gibi erken bir tarihte harekete geçen Japon birlikleri iki Hint taburunun ve anavatana çekilen İngiliz Uzakdoğu filosunun kalanlarıyla kenti kuşatmış, iki ay süren kuşatma sonunda da şehri ele geçirmiştir.⁷⁹

Shandong Yarımadası'nı ele geçiren Japonlar, Pasifikte bulunan diğer Alman kolonilerini de hızlı bir hareket neticesinde ele geçirmiş ve Marshall, Mariana ve Palau gibi takım adaları hakimiyet altına almıştır.

Shandong'un ele geçirilmesi ve Pasifik'teki hareketin başarıyla neticelendirilmesiyle I. Dünya Savaşı'nın Uzakdoğu sahnesi erkenden kapanmıştır. Sonuç itibariyle, Japonya, Okuma'nın öngörülerine uygun şekilde fırsatı değerlendirerek savaşı asgari zarar ve azami başarı ile bitirmiştir. Shandong ise Japon ordularının eline geçmesiyle birlikte Japon girişimcilerin akınına uğramış, pirinç işletmelerinden un fabrikalarına pek çok işletme kurulmuş, Alman demiryollarının işletmesi Japonya'nın eline geçmiş, bölgede 1918 yılına kadar 50 anonim şirket kurulmuştur. Japonya'nın oluşan güç boşluğunu değerlendirdiği 1914-1918 yılları arasında Çin pazarındaki payı patlama

78 Thomas Burkman, *Japan and the League of Nations Empire and World Order, 1914-1938* University of Hawaii Press, Hawaii, 2008, ss. 1-4.

79 Thomas Burkman, *Japan and...*, s. 4.

yapmış, yabancı devletlerin pazardaki pay oranları arasında 1913'te %20,4 olan payı 1919'da %36,3'e çıkarmıştır. Çin pazarının hakim ülkesi İngiltere'nin payı ise bu yıllarda %16,5'ten %9,5'e gerilemiştir.⁸⁰

Japonya'nın Avrupa'da çıkan savaşın 1915'te uzayacağını anlaması ise Çin pazarından daha fazla pay alınması kararının alınmasına yol açmıştır. Bu suretle Okuma kabinesi "Yirmi Bir Talep" adı altında bir memorandum yayınlamış ve bunu Çin'de rakiplerini alt ederek kendisini İmparator ilan eden Yuan Shih Kai'ye iletmiştir.

Yirmi Bir Talep içeriğine bakıldığında Japonya'nın Çin'e hakim olma yönünde gizli ajandasının olduğuna yönelik güçlü ibareler içerirken özellikle Avrupalı devletlerin Asya'daki konumlarının zayıflaması sonucu oluşan güç boşluğunun Japonya tarafından agresif bir şekilde doldurulması politikasının benimsendiğini de göstermiştir. Ancak Yirmi Bir Talebin içeriğine rağmen teklif 1915 yılı itibariyle dünyanın ilgisini çekmediğinden Çin hariç hiçbir devlet tarafından protesto edilmemiş ve Japonya'nın uygulama konusunda daha kararlı olmasına yol açmıştır.

Bu bağlamda, Yirmi Bir Talep, beş ayrı gruba ayrılmıştır. Birinci grup Japonya'nın Shandong Yarımadası'ndaki haklarının tanınmasını ve Almanya'nın geri dönüşünün mümkün olmadığını altını çizirken, ikinci grup Japonya'nın Güney Mançurya'daki demiryolları ve Liaotung Yarımadası ile ilgili olmuştur. Burada Japonya, Çin'in 25 yıldan sonra demiryollarını satın alma hakkının kaldırılarak sürenin uzatılmasını ve Liaotung Yarımadası'nın 99 yılığına kiralanmasını talep etmiştir. Ayrıca Okuma kabinesi Mançurya'da yeni maden işletme hakları ve ticari imtiyazların sadece Japonya'ya verilebileceğini

80 Thomas Burkman, *Japan and...*, s. 5.

belirtmiş ve yerel Çinli yöneticilerin yanına Japon danışmanların yerleştirilmesini şart koşturmuştur.⁸¹

Üçüncü talep grubu, Orta Yangtze Vadisi'nde bulunan ortak Çin-Japon Han-Ye Ping Şirketinin bölgedeki kömür ve demir kaynaklarının işletilmesini içerirken, dördüncü grup Japon sömürgesi olan Tayvan'ın karşısında, Çin anakarasında bulunan bölgelerin hiçbir şekilde başka bir ülkeyi devredilmemesini ele almıştır. Bununla birlikte beşinci grup istek oldukça tartışmalı taleplerle "rica" adı altında Japonların ülkenin tamamında Çinli otoritelere askeri, mali, politik konularda danışmanlık yapmasını ve Çin kolluk kuvvetlerinde Japon görevlilerin çalışmasını içermiştir.⁸²

Japonya tarafından gizli olarak Pekin'deki Yuan Shih Kai yönetimine yapılan teklifler Yuan'ın Batılı güçlerden destek istemesiyle sonuçlanmışsa da 1915 itibarıyla Avrupa'da savaşın çıkmaza girmesi sebebiyle ABD hariç hiçbir devletten tepki gelmemiştir. ABD, Çin'in bütünlüğünün sarsılmasını ve serbest ticaretin engellenemeyeceğini belirten bir açıklama yapmışsa da sert bir tepki ortaya koymamıştır. Bunun üzerine dışarıdan destek gelmeyeceğini anlayan Yuan, Japonya'nın Shandong'taki taleplerini kabul etmek durumunda kalmıştır. Yuan ayrıca Japonya'nın ilk dört talep grubunun bazılarını doğrudan bazılarını ise şartlı olarak kabul ederken, Mançurya konusundaki bütün Japon taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Beşinci talep grubu ise Yuan'ın direnmesi üzerine Dışişleri Bakanı Kato tarafından geri çekilmişse de diğer taleplerin kati suretle kabulü istenmiştir.⁸³

81 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, s. 113.

82 Milton W. Meyer, *Japon Tarihi*, s. 184.

83 W. G. Beasley, *The Rise of...*, s. 156.

Taleplerin çoğunun kabul edilmesiyle Japonya, Mançurya'yı bir anlamda koruması altına alırken, Çin'in egemenliğini derinden sarsacak şekilde etkisini ülke geneline yaymaya çalışmıştır. Öte yandan Yuan'ın ani ölümünün ardından yerine geçen Tuan Chi'i-Jui'nin Japonya'ya yaklaşmış ve Çin kamuoyunun tepkisini dindirmek amacıyla Nishihara Kredileri adı altında Pekin'deki yönetime büyük miktarda kredi verilmiştir. Ancak kredi gerçekte Tuan'ı kontrol altında tutmak ve Çin'i gerçekte kontrol eden bölgesel savaş ağalarının desteğini kazanmak için kullanılmıştır.⁸⁴

Çin'de yaşanan ve Japonya'yı bir anlamda Doğu Asya'nın lideri konumuna getiren gelişmelere ise İngiltere'nin konumu itibariyle herhangi bir tepkisi olmamıştır. Hatta İngiltere, Avrupa'daki savaşın çıkmaza girmesi neticesinde 1916'da Japonya'nın Hindistan ve Akdeniz'de İngiliz ikmal gemilerine eskort ederek konvoyları koruması hususunda anlaşmış, karşılığında da müttefiklerini ikna ederek Shandong'daki Japon çıkarlarının korunması başta olmak üzere Yirmi Bir Talebe itiraz etmeme kararı almıştır.⁸⁵

Japonların müttefikler nezdinde Çin ile ilgili taleplerin çoğunu kabul ettirmesinin ardından 1917'de Rusya'da monarşinin yıkılması ve kısa bir süre sonra iktidarın Bolşeviklere geçmesi Tokyo'nun gözlerini Kuzey Mançurya, Moğolistan ve Sibirya'ya yöneltmiştir. Özellikle Mançurya'da oluşabilecek Bolşevik hareketleri önleyebilmek için Japonya Kuzey Mançurya'ya doğru ilerlemeye başlarken Çin'deki Tuan yönetimiyle de ortak hareket etme yönünde anlaşılmıştır. Mançurya'daki önlemlerin yanı sıra Japonya I. Dünya Savaşı neticesinde Rusya'daki yönetimin çökmesinden doğan boşluğu değerlendirmek üzere Rus

84 Ray Huang, *Çin Tarihi: Bir Makro Tarih Yaklaşımı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 288.

85 Thomas Burkman, *Japan and...*, s. 6.

Sibirya'sına nüfuz etmeye başlamıştır. Bu bağlamda Bolşevik karşıtı Beyaz Ordulara mali destek verilirken bölgede Japon yanlısı bir kukla hükümetin dahi kurulması ele alınmıştır.⁸⁶

Mamafih, Japonya'nın Sibirya'ya doğrudan askeri müdahalesi Fransa ve İngiltere'nin talebi üzerine gerçekleşmiştir. Özellikle Sibirya'daki cephane ve erzağın Bolşevikler tarafından Almanya'ya verilmemesi ve Trans-Sibirya yolunun Bolşevik karşıtı kuvvetlerin elinde kalması yönündeki müttefik iradesi Japonya'nın harekete geçmesinde itici sebep olmuştur. Fransa ve İngiltere'nin Japon müdahalesini talep etmesine rağmen ABD, Tokyo'nun politikalarından şüphe duyduğu için konuya temkinli yaklaşmıştır. Bununla birlikte ABD yönetimini ve kamuoyunu harekete geçiren husus Çarlık ordusu altında savaşan Çekoslovak Lejyonunun Rusya'da sıkışması olmuştur. Bolşevik kontrolündeki bölgelerde kalan lejyon silah bırakmayı reddederek Vladivostok üzerinden Rusya'yı terk etmek istemişse de Trans-Sibirya yolu üzerinde yerel Sovyet gruplarla çıkan anlaşmazlıklar taraflar arasında çatışmaların çıkmasına sebep olmuştur. Lejyon, yol boyunca çarpışmak suretiyle Trans-Sibirya yolunu kontrol altına almaya başlayarak Vladivostok'a doğru ilerlemeye başlamıştır. Wilson yönetimi ise düşman hattının gerisinde kalan lejyonun kurtarılması amacıyla şüphe ile baktığı Sibirya'ya müdahale fikrinden geri adım atmış ve müttefik kuvvetler Vladivostok'a çıkarak lejyon ile iletişim kurmuştur. Öte yandan müttefiklerin arasındaki güvensizlik ortak operasyonla birlikte ortaya çıkmış ve Japonya'nın bölgedeki asker sayısını arttırması Washington tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁸⁷

86 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, s. 159.

87 Ian C. D. Moffat, *The Allied Intervention in Russia, 1918-1920: The Diplomacy of Chaos*, Palgrave Macmillan, United Kingdom, 2015, ss. 47-63.

Hatta bu dönemde Japonya'nın Sibiry'a soktuğu asker sayısının 100.000'in üzerinde olması aynı yıllarda müttefiklerin tarafında olmasına rağmen İngiltere ile sömürgeler konusunda anlaşmayan İtalya'nın I. Dünya Savaşı esnasında işgal edilen Bulgaristan'a yine aynı şekilde ihtiyaç fazlası birlik yerleştir-mesi İtalya ile Japonya arasında benzerlikler ortaya çıkarmıştır.

Bu durum iki ülkenin de çeşitli sebeplerle müttefikle-rin yanında savaşa girmesine rağmen temel konularda itti-fak içerisindeki devletlere anlaşmadığını göstermiştir. Gerek Japonya'nın İngiltere ve ABD ile ve gerek İtalya'nın Fransa ve İngiltere ile başta sömürgelerle ilgili yaşadığı sorunlar 1919 ertesinde bu iki ülkenin yani İtalya ve Japonya'nın gerçekleştiremedikleri hedeflerini gündemde tutmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla İtalya ve Japonya'nın 1936'da Roma-Berlin-Tokyo Mihveri'nde buluşacak olmaları I. Dünya Savaşı ile başlayan olaylar zincirinin bir sonucu olmuştur.

Japonya ve ABD arasındaki güvensizlik ise 1918'den sonra da devam etmiştir. ABD'nin Sibiryadan 1920'de çekilmesinin aksine Japonya'nın bölgedeki kuvvetlerini farklı bölgelerde 1925'e kadar tutması Washington-Tokyo hattındaki ilişkileri germiştir. ABD Dışişleri Bakanı Robert Lansing, I. Dünya Savaşı'nın ardından Japonya'nın artık ortak olarak görüleme-yeceğini belirtmesi ve Çin'de açık kapı ilkelerini Tokyo aley-hine ısrarlı şekilde sürdürmesi iki ülkenin I. Dünya Savaşı'ndan rakip olarak çıktıklarını ortaya koymuştur.⁸⁸

Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Paris'te toplanan barış konferansına Japonya savaşı galip bitirenlerle birlikte katılmış ve savaş esnasında ele geçirdiği Alman sömür-gelerini elinde tutmayı esas hedef olarak belirlemiştir. Görüş-meler esnasında Wilson, Japonya'nın Pasifik'teki kazanımlarını

88 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism...*, ss. 162-166.

tasarlanan manda yönetimine dahil etmiştir. Böylece adaların kontrolü Japonya'ya verildiyse de Tokyo yönetimi belirli konularda yeni kurulan Milletler Cemiyeti'nin onayını aramak durumunda kalmıştır. Pasifik Adaları'ndaki görece başarısızlığa rağmen Japonya için en sıkıntılı mesele Shandong'un statüsü olmuştur. Japonya, ABD hariç müttefiklerle savaş esnasında yaptığı anlaşmalara dayanarak yarımada'daki haklarının teslim edilmesini talep ederken, ABD karşı çıkarak Japon isteklerini sınırlandırmaya çalışmıştır. Savaşa 1917'de Almanya'ya savaş açarak müttefiklerin yanında giren Çin ise Japonya'nın Shandong'daki iddialarına karşı çıkmıştır. Çin heyeti, ABD Başkan'ı Wilson'ın orta yol bulma amacıyla sunduğu Shandong'daki Japon mülklerinin bazı haklarla Çin'e devredileceği önerisini de reddederek Versailles Antlaşması'nı imzalamamış ve toplantıdan ayrılmıştır.⁸⁹

Shandong meselesinin Versailles Antlaşması'nda çözülmemesi ve Çin'e herhangi bir Japon rezerve hakkı olmadan iade edilmemesi ise Çin'de başta öğrenciler olmak üzere halkın yoğun tepkisine yol açmıştır. 4 Mayıs 1919'da Pekin'de başlayan gösteriler kısa bir süre sonra ülkenin geneline yayılmış, milliyetçi duyguları harekete geçirmiş ve Japon karşıtı bir harekete dönüşmüştür.⁹⁰

Çin'in tepkisi ve ABD'nin Japonya ile bozulan ilişkileri neticesinde çözülmemeyen sorunların Versailles hariç ek olarak düzenlenecek bir konferansta çözülmesi kararlaştırılmıştır. Böylece 1922 yılında Washington'da toplanan konferans ABD'nin inisiyatifi olarak donanma konusunda sınırlamalara gidilmesi konusunu ilk olarak ele almış ve Beş Güç Anlaşması ortaya çıkmıştır. Japonya'nın muhalefetine rağmen donanma

89 Milton W. Meyer, *Japon Tarihi*, s. 185.

90 John Keay, *Çin Tarihi*, s. 493.

formülü sırasıyla ABD ve İngiltere'ye 5, Japonya'ya 3, Fransa ve İtalya'ya 1.75 oranında donanma bulundurma hakkı verilmiştir.⁹¹

Diğer bir anlaşma ise Dört Güç Anlaşması olmuştur. Anlaşma işlevini yitiren İngiltere ve Japonya arasındaki ayrılığın meşru bir zemine oturmasını sağlarken, ABD ve Fransa'nın da imzalarıyla taraflar Pasifik'te birbirlerinin çıkarlarına saygı duyacaklarını ve bölgede oluşabilecek sorunların çözümü için konferanslar toplanmak suretiyle birbirlerine danışacaklarını taahhüt etmişlerdir. Çin meselesinde ise daha geniş çaplı bir katılımı Japonya'nın aleyhine olacak şekilde kararlar alınmış ve açık kapı ilkesi uluslararası bir teamül haline getirilmiştir. Ayrıca Dokuz Güç Mutabakatı adı altında Çin'in egemenliği ve toprak bütünlüğü tarafların garantisi altına alınmak suretiyle Japonya'nın Yirmi Bir Talep ile elde ettiği kazanımlar sınırlandırılmıştır.⁹²

Bu bağlamda Washington Konferansı ile Japonya'nın I. Dünya Savaşı sırasında bölgedeki güç boşluğu neticesinde elde ettiği kazanımlar dengelenmeye çalışılmışsa da İngiltere, Rusya ve Almanya gibi Avrupalı güçler bir daha hiçbir zaman Doğu Asya'daki eski konumlarını geri kazanamamıştır. Öte yandan ABD'nin Wilson'ın Milletler Cemiyeti'ne girme planlarının senato tarafından reddedilmesi neticesinde tecrit politikasına dönmesi gerek küresel anlamda ve gerek Asya'da güç dengesini derinden sarsmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla birlikte İngiltere'nin küresel döngüsünün sona ermesine rağmen ABD'nin hegemon güç statüsünü üstlenmemesi, İngiltere'nin bir anlamda yapay bir şekilde hegemon unvanını taşımaya devam etmesine yol açmıştır. Böylece sistemde ortaya

91 Milton W. Meyer, *Japon Tarihi*, s. 187.

92 Milton W. Meyer, *Japon Tarihi*, ss. 188-189.

çıkan boşluk bir süre sonra Almanya, İtalya ve Pasifik bağlamında Japonya'nın küresel güç olma iddialarını ortaya çıkarmış ve II. Dünya Savaşı'na doğru giden yol açılmıştır.

Sonuç

Japonya'nın 19. yüzyıl sonunda emperyal bir güç olarak sistem içerisinde yerini alması dönem itibariyle sömürülen ya da bir şekilde baskı altına alınan devletlerarasında özel bir yere sahip olmasına yol açmıştır. 1853'te Gambot Diplomasisi neticesinde kapılarını baskı yoluyla dış dünyaya ve ticarete açan Japonya böylece teknolojik ve yönetsel anlamda geri kalmışlığını tam ölçekli bir reform programı ortaya koyarak kaldırmaya çalışmıştır.

Japonya'nın modernleşme yönünde attığı adımlar 1868 Meiji Reformu ile resmiyete kavuşurken Japon yetkililerin gelişmenin içerideki reformlardan ziyade tıpkı Batılı devletler gibi sömürge elde etmeden geçtiği yönündeki kanaatleri Japonya'nın da 19. yüzyıl sömürgeci devletler zincirine katılmasına yol açmıştır. Bununla birlikte Japonya'nın ilk sömürge girişimleri Batılı devletlerin emperyalizm olarak adlandırılan ve ekonomi-ticaret tabanlı yayılmalarından farklı olarak güvenlik eksenli olmuştur. Özellikle kökenlerini Toyotomi Hideyoshi'nin 1592'de Kore'yi başarısız işgal girişiminden alan 19. yüzyıl sömürge politikaları 1853'te yaşanan küçük düşürücü durumun bir daha yaşanmamasıyla da doğrudan ilgili olmuştur.⁹³ Dolayısıyla erken dönem modernleşme evresinde Japon sanayisinin hammadde ya da pazar arayışı gibi bir ihtiyacı olmadığı düşünüldüğünde Tokyo'nun politikalarının Batı tipi emperyalizm olarak adlandırılan yayılcılıktan farklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

93 Erdal Küçükayalçın, *Samuraylar Çağı: Dönüm Noktalarıyla Japon Tarihi*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 200-204.

1868'den itibaren uluslararası politikalara müdahil olmaya başlayan Japonya'nın inziva devrinden sonra karşılaştığı ilk sistem ise İngiltere'nin değerlerini taşıyan "Pax Britannica" olmuştur. Bu bağlamda gerek 1876'da Kore'nin dış dünyaya açılması ve Çin'in aleyhine Sino-merkezci süzerenlik sisteminden çıkarılarak egemen bir devlet olarak tanınması gibi diplomatik uvertürlerin kökeni İngiliz tipi dış politikadan gelmiştir.

Böylece Japonya içeride yürüttüğü modernleşme hamlelerinin en belirgin olanı, yönetsel reformları doğrudan İngiliz değer ve normlarından almış ve gelişmenin ölçüsü olarak parlamentonun kurulması, imparatorun yetkilerinin sembolikleşmesi, anayasanın yazılması ve medeni kanun gibi reformları ivedi suretle hayata geçirmiştir.

Dış politikada da mevcut sistemden etkilenen Japon yöneticiler Kore, Okinava gibi yakın çıkar bölgelerini kontrol altına alma konusunda önemli adımlar atma yönünde irade gösterirken, Avrupa'daki büyük güçler arasındaki ilişkilerden doğan güç dengesi teriminin de önemini kavramışlardır. Dolayısıyla Japonya 1880'li yıllarda Avrupalı devletlerin Afrika'yı paylaşması ve ikinci emperyalizm dönemi olarak adlandırılan yayılmacılığın motivasyonu olan, ürün ve hizmetler için pazarlar bulunması, ucuz iş gücü ve hammadde tedariği gibi terimlerin kendisi içinde geçerli olduğunu anlamış ve Kore ile Mançurya'yı temel etki alanı olarak belirlemiştir.

Bu bağlamda, Japonya 1887'de Dışişleri Bakanı Innoue Kaouro'nun belirttiği şekilde yakın çevresindeki stratejik bölgelerin kontrolünün Batılı devletlere kaybedilmemesi yönünde hareket etmiştir. Japonya'nın bu yönde hareket etmesi ise ülkenin özellikle Batılı devletler tarafından eleştirilmesine ve militarist olmakla suçlanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte 19. yüzyıl küresel sistemi ele alındığında Japonya'nın yakın

çevresinde Batılı devletlerin sömürgeci hareketlerine şahit olması, Çin'in parçalanması ve özellikle 1853 Perry Misyonuna maruz kalması Japon yöneticilerin güç politikalarını doğal bir özellik olarak benimsemesinde önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla 19. yüzyılın etkin teorilerinden Darwinizm ve güçsüzlerin elenmesi prensibi Japon yöneticileri sömürgeler elde etmeye yönlendirirken, sömürgecilik faaliyetleri doğal bir kural olarak görülmüştür. Mevcut durum değerlendirildiğinde "Pax Britannica" içerisindeki prensipleri adapte eden Japonya, hızlı bir şekilde kendisine uygulanan eşitsiz anlaşmaları kendisinden güçsüz devletler üzerinde uygulamaya başlamış, 1853 sonrasında kabul etmek zorunda kaldığı anlaşma limanı sisteminin içeriklerinden de kurtulmaya çalışmıştır.

Mamafih, Japonya'nın 1873-1905 yılları arasında sürdürülen yayılma politikalarının temelinde kapitalizmin öğeleri yoktur, aksine 19. yüzyıl sonuna kadar izlenen politikalar imparatorluk değerleri, fetih ve güvenlik gibi olgular dahilinde şekillenmiştir. Yani Japon yayılcılığı ülkenin gelişen sanayisi için hammadde ve pazarlar aramak şeklinde ekonomik temelli bir noktadan çıkmamıştır. Bu durum yani hammadde ve pazar temelli yayılcılık ancak gelişen sanayisiyle paralel şekilde 1905'ten sonra görülmeye başlanmıştır.

Japonya'nın artan gücü doğrultusunda ele geçirmek istediği ilk bölge ise Kore Yarımadası olmuş, bu yönde Çin'in 1895'te Kore Krallığı üzerindeki etkisi kırılmıştır. Buna mukabil Japonya'nın savaşın kazanımlarından Rusya önderliğindeki üçlü müdahale neticesinde mahrum kalması ise ülke için önemli bir kilometre taşı olmuştur. Japon yöneticileri için büyük bir hayal kırıklığı ve diplomatik açıdan küçük düşürücü olan Dreibund hadisesi ülkeyi Asya'daki hedefleri doğrultusunda duraksatırken yarım asır boyunca izlenen reform

ve modernizasyon programlarının henüz yeterli aşamaya gelmediğini göstermiştir.

Japonya'nın bölgesel bir güç haline gelmesi ve büyük bir güç olma yolundaki ilk önemli adım ise İngiltere ile gerçekleştirdiği ittifak olmuştur. Küresel sistemin tepesinde olan İngiltere'nin gücünün 1860'lardan itibaren gerilemeye başlamasıyla birlikte rakiplerinin meydan okumalarına karşı durmakta zorlanması ülkenin muhteşem inziva olarak isimlendirilen geleneksel ittifak kurmama politikasında değişiklikler yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın birleşerek kendi hegemonyasına yönelik hamlelerini "Pax Britannica" içerisindeki konumuna tehdit olarak nitelendirmiş ve çeşitli yöntemlerle medyan okumaları bertaraf etmeye çalışmıştır.

Buradan hareketle 1890'ların başında "iki güç doktrini"ni uygulamaya koyan İngiltere, hegemon güç olmasının verdiği kapasiteyle rakiplerinin kendi oluşturduğu küresel sistemin değerlerine yönelik saldırılarına cevap vermiş ve ilk olarak 1898'de Fransa'yı geri adım atmak durumunda bırakmıştır. Öte yandan Londra'daki yöneticiler Akdeniz'den başlamak üzere Orta Asya ve Doğu Asya'ya kadar uzanan hatta baş rakipleri olan Rusya'yı bertaraf etmek amacıyla gerileyen donanma ve sanayi güçlerini de göz önüne alarak Japonya ile ittifak yapılması kararı almışlardır.

Böylece henüz bölgesel bir güç olma aşamasında olan Japonya, İngiltere tarafından kendisine ittifak aracılığıyla tanınan statü çerçevesinde büyük güçler ligine girmiştir. Bu bağlamda sistemdeki konumunu ve küresel döngüsünün devamlılığını sağlamaya çalışan İngiltere radikal dış politika değişikliğinden kaçınmamış ve bölgesel bir ülke olan Japonya'nın gelişme

yolunda en ihtiyaç duyduğu olgulardan biri olan tanınmayı kendisine sağlamıştır.

Japonya ise mevcut sistemin ortaya çıkardığı bir durumdan yararlanmış ve kendisine dönemin hegemonu tarafından bir anlamda bahşedilen büyük güç tanımını iç dinamizmiyle harmanlamıştır. Dış ve iç etkenlerin harmanlanmasıyla ortaya çıkan sinerji ise Japonya'yı Rusya karşısında üstün kılmış ve ülkeyi tam anlamıyla büyük güçler ligine sokmuştur.

1905 Rus-Japon Savaşı'ndan sonraki süreç ise Uzakdoğu'da dengelerin değiştiği yıllar olmuş ve Japonya diğer güçlerin dikkate alıp hesaba kattığı bir aktör olarak konumunu etki alanı olarak gördüğü Kore ve Mançurya'da sağlamlaştırmıştır.

Kore'nin ilhak edilmesiyle 1876'dan beri elde etmeye çalıştığı hedefine ulaşan Japonya, bundan sonraki süreçte Batılı devletlerle çıkar çatışmalarına girmiştir. Özellikle Mançurya'da artan Japon etkisinin açık kapı ve eşit fırsatlar doktrinine aykırı olduğunu düşünen İngiltere ve daha sonra ABD, Japon politikalarının karşısında dengeleyici-denetleyici unsurlar olarak durmuştur. Küresel hegemon olan İngiltere'nin Japonya üzerindeki denetleme gücü ise Avrupa'da artan gerilim ve krizler sebebiyle azalmaya başlarken ABD, Asya-Pasifik bölgesinde Japonya'nın rakibi olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

I. Dünya Savaşı ile Avrupalı devletlerin ilgilerini Avrupa'daki savaşa yönlendirmesi ise Japonya açısından ender bir fırsat olarak görülerek ortaya çıkan güç boşluğu doldurulmuştur. Japonya, 1914-1918 yılları arasında daha önce izlemekten çekindiği agresif dış politika hamlelerini Çin ve Mançurya üzerinde uygulamaya koymuş ve dört sene içerisinde Asya'daki çıkarlarını gerçekleştirme yönünde büyük adımlar atmıştır.

Avrupa'daki savaş esnasında Japonya savaşan devletlerin aksine hedeflerine minimum zarar ile ulaşmış ve Japon

ekonomisinin büyüme oranları baş döndürücü bir hızla artmıştır. Savaş, Avrupa'daki devletleri içinden çıkılmaz bir pozisyona koyup, enerjilerini savaşa harcatırken Japonya 1914-1918 yılları arasında ağır endüstri alanında atılımlar yapmış, kredi alan devletten kreditor haline dönüşmüş, dünyanın dördüncü büyük gemi inşa sektörü ülkesi haline gelmiştir. Ülke 1914-1919 yılları arasında üç milyar yen ticaret fazlası vermiştir.⁹⁴

Bu bağlamda Japonya'nın 1853'te yarı-sömürge konumundan büyük güç konumuna ulaşmasında üç önemli kilometre taşı öne çıkar. Bunlardan ilki küresel hegemon olup güç döngüsünü tamamlayan İngiltere'nin rakiplerinin meydan okumasına cevap vermek amacıyla Japonya'ya sağladığı büyük güç statüsüdür. İkinci kilometre taşı Japonya'nın kendisine İngiltere tarafından tanınan statü ve iç modernizasyonun verdiği dinamizm ile potansiyel hegemon güç Rusya'yı yenerek büyük güçler ligine girmeye hak kazanmasıdır. Üçüncü ve son gelişme ise I. Dünya Savaşı'nın Avrupalı büyük güçlerde yarattığı güç erozyonu ve Japonya'nın ortaya çıkan güç boşluğunu doldurarak potansiyel hegemon adayı haline gelmesidir.

Japonya'nın 1918 sonrası süreçte öne çıkan husus ise potansiyel hegemon adaylarından birisi olmanın yarattığı yan etkiler olmuştur. Küresel döngüsünü tamamlamış İngiltere'nin konumunu sürdürmek için yapay bir şekilde yürütmeye çalıştığı hegemon statüsü ve ABD'nin mevcut gücü ele alındığında kendisine geçmesi gereken statüyü içsel sebeplerinden ötürü sahiplenmemesi küresel anlamda tekrar bir güç yarışı ve güç boşluğu ortaya çıkarmıştır. Japonya ise ortaya çıkan güç boşluğu ve denge-denetleme eksikliği çerçevesinde çıkarlarını kendi lehine genişletmeyi sakıncalı bulmamıştır. Böylece I. Dünya Savaşı aracılığıyla tamamlanamayan küresel güç

94 Thomas Burkman, *Japan and...*, s. 3.

geçisi II. Dünya Savaşı'na kendini devretmiş ve mevcut hegemon adaylarını karşı karşıya getirmiştir.

Son olarak ele alınabilecek husus ise Japonya'nın I. Dünya Savaşı esnasında bulduğu fırsatlar neticesinde Çin'de izlediği politikalara artan Çin halkının tepkisi olmuştur. Daha önce Taiping ve özellikle Boxer İsyanı gibi isyanlar genellikle dinsel içerikli ya da salt yabancı düşmanlığı temelindeyse de 1919'da gerçekleşen 4 Mayıs Olayları, Çin'de artan Japon düşmanlığının ilk defa modern anlamda milliyetçi bir kimliğe bürünmesine yol açmıştır. Dolayısıyla 1919 olayları Çin kimliğinin Japon karşıtlığından anlamını bulması ve modern Çin milliyetçiliğinin halk tabanına yayılması neticesini doğurmuştur.

Kaynakça

Armaoğlu, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2009.

The Association of Korean History Teachers, **A Korean History for International Readers**, Humanist Publishing Group Inc, Seoul, 2010
Beasley, W. G., **Japanese Imperialism 1894-1945**, Oxford University Press Inc, New York, 1987.

Beasley, W.G., **Rise of Modern Japan**, St. Martins Press Inc, New York, 1990.

Best, Antony, "The Anglo-Japanese Alliance and International Politics in Asia, 1902-23" **The International History of East Asia, 1900-1968**, Antony Best (ed.), Routledge, New York, 2010.

Burkman, Thomas, **Japan and the League of Nations Empire and World Order, 1914-1938**, University of Hawaii Press, Hawaii, 2008.

Eberhard, Wolfram, **Uzakdoğu Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

Giffard, Sydney, **Japan Among the Powers 1890-1990**, Yale University Press, New Haven, 1994.

Gülboy, Burak Samih, "19. Yüzyılda Uzakdoğu Asya'daki Güç Dengesinin Evrimi", **Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Deniz Ülke Arıboğan (ed.), Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

Gülboy, Burak Samih, **Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**, Röle Akademik Yayıncılık Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2014.

Gülboy, Burak Samih, "Pax Brittanicca'dan Pax Americana'ya ?", **ABD Dış Politikasının Yeni Yönelimleri ve Dünya**, Toktamış Ateş (ed), Ümit Yayınları, Ankara, 2004.

Grey, Edward, **25 Years**, 8. Basım, Houdner and Stoughton Lrd, Cilt 1, Londra, 1935.

Huang, Ray, **Çin Tarihi: Bir Makro Tarih Yaklaşımı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Hunter, Janet, **Modern Japonya'nın Doğuşu: 1853'ten Günümüze**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

Jansen, Marius B., "Japanese Imperialism: Late Meiji Perspectives", **The Japanese Colonial Empire 1895-1945**, Ramon H. Myers and Mark R. Peattie (ed.), Princeton University Press, New Jersey, 1984.

Jansen, Marius B., **The Making of Modern Japan**, Harvard University Press, Massachusetts, 2000.

Kang, Sung-Hack, **Korea's Foreign Policy Dilemmas- Defining State Security and the Goal of National Unification**, Global Oriental, Kent, 2011.

Keay, John, **Çin Tarihi**, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.

Kugler, Jacek, ve A. F. K. Organski, "The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation", **Handbook of War Studies**, Manus I. Midlarsky (ed.), University of Michigan Press, Michigan, 1989.

Küçükyalçın, Erdal, **Samuraylar Çağı: Dönüm Noktalarıyla Japon Tarihi**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2013.

Larousse, Libraire, **"Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi"**, Cilt 21, Milliyet Gazetecilik A.Ş Yayınları, İstanbul, 1986.

Lister, Ayaka Hatto, "Anglo Japanese Alliance 1911", **Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines**, Discussion Paper, No. IS/02/432, London, April 2002.

Lukoianov, Igor V., "The Bezobrazovttsy", **The Russo-Japanese War In Global Perspective: World War Zero**, John W. Steinberg vd. (ed.), Koninklijke Brill NV, The Netherlands, 2005.

Matsui, Masato, "The Russo-Japanese Agreement of 1907: Its Causes and the Progress of Negotiations", **Modern Asian Studies** Vol. 6, No. 1, 1972.

* Meyer, Milton W., **Japonya Tarihi**, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014.

Mcdougan, Littel, **World History A Patterns of Interaction**, Rend McNally, Illinois USA, 2009.

Modelski, George, "Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus Devlet", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 2, Sayı 7, Güz 2005.

Moffat, Ian C. D., **The Allied Intervention in Russia, 1918-1920: The Diplomacy of Chaos**, Palgrave Macmillan, United Kingdom, 2015.

Morgan, Forrest E., **Compellence and the Strategic Culture of Imperial Japan**, Praeger Publishers, Westport, Connecticut, 2003.

Nish, Ian, **Collected Writings of Ian Nish Part 2: Japanese Political History Japan and East Asia**, Curzon Press Ltd, Surrey, 2001.

Nish, Ian, "The First Anglo-Japanese Alliance Treaty", Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines, Discussion Paper, No. IS/02/432, London, April 2002.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012.

Särkkä, Timo, **Hobson's Imperialism A Study in Late-Victorian Political Thought**, Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä, 2009.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih 1789-2012**, Der Yayınları, İstanbul, 2013.

Tunçoku, Mete, **Japon Dış Politikası: Sistemik ve Bölgesel Aktörlerle İlişkiler**, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 2013.

“ÖZGÜRLÜK KURŞUNU”: AVRUPA’DA GÖRELİ BARIŞIN SONA ERİŞİ *

*Drenusha Kamberi ***

Özet

Avrupa Uyumu, 20. yüzyılın başında barışı korumakta başarısız oldu. Viyana Kongresi’nin önder ülkelerinden biri olan Avusturya tahtının veliahdı Arşidük Franz Ferdinand’ın suikasta kurban gitmesi Birinci Dünya Savaşı’nı tetikledi. Üzerinden bir asır geçmesine karşın, savaş öncesi olayların farklı açıklamalarını ve birbiriyle zıt yorumlarını içerir şekilde savaşın nedenleri ve kökenlerine ilişkin tartışma hala sürmektedir. Bu makalenin amacı, Avusturya-Macaristan idaresi altındaki Bosna ve Hersek eyaletlerinin sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarını, 1903’te Obrenoviç Hanedanlığı’nın kanlı bir şekilde tahtan düşürülmesi sonrası Sırbistan’daki siyasal durumu ve Sırp milliyetçiliğinin yükselişini analiz etmektir. Bu çalışmada, yabancı tahakkümü altında yoksulluğun ve siyasal liderliğe dönük hoşnutsuzluğun milliyetçiliğin artışıındaki etkisine odaklanılmaktadır. Franz Ferdinand’ın suikastı, Berlin Kongresi’nde kendisine Bosna-Hersek’i yönetme yetkisi verilen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun bunu yerine getirmekteki başarısızlığını sembolize etmektedir. Bu koşullar altında, Güney Slavlarının birliği fikri bu bölgelerde daha kolay nüfuz etmiştir.

* İngilizce’den Türkçe’ye çeviren: Volkan Şeyşane, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi
İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

Giriş

Bosna-Hersek'te milliyetçiğin yükselişi ile ekonomik güvensizlik arasındaki ilişkiyi inceleyen bu makale, Berlin Kongresi'nden başlayarak Gavrilo Princip tarafından işlenen suikasta kadar olan döneme odaklanmaktadır. Bosna-Hersek'in vesayetinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmesi, bu bölgenin başka yabancı bir güç tarafından yönetilmeye devam edeceği anlamına gelmekteydi. Batı medeniyetinin bir üyesi olan Avusturya-Macaristan, bu vesayeti, en başından geri kalmış olarak algıladığı bir bölgeye Batılı değerleri, normları ve kurumları nakletme fırsatı olarak gördü. Habsburg bürokrasisi, ekonomik reformların, modernleşme sürecinin ve *bošnjaštvo*¹ adıyla ulusal bir Boşnak kimliği oluşturma politikasının Bosna-Hersek'e siyasi istikrar getireceğine ikna olmuştu. Böylece Balkanlardaki Panslavizm tehdidi de sınırlandırılmış olacaktı. Bosna-Hersek'in geri kalmışlığının yanı sıra reformların gerçekleştirileceği ortam bu bölgelerdeki dinsel ve etnik çeşitlilik nedeniyle ayrıca engel teşkil etmekteydi. Katolik Hırvatlar ile Ortodoks Sırp-lardan oluşan farklı etnik aidiyetlerle birlikte Müslüman, Katolik ve Ortodoks dinsel cemaatleri Bosna-Hersek'te kurulan Avusturya-Macaristan idaresinden farklı beklenti ve çıkarlara sahipti. İmparatorluk bürokratları arasında da Bosna Hersek'e ilişkin çıkar çatışması mevcuttu. Güney Slavları sorununa ilişkin Macar hassasiyeti Bosna-Hersek'in İkili Monarşi'deki statüsünün belirlenmesinde önemli bir etkendi. Bosna-Hersek'in

1 Bošnjaštvo politikası: Bosnalılaştırma olarak Türkçe'ye aktarılabilecek *bošnjaštvo*, Bosnalı Müslümanları tanımlayan Boşnak kimliğinin Bosnalı Sırp-lar ve Bosnalı Hırvatları da kapsayacak şekilde genişletilmesi politikasını ifade etmektedir. Bu politika ile Bosna'daki toplulukların milliyetçilikten uzak tutulması amaçlanmıştır. Bkz. Ahmet Ersoy, Maciej Gorny ve Vangelis Kechriotis (ed.), **Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945)**, Central European UP, Budapeşte, 2010, s. 91; Francine Friedman, **Bosnia and Herzegovina A Polity on the Brink**, Routledge, New York&Oxon, 2004, s. 11. [Ç.N.]

sınırlı mali imkanlarına karşın, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bu bölgelerin idaresi için gerekli masrafların yine bu eyaletlerin kendi kaynaklarından karşılanmasına karar verdi.

“Doğu Halklarına Medeniyet Götürme Misyonu”

Avusturya-Macaristan Monarşisi’nin medeniyet misyonu, Bosna-Hersek’teki nüfusun sosyal, siyasal ve dinsel kompozisyonu ile doğrudan ilişkiliydi. Özellikle tarımsal reformlar ve Boşnak kimliğinin inşası ile ilgili olarak, bu hususlar, Monarşi’nin ulusal politikasının esasını teşkil ediyordu.

1879 ve 1885 nüfus sayımları ışığında, Bosna-Hersek’teki demografik yapının %42’sini Ortodokslar, %38’ini Müslümanlar ve %18’ini Katolikler oluşturunuyordu. Mevcut verilere göre, yaşayanların çoğunluğunun Ortodoks cemaatine mensup olduğu iki yerleşim birimi dışında, tüm eyaletlerde nüfus karışık bir dağılıma sahipti. Bosna-Hersek’teki Avusturya-Macaristan idaresinin başlangıcında nüfusun %88’inden fazlası kırsal bölgelerde yaşıyor ve büyük kısmı tarımsal faaliyetle uğraşıyordu. 1885 yılında tarım sektöründe istihdam edilen kişilerin oranı önemli ölçüde düştü.² %11 dolaylarındaki kentli nüfusun çoğunluğu özellikle Saraybosna’da yaşayan Müslüman kimselerdi.³ Avusturya-Macaristan idaresinin altında geçen 40 yıllık sürede iç ve dış göç demografik yapıda önemli değişikliklere neden oldu. İkili Monarşiden çok sayıda insan idari görevlerde çalışmak üzere Bosna-Hersek’e gönderildi. Aynı zamanda çok sayıda kişi Osmanlı yönetimi altında kalan bölgelere ya da Sırbistan’a göç etti. Bu durum, etnik yapıda dönüşüme ve özellikle Bosnalı Müslümanların oranında düşüşe neden olmuştur.

2 Tomislav Kraljačić, *Kalajev Režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Sarajevo, 1987, s. 15.

3 Tomislav Kraljačić, *Kalajev Režim...*, s. 15.

Michael Palairret, Avusturya-Macaristan idaresinin ekonomik ilerleme sağladığını savunur. Komşu ülkeler Bulgaristan ve Sırbistan ile kıyaslandığında batılı bir yönetim sistemi altına girmesi nedeniyle Bosna-Hersek'in ekonomik büyümesinin arttığını belirtir.⁴ Analizlerini sanayileşme ve çiftlik üretim oranlarına dayandıran Palairret'e göre ekonomik başarının, Bosna-Herkes toplumuna, "kültürel olarak geri kalmış Balkan bölgesinden ziyade Orta Avrupa ekonomik sistemi içerisinde maddi çıkarlarına daha iyi hizmet edildiğini" göstermesi gerekiyordu.⁵ "Bosna-Hersek'in bilinen en büyük modernleşme ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirdiğini; ancak milliyetçilerin bundan tatmin olmadığını" vurgulayan Ivan Berend de benzer bir bakış açısına sahiptir.⁶ Bu yorumlar, iki eyaletteki ekonominin genel bir değerlendirmesini sunan istatistiki verilere dayanmaktadır. Ekonomik reformların Avusturya-Macaristan'ın ulusal politikası ve Bosna toplumunun sosyal yapısı ile iç içe geçtiği dikkate alındığında modernleşme ve sanayileşmenin getirilerinin nüfusun çoğunluğuna ulaşmadığı ve bunun kırsal bölgeleri daha izole ve yoksul kıldığı görülecektir. Tomislav Kralacich, "Monarşi'den gelecek ürünleri satın alacak Bosna vatandaşlarının alım gücünü arttıracak ve Bosna-Hersek'in sahip olduğu doğal kaynakların ve minerallerin sömürülmesinin koşullarını yaratacak" şekilde Avusturya-Macaristan'ın önceliğinin imparatorluk çıkarları olduğunu belirtir.⁷ Bu nedenle, imparatorluk idaresi ile onun yönetimi altındaki eyaletler arasındaki ilişkiler sömürgeci ve sömürgeleştirilen modeline

4 Michael Palairret, **The Balkan Economies 1800-1914: Evolution without Development**, Cambridge University Press, 1997, s. 233.

5 Michael Palairret, **The Balkan Economies...**, s. 234.

6 T. Ivan Berend, **History Derailed-Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century**, University of California Press, 2003, s. 131.

7 Tomislav Kraljačić, **Kalajev Režim...**, s. 483.

dayalı olarak şekillenmiştir.⁸ Özellikle kırsal alandaki toprak sahipleri ile köylüler arasındaki ekonomik ilişkilerin dönüşümü oldukça yavaş gerçekleşmiştir. Borivoje Milosevic, “Avusturya-Macaristan tarafından sağlanan genel ilerlemenin Monarşi’nin Avrupa çapında yaydığı dedikodular oranında olmadığı”nı altını çizer. Ona göre, “kalkınma etkileri abartılmış ve aşırı vurgulanmıştır.”⁹

Ekonomik, politik, kültürel ve sosyal kalkınmanın önemli ölçütlerinden biri olarak okur-yazarlığın gelişimi Bosna-Hersek’e medeniyet götürme misyonunun gerçekleşmesinin önemli bir parçasını yansıtmaktaydı. Avusturya-Macaristan eğitim sistemi, Avrupa’daki en iyi sistemlerden biri olarak görülmekteydi.¹⁰ Bosna-Hersek’te okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüksekti ve bu oran 20. yüzyılın ilk on yılında dahi yüksekliğini korudu. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranının en yüksek olduğu grup Müslüman cemaat idi. Ortodokslar biraz daha farklı olmakla birlikte, Müslüman ve Ortodokslara kıyasla yönetim kademelelerinde daha fazla istihdam edilen Katoliklerdeki durum görece daha iyiydi.¹¹ Her cemaatin kendi okulları varlığını korurken eğitim İmparatorluk tarafından finanse edilmekteydi.¹² 1909 yılında ilköğretim zorunlu hale geldi. Yeni ilkokullar, liseler ve teknik okullar açıldı.¹³ Eğitim politikası da siyasetten etkilen-

8 Borivoje Milošević, **Аустроугарска Политика и Босанској Крајини и Окупационом Раздобљу 1878-1908**, Архив Републике Српске, 2010, s. 1, (Çevrimiçi) http://www.arhivrs.org/Upload/Udrusenje/3_1_2010_5_Glasnik_br1_02.

9 Borivoje Milošević, **Аустроугарска Политика...**, s. 10, (Çevrimiçi) http://www.arhivrs.org/Upload/Udrusenje/3_1_2010_5_Glasnik_br1_02.

10 Eric Roman, **Austria-Hungary & The Successor States: A Reference Guide From Renaissance to the Present**, New York, 2003, s. 433.

11 Mitja Velikonja, **Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina**, 2003, s. 121.

12 Noel Malcolm, **Bosnia: A short History**, Pan Books, 2002, ss. 143-144.

13 Noel Malcolm, **Bosnia...**, ss. 143-144.

mekteydi. Örneğin, Avusturya-Macaristan idaresinin ilk yıllarında Sırbistan'daki yükseköğretim kurumları tarafından verilen diploma ve sertifikalar Bosna-Hersek'te geçerli değildi. ¹⁴

Benjamin von Kallay'ın "Bošnjaštvo" Politikası

Bosna-Hersek'in İkili Monarşiye katılması sadece Bosna toplumu içinde değil Monarşinin kendi içinde de yurttaşların entegre edilmesini içeriyordu. ¹⁵ Diğer bir deyişle, Benjamin von Kallay "*bošnjaštvo*" politikası aracılığıyla Müslüman, Ortodoks ve Katoliklerin kolektif davranış ve anlayışlarına şekil vermek istiyordu. Kallay'ın Bosna Valisi ve Finans Bakanı olarak atanması Bosna-Hersek'teki Avusturya-Macaristan idaresinin devamı için hayati bir zamanda gerçekleşti. Habsburg Hanedanlığı tarafından 1882 yılında kabul edilen Askere Alma Yasasına karşı ayaklanma aynı zamanda yerel halkın yabancı tahakkümüne karşı direnişini gösteriyordu. Ordu ve polis noktalarına saldırarak Bosnalı Müslüman ve Hristiyan köylüler kendilerinin sosyal statülerini iyileştirmeye dönük ciddi adımları atmayan bir imparatorluğa hizmet etmeyi istemediklerini ortaya koydular. Söz konusu yasanın hükümleri her iki eyaletteki erkeklerin sadece Bosna-Hersek'in savunması için değil Monarşi için de savaşmak zorunda oldukları anlamına geliyordu. 1882 Askere Alma Yasası'nın anlamı sadece Avusturya-Macaristan otoritelerinin Bosna-Hersek'in "ucuza sömürgeleşmesine"¹⁶ ilişkin niyetlerine dayanmıyordu; aynı zamanda bu, Bosnalıların Monarşi'ye olan sadakatleri ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresini, değerlerini ve normlarını kabul etmeye hazır olup olmadıkları sorunu ile

14 M. Jelena Djurić, "Benjamin von Kállay's Role in Bosnia-Herzegovina 1882-1903: Habsburg's Policies in an Occupied Territory", *Journal of the North American Society for Serbian Studies*, 14(2): 211-20, 2000, s. 214.

15 Misha Glenny, *The Balkans-Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2012*, Penguin Books, 2012, s. 273.

16 Misha Glenny, *The Balkans-Nationalism...*, s. 273.

de doğrudan ilgiliydi. Müslümanların Yasa'ya muhalefeti Sultana mı yoksa gayrimüslim bir yöneticiye mi bağlı olacaklarına ilişkindi. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'teki vesaleti her iki eyaletteki tüm dini ve etnik grupların sadakati şartına bağlıydı. ¹⁷

Bosna-Hersek coğrafyasında dinsel hüviyetlerin ötesinde belirli kimlik oluşumları, stratejileri ve kültürel faaliyetler hâlihazırda mevcuttu. Topluluk hissi ve bir etnik gruba aidiyet, özellikle idaresi altında bulunmayı daha makul gördükleri bir ülkenin desteğine sahip olduklarına inanan Bosnalı Ortodokslar arasında yaygındı. Bosnalı Katolikler Hırvatistan'a bağlılık duyarken Bosnalı Müslüman arasında durum daha karmaşıktı. Bosnalı Müslümanlar Ortodokslar ve Katolikler ile aynı dili konuşmalarına karşın Balkanlarda nüfuzu ve varlığı gerilemeye başlayan Osmanlılarla aynı dine mensuptular. Sonuç itibariyle, gerek Kallay'ın *bošnjaštvo* politikasına karşı tepkiler gerekse de Kallay'ın Müslüman, Ortodoks ve Katolıklere yaklaşımı bu temeller üzerinde yükselmekteydi.

Benjamin von Kallay Müslüman cemaatin Boşnak milliyetini kolayca kabul edeceği konusunda oldukça iyimserdi. Millet Sistemi uygulamasında Müslümanlar, Ortodoks ve Katoliklerden daha avantajlı bir konuma sahipti. Bu olgu daha çok Avusturya-Macaristan idaresi öncesinde ayrıcalıkları ve meslekleri nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu ile daha güçlü bağlara sahip Müslüman seçkinlere atfedilir. Dolayısıyla, toprak sahipleri, dini liderler ve zengin tüccarlar mevcut statü ve mülklerini muhafaza etmekle ilgilenmekteydiler. Benzer niyetler orta sınıf Müslümanlar, zanaatkarlar ve tüccarlar arasında da mevcuttu. Bosnalı Müslümanların ulusal bilinçlerinin

17 Dževada Šuško, "Bosniaks&Loyalty: Responses to the Conscription Law in Bosnia and Hercegovina 1881/82", *Hungarian Historical Review*, 3, No. 3, 2014, s. 531.

daha sonraları ortaya çıkması ek bir unsurdur. Özellikle bu dönemde Balkanlar'ın genelinde var olan "büyük millet" idealleri ve mitleri ile karşılaşmak zorunda olmamaları nedeniyle Müslümanların bu durumu Kallay'ın çabaları için bir avantajdı. Ekonomik açıdan Bosnalı Müslümanlar, Bosna milleti düşüncesini kendileri için daha tercih edilir gördüler. Sırp ve Hırvatların baskısı altında ne bir taraf seçmek ne de kendilerini Sırp ya da Hırvat olarak beyan etmek zorunda kalacaklardı. Bu şekilde, hem Müslüman kimliklerini koruyacaklar hem de yaşadıkları toprakla özdeş bir kimlik edineceklerdi.

Kallay'ın Bosnalı Ortodokslarla ilişkileri daha hassastı. Ortodoksların muhalefeti ekonomik temele ve milliyetçi duygulara dayanıyordu. Ortodoksların çoğunluğu feodal sistemin sona ermesini isteyen köylülerdi. Berlin Kongresi'nin ardından Avusturya-Macaristan onlar için Sırbistan ile birleşmelerini engelleyen bir düşmanı temsil ediyordu. Ulusal uyanışları ve bağımsız devlet hedefleri Osmanlı idaresi dönemine dek gitmekteydi. Sırpların uluslaşması sürecinde Ortodoks Kilisesi önemli bir role sahipti ve Ilija Grasanin'in Güney Slavlarının birleşmesi için ulusal bir politikayı öneren "*Načertanije*" adlı yapıtı Osmanlı idaresinin Avusturya-Macaristan ile yer değiştirmesinden sonra bile canlılığını korudu.¹⁸ Bu politika, *Štokavian* diyalektini konuşan tüm Ortodoks, Katolik ve Müslümanların Sırp olduğu savunan Vuk Karadžić'in ideolojisinin hayata geçirilmesini öngörmekteydi.¹⁹ Bu gerekçelerle, Sırplar Boşnak milliyeti fikrine düşmandılar ve Kallay'ın hedeflerine en güçlü direnci gösteriyorlardı.

Katolikler Bosna-Hersek'te sayıca oldukça azdı ve Katolik köylülerin yaşam koşulları diğer köylülerle karşılaştırıldığında

18 Mihailo Crnobrnja, *The Yugoslav Drama*, Second Edition, McGill-Queen's University Press, 1996, s. 37.

19 Mihailo Crnobrnja, *The Yugoslav...*, s. 37.

en kötü durumdaydı. Katolik kiliselerinin sayıca artışı nedeniyle dinsel özgürlük açısından Avusturya-Macaristan idaresinden görece memnundular. Katolik nüfus üzerinde ruhban sınıfı güçlü bir etkiye sahipti. Fransiskanlar arasında, Bosna topraklarında tüm dinsel grupların hoşgörüsüne dayalı Boşnak milliyeti fikri Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar gitmektedir. Ancak, Katolik seçkinler arasındaki hizipleşme ve Hırvatistan'dan Bosna topraklarına yayınlan milliyetçiliğin etkisi Bosnalı Katoliklerin *bošnjaštvo* politikasını terk etmesine neden oldu.^{20 21 22}

Boşnak milliyeti politikası çerçevesinde çeşitli uygulamalara gidildi. Bosna bayrağı, Bosna arması ve Bosna dili gibi ulusal semboller Bosna-Hersek eyaletlerinde yaygınlaştı. Karadağ sınırında askeri birliklerle sarılı bir hat oluşturuldu.²³ Bosna-Hersek'e girişte pasaport kontrolleri ve vize uygulamaya kondu. Böylece, ülkeye giren ve çıkanların kaydı idari makamlarca tutulabilecekti; ancak bunun sonucunda sınırı geçenlerin sayısı düştü.²⁴ Kamu kurumlarında siyasal faaliyet ve ulusal isimler yasaklandı. Dinsel, kültürel ve eğitimsel dernekler canlılık kazansa da komşu devletlerden gelen kitap ve gazetelerin okuyuculara ve öğrencilere erişimine izin verilmedi. Kallay döneminde rolleri "Bosna tarihi, coğrafyası ve insan çeşitliliğinin anlaşılmasını arttırmak... ve Bosna'yı sadece bir çatışma bölgesi olmaktan ziyade doğu ile batı arasında bir köprü

20 Robin Okey, **Taming Balkan Nationalism: The Habsburg "Civilizing Mission" in Bosnia 1878-1914**, Oxford University Press, 2007.

21 Velikonja Mitja, **Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina**, United States of America, 2003, ss. 127-128.

22 Tone Bringa, **Being a Muslim The Bosnian Waa-Identity and Community in a Central Bosnian Village**, Princeton University Press, 1995, s. 238.

23 Tomislav Kraljačić, **Kalajev Režim...**, ss. 102-106.

24 Tomislav Kraljačić, **Kalajev Režim...**, ss. 102-106.

yapacak ‘batılı yüzünün’ geliştirilmesi”²⁵ olan önemli kurumlar ve araştırma merkezleri kuruldu. Boşnak kimliği idealinin başarılı olmasını amaçlayan Kallay, 20.yüzyılın başında bölgede sosyal huzursuzluğa neden olan tarımsal reformları erteledi.

1900’lerde Bosna-Hersek’te Sosyal Huzursuzluk

20.yüzyılın ilk on yılında Bosna-Hersek’te birbiriyle zıt iki sürecin sonuçları yaşandı. Önceki feodal sistemi dönüştürmeden kapitalist ekonomik ilişkilerin uygulamaya konması sadece en zengin ile en yoksul arasındaki uçurumu derinleştirmede; aynı zamanda bu “eskisinden yeniyi”²⁶ yaratma düşüncesinin çöktüğüne de bir kanıttı. Böylece, bu eyaletlerde Avrupalı idarenin temellerinin sarsılmaya başladığının sinyalleri alındı. Çalışma koşullarından memnun olmayan işçi sınıfı ve statülerinden hoşnutsuz olan köylüler Bosna-Hersek’te yaşanan sosyal eşitsizliğe karşı başkaldıran gruplardı. 1908’de Bosna Hersek’in ilhaki sorununa yoğunlaşan siyasal gruplardan farklı olarak köylüler siyasal değişikliklerden ziyade tarımsal sorunlar nedeniyle huzursuzdu.²⁷ İşçi grevlerine ve köylü isyanlarına Bosna gençliği de destek verdi. Yazar Alan Kramer, sosyal ve kültürel isyanın sembolü olarak Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand’ın suikastından önce vuku bulan bu iki olayın Bosna-Hersek’teki genel atmosferi halihazırda ortaya koyduğunu belirtmektedir.²⁸

Bosna-Hersek’te toprak reformu uzunca süre hem Avusturya-Macaristan idaresi hem de bu eyaletlerde yaşayanlar için ciddi bir sorunu teşkil etti. Avusturya-Macaristan idaresinin

25 J. Robert Donia, *Bosnia and Herzegovina-The Proximate Colony in the Twilight of Empire*, Godišnjak/Jahrbuch, 42: 197-202, 2013, s. 198.

26 Velikonja Mitja, *Religious Separation...*, s. 120.

27 Hamdija Kapidžić, *Agrarno Pitanje u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austrougarske Uprave (1878-1918)*, 1972, s. 88

28 Alan Kramer, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford University, 2007, ss. 43-46.

ilk yıllarında Viyana ve Budapeşte bu sorunun üzerine ciddi şekilde eğilmekten imtina etti. Gecikme Macar tarafının muhalefetinden kaynaklanmakla birlikte Bosna-Hersek'teki Viyana ve Budapeşte ortak idaresi toprak sahiplerini yanlarına aldıkları takdirde bu bölgenin daha kolay ve başarılı yönetileceğini düşünmekteydi. Seçkinlerin desteği belirleyici bir etken olmasına karşın, diğer taraftan nüfusun %90'ından fazlasının başat ekonomik faaliyeti tarımdı. Nüfus artış oranı da oldukça yüksekti.²⁹ Bu çerçevede, Benjamin von Kallay'a göre tarımsal sorunun çözümü Habsburg Monarşisinin henüz yapmaya hazır olmadığı bir yatırıma ve Bosna-Hersek'in ilhakına bağlıydı. Tarım yasasının 1911'de kabul edilmesi böyle bir yasanın gecikmesinin ana nedenini teyit etmektedir.³⁰

1880 ila 1910 yılları arasında toprak sahipleri ve *kmetler*³¹ arasındaki hukuki davaların sayısı 315.745'tir.³² Köylüler vergilendirme sistemi ve toprak sahibi-kiracı arasındaki ilişkiden hoşnut değildi. Vergilerin oldukça yüksek olmasının yanı sıra köylülerin devlete ve toprak sahiplerine karşı görevlerini yerine getirmelerinde ve ailelerinin geçimlerini sağlamalarında doğrudan etkisi olan tarımsal arazilerin kalitesinde de eşitsizlikler mevcuttu. Bu durumla karşılaşan ve Bosna-Hersek'teki Ortodoks köylüler arasında yayılmaya çalışan Sırbistan kaynaklı milliyetçiliğin etkisinin farkında olan Buriani toprak sahipleri ve *kmetlerin* talepleri arasında bir denge sağlayacak yeni bir sistemi uygulamaya koymaya karar verdi. Bütünleşik sistemden ne toprak sahipleri ne de köylüler memnun oldu. İlk grup, hakları ve ayrıcalıklarının

29 John Lampe ve Marvin Jackson, *Balkan Economic History 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Indiana University Press, 1982, s. 164.

30 Hamdija Kapidžic, *Agrarno Pitanje...*, s. 80.

31 Kmet: Balkanlarda gelensek olarak köylülere ya da serflere verilen isim. [Ç.N.]

32 Hamdija Kapidžic, *Agrarno Pitanje...*, s. 80.

azalmaya başlayacağından korkarken; ikinci grup yıllarca refahları açısından merkezi bir role sahip bu sorunun tam olarak çözüme kavuşturulamamasından hayal kırıklığına uğradı.^{33 34} Vergileri ödeyecek durumda olmayan çok sayıda köylünün evlerini zorla terk etmek zorunda kalması nedeniyle 1910'da durum kötüleşti. Köylü isyanı Hristiyanların yaşadıkları köylerde hızla yayıldı³⁵ ve feodal malikanelerin yakılması ile tırmandı. ³⁶ Bu isyan, Avusturya-Macaristan ordusunun müdahalesi ile bastırıldı. 1911 tarım yasası kapsamında hükümetin *kmetlere* ettikleri arazilerin bir kısmını almaları için kredi sağlaması ile Habsburg idaresi önemli bir adım attı. Bu şekilde, Avusturya-Macaristan otoriteleri feodal sistemin kaldırılacağını düşündü.³⁷ Bu çabalara karşın, çok az sayıda köylü bu reformlardan yararlandı. ³⁸

Bosna-Hersek'te eşitsiz ekonomik büyümeye³⁹ neden olan endüstrileşme süreci beraberinde Bosna toplumunda yeni bir ekonomik sınıf ortaya çıktı. Fabrika ve madenlerde istihdam edilen çok sayıda işçi çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri ve ücretlerden hoşnutsuzdu. Saraybosna'daki tütün fabrikasında başlayan işçi grevleri diğer kentlere ve sektörlerle yayıldı. 1906 işçi isyanının ordu tarafından bastırılmasına karşın, bu

33 Francine Friedman, *Bosnia and Herzegovina-A Polity on the Brink*, Routledge, 2004, s. 11.

34 J. Robert Donia ve J. John Antwerp, *Bosnia and Herzegovina: A tradition Betrayed*, London, s. 113.

35 Misha Glenny, *The Balkans-Nationalism...*, s. 301.

36 Alan Kramer, *Dynamic of Destruction...*, s. 46.

37 Edin Mutapčić, "Pravno-Historijski Kontekst Agrarne Reforme u BiH poPrvog Svjetskog Rata", *Journal of Economic and Politics of Transition*, Vol. 27, 2011, s. 2.

38 P. Sabrina Ramet, *Thinking about Yugoslavia-Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge University Press, 2005, s. 248.

39 Francine Friedman, *Bosnia and...*, s. 11.

isyanların her üç dini cemaate mensup işçilerin mobilize olması⁴⁰ ve işçi örgütlerinin kurulması gibi özellikleri vardı.^{41 42}

1903-1914 Yılları Arasında Sırbistan'daki Siyasal Koşullar
Birinci Dünya Savaşı öncesinde, üçlü bir mekanizma Sırbistan'ın siyasal istikrarı ve dış politikası üzerinde derin bir nüfuza sahipti: kral, başbakan ve ordu. Balkanlarda Güney Slavları ve Sırpların ulusal davasını savunmak ve ilerletmek ile ülkede siyasal istikrarı tesis etmekte kararlı olan ordunun hakim rolü Mayıs 1903'teki darbe ile gözler önüne serildi. Askeri kumpasçılarının sadece Obrenoviç hanedanlığını devirmeye dönük değil aynı zamanda Kral Obrenoviç'i, karısını, iki erkek kardeşini, Hükümet başkanını ve Savaş Bakanını infaz etme kararı Sırbistan topraklarındaki tüm potansiyel tehditlerin yok edilmesi anlamına geliyordu.⁴³ Yeni hükümet, çekirdeğini bakanlıkların çoğunu elinde tutan askerlerin oluşturacağı şekilde tesis edildi.⁴⁴ Peter Karadjordjeviç Ulusal Meclis tarafından yeni kral olarak seçilse de Karadjordjeviç'in kral olması aslında askerlerin tercihiydi.

Rakip Karadjordjeviç'in Obrenoviç hanedanlığının yerine kanlı şekilde geçmesi Avrupa basını tarafından Balkanlarda barbar geleneğin varlığının bir örneği olarak sunuldu. Kral Obrenoviç'in cesedinin pencereden atılmasına ilişkin klişeler sadece Batının Balkan siyasetini nasıl gördüğünü değil

40 Alan Kramer, *Dynamic of Destruction...*, s. 56.

41 J. Robert Donia, *Sarajevo: A Biography*, University of Michigan Press, 2006, s. 106.

42 Tim Clancy, *Bosnia and Herzegovina*, Fourth Edition, England, 2013, s. 27.

43 Слободан Организација Бјелица, "Уједињење или Смрт", Култура Полица, s. 52.

44 P. Olga Obradović, "The Parliamentary System in Serbia 1903-1914", *Helsinki Committee for Human Rights in Serbia*, 2013, s. 144.

aynı zamanda bunu ırkla ilişkilendirdiklerini de gösterdi.⁴⁵ Sırbistan'ın uluslararası imajı zedelenmeye başladı. Tüm yabancı devlet büyükelçileri Belgrat'tan geri çekildi. Darbeyi gerçekleştirenlerin sadece Batılı ülkeler tarafından tanınma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmadı; dış tepkiler nedeniyle hükümet de düştü.⁴⁶ Diplomatik misyonların baskısı sonucu darbeci askerler kraliyet sarayını terk etmek zorunda kalsa da ordu içerisinde üst düzey mevkilere atandılar.⁴⁷ Bu durum, Kral'ın devrilmesinde rol almayan Sırp subayların tepkisine neden oldu.

Askeri darbe Sırp toplumunda fazla bir rahatsızlığa neden olmadı. En büyük tepki 28-29 Mayıs olaylarında yer almamış Sırp subaylardan geldi. Subaylar her ne kadar darbecilerin Kral Obrenoviç'i devirmekteki nedenlerini haklı bulsalar da tertipçilerin Monarşiye sadakat yeminlerini bozmaları nedeniyle darbeyi onaylamadılar. Aynı zamanda "darbecilerin ordudan atılması gerektiğini" belirterek, askerin siyaset üzerindeki vesayetine karşı çıktılar. Bu, gelecekte askerin siyasete olası müdahalelerinin engellenmesi ve anayasal düzenin korunması için bir önlem olarak görüldü.⁴⁸ Her ne kadar 1905 yılında Ulusal Meclis'te konunun tartışılması için girişimler olsa da siyasetçiler arasında darbenin vatansever bir eylem ya da suç olup olmadığı konusunda fikir ayrılıkları mevcuttu.⁴⁹

45 B. Zeman, *The Balkan and the Coming of the War*, in *The Coming of the First World War*, Oxford University Press, 2001, s. 21.

46 P. Olga Obradovič, *Kakva ili Kolika Drzava-Oglediopolitičkojdrustvenoj IstorijsrbijeXIX-XXIveka*, Ogledi, 2008, s. 522.

47 T. Dušan Batakovič, *Storm over Serbia: The Rivalry between Civilian and Military Authorities 1911-1914*, Institute for Balkan Studies- Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade, s. 523.

48 T. Dušan Batakovič, *Storm over Serbia...*, s. 319.

49 P. Olga Obradovič, "The Parliamentary System in Serbia 1903-1914", *Helsinki Committee for Human Rights in Serbia*, 2013, ss. 165-166.

Bosna krizi, darbeyi tertipleyenlerle sivil yönetim arasındaki ilişkide hayati bir etkiye sahipti. “Sırp birliği kutsal misyonunun koruyucuları ve uygulayıcıları” için kabul edilmez olan Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, bu durumu engelleyememesi nedeniyle Sırbistan yönetiminin yenilgisi olarak algılandı.⁵⁰ Bogdan Dadenkovič’in gerilla faaliyetlerinin Sırpların yaşadığı yabancı yönetimi altındaki bölgelerde genişletilmesi amacıyla gizli bir örgüt kurulması planı siyasi açıklamalardan hayal kırıklığına uğrayan 1903 darbesiyle ilişkili üst düzey subaylar tarafından memnuniyetle karşılandı.⁵¹ Sırbistan Hükümeti bu planı reddetti ve Siyah El örgütünün (Black Hand), özellikle Nikola Pašić’in, düşmanca tavrı günlük gazete Piedmont’ta ifşa edildi.⁵² Hükümetin kontrolündeki yayın organları, üyelerini Sırbistan demokrasisi ve siyasal istikrarı için tehdit olarak niteleyerek Siyah El örgütüne karşı propagandaya girişti.⁵³ Sırbistan’daki bu dirence karşın, üyelerinden bazıları Belgrat’ta öğrenci olan ve Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand’ın suikastını gerçekleştiren Mlada Bosna (Genç Bosna) mensupları başta olmak üzere Bosna gençliği arasında Avusturya-Macaristan’a karşı devrim fikri coşkuyla karşılandı.⁵⁴

28 Haziran 1914: Suç mu yoksa Bağımsızlık mı?

Psikiyatrist Dr. Pappenheim ile olan görüşmesinde Gavrilo Princip, kendisini Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand’ın suikastını gerçekleştirmeye iten sebeplerin intikam ve aşk olduğu

50 T. Dušan Batakovič, *Storm over Serbia...*, s. 315.

51 T. Dušan Batakovič, *Storm over Serbia...*, ss. 324-325.

52 T. Dušan Batakovič, *Storm over Serbia...*, s. 326.

53 Слободан Организација Бјелица, “Уједињење или...”, s. 52.

54 Слободан Организација Бјелица, “Уједињење или...”, s. 69.

belirtir. ⁵⁵ Arşidük, Bosna-Hersek'e ilerleme ve düzen getirme yükümlülüğü taşıyan bir idareyi temsil ediyordu. Buna karşın, İkili Monarşi eşitsiz ekonomik kalkınma, insanlara adaletsiz muamele ve bağımsız bir ulus olma hayalinin sonunu getirdi. Diğer yandan, Gavrilo Princip batılılaşma ve modernleşme süreci geçiren bir ülkede yaşayan; fakat ne ailelerin ne de gençlerin bu dönüşümlerden fayda sağladığı bir nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylüleri sembolize ediyordu. Ağır vergi yükü altında ve yoksulluğa boğulmuş durumdaki köylülerin batılı tarzda hükümete karşı düşmanlıkları artıyordu. Monarşi ile Bosnalıların arasındaki ilişkinin kırılğan hale geldiği bir anda, Güney Slavlarının birliği ideale odaklanmış Sırp milliyetçileri için diğer bir tahrik nedeni olarak görülen Kosova Muharebesinin yıldönümünde Arşidük Franz Ferdinand Saraybosna'yı ziyaret etmeye karar verdi.

Yukarıdaki genel manzara yabancı yönetici ile yerel nüfus arasındaki ilişkilerin üç yönünü ortaya koymaktadır: ekonomik bağımlılık, kültürel klişeler ve kandaşlığa sadakat.

Bosna-Hersek tuz, gümüş, bakır gibi değerli mineral yataklarına ve diğer doğal kaynaklara sahipti. Aynı zamanda, tarımda modernizasyon, endüstriyel kalkınma ve ulaşım sistemi için zaruri olan altyapının her iki eyaletin ekonomik büyümesi için inşa edilmesi gerekiyordu. Bosna-Hersek bunu gerçekleştirecek bir kapasiteye ve kaynağa sahip değildi. Dolayısıyla, Bosna'nın endüstriyel kalkınması Avusturya-Macaristan'ın çabalarına ve yaptırımlarına bağlıydı. Bu ilişki sömürgeci ve sömürgeleştirilen modeli temelinde şekillendi. Sonuç itibariyle, Habsburg yönetimi altında Bosna-Hersek "bir bölgenin bölgesi" haline geldi.⁵⁶

55 B. Zeman, "The Balkan and the Coming of the War", (İçinde) **The Coming of the First World War**, Oxford University Press, 2001, s. 22.

56 B. Zeman, "The Balkan and...", s. 23.

Diğer bir açıdan bakıldığında, Batı medeniyetinin Doğulu değerler, normlar ve yasalara kıyasla üstünlüğü algısı başından beri Bosna-Hersek'te mevcuttu. Bosna toplumu Batılılaşmak zorunda olan ve böylece diğer Balkan devletlerine model olacak geri kalmış bir toplum olarak tasavvur ediliyordu.

Toplulukların, kişilerin güvenlik ve prestij ihtiyacını karşıladığı; karşılığında kişilerin de topluluklara sadakat gösterdikleri iddiası⁵⁷ Bosna-Hersek'teki nüfusun, özellikle gençlerin, neden Sırp milliyetçiliğine ve Güney Slavları birliği fikrine bağlı hale geldiklerini göstermektedir.

Ivan Berend'in Avusturya-Macaristan idaresinin getirdiği ilerlemeden "milliyetçilerin memnun olmadığı"⁵⁸ yönündeki görüşünün aksine Arşidük Franz Ferdinand'ın suikastı aynı zamanda sosyal ve kültürel bir devrimin sembolüdür. Tepki çoğunlukla köylü ailelerin ilk okur-yazar kuşağı olan Bosnalı gençlerden gelmiştir.

Kaynakça

Batakovič, T. Dušan, **Storm over Serbia: The Rivalry between Civilian and Military Authorities 1911-1914**, Institute for Balkan Studies- Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade.

Berend, T. Ivan, **History Derailed-Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century**, Univeristy of California Press, 2003.

Bringa, Tone, **Being a Muslim The Bosnian Waa-Identity and Community in a Central Bosnian Village**, Princeton University Press, 1995.

Бјелица, Слободан Организација, "Уједињење или Смрт", **Култура Полица**.

Clancy, Tim, **Bosnia and Herzegovina**, Fourth Edition, England, 2013.

57 Daniel Druckman, "Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social Psychological Perspective", **Mershon International Studies Review**, Vol. 38, No. 1, April 1994, s. 63.

58 T. Ivan Berend, **History Derailed-Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century**, University of California Press, 2003, s. 131.

- Crnobrnja, Mihailo, **The Yugoslav Drama**, Second Edition, McGill-Queen's University Press, 1996.
- Djurič, M. Jelena, "Benjamin von Kállay's Role in Bosnia-Herzegovina 1882–1903: Habsburg's Policies in an Occupied Territory", **Journal of the North American Society for Serbian Studies**, 14(2): 211-20, 2000.
- Donia, J. Robert, **Sarajevo: A Biography**, University of Michigan Press, 2006.
- Donia, J. Robert, **Bosnia and Herzegovina-The Proximate Colony in the Twilight of Empire**, *Godišnjak/Jahrbuch*, 42: 197-202, 2013.
- Donia, J. Robert ve Antwerp, J. John, **Bosnia and Herzegovina: A Tradition Betrayed**, London.
- Druckman, Daniel, "Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social Psychological Perspective", **Mershon International Studies Review**, Vol. 38, No.1, April 1994.
- Ersoy, Ahmet; Gorny, Maciej, ve Kechriotis, Vangelis (ed.), **Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945)**, Central European UP, Budapeşte, 2010.
- Friedman, Francine, **Bosnia and Herzegovina A Polity on the Brink**, Routledge, New York&Oxon, 2004.
- Glenny, Misha, **The Balkans: Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2012**, Penguin Books, 2012.
- Kapidzic, Hamdija, **Agrarno Pitanje u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austrougarske Uprave (1878-1918)**, 1972.
- Kraljačić, Tomislav, **Kalajev Režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)**, Sarajevo, 1987.
- Kramer, Alan, **Dynamic of Destruction-Culture and Mass Killing in the First World War**, Oxford University.
- Lampe, John ve Jackson, Marvin, **Balkan Economic History 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations**, Indiana University Press, 1982.
- Malcolm, Noel, **Bosnia: A Short History**, Pan Books, 2002.
- Mutačić, Edin, "Pravno-Historijski Kontekst Agrarne Reforme u BiH poPrvog Svjetskog Rata", **Journal of Economic and Politics of Transition**, Vol. 27, 2011.

Milošević, Borivoje, **Аустроугарска Политика у Босанској Крајини и окупационом раздобљу 1878-1908**, 2010, Архив Републике Српске, (Čevrimići) [Xtp://www.arhivrs.org/Upload/Udruzenje/3_1_2010_5_Glasnik_br1_02.pdf](http://www.arhivrs.org/Upload/Udruzenje/3_1_2010_5_Glasnik_br1_02.pdf).

Obradović, P. Olga, "The Parliamentary System in Serbia 1903-1914", **Helsinki Committee for Human Rights in Serbia**, 2013.

Obradović, P. Olga, **Kakva ili Kolika Država-Oglediopolitičkoj i društvenoj istoriji Srbije XIX-XXI veka**, Ogledi, 2008.

Okey, Robin, **Taming Balkan Nationalism: The Habsburg "Civilizing Mission" in Bosnia 1878-1914**, Oxford University Press, 2007.

Palairot, Michael, **The Balkan Economies 1800-1914: Evolution without Development**, Cambridge University Press, 1997.

Ramet, P. Sabrina, **Thinking about Yugoslavia-Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo**, Cambridge University Press, 2005.

Roman, Eric, **Austria-Hungary & The Successor States: A Reference Guide From Renaissance to the Present**, New York, 2003.

Šuško, Dževada, "Bosniaks & Loyalty: Responses to the Conscription Law in Bosnia and Hercegovina 1881/82", **Hungarian Historical Review**, 3, No. 3, 2014.

Velikonja, Mitja, **Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina**, United States of America, 2003.

B. Zeman, "The Balkan and the Coming of the War", (İçinde) **The Coming of the First World War**, Oxford University Press, 2001.

GÜCÜN BİTTİĞİ NOKTA OLARAK SAVAŞ: BÜYÜK GÜÇ VE ZAYIF HALKA İKİLEMİNDE AVUSTURYA-MACARİSTAN İMPARATORLUĞU

*Ayşe Oyuk**

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini ve kökenlerini inceleyen araştırmaların önemli bir kısmına içerik olarak bakıldığında savaşın başlangıç süreciyle ilgili değerlendirmelerin Almanya'nın sorumluluğu üzerindeki analizler çerçevesinde kurgulandığı görülmektedir. Diğer taraftan, Joachim Remak ve Paul Schroeder gibi akademisyenlerin işaret ettiği üzere,¹ savaşın başlangıç sürecinde Avusturya-Macaristan'ın rolünün de incelenmesi gereği göz ardı edilmemesi gereken önemli bir vurgudur. Diğer taraftan savaşın başlangıç süreciyle ilgili hakim literatür, Avusturya-Macaristan'ı etkin bir aktör olmaktan çok üçlü İttifak içinde Almanya'nın bir uydusu konumuna indirgemektedir. Bu çerçevede, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun özellikle 1867'den Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine siyasi bir varlık olarak incelenmesi Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerinin ve nedenlerinin farklı bakış açıları ile değerlendirilmesine katkı sağlaması açısından önemlidir.

* İstanbul Medipol Üniversitesi Öğretim Görevlisi

1 Joachim Remak, "The Third Balkan War: Origins Reconsidered", *The Journal of Modern History*, Vol. 43, No. 3, September 1971, ss. 353-366; Paul W. Schroeder, "World War I as Galloping Gertie: A Reply to Joachim Remak", *The Journal of Modern History*, Vol. 44, No. 3, September 1972, ss. 319-345.

Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Avusturya-Macaristan'ı savaşı, sınırlı hedefler çerçevesinde başlatan; fakat hem Avrupa sisteminin denge yapısını hem de kendi yıkımını da hazırlayan bir güç olarak hakkıyla değerlendirebilmek adına öncelikle Habsburg Monarşisi'nin ikil işleyişini analiz etmek yerinde olacaktır. Bu anlamda, ikil monarşinin iki ayrı yarısının siyasi sistemleri kısaca incelendikten sonra, imparatorluğun etnik yapılanması ve Avusturya-Macaristan ile Almanya arasındaki ilişkilerin yapısı ele alınacaktır. Akabinde, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun geniş çaplı bir savaşı düşünüp düşünmediği konusu tartışmaya açılacak ve savaş sürecinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun durumu değerlendirilecektir. Bir sonraki kısımdaysa Avusturya-Macaristan'ın Avrupa güç dengesi hiyerarşisi çerçevesinde sahip olduğu büyük güç statüsünden güç dengesinin zayıf halkasına dönüşmesi ve bu çerçevede imparatorluğu güçlü hissettiren ve buna karşılık zayıf hale getiren unsurlar izah edilmeye çalışılacaktır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu

1867 yılında *Ausgleich* düzenlemesi ile ikil monarşi yapısına geçen Avusturya-Macaristan'ın sınırları, kuzeyde Bohemya ve Galiçya'dan, batıda Avusturya'nın eyaletleri olan Vorarlberg ve Tirol dahil, güneyde Dalmaçya kıyılarına ve geniş yüzölçümüyle görece doğuda yer alan Macar Krallığı'na kadar uzanan geniş bir alanı kapsamış; Sırbistan, Slovenya, Hırvatistan, Bosna gibi Slav unsurları barındıran alanlar da bu sınırlar içinde yer almıştır. İmparatorluğun ikil yapısı Germen, Sloven, Slovak ve Çek unsurların ağırlıkla nüfus yapısını oluşturduğu Avusturya ile Macar, Romen ve Slav unsurların ağırlıkta olduğu Macar yönetim alanları üzerine kuruludur. Yönetimsel anlamda Franz Joseph tarafından temsil edilen Habsburg hanedanı ikil monarşinin başında olsa da, Avusturya ve

Macaristan'ın yönetim yapıları ve kurumsal düzenlemeleri birbirinden farklı ve özerk durumdadırlar; buna karşılık, imparatorluğun savaş, dışişleri ve finans bakanlıkları ortaktır. İmparatorluk pek çok etnik grubu içinde barındırmasına karşılık, gerek Avusturya'nın ve gerekse de Macaristan'ın yönetsel yapısındaki hakim unsurlar Avusturya tarafında Germenler ve Macaristan'daki Macarlardır.

Söz konusu yapısıyla Avusturya-Macaristan, 19. yüzyılın uluslaşan diğer Avrupalı devletleri yanında farklı bir yapı olarak durmaktadır. Dickinson Berry, İngiltere'de Avusturya İmparatorluğu ile ilgili yanlış kanıların oldukça yaygın olduğunu, Avusturyalı dendiğinde tek bir ulusun kastedilip kastedilmediğinin bile bilinmediğini ve Avusturya'ya özgü bir dilin var olup olmadığına dair tereddütlerin olduğunu ifade etmektedir. 1910 yılına ait istatistikleri inceleyen yazar, Avusturyalı kavramının bir milliyeti ifade eden bir terime tekabül etmediğini, Almanlar ve Macarların nüfustaki oranlarının verilirken ayrıca "Avusturyalı" ibaresinin geçmediğini gözler önüne sermektedir. 13. yüzyılın yaklaşık son çeyreğinden beri (1273 yılından itibaren) Habsburg Hanedanı olarak bilinen ve onun değişmez unsuru olarak var olan Avusturyalıların ayrı bir etnik topluluk, ırk olarak istatistiklere yansımamış olması ilginçtir. O yüzden bu çalışmada, Avusturya'daki Almanlar ifadesi geçtiğinde Avusturya'nın yerli halkının kastedildiğinin bilinmesi gerekmektedir. Habsburg Monarşisi'nde Macarlar ve Almanlar yönetici pozisyonunda yer alırken, diğer halklar tebaa ya da fethedilen uluslar olarak anılmaktadır. Habsburg Hanedanlığı ve Macaristan arasındaki uzlaşmanın Macaristan öncülüğünde gerçekleştiğini dile getiren yazar Macaristan'ın bu

tarihten önce küçük ölçekte bir imparatorluk gibi varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir.²

Macaristan'ın 1867 uzlaşısından önce de özerk bir parlamentosunun olduğu, hatta Avrupa'daki ilk parlamentolardan birinin Macar parlamentosu olduğu görülmektedir. Avusturyalıların kendilerini Almanlaştırma teşebbüsleriyle mücadele eden Macarlar, bunun eş değerini kendi yönetim alanlarındaki tebaalarına özellikle de Slav ve Romenlere Macarlaştırma politikaları yoluyla yapmışlardır. Ülkeyi Macarlaştırma politikası güden Macar yönetimi Macar olmayanların en temel siyasi haklarını reddetmişlerdir.³ Macaristan ile ilgili bir diğer nokta dil konusunda izlediği sıkı politikadır. Resmi dil ve eğitim dili Macarca iken, yerel otoriteler hukuken işletme sahiplerinin ve vatandaşlarının hangi dili kullanacağına karar verme hakkına sahipti. İkili yönetim döneminde Macaristan'daki siyasi partiler ise Hırvatistan Milliyetçi Parti ve Hak Partisi'dir, ki bu ikinci parti sadece Macarlardan değil, Sırp ve Hırvatlar'dan meydana gelen sağ eğilimde milliyetçi bir çizgiye sahiptir.⁴

İkili monarşinin diğer yarısına bakılacak olursa, Avusturya kağıt üstünde demokrasinin ve realitede de mutlakiyetçiliğin ilginç bir karışımını sunmaktadır.⁵ Bir hükümet sistemi şeklinde işleyen Avusturya kısmında toprak ve halk yöneten sınıfın mülkü olarak muamele görmektedir. Avusturya yönetimi Macaristan'dan farklı olarak parlamentoya karşı sorumlu değildi, imparatora karşı sorumlu idi.⁶ Sosyalizmle tanışması 1880'leri

2 F. May Dickinson Berry, *Austria-Hungary and Her Slav Subjects*, London, George Allen&Unwin Ltd., 1918, s. 26.

3 F. May Dickinson Berry, *Austria-Hungary...*, s. 27.

4 Ian D. Armour, *A History of Eastern Europe, 1740-1918: Empires, Nations and Modernisation*, 2nd Edition, New York, Bloomsbury Academic, ss. 207-209.

5 F. May Dickinson Berry, *Austria-Hungary...*, s. 27.

6 Ian D. Armour, *A History of Eastern...*, s. 203.

bulan Avusturya'da; siyasi fraksiyonlar sosyal demokratlar, Hristiyan sosyalistler ve anti-semitist Alman milliyetçiler olmak üzere üç grupta toplanmaktaydılar. 1907'de seçilen mecliste her uyuşa belli sayıda koltuk tahsis edilmiştir. Armour'a göre demokratik temsil Avusturya'nın yönetimini daha kolay hale getirmemiştir ve uyruk tartışmaları da sona ermemiştir.⁷ Yönetimin hükümet sistemi olarak anılmasının arkasında yatan özellikler üç başlıkta özetlenebilir:

1. Hükümetin resmi görevlileri kapalı bir bürokrasiyi şekillendirmektedir.
2. Ruhban sınıfı bir kiliseyi temsil etmektedir.
3. Düzenli orduya mensup askerler 11'inden itibaren eğitilmekte ve halktan ayrı elit bir sınıfı teşkil etmektedir.⁸

Monarşinin her iki yarısında da göze çarpan gerek Macar gerek Avusturyalı yöneticilerin yönetilenlerin refahını sağlama amacı gütmedikleri; birinin krallığın öbürünün ise imparatorluğun çıkarları uğruna çalışıyor olduğudur. Metinlerin çoğunda (Armour 2012, Taylor 1948, Dickinson Berry 1918) öne çıkan husus monarşideki Polonyalıların ve Çeklerin diğer azınlıklara karşı bir ayrıcalığa sahip olduklarıdır. Bunun bir nedeni, Alman ve Macarlardan sonra en büyük nüfus yoğunluğuna 8,5 milyonla Çek-Slovakların sahip olması ve monarşide toplamda 24,5 milyon Slav'ın yaşıyor olmasında ve bağımsız bir devlet kurmaları ihtimaline karşı monarşinin Çeklere toleranslı davranmış olmasında görülebilir. Çekler, tebaası bulunduğu hükümetle aralarında bir gedik açmışlardır. 1861 Anayasası'nın 14. paragrafında karar alımında önceliğin emperyal düzende olduğu ifade edilmiştir. Avusturya

7 Ian D. Armour, *A History of Eastern...*, s. 206.

8 F. May Dickinson Berry, *Austria-Hungary...*, s. 28.

1878 yılı sonrasında Bosna'ya yol, otel gibi yapılar yaparak her ne kadar bir tür “medeniyet götürme” misyonu üstlenmiş görünse de Bosna-Hersek'e fethedilmiş bir bölge olarak muamele etmiş ve Avusturya çıkarına Bosna'yı sömürmüştür.⁹ Bosna-Hersek'i mülkü haline getirmekle ise Habsburg monarşisi bir uyruk problemini çözmeyi üstlenirken kendi çöküşünü hızlandırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde yönetsel reformların ve uyruklar ile ilgili düzenlemelerin hayata geçirilememiş olması Çek ve Güney Slavlar gibi uyrukların kendi ulus bilinçleri çerçevesinde birleşmelerini kolaylaştırmıştır. Bu anlamda, Çek ve Güney Slavların Viyana Parlamentosu'na yansıyan talepleri Avusturya'daki tüm güney Slav eyaletlerinin birliğinin bir devlete dönüşmesi, Avusturya-Macaristan'a tabi uyrukların sorunlarının Avusturya-Macaristan'ın iç meselesi olarak değil de uluslararası bir mesele olarak görülmesi ve farklı uyruklara bir bütün olarak değil; bir bütünün parçaları olarak muamele edilmesi başlıklarında şekillenmiştir.¹⁰ Diğer taraftan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisindeki tebaanın, özellikle Hırvatların, bir federe devletin kurulması gibi talepleri de vardır ki, bu hususa metnin ilerleyen kısmında değinilecektir.

Savaş ve Slav Milliyetleri

Çok kültürlü bir etnik yapı arz eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bu yapıyı imparatorluğun ikil yönetim yapısı içinde temsil edememesi ve bu konuda reform girişiminin yokluğu, hakim unsurlar dışında kalan uyrukların yönetim karşısında farklı tutum ve taleplerini öne çıkarmıştır. Bu taleplerden kimi imparatorluğa ve krala sadakatini ilan ederek mevcut yapının yeniden düzenlenmesi, kimi de Habsburg

9 F. May Dickinson Berry, *Austria-Hungary...*, s. 30.

10 F. May Dickinson Berry, *Austria-Hungary...*, ss. 35-36.

monarşisi dahilinde federe bir devlet kurma yahut monarşinin egemenliğinden ayrılarak tam bağımsızlığını ilan etme yönündedir. Henig gibi Birinci Dünya Savaşı'nı bir yönüyle Avusturya-Macaristan'ın imparatorluğun çok kültürlü dokusuyla hakkıyla baş edememesinin bir göstergesi olarak kabul edenler de vardır. Henig, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç noktası olarak Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş açmasını saldırgan ve saygısız bir tutum olarak değerlendirilmiş, kendi iç problemlerini çözmeye istidadı olmayan ya da bu iradeyi gösteremeyen bir güç olarak Avusturya-Macaristan'ın tabiri caizse bütün Avrupa'yı kaosa sürüklemiş olduğunu yazmıştır.¹¹

Henig'in tespitini Avusturya-Macaristan'ın geçirmekte olduğu yönetsel sorunlar ile desteklemek doğru olacaktır. İmparatorluk içinde yönetimden uzak tutulan halklar belli bir ulus bilincine ulaşmış oldukları Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde imparatorluğun yapısının yeniden düzenlenmesi yönünde talepkar durumdaydılar ve bu konudaki politik taleplerini daha keskin söylemler haline getirmişlerdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde yaşayan Hırvatlar, Habsburg monarşisi altında kurulacak bir federe devletin hayalini kurmuşlardır. Slav tebaa arasında İlirizm'den Yugoslavizm'e, Yugoslavizm'den Kroatizm'e uzanan ve burada adı zikredilmeyen farklı hareketler ortaya çıkmıştır. Böylesine bir söylemin önemli bir nedeni bulunmaktaydı. Doğu Avrupa'da emperyal politikalar izleyen Almanya ve Rusya'ya karşı zayıf kalması muhtemel bir politik oluşuma karşı, Habsburg monarşisinin şemsiyesi altında kurumsallaşmak daha cazip gelmekteydi. Almanya'nın *Drang nach Osten*¹² politikasından ve Rusya'nın Panslavizm'inden kaçan Hırvatlar diğer güney Slavlarla birlikte

11 Ruth Henig, *The Origins of the First World War*, 2nd Edition, London and New York, Routledge, 2001, s. 41.

12 Almanya'nın doğuya doğru genişleme arzusunu ifade etmektedir.

(kon-)federal bir Yugoslav devletin kurulmasından söz etmişlerdir. Birleşik Almanya'ya karşı Austroslavizm'i benimseyen Slavların olduğunu dile getiren Demir, Austroslavizm'in Pañslavizm'den içerik olarak farklılaştığını; Panslavizm'de Rus önderliği söz konusu iken, Austroslavizm'de Slavların iktidara katılım ve ortaklık talep ettiklerini ileri sürmüştür. Bunun için önerdikleri ise beşli yönetimden oluşan -Avusturya ve Macaristan'ın yanı sıra Çek, Galiçya ve Hırvat yönetimi-bir federe devlettir.¹³

Sloven yazar Bogumil Vosnjak ise Birinci Dünya Savaşı ile ilgili sorunsalın bütün dünyanın Avusturya-Macaristan'a değil de Almanya'ya odaklanmasında görmektedir. Yugoslav Komitesi'nin milliyetçi üyelerinin Avusturya'ya karşı amansız bir mücadele yürüttüklerini dile getiren yazara göre, Yugoslavlar, Avusturya'nın parçalanması politikasının Avrupa ile ilgili bir zorunluluk ve İngiltere'nin dünya gücü olma yolundaki tekamülü için bir şart olduğunun farkındaydılar. Habsburg Monarşisi'nin "*Avrupa'nın hasta adamı*" olarak ifade edilmesi konusunda Vosnjak da Schröder ve Taylor ile hemfikirdir. Vosnjak'a göre, Avrupa, Avusturya-Macaristan'ın koşulsuz yok olmasını istemektedir ki bunun için gereken son şok Birinci Dünya Savaşı idi.¹⁴ Avusturya-Macaristan ile Osmanlı arasında ilginç bir analogi kuran yazar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu merkez Avrupa'nın Osmanlısı olarak tanımlamaktadır. Aradaki tek fark ise ki Habsburg Monarşisi'nin doğulu kardeşi Osmanlı'dan daha batılı olmasıdır.¹⁵

13 Hakan Demir, "Hırvatistan'da Yugoslavcılık Düşüncesi, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II/2, 2013, ss. 143-152.

14 Bogumil Vosnjak, *A Dying Empire, Central Europe, Pan-Germanism and the Downfall of Austria-Hungary*, London, George Allen&Unwin Ltd., s. 94.

15 Bogumil Vosnjak, *A Dying Empire...*, s. 94.

Almanya için Avusturya'nın varlığının neden gerekli olduğunu düşünen tek yazar olmayan Vosnjak, Almanya'nın Avusturya'yı kendisine en iyi müttefik olarak gördüğünü iddia etmektedir. Almanya'nın Avusturya'yı nasıl algıladığını anlamaya çalışırken Bismarck'ın benzetmesine başvurur. Bismarck'a göre Avusturya, "*kötü tuğlayla örülmüş bir binadır, fakat -çimentosu yani binayı ayakta tutan unsur- Avusturya'nın birinci sınıf Alman halkıdır*".¹⁶ Vosnjak'a göre, Almanya'nın Avusturya'yı kendi yanına katması Avrupa güç dengesini tahrif etmiştir. Bismarck, Avusturya ve Almanya'yı birleştiren noktanın Avrupa güç dengesindeki ve Almanya'nın geleceğindeki çıkarı olduğunu beyan etmiştir. Başka bir ifadeyle, bu durum, Almanya'nın kendi liderliğinde bir Orta Avrupa için Avusturya'yı yanında tutmak istemesine bağlanabilir. Vosnjak, Almanya'nın koruması altındaki bir Avusturya-Macaristan'ın Avrupa'daki güç dengesi lehinde olmayacağını iddia etmektedir. Bismarck da Avrupa'nın varlığını Avusturya'nın devamlılığına bağlar. Avusturya'nın var olması Almanya için bir zorunluluktur.¹⁷ Vosnjak'ın eseri pek çok tespitte bulunup birçok iddiayı ortaya koymakla yetinmiş; aynı zamanda bu iddialarını argümanlarla, örneklerle desteklememiştir. Bu yüzden olsa gerek metin, yazarın önyargı ve öznelliğinden uzak kalamamıştır. Özetle Almanya'nın istediği kendine bağımlı, fakat yıkıma uğramayan bir Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'dur. Yani ya "Almanya ile beraber yöneten ırk olacak ya da yok olacak" bir Avusturya-Macaristan resmiyle karşı karşıya kalınmaktadır.

Dickinson Berry, Habsburg Monarşisi'nde güney Slavlardan oluşan tebaanın durumunun yalnızca monarşiyi değil, Almanya'yı da yakından ilgilendirdiği savını ortaya koymaktadır. Ona göre, Güney Slav sorununun monarşi sınırları

16 Bismarck 1867'den aktaran Bogumil Vosnjak, *A Dying Empire...*, s. 96.

17 Bismarck 1867'den aktaran Bogumil Vosnjak, *A Dying Empire...*, s. 96.

içerisinde çözölememesi Avusturya-Macaristan'ı etkileyeceğı gibi Almanya'nın lider konumunda olduğı bir Orta Avrupa ekonomik birliğı düşünceşini gerçekteşirmesine de engel teşkil edecekti. Berry, Almanya'nın büyük bir savaşta amacının Orta Avrupa düşünceşinin gerçekteşirilmesi olduğunu iddia etmektedir ve 'bu çerçeve de Avusturya Macaristan'ın Slav taleplerince düzenlenmiş bir uyruklar devletine dönüşmesi, en azından üçlü temsilli bir monarşie dönüşmesi Almanya'nın planlarının başarısızlığı uğramasına denkti.¹⁸ Buradan hareketle savaşın amacının, Almanya açısından Orta Avrupa hegemonyası (*Mitteleuropa*) hayalinin öncüsü olma arzusuyla birleştieğı iddia edilebilir ve bu öncü rolü Almanya'ya biçen olduğı gibi Avusturya'nın lider olabileceğini düşünen yazarlar da bulunmaktadır. Evans'a göre, Orta Avrupa ihtiyacının saptanması Avusturya'nın Almanya'dan dışlanmasıyla örtüşmüştür.¹⁹ Almanya açısından Orta Avrupa hayali Orta Avrupa Devleti ya da Devletler Birliğı ve Balkan yarımadasının dahil edilmesi olmak üzere iki temel düşünceye dayanmaktadır. Orta Avrupa fikrinin gerçekteşirilmesi ise Çeklerin ve güney Slavların bağımsızlıklarını ilan etmemelerine bağı görünmektedir.²⁰ Buna karşın Avusturya-Macaristan kendi tebasının haklarıyla ilgili çözümü monarşinin sınırları içerisinde idari bağımsızlık veya özerklik tanıma olarak görünmektedir. Bu dönemde Çekler otonom bir devlet için görüşmeler yapmaktadır ki daha sonra kurulacak olan Çekoslavakya'nın kurucusu olacak Masaryk bu anlamda önemli bir figürdür. Dickinson Berry'e göre, ne Avusturya ne de Macaristan monarşie içerisinde otonom veya federe bir devlete sıcak bakmaktadır.

18 Bismarck 1867'den aktaran Bogumil Vosnjak, *A Dying Empire...*, s. 37.

19 R. J. W. Evans, *Austria, Hungary and the Habsburgs: Central Europe c. 1683-1867*, New York, Oxford University Press, 2006, s. 293.

20 F. May Dickinson Berry, *Austria-Hungary...*, ss. 40-41.

Bununla beraber Macarlar farklı uyrukları yönetemeyeceklerini ikil monarşi döneminde de göstermişlerdir. Avusturya'nın daha etkili bir devlet olabilmesi ise Alman müttefikinin etkisinden kurtularak Avrupa'da yeni bir rol oynayabilmesine bağlıdır.²¹

Avusturya-Macaristan dış politikasının genel özelliklerine bakıldığında monarşinin potansiyel düşmanlarla antlaşma yapmak suretiyle milliyetçi, toprak amacı güden tehditleri bertaraf etmeye çalıştığını müşahade etmek mümkündür. Buna örnek olarak Sırbistan, İtalya ve Romanya ile 1880'lerde yapılan anlaşmalar gösterilebilir. Sırbistan yöneticileri, Viyana'nın rızası olmadan başka devletle anlaşma yoluna gitmemiştir. 1902'de Sırbistan'da meydana gelen darbe ve hanedan değişikliği ertesinde Sırbistan'ın Rusya'ya yaklaşması ve Bosna meselesi Sırbistan ve Avusturya-Macaristan arasında gerilime yol açmıştır. Avusturya'nın Sırp ihraç mallarına uyguladığı boykot (Domuz Krizi) ve Bosna'nın Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı Sırbistan'da memnuniyetsizlik yaratmış ve 1906-1911 yıllarında Sırbistan'ın monarşiyle ekonomik ilişkilerini kesmeye cesaret edebilecek duruma gelmesine sebebiyet vermiştir. Bu tarihlerden itibaren Habsburg karar alma mekanizmasında askeri çözümlerin öne çıkması, gerek sivil ve gerekse de askeri karar alıcıların Sırbistan'ı düşmanca bir rakip olarak algılamalarına ve bu çerçevede Sırbistan'ı ulaşma potansiyeli olduğu konuma varmadan elemeye kesin karar vermiş olmalarına işaret etmektedir.²²

Savaşı İstemek

Tarihsel sorgulamada savaşı başlatmaktan sorumlu olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gerçekten bir "Avrupa Savaşı" hayal ediyor muydu? Habsburg Monarşisi'ni savaşı başlatmaya

21 F. May Dickinson Berry, *Austria-Hungary...*, s. 43.

22 Ian D. Armour, *A History of Eastern...*, s. 211.

yönelten bir teşvik ve tahrik söz konusu muydu? Genel kanaat büyük bir Avrupa savaşının düşünülmediği ve savaşın beklenmeyen bir şok olduğu, düşmanlığın Avusturya-Macaristan ve Sırbistan ile sınırlı olduğu yönündeydi.²³ Schröder'in İngiltere'nin asıl çevrelemek istediğinin Almanya değil de Avusturya-Macaristan olmasının ilginçliğini gözler önüne seren bir diğer durum da daha savaş yıllarında İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın karşı karşıya gelmiş olmasının tuhaf karşılanmasıdır. Ludwig, İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın daha önce savaşmadığını, Napolyon Savaşları'nda ise Fransa'ya karşı beraber savaştıklarını ve bu iki ülkenin ilişkilerinin içten olduğunu ifade etmiştir.

Fromkin'e göre, önem arz eden soru, neden daha öncesinde savaştan kaçınılabilirken 1914'te bunun başırlamadığı sorusudur. Ona göre, önceki krizlerde -Balkan Savaşı da buna dahil- savaş istenmezken, 1914'teki krizde bir savaş arzulanmaktadır. Bu anlatımda da Avusturya'nın savaş istemesi gibi bir olguyla karşı karşıya kalınmaktadır. Yazar, 1914'te her iki gücün de savaşı istediğini; öncekilerde Almanya'nın savaş istememesinin Avusturya'ya güvenmemesinden ileri geldiğini dile getirmektedir. Karşılıklı bu arzu, Avusturya'yı lokal savaşın, Almanya'yı dünya çapındaki savaşın başlatıcısı konumuna getirmiştir.²⁴ Fromkin, bu ifadeyle savaş isteme sorumluluğunu yalnızca bu iki ülkeye yüklemiş görünmemektedir. Onun nezdinde bir ya da daha fazla kişi savaşı başlatmıştır. Her ülkede biri savaşın başlangıcından mes'uldür: Almanya'da Moltke, Avusturya'da Hötendorf, Sırbistan'da Princip ve daha niceleri...²⁵ Fromkin, Birinci Dünya Savaşı'nı -biri Habsburg

23 Ernest Ludwig, *Austria-Hungary and the War*, New York, J. S. Ogilvie Publishing Company, 1915, s. 26.

24 David Fromkin, *Europe's Last Summer: Who Started the Great War in 1914?*, New York, Alfred A. Knopf, s. 299.

25 David Fromkin, *Europe's Last Summer...*, s. 300

diğeri Almanya tarafından başlatılan- iki savaştan müteşekkil bir savaş olarak yorumlamaktadır. Büyük Avrupa güçleri arasında güç sıralamasıyla ilgili olan mücadelede her iki ülke de oldukları yerde kalmak için bu savaşı başlatmıştır.²⁶

Ludwig'in çalışmasında öne çıkan bir diğer nokta, İngiliz diplomatların Avusturya ve Almanya'yı Sırbistan'a savaş açmak için teşvik ve tahrik etmiş olmalarıdır. Viyana'daki İngiliz büyükelçisi Sir Fairfax Cartwright'ın 1909 Viyana Allgemeine Zeitung gazetesi editörüne ifadeleri şu şekildedir:

"Savaş! Ve birileri seni durdurmadan önce Sırbistan'ın üstesinden gel. Sırbistan'ın sonu bütün Avrupa için bir iyilik olacaktır".²⁷

Bu ve benzeri ifadeleri İngiltere'nin Almanya-Avusturya tarafına sempati duyduğuna işaret olarak gören Ludwig'in bu tutumu biraz optimist görünmektedir. Almanya ve Habsburg dışındaki Avrupa'nın da Sırbistan'a karşı bir sempati duymadığını ve aslında Sırbistan'ın ilerde Avrupa'nın büyük bir kısmı için baş ağrısı olmaktansa önceden engellenmesi gereken bir ulus olduğunu düşünen büyükelçinin Sırbistan'dan kurtulma işini Avusturya-Macaristan'a vermiş olması düşüncesi daha gerçekçi görünmektedir. Daha savaş yıllarında yahut savaşın bitmesine yakın yayımlanan bu eserler birinci ağızdan tanıklıklar olması hasebiyle değer taşıdığı gibi yazarlarının değer ve inançlarını da olduğu gibi yansıtmaları yönüyle tarafsız olamamışlardır. Hesse'nin Rhein'daki son büyük dükü olan Ludwig de bunlardan biridir, ki Grand Dük Ludwig IV. ve İngiltere-İrlanda prensesi Alice'in oğlu olarak hem İngiltere hem Almanya tarafından etkilenmiş olma ihtimali söz konusudur. Ludwig'in çalışmasında vurguladığı ana fikir, Avusturya-Macaristan'da geçirdiği günlerde Avusturya'daki savaş coşkusunun pek çok

26 David Fromkin, *Europe's Last Summer...*, s. 311.

27 Ernest Ludwig, *Austria-Hungary...*, s. 28.

şekilde gözle görülür olduğudur. Örneğin, kendi geleceklerini ve mutluluklarını monarşinin geleceğiyle ilintilendiren Bohemyalılar, teoride herkes gibi savaş fikrinden nefret etseler de Rusya ile bütünleşme tehlikesinden uzak olmak adına savaştan ve monarşiden yana bir tutum sergilemişlerdir.²⁸ Diğer Slavlar suskunken parlamentodaki Polonyalılar savaşa destek verdiklerini deklare etmişlerdir.²⁹

Fremdenblatt gazetesinde yayımlanan bir makalede Avusturya-Macaristan'ın mobilizasyonu bir savunma tedbiri olarak ele alınmıştır. Buna göre, Avusturya-Macaristan geçmişten savaşa dek bir barış gücüdür ve içerisinde ne fetih ne de zafer arzusu taşımıştır.³⁰ Durum böyleyse Bosna'nın Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmiş olması ve hakeza Sırbistan'a savaş açması ne ile açıklanabilir? Ludwig, çalışmasında Avusturya'daki ve Macaristan'daki savaş coşkusu ayrı ayrı ele almıştır. Macaristan tarafına bakılacak olursa, savaş arzusunu Avrupa'nın Avusturya-Macaristan'ı ikinci "*hasta adam*" addetmesinden bir kaçınma olarak okumak mümkündür.³¹ Bu kaçınma, savaşın sadece Sırbistan'da sınırlı kalmasına yönelik arzuyu da içermektedir. Estergon başpiskoposu Reverend John Csernoch istenen barışın niteliğini şu sözlerle dile getirmiştir:

*"Bizim istediğimiz savaş değil barıştır; fakat yaşama olanağı sağlayan ve ölüm ya da neslin tükenmesine yol açmayan bir barış."*³²

Bu ifadelerden çıkarılacak bir sonuç, hayatiyet veremeyen bir barışın savaştan daha iyi olmayacağı manasını taşıyor

28 Ernest Ludwig, *Austria-Hungary...*, s. 31.

29 A. J. P. Taylor, *The Habsburg Monarchy. 1809-1918*, London, Hamish Hamilton, 1948, s. 235.

30 Ernest Ludwig, *Austria-Hungary...*, s. 34.

31 Ernest Ludwig, *Austria-Hungary...*, s. 36.

32 Ernest Ludwig, *Austria-Hungary...*, s. 37.

görülmektedir. Peki, bundan hareketle Sırbistan'a açılacak bir savaş ehven-i şer olarak düşünülmüş olabilir mi? Böyle düşünülmüş olsa bile bu sonucu değiştirmemektedir ki Sırp Ortodoks halkın temsilcileri İmparator ve Kral'a sadakatlerini ve yapılan suikastı kınadıklarını bildiren bir mesaj göndermiş olmalarına rağmen Avusturya'nın Sırbistan'a açtığı savaşı önleyememişlerdir.

Savaş Sürecinde Avusturya- Macaristan İmparatorluğu

Schierbrand'a göre, savaş, Avusturya-Macaristan'ın yeniden uyanışı gibi bir mucizeyi beraberinde getirmiştir. Eski imparatorluk savaş boyunca sadece muazzam bir sınava tabi tutulmakla kalmamış, bir ihya sürecine de maruz kalmıştır. Ortak bir tehlike ateşi Avusturya ve Macaristan'ı birbirine kaynaştırmıştır.³³

Vatanseverlik adı altında Macarlaşma politikasıyla baskı altında tutulan azınlıkların sadakati ise göstermelik, içten olmayan bir sadakatti.³⁴ Tebaanın yönetimden memnuniyetsiz olduğu ve çözülmenin yaşandığı tek yer elbette sadece Macaristan değildi. Monarşinin her iki yarısında da aynı huzursuzluk hissedilmekte olmasına rağmen bu memnuniyetsizliğin idrak edilmesi çok uzun yıllar almıştır. Azınlıklar bazında artan hoşnutsuzluğun bir göstergesi olarak dış göç Avusturya'nın da Macaristan'ın da ekonomik yaşamını tehdit eden bir unsur haline gelmiştir, ki savaştan kısa bir süre önce gerçekleşen dış göçü engellemek için her iki hükümet de zorlayıcı tedbirlere başvurmuştur.³⁵ Bu önlemlerden biri özel bir izin haricinde

33 Wolf von Schierbrand, *Austria-Hungary: The Polyglot Empire*, New York, Frederick a. Stokes Company, 1917, s. 183.

34 Wolf von Schierbrand, *Austria-Hungary...*, s. 182.

35 Wolf von Schierbrand, *Austria-Hungary...*, s. 182.

17-35 yaşındaki erkeklerin ülkeden ayrılmasının yasaklanması olarak ortaya çıkmıştır.

Avusturya ve Macar yönetimlerinde farklı uyrukların ve yöneten sınıfın kaygıları muhtemelen farklı olmuştur. Schierbrand'ın gözlemlerine göre, ortalama Avusturyalı köylülerin düşündükleri yeni bir yönetim altında daha iyi şartlar altında yaşayıp yaşamayacakları, vergilerinin daha az olup olmayacağı ve özetle hayatlarının savaştan sonra daha kolay olup olmayacağı sorusudur ki; onların bilmeden karar verdikleri şey “*bildikleri bir şeytandan yeni birine kaçı*” andırmaktadır.³⁶ Bu ifadeyi, halkın savaşı istediği yönünde okumak da mümkündür. Yazar Antant Devletleri'nin muhtemel savaş hedeflerinin Avusturya-Macaristan'a sahip olmak düşüncesi olduğunu iddia etmiştir. Vatanseverliğin Ferdinand'ın katline dek görünür bir tarafının olmadığını vurgulayan yazar cadelerde ya da binaların tepesinde hemen hiç Avusturya bayrağının görülmediğini Macaristan bayrağına daha da nadir rastlandığını ve suikast itibarıyla bütün insanların bir anda vatansevere dönüşmekle kalmayıp aşırı milliyetçi şovenistlere döndüğünü dile getirmektedir. Eski imparatorluğu yarım yüzyıldır uykuda olan bir devlet olarak tahayyül eden yazar, Sırbistan'ı “*aşağılık bir cüce*” olarak nitelendirmektedir. Dışişleri bakanı Berchtold ve Tisza, “*cüce*” olarak gördükleri küçük Sırbistan'a karşı en acımasız tedbirleri almaktan geri durmamışlardır.³⁷ Yazarın bu noktada Sırp azınlığı için “*cüce*” imgelemini kullanmış olması ilginçtir, ki bu perspektifte belki imparatorluk için de “*uyuyan*” dev imgelemi kullanılabilir.

Schierbrand'ın anlatısı, Ludwig'inkiyle Avusturya-Macaristan'ın savaşı istemesi ve savaş coşkusunun hissedilebilirliği konusunda

36 Wolf von Schierbrand, *Austria-Hungary...*, s. 184.

37 Wolf von Schierbrand, *Austria-Hungary...*, s. 188.

örtüşmektedir. Schierbrand'a göre, savaşa şölene gider gibi giden bir ulus varsa o da tüm ihtirasıyla Avusturya-Macaristan idi, ki daha savaşın ilk günlerinde “hiçbir zaman iyileşmeyecek yaraların” açılmasına sebep olmuştur.³⁸ Savaş mahkumlarının Viyana'ya varışına şahit olan yazar Avusturya-Macaristan'ın aldığı savaş esirlerinin durumlarına dair de bilgi aktarımında bulunmuştur. Polonya'nın güneydoğusunda bir şehir olan Przemyśl'in düşüşü imparatorluk tarafından erişilemeyecek bir nokta gibi görüldüğünden stratejik, sembolik önemi haizdir.³⁹

Viyana'nın entelektüel kültürü ve savaşın arefesinde bu kültürün hinterlandının bilimsel bir ilgi odağı olduğuna dikkat çeken Evans, Barbara Tuchman'ın “The Proud Power” kitabıyla Anglo-Amerikan dünyanın ve Batı Avrupa'nın savaştan önceki portresine bakmanın bilimsel olarak yeterli olmadığını savunmakta ve “savaşın ilgili ülkelerin tecrübe ve kültüründen türüyor olduğu” düşüncesini sadece yanlış değil; aynı zamanda modası geçmiş bir düşünce addetmektedir.⁴⁰ Yazar, ayrıca entellektüeller ve Habsburg devleti arasındaki ayrılık düşüncesine bir eleştiri getirmiş ve entellektüellerin savaşa ve savaş sürecindeki Habsburg yönetimine olan tutumlarından alıntılarla bu eleştiriye örneklendirmiştir. Habsburg Monarşisi içerisinde profesörlerin savaşa karşı nasıl bir tutum takındığını inceleyen Klein, düşmanlıkların ve savaşın ortaya çıkışına olan tepkinin Brandl, Schröer ve Eichler gibi profesörler kandaında coşkulu bir vatanseverlik şeklinde olduğunu vurgulamıştır. Innsbruck Üniversitesi öğrencilerinin %12'sinin savaşa hayatını kaybetmesi gerçeği de üniversite bazında savaşa nasıl

38 Wolf von Schierbrand, *Austria-Hungary...*, s. 190.

39 Wolf von Schierbrand, *Austria-Hungary...*, s. 194.

40 R. J. W. Evans, “The Habsburg Monarchy and the Coming of War”, *The Coming of the First World War*, R. J. W. Evans and Hartmut Pogge von Strandmann (ed.), Oxford, Clarendon Press, 1988.

yaklaşıldığını anlamlandırmak açısından önemli bir örnektir. Brandl ve Eichler'in milliyetçi tutumu ise ileriki yıllarda sosyalizmle evrilmiştir.⁴¹

Büyük Güç ve Zayıf Halka İkileminde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu

Armour'a göre, Avusturya'nın büyük güç addedilmesi Macaristan'la 1867'de kurduğu ittifaktan sonra olmuştur.⁴² Armour'un temel argümanı, Avusturya ve Macaristan arasındaki birleşmenin Habsburg Monarşisi'nin büyük güç olarak işlev görmesine olanak tanıdığı bununla beraber bu uzlaşmanın monarşiyi içten içe zayıflattığı yönündedir. Monarşinin çok uluslu yapısından doğan uyruklar arası kronik çatışma monarşinin zayıfladığı gerçeğini daha da görünür hale getirmiştir. Avusturya'nın büyük güçler arasında anılması gerçekten Macaristan'la birleşip coğrafi olarak da büyümesinden mi kaynaklanmıştır? Avusturya-Macaristan'ı büyük güç yapan şey nedir ve şayet büyük bir güçse onu güçsüzleştiren ne olmuştur?

"Savaşı kim başlattı, kim durdurabilirdi, savaş önlenebilir miydi?" gibi sorular Avusturya'nın savaşı başlatmadaki gücünü, potansiyelini anlamaya katkıda bulunabilecek sorulardır. Avrupa'nın bu savaşı istediğini ve bu yolda ağır ağır hareket ettiğini ileri süren Fromkin, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın; Avusturya'nın Sırbistan'a açtığı savaşı durdurmak için daha farklı bir şey yapamayacağını, bu savaşın sadece Almanya tarafından sınırlanabilecek bir savaş olduğunu iddia etmiştir. Ona göre barış kelimesi Avusturya lehine güvenlik altına alınmış ve bu anlamda Sırbistan aşırı cezalandırılmıştır.⁴³ Yazarın bir diğer

41 Holger Klein, "Austrian (and Some German) Scholars of English and the First World War", *The First World War as a Clash of Cultures*, Fred Bridgham (ed.), Camden House, USA, 2006, s. 248.

42 Ian D. Armour, *A History of Eastern...*, s. 201.

43 David Fromkin, *Europe's Last...*, s. 297.

iddiası bu savaşın önlenebilir bir savaş olduğudur. Fromkin'in anlatısında göze çarpan daha cesur, daha güçlü ve savaş kararı alma yahut savaşı durdurma konusunda bir iradeye sahip bir Avusturya-Macaristan iken, Schröder'in metninde çevrenleme teziyle savaş kararı alma durumunda bırakılan ve köşeye sıkışan, aldığı savaş kararıyla daha da güçsüz hale gelen bir Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'dur. Schröder'in metninde savaşın ardındaki itici güç Almanya'nın bir dünya gücü olma arzusu olarak tasvir edilmektedir. Schröder'in "*Galloping Gertie*" durumu olarak tanımladığı Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasında, büyük güçlerin devlet adamlarının ve askeri liderlerinin her nerde olurlarsa olsun kendilerini kontrol edilemez güçlerin elinde hissetmeleri rol oynamıştır. Fromkin ve Remak gibi Schröder de savaşın neden tehir edildiği ve neden 1914'e kadar gerçekleşmediği sorusunu sormakta, hatta bu soruyu çalışmasının merkezine yerleştirmektedir. Ona göre sistemin çöküşü konusundaki temel unsur Avusturya-Macaristan'dır. Avusturya'yı sistemin stabilize eden bir üyesinden yıkıcı bir üyesine çeviren sadece kendi iç zafiyeti değil; Almanya'nın bir dünya gücüne erişmeyi amaçlayan politikası ve İngiltere'nin de bu yöndeki politikalarıdır. Bir diğer temel argümanı, İtilaf Devletleri'nin ve özelde İngiltere'nin ana hedefinin Almanya olmadığı ve Almanya'yı çevrelemek istemediğidir, ki ona göre İtilaf Devletleri'nin çevrelediği Almanya'dan ziyade Avusturya'dır.⁴⁴

İngiltere'nin politikasının Alman karşıtı olmaktan ziyade Avusturya karşıtı olduğu ileri sürülebilir. İngiltere'nin aslında hiç de ciddiye almadığı Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin çöküşüne olan katkısı İtalya, Romanya, Sırbistan ve Rusya'ya verdiği sözler ve imtiyazlarla kaçınılmaz hale gelmiştir. İngiltere

44 Paul W. Schröder, "World War I...", ss. 323-336.

Birinci Dünya Savaşı'nda hayatta kalmak için birleşik bir Almanya istemiş ve öngörmüştür.⁴⁵ Her ne kadar Schröder, asıl çevrelenenin Avusturya-Macaristan olduğunu ileri sürse de aslında İngiltere, Almanya'nın tahayyül ettiği ve dayandığı Birleşik Almanya'yı zayıflatmak ve Alman liderliğinde bir Orta Avrupa birliği fikrini sarsmak istemiştir, ki bilindiği üzere Almanya'nın bu fikri plana dökmesi Avusturya-Macaristan dayanağı olmadan mümkün görünmemiştir.

Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmiş olması; monarşinin gücünü, kendini ve Sırbistan'ın potansiyelini nasıl algıladığını sorgulamaya sebep olmuştur. Bu manada önleyici savaş motivasyonunun savaşan tarafların birbirlerinin gücünü nasıl algıladıklarına dair verdiği ipuçlarını incelemek faydalı olacaktır. Farklı düşünürlerin önleyici savaş ve savaşan tarafların güç statüsünü tespit ve teşhisleri birbirinden farklılaşabilmektedir. Morgenthau, önleyici savaş sistemde dengeyi korumak adına gerekli bir vasıta olarak görürken, Gilpin savaşların en temel nedeni olarak uluslararası sistemde devletler arasındaki gücün dengesiz büyümesini zikretmiştir.⁴⁶ Organski ve Kugler'in kabul ettiği hipotez ise önleyici bir savaşın dominant bir millet tarafından rakibini, var olan uluslararası düzeni altüst edecek yeterli güce sahip olmadan evvel zarara uğratmak için başlatıldığı yönünde gelişmiştir.⁴⁷ Levy ise önleyici motivasyonu daha farklı okur, ona göre bu motivasyon birinin askeri gücünün ve potansiyelinin yükselen bir düşmana nazaran düşüşte olduğu algısından ve bu düşüşün sonuçlarına karşı duyulan endişeden türer.⁴⁸ Bu minvalde her

45 Paul W. Schröder, "World War I...", ss. 337-341.

46 Morgenthau 1967 ve Gilpin 1981'den aktaran Jack S. Levy, "Declining Power and the Preventive Motivation for War", **World Politics**, Vol. 40, No. 1, October 1987, s. 83.

47 Organski ve Kugler 1980'den aktaran Jack S. Levy, "Declining Power...", s. 84.

48 Jack S. Levy, "Declining Power...", s. 87.

ne kadar Sırbistan'a karşı başlatılan bölgesel savaş önleyici savaş olarak tanımlanmasa da, Avusturya'nın büyümekte olan bir güce karşın kendi potansiyelinin düşüşte olduğunu fark etmesinden ileri geldiği öne sürülebilir.

Birinci Dünya Savaşı'nın arefesinde Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın büyük güç olup olmadığını sorgulayan Kann, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın sadece ismen bir büyük güç olduklarını ya da Almanya, İngiltere ve Rusya gibi gerçek büyük güçlere karşı "*ikinci sınıf birer büyük güç*" olduklarını söylemenin daha yerinde olacağını iddia etmiştir.⁴⁹ Macarlar ve Avusturya'daki Almanların birbirlerini nasıl algıladıkları da monarşinin işleyişine ve monarşinin içindeki çatlaklara dair ipucu verebilecektir. Armour, Macarların kendini Habsburg baskısı altındaki kurbanlar olarak gördüklerini ifade etmektedir.

Taylor'a göre Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş açması monarşinin esneklik ve manevra gücünden doğan gücünü ve bağımsızlığını sarsmıştır. Şayet bunu kabul edersek, savaş gücün bittiği nokta olarak tanımlamak mümkündür. Taylor, Avusturya-Macaristan-Almanya üçlüsünün ilişkisini genel kanıdan oldukça farklı ele almıştır. Onun anlatımına göre zayıf düşen Avusturya adeta Almanya ve Macaristan arasında sıkışmış durumdadır ve Almanya-Macaristan dualist monarşisinde hakim öge sanıldığının aksine Macaristan'dır. Habsburg'un sonunu getiren de Alman ve Macarlardır. Yazarın diğer iddiaları ise şu şekildedir: Alman desteğiyle Avusturya-Macaristan'ın asıl yöneticisi Tisza'dır ki dışişleri bakanı Count Leopold Berchtold'ü görevinden azleden de odur. Habsburg Hanedanı'nın kötüye gidişini fark eden ve dualizme zemin hazırlayan ve bağımsız bir Macaristan için hazırlanan

49 Robert A. Kann, "The Defeat of Austria-Hungary in 1918 and the European Balance of Power", *Central European History*, Vol. 2, No. 3, September 1969, s. 240.

da hep Macarlardır.⁵⁰ Franz Ferdinand'ın akabindeki Charles dönemi Viyana'nın ekonomik olarak Macaristan'a muhtaç düştüğü zamanlara tekabül etmektedir. Taylor'a göre, Habsburg'un tarihsel olarak Alman ve Macarlardan başkasıyla ortaklık kurma imkanı yoktu, ki monarşiyi yıkıma uğratan da bu olmuştur. Macarların özgüveninin sınırsız olduğuna işaret eden yazar, Alman ve Macarlar'dan Avusturya Hanedanlığı'nın iki efendi milleti olarak bahsetmekte ve Habsburg Hanedanı'nın bu iki efendinin eline düştüğüne işaret etmektedir. Taylor'ın bu tutumu çerçevesinde bakılacak olursa Habsburg Monarşisi'nin çöküşünü getiren şey ittifak içerisinde olan Almanya ve Macaristan'ın Avusturya'yı bir handikap düşürmesi, Avusturya'nın ise Sırbistan'a savaş açmakla sadece bu sonu hızlandırmış olması olarak düşünülebilir. Şayet bu tür bir okuma makul karşılanırsa bir büyük güç olarak savaş sürecinde iyice zayıf hale gelen Avusturya'nın çöküşünü önce müttefikleri bağlamında ele almak gerekecektir. Taylor'ın yorumundan çıkacak bir diğer sonuç, Macaristan'la ittifakın monarşiyi zayıflattığı yönündedir, ki bu savunma Armour'un çalışmasının ana fikriyle -yani Habsburg Monarşisi'nin 1867'de Macaristan'la ittifakından itibaren büyük bir güç haline geldiği tezi ile- çatışacaktır. İki Anglosakson okumadan çıkan farklı iki sonuç, Macaristan ile uzlaşmanın Avusturya'yı hem zayıflatan hem güçlendiren bir etken olduğunu göstermektedir.

Hırvatların Macar ve İtalyanlar, Slovenlerin Alman ve İtalyanlar arasında kaldığını ifade eden Taylor'a göre, her iki grubun da Alman ve Macarlardan kaçarak sığındığı liman Avusturya olmuştur.⁵¹ Habsburglar'a asıl meydan okuma ise Çeklerden gelmiştir, ki Taylor, onların federalizmin asıl savunucusu olduklarını belirtmektedir. Çekler Avusturya-Macaristan Monarşisi'ni

50 A. J. P. Taylor, *The Habsburg Monarchy...*, s. 235.

51 A. J. P. Taylor, *The Habsburg Monarchy...*, s. 238.

kendi varlıklarını idame ettirmek açısından önemli görmüşlerdir. Yine de bu Çek ve Slovakların bağımsızlığını ilan etmesine engel olmamıştır. Monarşinin çökmesinden endişe duyan Çek Masaryk'ın en büyük korkusu ise Orta Avrupa kontrolünün Almanya elinde olması düşüncesidir.⁵² Yazarın çalışmasında, monarşi içerisindeki farklı uyrukların kendilerini gerek Macar, Alman; gerekse Rus, Türk ve Polonyalılar tarafından tehdit altında hissettikleri ortaya çıkmaktadır. İlginç olan nokta zikredilen bu tehdit unsurları haricinde Avusturya'dan söz edilmemiş olmasıdır ki bu da Avusturya'nın bölge halkları açısından tehdit eden bir unsur olarak görülüp görülmediği sorusunu akla getirmektedir.

Remak, 1871-1914 arasında Almanya'nın Avrupa'da bölgesel bir değişiklik arzu etmediğini, fakat Fransa'nın böyle bir değişiklik talep ettiğini savunmaktadır. Fransa'nın alternatifi olmadığı için savaşa girdiğine değinilen metinde Fransa'ya minör bir savaş sorumluluğu yüklenmekte, daha sonra sorumluluğun en büyüğü İngiltere'de görülmektedir. İngiltere, 1870'lerden 20. yüzyılın başlangıcına dek sürekli imparatorluğuna yeni topraklar ekleyerek bir dünya gücü olma arzusunu görünür hale getirmiş ve dünyadaki güç dengesini tersyüz etmiştir. İngiltere'nin genişlemesi daha sonra Almanya üzerinde baskı oluşturmuştur.⁵³ Mobilize olan ilk büyük güç Rusya'nın mobilize olma biçimi çatışmayı lokalize edebilme umutlarını söndürmüştür.⁵⁴ 1914'e gelindiğinde ise sorumluluk sırasında Almanya İngiltere'nin önüne geçer.

Remak'ın çalışmasında öne çıkan en tartışmalı soru, hangi ulusun amacı uğruna tehlikeyi göze aldığı ve Habsburg Monarşisi'nin savaş dışında bir alternatifinin olup olmadığıdır.

52 A. J. P. Taylor, *The Habsburg Monarchy...*, s. 240.

53 Joachim Remak, "The Third Balkan...", ss. 355-357.

54 Joachim Remak, "The Third Balkan...", s. 358.

Ona göre, 1914'te Habsburg'un hayati çıkarları, başka hiçbir Avrupa devletinin çıkarlarının dahil olmadığı kadar savaşa dahildir.⁵⁵ Yazarın Avusturya'yı eleştirdiği nokta Sırbistan'ı cezalandırma konusunda hızlı davranmasıdır. Berchtold ve Conrad, monarşinin kayıp prestijini örtbas etmek için önceden planlanmış basit bir Balkan Savaşı'nı arzu etmişler, fakat savaşın yayılmasını istememişlerdir. Sorun Viyana'da politika karar alıcılarının umursamaz ve görev için yanlış insanlar olmasından kaynaklanmıştır.⁵⁶

Sonuç

Dualist monarşinin Macaristan bölümü azınlıklara karşı Macarlaştırma politikası izlemiş ve sıkı bir dil politikası geliştirmiştir. Macaristan'daki her iki siyasi parti de milliyetçi ve sağ çizgide yer alırken, Avusturya'da sosyal demokratlar, Hıristiyan sosyalistler ve anti-semitist milliyetçi parti olmak üzere üç siyasi hareket ortaya çıkmıştır. Her iki yarıda da yöneticiler halkın refahına yönelik politikalar geliştirmekten imtina etmişler, yönetimin çıkarlarını ön planda tutmuşlardır. Alman ve Macarlardan sonra en çok nüfus yoğunluğuna sahip üçüncü ırk Çeklerdir, Çekleri ise diğer Slav ırkları takip etmektedir. Slav halk arasında Hırvatlar gibi monarşi hudutları dahilinde federe bir devletin kurulması talebinde bulunanların yanı sıra Çekler gibi bağımsız bir devlet kurmayı arzu edenler de olmuştur. Slav unsurların Avusturya-Macaristan'a bağlı kalması Almanya ve kurulacak bir Orta Avrupa Birliği açısından önem arz etmiştir. Orta Avrupa düşüncesi için Habsburg Monarşisi'ni elzem bir dayanak noktası olarak gören Almanya bu yüzden Avusturya-Macaristan içerisindeki Slavların durumuyla ilgilenmiştir. Slavların bir kısmı ise Almanya liderliğinde

55 Joachim Remak, "The Third Balkan...", s. 362.

56 Joachim Remak, "The Third Balkan...", s. 363.

bir Orta Avrupa'ya karşın Austroslavizm'e sarılmışlar; bu sayede kendi ulusallıklarını inşa edebileceklerini düşünmüşlerdir.

Avrupa'nın Osmanlı'dan sonraki ikinci hasta adamı olarak görülen Avusturya-Macaristan çoğu kez Almanya'nın yanında ve Almanya ile güçlü, Almanyasız yok olacak bir güç olarak nitelendirilmiştir. Dış politikada potansiyel düşmanlarıyla anlaşma yapma yolunu tercih eden Avusturya-Macaristan'ın gerçekten büyük bir savaş isteyip istemediği tartışma konusu olmuştur. Monarşi, savaş yerine diplomasiyi çözüm olarak gören bu tutumundan Bosna'yı işgalinde ve Sırbistan'a 1914'te savaş ilan ettiğinde taviz vermiştir. Avusturya'yı bu savaşa itme hususunda İngiltere de rol oynamıştır. Yine de Avusturya yöneticileri lokal bir savaş hayal etmişler, bunun bir dünya savaşına döneceğini öngörememişlerdir. Macaristan'ın bu savaş kararını kabul etmesinde Avrupa'nın ikinci hasta adamı olarak tanımlanmaktan duyduğu kaygının da payı vardır. 1914'te vatanseverlik, Arşidük Ferdinand'ın suikastından önce olmadığı kadar görünür bir hal almış, aşırı milliyetçiliğe, hatta şovenistliğe kadar varmıştır. Gerek Avusturyalı entelektüeller gerek üniversiteler milliyetçi bir tutum sergileyerek savaşa destek vermişlerdir. Avusturya'da da Macaristan'da da savaş coşkusu kendini göstermiştir.

Avusturya'nın Macaristan ile ittifakının monarşiyi güçlendirdiği yönünde tezler mevcut olduğu gibi bu uzlaşmanın monarşinin çöküşünü getirdiği yönünde tespitler de mevcuttur. Uzlaşmanın hangi sebeplerden Habsburg Monarşisi'ni zayıflattığı ise güçlendirdiği tezine nazaran daha iyi ortaya konulmuştur. Uzlaşmadan itibaren monarşinin baskın ögesi Macaristan olmuş ve Avusturya Alman-Macar hakimiyeti arasında kalmıştır. Avusturya'nın Antant Devletleri'nce çevrelendiği tezine gelirsek, bir adım daha öne giderek bu çevrenmenin

Avusturya'yı hasta adam konumuna düşürmeyi amaçladığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla Avusturya-Macaristan'ı Avrupa'nın hasta adamına dönüştüren salt kendi iç unsurları değil, İngiltere ve Almanya gibi büyük dünya gücü olmayı arzulayan devletlerdir. Bu cihetle Avusturya- Macaristan büyük güçler kulübünde stabilize eden faktörden yıkıcı üyeye dönüşmüştür. İngiltere'nin çevrelemek istediği her ne kadar Almanya olmasa da, Avusturya'yı çevreleyerek Almanya'nın orta Avrupa birliği düşüncesini de sarsmış bulunmaktadır.

Önleyici savaş motivasyonu savaş açma ve büyük güç olma olguları arasında bir korelasyon olup olmadığını incelemeyi mümkün kılmıştır. Gücünün düşüşte olduğunu hisseden Avusturya-Macaristan savaş açmakla esneklik ve bağımsızlık gücünü kaybetmiştir. Anglosakson okumalar güç dengesi bağlamında Avusturya'yı ifade eden *"ikinci sınıf bir güç"* söylemini üretmişlerdir. Avusturya-Macaristan her ne kadar büyük bir savaşı öngörmese de kendi çıkarlarının bu savaşa dahil olması hasebiyle savaşın başlatıcısı ve sorumlusu olarak görülmüştür. Macaristan'la uzlaşma, Bosna'nın işgali ve Sırbistan'a savaş ilan edilmesi tedrici olarak Habsburg Monarşisi'ni güçten düşürmüştür. 1914 ve savaş Avusturya-Macaristan'ın tam olarak gücünün bittiği nokta olmuştur.

Kaynakça

Armour, Ian D., **A History of Eastern Europe 1740-1918. Empires, Nations and Modernisation**, 2nd Edition, Bloomsbury Academic, New York, 2004.

Demir, Hakan, "Hırvatistan'da Yugoslavcılık Düşüncesi, **Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)**, II/2, 2013.

Dickinson Berry, F. May, **Austria-Hungary and Her Slav Subjects**, George Allen& Unwin Ltd., London, 1918.

Evans, R. J. W., "The Habsburg Monarchy and the Coming of War", **The Coming of the First World War**, R. J. W. Evans and Hartmut Pogge von Strandmann (ed.), Clarendon Press, Oxford, 1988, ss. 32-55.

Evans, R. J. W., **Austria, Hungary, and the Habsburgs. Central Europe c. 1683-1867**, Oxford University Press, New York, 2006.

Fromkin, David, **Europe's Last Summer. Who Started the Great War in 1914?**, Alfred A. Knopf, New York, 2004.

Henig, Ruth, **The Origins of the First World War**, 2nd Edition, Routledge, London and New York, 2001.

Kann, Robert A., "The Defeat of Austria-Hungary in 1918 and the European Balance of Power", **Central European History**, Vol. 2, No. 3, September 1969.

Klein, Holger, "Austrian (and Some German) Scholars of English and the First World War", **The First World War as a Clash of Cultures**, Fred Bridgham (ed.), Camden House, USA 2006.

Levy, Jack S., "Declining Power and the Preventive Motivation for War", **World Politics**, Vol. 40, No. 1, October 1987.

Ludwig, Ernest, **Austria-Hungary and the War**, J. S. Ogilvie Publishing Company, New York, 1915.

Remak, Joachim, "The Third Balkan War: Origins Reconsidered", **The Journal of Modern History**, Vol. 43, No. 3, September 1971.

Schröder, Paul W., "World War I as Galloping Gertie: A Reply to Joachim Remak", **The Journal of Modern History**, Vol. 44, No. 3, September 1972.

Taylor, A. J. P., **The Habsburg Monarchy. 1809-1918**, Hamish Hamilton, London, 1948.

Von Schierbrand, Wolf, **Austria-Hungary: The Polyglot Empire**, New York, Frederick A. Stokes Company, 1917.

Vosnjak, Bogumil, **A Dying Empire. Central Europe, Pan-Germanism, and the Downfall of Austria-Hungary**, George Allen&Unwin Ltd, London, 1918.

DİZİN

A

ABD 5, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58,
59, 60, 64, 65, 66, 67, 69, 70,
71, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81,
82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
92, 93, 94, 95, 96, 138, 139,
155, 170, 171, 173, 174, 175,
177, 178, 186, 187, 188, 300,
301, 302, 303, 305, 310, 317,
331, 332, 333, 334, 336, 340,
342, 343, 344, 345, 350,
351, 353

Abdullah Cevdet 199, 203, 209,
211, 212, 214, 217, 222, 228,
229, 237, 239

Adem-i Merkeziyetçi 218, 232

A.F.K. Organski 61

Afyon Savaşı 308, 309

Ahmed Naim Babanzade 207

Ahmet Rıza 195, 212, 218, 219,
221, 222, 242

Alfred Thayer Mahan 81, 156,
157

Almanya 52, 59, 64, 66, 67, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 84,
85, 109, 111, 112, 118, 122,
124, 125, 126, 127, 129, 130,
131, 132, 134, 137, 139, 140,
141, 143, 144, 146, 147, 148,
149, 151, 153, 155, 158, 169,
170, 171, 172, 173, 174, 175,

177, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 184, 185, 186, 187, 188,
198, 235, 250, 262, 274,
275, 276, 277, 278, 280, 281,
302, 304, 306, 318, 319,
320, 321, 322, 337, 338, 339,
342, 344, 345, 375, 376,
381, 382, 383, 386, 387, 392,
394, 395, 397, 398, 399, 400

Amerikan İç Savaşı 116, 117, 120,
302

Anglo-Japon İttifakı 325, 327, 328

Antant 52, 84, 257, 258, 390, 399

Antik Yunan 52

Antlaşma Limanı Sistemi 299

Aritomo Yamagata 315, 317, 325,
335

Atina 52

Avrupa 52, 53, 54, 58, 59, 63, 67,
72, 75, 77, 80, 83, 87, 93, 94,
95, 96, 97, 98, 102, 108, 109,
111, 114, 116, 117, 120, 128,
130, 131, 133, 134, 137, 138,
139, 142, 146, 148, 154, 155,
165, 172, 173, 183, 187, 188,
196, 207, 209, 221, 235, 238,
246, 247, 248, 249, 251, 253,
254, 255, 257, 262, 264,
265, 269, 270, 279, 297, 298,
299, 300, 301, 305, 309, 312,
318, 320, 328, 329, 336, 337,
339, 340, 341, 347, 350, 355,

359, 367, 376, 378, 381, 382,
383, 384, 385, 387, 388, 391,
392, 394, 397, 398, 399, 400

Avrupa Ahengi 300

Avusturya-Macaristan 111, 140,
180, 185, 186, 188, 256,
258, 260, 261, 276, 280,
282, 355, 356, 357, 358,
359, 360, 361, 362, 363,
364, 366, 369, 370, 371,
375, 376, 377, 380, 381, 382,
383, 384, 385, 387, 388,
389, 390, 392, 393, 394,
395, 396, 398, 399, 400

Avusturya-Macaristan İmpara-
torluğu 111, 355, 356, 360,
375, 376, 380, 381, 383, 385,
392, 393

B

Babanzade Ahmet Naim 199

Badirxan Bey 201

Barbara Tuchman 133, 391

Batılılaşma 196, 242

Benjamin Ward 56

BeyazLotus 307

Birinci Dünya Savaşı 52, 53, 54,
56, 57, 59, 64, 65, 67, 71, 75,
76, 78, 83, 88, 89, 91, 97,
103, 107, 110, 111, 115, 122,
124, 125, 127, 130, 132, 133,
140, 144, 147, 150, 153, 154,
159, 160, 164, 167, 169, 175,
176, 178, 186, 188, 228,
234, 245, 253, 254, 264,
269, 270, 271, 274, 275, 282,
289, 290, 291, 292, 293, 302,
353, 355, 367, 375, 376, 380,
381, 382, 386, 393, 394, 395

Bismarck 72, 111, 131, 250, 262,
383, 384

Boxer Ayaklanması 73, 179, 324

Boxer İsyanı 324, 352

Büyük güç 54, 187

Büyük Savaş 56, 59, 64, 68, 69, 96,
103, 127, 129, 130, 132, 133,
139, 140, 151, 159, 160, 161

C,Ç

Carl Von Clausewitz 101

Catrine Clay 247

Charles Tilly 108, 109

Cihad 275, 278

Colmar von der Goltz 132

Çin 73, 157, 177, 179, 300, 301,
307, 308, 309, 310, 313, 314,
315, 316, 317, 318, 319, 320,
321, 322, 324, 325, 330, 333,
335, 338, 339, 340, 341,
343, 344, 345, 347, 348,
350, 352, 353

Çin-Japon Savaşı 319, 335

D

David Kenneth Fieldhouse 299

Deniz Nakliyesi Kanunları 69

Dışlama 289, 292

Din 283

Dört Güç Anlaşması 345

Dreibund 318, 319, 348

Dretnot 304

Dualist monarşi 398

E

Echeverria 136, 137, 138, 139, 141,
151, 163

Edward Grey 327, 328, 336

Emin Ali Bedirhan 199, 207, 222, 228

Emperyalizm 169, 171, 177, 297

Eşitsiz Antlaşmalar 308

F

Ferdinand Hohenzollern-Sigmaringen 257

Filipinler 73, 178, 187, 332

Fransa 55, 59, 70, 71, 72, 76, 80, 84, 92, 93, 109, 112, 113, 114, 116, 117, 119, 120, 121, 140, 142, 148, 151, 153, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 187, 219, 221, 250, 260, 274, 275, 277, 278, 281, 300, 302, 306, 307, 309, 314, 318, 319, 320, 321, 325, 327, 342, 343, 345, 349, 386, 392, 397

Fransız Devrimi 109

Fransız-Rus İttifakı 320

Friedrich Nietzsche 133

Friedrich von Bernhardi 132, 144, 145, 146, 147

Fritz Fischer 129, 130, 131, 173

G

Ganghwando Antlaşması 313, 314

Genç Osmanlılar 194

George Modelski 96, 302, 303, 304

George T. Chesney 119

Gramsci 61, 62, 97

Gramscian 62, 63, 64, 79

Guam 73

Güç geçişi 65

Güç Geçiş Teorisi 305

Gülboy, Burak Samih 164, 352, 353

H

Habsburg 112, 186, 356, 360, 363, 365, 366, 370, 372, 373, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 391, 392, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401

Harp 156, 270, 271, 274, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 291, 292, 293, 297

Harp Mecmuası 270, 271, 274, 278, 279, 281, 282, 284, 286, 287, 288, 291, 292, 293

Hegemonya 55, 58, 70, 79, 88

Herbert G. Wells 123, 125, 126, 127, 158

Herman Melville 82

Hohenzollern-Sigmaringen 257

Howard Taft 332

I, İ

I. Dünya Savaşı 51, 53, 141, 193, 194, 235, 237, 248, 270, 279, 294, 307, 338, 341, 343, 345, 350, 351, 352

I. F. Clarke 118, 124, 139, 141, 162, 165

I. Ferdinand 257, 259, 263

II. Abdülhamit 141, 200, 210, 215, 227

II. Nicholas 251

I. Karl 256, 257

Immanuel Wallerstein 60, 61, 98

Inoue Kaoru 315

Islahatı Esasiye Osmaniye Fırkası 227

İbrahim Temo 196, 199, 209, 210, 211, 228, 242, 243
 İki Güç Doktrini 304, 320
 İllüzyonlar Savaşı 130
 İngiltere 55, 58, 59, 60, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 89, 90, 92, 109, 110, 112, 114, 118, 124, 129, 130, 137, 139, 140, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 183, 187, 213, 246, 248, 250, 252, 254, 260, 263, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 282, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 345, 347, 349, 350, 351, 377, 382, 386, 387, 392, 393, 395, 397, 399, 400
 İshak Sükutî 199, 209, 210, 217
 İslam 196, 201, 216, 218, 221, 226, 235, 240, 241, 278, 279, 280, 281, 282, 291
 İsmail Hakkı Babanzade 207
 İspanya 59, 73, 178, 246
 İsveç 81, 83, 212, 246
 İtilaf devletleri 254, 264
 İto Hirobumi 317, 323, 324, 334
 İttihad-ı Osmanî 195
 İttihat ve Terakki 194, 195, 199, 200, 202, 208, 209, 210, 213, 215, 216, 217, 224, 225, 227, 228, 232, 233, 240, 241, 242

J

Jack S. Levy 59, 64, 394
 J. A. Hobson 133
 James K. Polk 74
 Jean de Bloch 135
 John G. Stoessinger 247, 248
 John J. Mearsheimer 74
 John O. Sullivan 82
 Jön Kürtler 194, 195, 197, 203, 205, 206, 207, 219, 224, 229, 231, 233, 237, 239
 Jön Türkler 194, 196, 198, 199, 203, 204, 205, 208, 209, 210, 212, 215, 216, 218, 219, 220, 222, 225, 228, 229, 230, 231, 232, 239, 240, 241
 J. Zvi Namenwirth 57

K

Kanagava Antlaşması 310
 Kanun-i Esasi 195, 217, 223
 Kayzer 249, 251, 259
 Kindleberger 55, 64, 98
 Kraliçe Victoria Elisabeth 246
 Kraliyet 81, 151, 246, 248, 251, 255, 262, 264, 267
 Kraliyet Donanması 81, 151
 Kraliyetin üç kuzeni 265
 Kristal Saray Sergisi 74
 Kuomintang 335
 Kurban 286
 Kutsallık 272, 293
 Küba 73, 178
 Kürdistan 197, 199, 201, 202, 203, 206, 207, 213, 214, 215, 217, 218, 224, 226, 228, 229, 231, 232, 234, 235, 237, 239, 240, 241

Kürdistan Dergisi 197, 217, 237
 Kürdistan Teavün ve Terakki Cemiyeti 199
 Kürt Hevi Cemiyeti 230
 Kürtler 194, 197, 198, 201, 202, 203, 206, 207, 209, 212, 213, 214, 217, 219, 222, 224, 226, 229, 231, 233, 234, 237, 238, 239, 241, 242
 Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti 229, 230
 Kwangtung Ordusu 334, 335

L

Liaotung Yarımadası 339
 Liberal 56, 70, 99
 Liberal Hegemonya 70
 Liddel Hart 110
 Ludwig Dehio 59, 60

M

Marie Alexandra Victoria 257
 Masampo Hadisesi 330
 Meiji Restorasyonu 311
 Meksika 73, 80, 83, 85
 Mekteb-i Aşiret 202
 Melian Diyalogu 52
 Meşveret Dergisi 219
 Michael Howard 109
 Micheal Howard 72, 73
 Michel Foucault 103
 Mikdat Mithad Bedirhan 207
 Militarizm 108, 110, 111, 162
 Millet 141, 202, 215, 216, 225, 236, 242, 291, 361
 Milliyetçilik 108, 109, 110, 113, 114, 162, 193, 243
 Miranda Carter 247, 248, 251, 252, 253, 254, 266, 267

Monroe Doktrini 56, 57, 80, 81, 82, 96
 Moritz Juluis Bonn 84
 Muhafazakar 56, 70
 Muhafazakar Hegemonya 70
 Mutedil Hürriyet Perveran Fırkası 227
 Müslüman 198, 210, 219, 280, 281, 289, 356, 357, 359, 360, 361

N

Nikaragua 73
 Nishihara Kredileri 341
 Nishi-Rozen Protokolü 323
 Norman Angell 112, 113, 136, 137, 149

O,Ö

Ordu 92, 110, 117, 162, 215, 289, 292, 360
 Orta Avrupa 130, 358, 383, 384, 394, 397, 398
 Osmanlı 112, 141, 177, 184, 185, 187, 193, 196, 198, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 242, 243, 248, 258, 270, 271, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 289, 290, 292, 293, 357, 361, 362, 363, 382, 399
 Osmanlıcılık 208, 210, 216, 220, 223, 224
 Osmanlı Demokrat Fırkası 198, 228

Osmanlı Devleti 193, 200, 203,
205, 206, 212, 215, 217, 222,
223, 224, 225, 226, 239, 242

P

Panama Kanalı 73
Paul M. Kennedy 75, 76, 77, 78
Pax Britannica 153, 300, 301, 302,
304, 306, 320, 326, 327,
328, 347, 348, 349
Porth Arthur 322, 323, 324, 331
Prens Sebahattin 217
Puerto Rico 73, 81

R

Raimo Vayrynen 64, 65
Reveil National 114
Richard Cobb 110
Robert Cox 62
Robert Gilpin 56, 57, 61
Rojî Kurd Dergisi 230, 231, 237
Romanya 185, 209, 210, 246, 248,
254, 256, 257, 258, 259,
260, 261, 264, 265, 267,
385, 393
Romanya Monarşisi 248
Rus-Japon Savaşı 280, 325, 329,
330, 332, 333, 334, 350
Rusya 67, 72, 74, 76, 77, 78, 109,
112, 114, 140, 154, 157, 170,
175, 176, 177, 178, 180, 183,
184, 185, 188, 258, 263,
264, 274, 276, 278, 280,
281, 302, 306, 308, 309,
310, 312, 317, 318, 319, 320,
321, 322, 323, 324, 325,
326, 327, 328, 329, 330, 331,
332, 333, 337, 341, 342, 345,

348, 349, 350, 351, 381, 385,
388, 392, 393, 395, 397

Ryukyu Krallığı 314

S,Ş

Said Nursi 199, 222, 227, 228
Sanayi Devrimi 101, 113, 115
Sergei Witte 330
Shimonoseki Antlaşması 317, 318
Sidney B. Fay 111
Sosyal Konstrüktivizm 64
Sovyetler 248, 256
Sparta 52
Stephen Van Evera 120
Sun Yat Sen 335
Şehit 285
Şeyh Abdulkadir 199
Şeyh Ubeydullah Nehri 201, 207,
239
Şükrü Sekban 200, 203, 226, 232

T

Tahıl Yasaları 69
Tanzimat 200, 201, 202, 240
Terence K. Hopkins 60, 61
Theodore Roosevelt 81, 331
Thucydides 52, 99
Tientsin Sözleşmesi 315, 316
Tokugava Şogunluğu 299
Trans-Sibirya Demiryolu 330
Tuan Chi'i-Jui 341
Türkçülük 225, 231

Ü

Üçlü Müdahale 318

V

Vatanseverlik 389

Venezuela 73, 81
 V. George 251, 252, 253, 263
 VII. Edward 250, 254, 255, 328
 Viyana Kongresi 301, 304, 355

W

Walter Lippmann 83
 Washington Konferansı 345
 Weltpolitik 112, 262
 Wilhelm 131, 132, 133, 155, 164,
 180, 249, 250, 251, 252,
 258, 259, 260, 262, 263,
 267, 268, 276
 William Mckinley 74
 William R. Thompson 68, 69, 70
 Wilson 54, 74, 77, 82, 83, 84, 85,
 86, 87, 88, 89, 91, 95, 96, 99,
 276, 294, 342, 343, 345
 Windsor 263
 Woodrow Wilson 74, 88, 96

Y

Yuan Shih Kai 316, 335, 339, 340

Z

Zayıf Halka 392
 Ziya Gökalp 210, 211, 216, 233

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI ANLAMAK

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDEN ANALİZLER

"Tanrı'nın Eli"nin Avrupa'ya Dokunuşu(!): Büyük Savaş Çağında ABD'nin Zamansız Hegemonya Girişimi ve "Tarihin Vetosu"

Yeliz Yazan

"Çılgınlığın Şerefine": Hayal Edilmiş Bir Savaş Olarak "Büyük Savaş"

Bülent Akkuş

"Birinci Paylaşım Savaşı" (?): Birinci Dünya Savaşı'nın Ana Nedenlerinden Biri Olarak Emperyalizm

Viktoria Butiaieva

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Mikro Milliyetçilik Örneği: Jön Kürtler

Yunus Koç, Adem Palabıyık ve Gökhan Topluk

"Bir Çiçek ve Üç Kuzen": Romanya Monarşisini Savaşa Sürükleyen Avrupalı Kraliyet Ailelerinin Ticari İlişkileri

Nicolai Elena Mirela

Savaş ve Kutsallık: Harp Mecmuası'nda Birinci Dünya Savaşı Nasıl Meşrulaştırıldı?

Özgül Karaaslan

Japonya'nın Doğu Asya Güç Dengesindeki Yükselişi ve I. Dünya Savaşı'nın Japon Emperyalist Genişlemesindeki Yeri

Caner Kur

"Özgürlük Kurşunu": Avrupa'da Göreli Barışın Sona Erişi

Drenusha Kamberi

Gücün Bittiği Nokta Olarak Savaş: Büyük Güç ve Zayıf Halka İkileminde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu

Ayşe Oyu

ISBN 978-975-8773-82-4

9 789758 773824

